

[illegible]

**Міністерство освіти і науки України
Луцький національний технічний
університет**

Освітні науки: магістерський курс

Навчальний посібник

**Луцьк
Вежа-Друк
2025**

УДК 378.147(075.8)

О 74

*Рекомендовано Вченою радою
Луцького національного технічного університету
(протокол № 10 від 24 квітня 2025 року)*

Автори: к. пед. н., доц. Потапюк Л.М. (розділ 1, 4); д. пед. н., проф. Тулашвілі Ю.Й., к. т. н., доц. Кошелюк В.А. (розділ 2); д. пед. н., проф. Гулай О.І. (розділ 3).

Рецензенти:

Осадченко І. І. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та реабілітації Національного університету біоресурсів і природокористування України;

Жданова-Неділько О. Г. – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І.А. Зязюна Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка;

Белікова Н. О. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії фізичного виховання та рекреації Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Освітні науки : магістерський курс : навч. посіб. / Л. М. Потапюк,
О 74 Ю. Й. Тулашвілі, В. А. Кошелюк, О. І. Гулай / за заг. ред. Л. М. Потапюк. –
Луцьк : Вежа-Друк, 2025. – 312 с.

ISBN 978-966-940-659-0

У навчальному посібнику систематизовано матеріал до навчального плану освітньо-професійної програми «Освітні, педагогічні науки (Інклюзивна освіта)». Посібник містить питання для самоконтролю, тестові та практичні завдання, використану та рекомендовану літературу до кожного розділу, що сприятиме кращому засвоєнню матеріалу.

Видання розраховане на здобувачів освіти, наукових працівників, викладачів педагогічних спеціальностей закладів вищої освіти, практиків.

УДК 378.147(075.8)

© Колектив авторів, 2025

© Бурлакова В.

(обкладинка), 2025

ISBN 978-966-940-659-0

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1. ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ	9
1.1. Педагогіка вищої школи як наука	10
1.2. Сутність процесу навчання у вищій школі	16
1.3. Сучасні форми організації навчання	28
1.4. Наукова організація праці викладача вищої школи	38
1.5. Особливості педагогічного спілкування суб'єктів педагогічного процесу у вищій школі	45
1.6. Особливості виховання у закладі вищої освіти	59
<i>Питання для самоконтролю</i>	70
<i>Тестові завдання</i>	75
<i>Практичні завдання</i>	80
<i>Використана та рекомендована література</i>	82
РОЗДІЛ 2. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ	86
2.1. Використання адаптивних інформаційних технологій в інклюзивному навчанні людей з порушеннями зору	87
2.2. Застосування адаптивних інформаційних технологій в інклюзивному навчанні людей з порушеннями слуху та мовлення	98

2.3. Дослідження особливостей використання інформаційних технологій та технічних засобів інклюзивного навчання під час підготовки людей із порушенням опорно-рухового апарату	112
2.4. Дослідження особливостей застосування сервісу LearningApps в інклюзивному навчанні	117
2.5. Організація електронного навчання осіб з особливими потребами із застосуванням сервісів відеозв'язку	121
2.6. Організація електронного навчання осіб з особливими потребами із застосуванням хмарних технологій Google	133
2.7. Моніторинг контролю знань в інклюзивних групах з використанням засобів інформаційних технологій	136
<i>Практичні завдання</i>	139
<i>Використана та рекомендована література</i>	173

РОЗДІЛ 3. МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

175

3.1. Наукова грамотність – компетентність фахівця XXI століття	176
3.2. Становлення наукової парадигми	182
3.3. Основні категорії науки	186
3.4. Методологія наукового пізнання	191
3.5. Методи наукового пізнання	194
<i>Тестові завдання</i>	203
<i>Практичні завдання</i>	208
<i>Використана та рекомендована література</i>	210

РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ	214
4.1. Технологізація суспільних процесів як засіб вдосконалення соціальної реальності	215
4.2. Соціальна реабілітація як форма реабілітаційної діяльності	227
4.3. Соціально-педагогічний підхід в процесах абілітації та реабілітації людини	238
4.4. Взаємозв'язок соціальної адаптації і реабілітації	250
4.5. Реабілітаційна допомога різним групам населення	255
4.6. Соціальна реабілітація дітей з особливими освітніми потребами	259
4.7. Означення та роль технології соціальної терапії у соціальній реабілітації різних категорій клієнтів	273
<i>Питання для самоконтролю</i>	291
<i>Тестові завдання</i>	295
<i>Практичні завдання</i>	302
<i>Використана та рекомендована література</i>	304

ПЕРЕДМОВА

Система вищої освіти України вже понад чверть століття перебуває у стані постійного реформування. Однак не всі запропоновані зміни виправдали очікування та отримали підтримку як серед громадськості, так і в освітянському середовищі. Однією з причин цього є недотримання етапів впровадження освітніх реформ, зокрема недостатня взаємодія між ініціаторами змін та тими, хто відповідає за їх реалізацію. Системне вивчення окресленої проблеми може сприяти подальшому вивченню реформаторських підходів, які спрямовані на удосконалення загальноосвітньої підготовки сучасної молоді.

Підготовка магістрів з освітніх, педагогічних наук спрямована на формування у здобувачів професійних компетентностей і педагогічного досвіду через науково-практичне навчання. Вона передбачає розвиток важливих професійних якостей, мотивації до саморозвитку, самовиховання та самовдосконалення, а також навичок самоорганізації й готовності до ефективного виконання професійних функцій у змінних умовах сучасного освітнього середовища.

Крім того, магістратура сприяє творчому підходу до вирішення професійних завдань, удосконаленню комунікативних здібностей і здатності працювати в команді. Майбутній викладач повинен оволодіти методикою викладання у закладах вищої освіти, навчитися готувати та проводити заняття, враховуючи сучасні тенденції педагогічної та психологічної науки, вимоги дидактики та власні наукові інтереси. З огляду на це запропонований навчальний посібник є надзвичайно актуальним та

потрібним у контексті створення вітчизняного інклюзивного освітнього середовища.

Навчальний посібник покликаний надати майбутнім фахівцям, магістрам у галузі освіти, цілісне уявлення про зміст нормативних компонент освітньо-професійної програми «Освітні, педагогічні науки (Інклюзивна освіта)», метою якої є підготовка висококваліфікованих фахівців закладів освіти, які здатні розв'язувати комплексні проблеми в інклюзивному освітньому середовищі, здійснювати соціально-педагогічний супровід освітнього процесу, надавати психолого-педагогічну допомогу дітям з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі, здійснювати дослідницьку інноваційну діяльність.

У процесі професійної підготовки майбутні фахівці, що обрали освітньо-професійну програму «Освітні, педагогічні науки (Інклюзивна освіта)», вивчають такі освітні компоненти «Педагогіка вищої школи», «Інформаційні технології та технічні засоби інклюзивного навчання», «Методологія наукових досліджень, «Дидактичні системи та технології в інклюзивній освіті», «Моделювання освітньої діяльності фахівця», «Корекційна педагогіка», «Соціальна реабілітація».

Видання містить чотири розділи, в яких наведені ключові теми із зазначених вище нормативних дисциплін освітньо-професійної програми.

Навчальний посібник підготовлений колективом таких авторів – науковців Луцького національного технічного університету, як: к.пед.н., доцент Л.М. Потапюк (*розділ 1 «Педагогіка вищої школи», розділ 5 «Соціальна реабілітація»*); д.пед.н., професор Ю.Й. Тулашвілі; к.т.н.,

доцент В.А. Кошелюк (*розділ 2 «Інформаційні технології та технічні засоби інклюзивного навчання»*); д.пед.н., професор О.І. Гулай (*розділ 3 «Методологія наукових досліджень»*), які забезпечують освітній процес підготовки здобувачів зі спеціальності А1 «Освітні науки».

Кожен з розділів навчального посібника містить науково-методичне обґрунтування теми, постановку цілей, стислий зміст лекційного матеріалу. Для глибшого розуміння та ефективного засвоєння матеріалу у виданні передбачені питання для самоконтролю, тестові та практичні завдання, перелік актуальних літературних джерел.

Пропоновані матеріали допоможуть здобувачам вищої освіти у кращому засвоєнні матеріалу при підготовці до практичних занять, оформленні робіт при самостійному виконанні завдань, при підготовці до атестації тощо для набуття ними необхідних у майбутній професії загальних та фахових компетентностей.

Завдяки повноті й актуальності вміщеного матеріалу посібник може стати цінним інструментом для викладачів які спеціалізуються в галузі освіти загалом та інклюзивної освіти зокрема, а також для здобувачів освіти, що опановують педагогічні спеціальності.

Видання розраховане на здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних працівників, викладачів педагогічних спеціальностей закладів вищої освіти, практиків, слухачів курсів підвищення кваліфікації.

Щиро дякуємо рецензентам за змістовні, глибокі та професійні зауваження і пропозиції, надані під час рецензування навчального посібника.

РОЗДІЛ 1

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

- 1.1. Педагогіка вищої школи як наука
- 1.2. Сутність процесу навчання у вищій школі
- 1.3. Сучасні форми організації навчання
- 1.4. Наукова організація праці викладача вищої школи
- 1.5. Особливості педагогічного спілкування суб'єктів педагогічного процесу у вищій школі
- 1.6. Особливості виховання у закладі вищої освіти

Питання для самоконтролю

Тестові завдання

Практичні завдання

Використана та рекомендована література

Тема 1.1. Педагогіка вищої школи як наука

Педагогіка вищої школи є окремою галуззю педагогічної науки, що займається дослідженням процесів навчання, виховання та освіти молоді та дорослого населення.

Освітній процес має ґрунтуватися на таких ключових засадах:

- відповідність освітньої діяльності потребам соціально-економічного розвитку суспільства;
- стимулювання інтелектуального зростання здобувачів освіти через організацію їх самостійної роботи;
- виховання моральних та духовних цінностей у молоді, спираючись на загальнолюдські та національні ідеали;
- формування екологічної свідомості та відповідальності за збереження природи.

Ефективне вирішення цих завдань залежить від професійної діяльності викладачів вищої школи, які володіють глибокими теоретичними знаннями у галузі освіти.

Педагогіка вищої школи досліджує систему освіти та педагогічні процеси, які є частиною великої педагогічної системи.

Сьогодні спеціалізовані педагогічні системи є ключовим інструментом навчання, спрямованим на вивчення важливих та складних об'єктів дослідження педагогіки. Систему можна розглядати як функціональну структуру, діяльність якої орієнтована на досягнення визначеної мети. Також фахівці, які взаємодіють у межах спільної діяльності, формують систему, у межах якої ця діяльність здійснюється.

Сукупність усіх закладів освіти утворює систему народного освіти, до якої входять масштабні педагогічні системи, такі як система вищої освіти, середньої спеціальної освіти та загальної середньої освіти, що визначені Законом України «Про освіту» (ст. 43).

Великі педагогічні системи є функціональними структурами, які об'єднують заклади з єдиною метою та спільним адміністративним управлінням.

Різноманітні педагогічні системи – це заклади, які можуть функціонувати без єдиного адміністративного центру. Їхня ефективність підвищеного рівня соціальної та професійної адаптації випускників, а також їхньою майстерністю.

Педагогічні системи відрізняються за призначенням навчання, змістом освітніх програм, складом вихованців, кваліфікацією педагогів, організацією та методами управління навчальним процесом, а також кінцевими результатами.

Незважаючи на ці відмінності, всі педагогічні системи спрямовані на досягнення спільної мети, визначеної суспільством і державою. Вища педагогіка, як і будь-яка інша наука, має свій предмет дослідження.

До *предмету педагогіки вищої школи* належать такі ключові аспекти (рис 1.1.1):

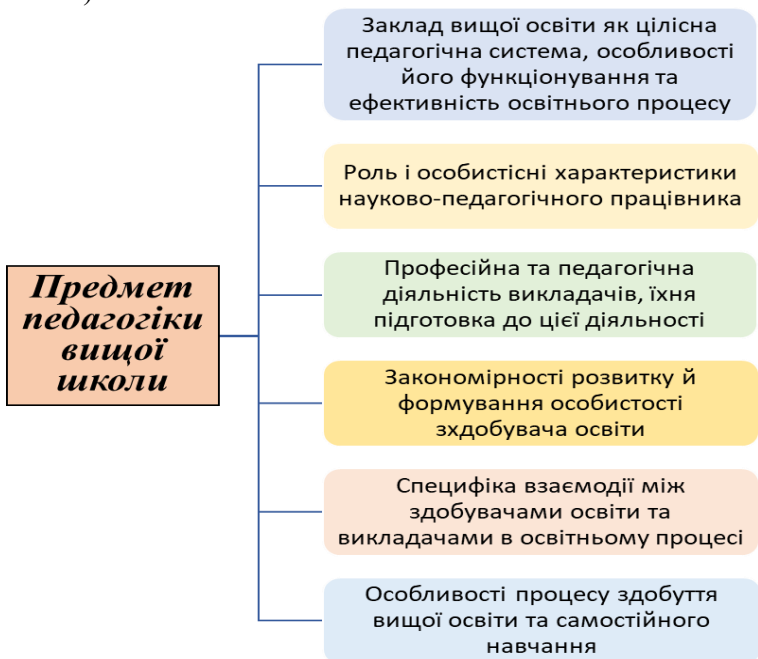

Рис. 1.1.1. Аспекти предмету педагогіки вищої школи

Об'єктом дослідження педагогіки вищої школи, за твердженням С.С. Вітвицької, є організація навчально-виховного процесу та

підготовка фахівців, що формують культурну еліту сучасного суспільства; аналіз взаємозв'язків між навчанням, вихованням та розвитком в закладах вищої освіти; а також створення методологічних, теоретичних та методичних засад для підготовки сучасних фахівців у різних сферах матеріального та духовного виробництва.

Основним завданням педагогіки вищої школи є реалізація таких ключових функцій: освітньої, науково-пізнавальної, мотиваційної, трансформаційної, прогнозувальної та проєктної. Ефективність виконання цих функцій залежить від узгодженої та гармонійної взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

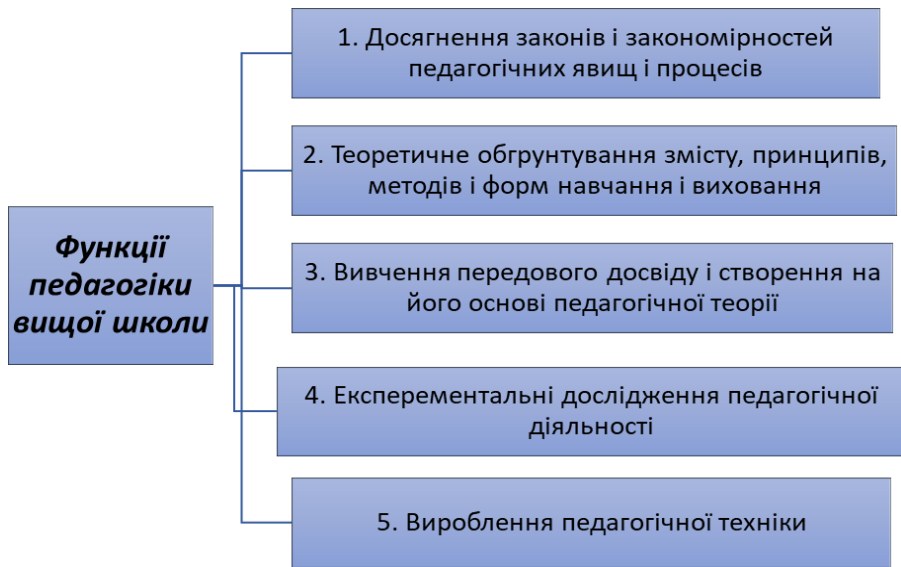

Рис. 1.1.2. Основні функції педагогіки вищої школи

Основні завдання, які виконує педагогіка вищої школи, зображені на рис. 1.1.3.

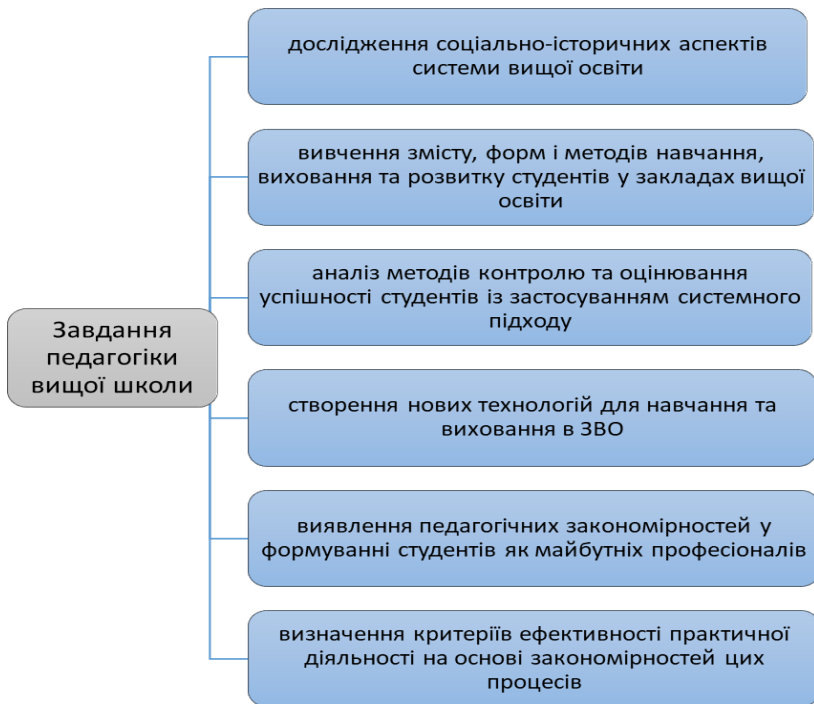

Рис. 1.1.3. Завдання педагогіки вищої школи

Як наукова дисципліна, педагогіка вищої школи має власний предмет, об'єкт, методи дослідження та напрями розвитку. Вона аналізує ключові аспекти освітнього процесу у вищій школі, розкриваючи його закономірності, закони й умови, за яких вони найбільш ефективно проявляються.

Також педагогіка вищої школи досліджує структуру та механізми взаємодії компонентів педагогічної системи. Педагогіка вищої школи вивчає закони й особливості процесу навчання та виховання здобувачів вищої освіти, а також їхню підготовку до професійної та наукової діяльності відповідно до вимог суспільства й держави.

Педагогіка вищої школи є як теоретичною, так і прикладною наукою. У її теоретичному аспекті вивчаються причинно-наслідкові

зв'язки та закономірності, що впливають на формування, навчання та наукову підготовку майбутніх фахівців. Теорія базується на системі ідей, які є основою для обґрунтування дій і надання рекомендацій. Вона визначає оптимальні шляхи досягнення поставлених цілей і пропонує найефективнішу систему заходів для реалізації цих завдань. Як прикладна наука, педагогіка вищої школи фокусується на застосуванні теоретичних положень, методів, законів та принципів у практичній діяльності викладачів.

Ця галузь має власний категоріально-понятійний апарат. Дослідники виокремлюють три основні групи *категорій педагогіки вищої школи*: методологічні, процесуальні та суттєві (рис. 1.1.4):

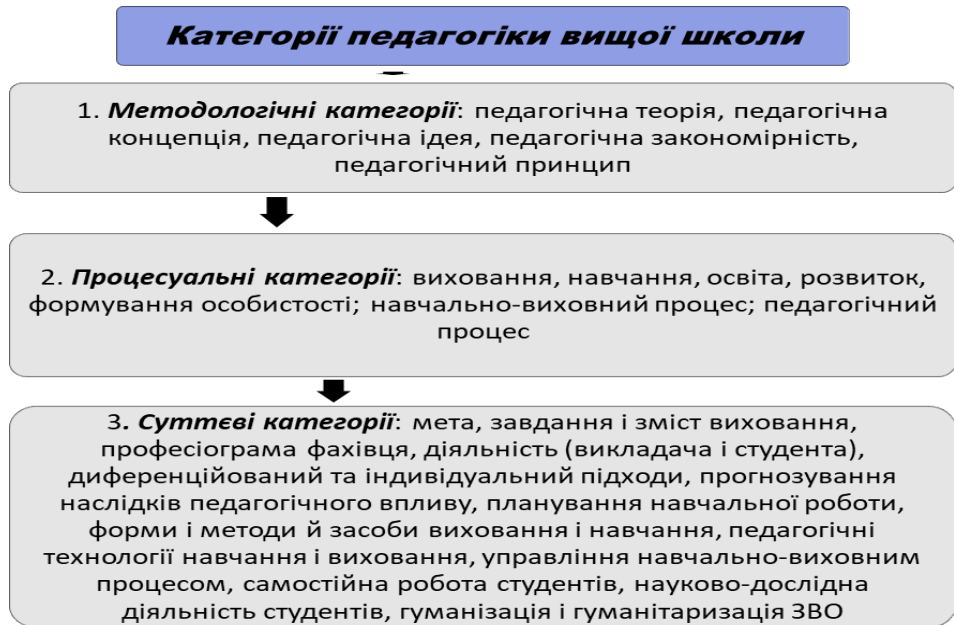

Рис. 1.1.4. Категорії педагогіки вищої школи

Основні складові *методологічних категорій* педагогіки вищої школи зображені на рис. 1.1.5.

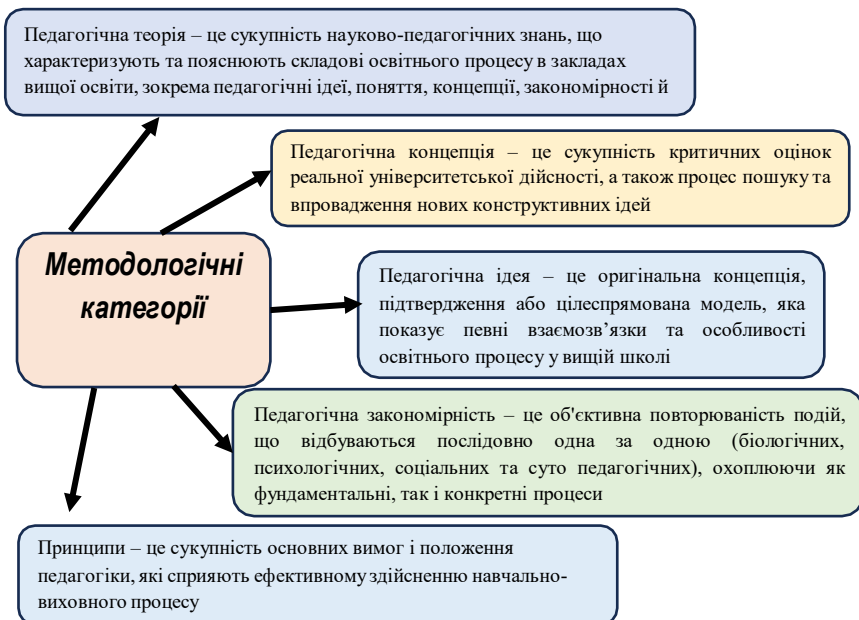

Рис. 1.1.5. Методологічні категорії педагогіки вищої школи

Інша класифікація категорій педагогіки вищої школи представлена на рисунку 1.1.6.

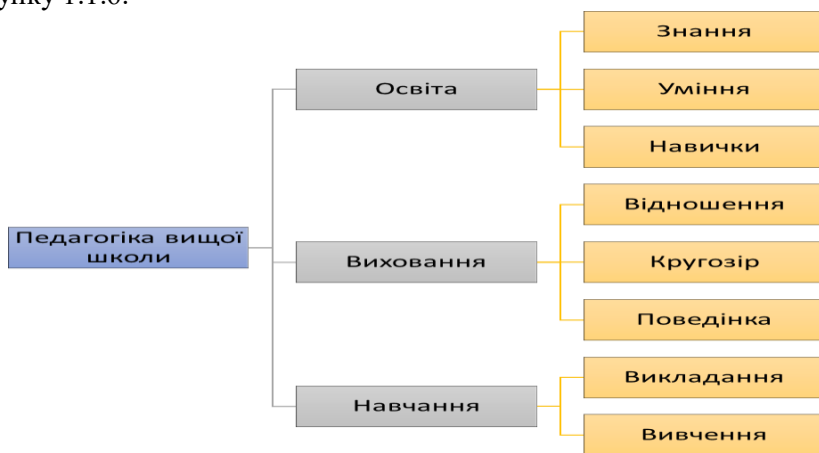

Рис. 1.1.6. Категорії педагогіки вищої школи

Отже, педагогіка вищої школи є наукою про педагогічний процес, яка досліджує розвиток особистості здобувачів освіти у системі вищої освіти. Вона має свій предмет дослідження, принципи та закономірності, а також виконує конкретні функції. Основними категоріями цієї дисципліни є ключові, методологічні та процесуальні аспекти. Педагогіка вищої школи має як теоретичний, так і прикладний характер, виконуючи аналітичну, проєктивно-конструктивну та прогностичну функції. На вищому рівні педагогіка вищої школи стає невід'ємною частиною професійної культури виклада.

Тема 1.2. Сутність процесу навчання у вищій школі

Навчання – це динамічний процес, у ході якого здобувачі освіти активно опановують знання, формують уміння та навички під керівництвом викладача (вчителя), який виступає координатором цього процесу.

Логіка навчального процесу визначає оптимальний спосіб організації пізнавальної діяльності, що забезпечує поступове просування від початкового рівня знань, умінь і навичок до досягнення необхідного рівня розвитку. Вона включає кілька *ключових етапів*: усвідомлення та розуміння навчальних цілей, самостійну діяльність, спрямованість на закріплення знань, формування умінь і навичок, вивчення законів і правил, практичне застосування знань, а також аналіз і оцінювання результатів навчальної діяльності.

Термін «навчальний процес» включає всі елементи організації навчання: роль викладача, застосовувані методи, форми та засоби навчання, здобувача, який працює під керівництвом викладача як в аудиторії, так і самостійно вдома, а також використання наочних та технічних засобів. Це активна взаємодія між викладачем та здобувачем, яка складається з двох взаємопов'язаних компонентів: *викладання та навчання* (рис. 1.2.7).

Рис. 1.2.7. Компоненти процесу навчання

Викладацька діяльність в освітньому процесі включає визначення пізнавальних завдань для здобувачів освіти, передачу нових знань, організацію спостережень, лабораторних та практичних робіт, контроль за самостійною діяльністю здобувачів, а також оцінку рівня їхніх знань, умінь та навичок. Успішність цього процесу залежить не тільки від професіоналізму та зусиль викладача, а й від активності здобувачів у засвоєнні матеріалу, що впливає на результативність навчання.

Учіння – це цілеспрямований процес, у ході якого здобувачі освіти опановують знання, вміння та навички. У ширшому розумінні це засвоєння суспільного досвіду для його подальшого застосування в житті.

Компоненти освітнього процесу зображені на рис. 1.2.8.

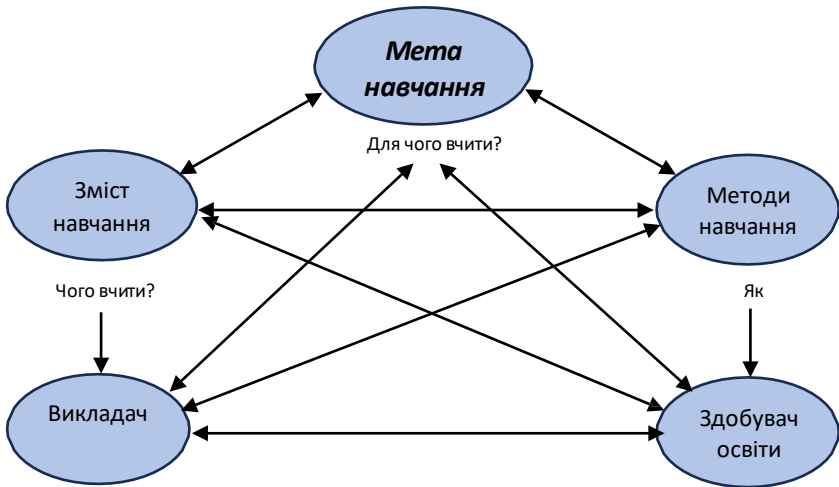

Рис. 1.2.8. Компоненти освітнього процесу

Виділяють такі основні функції процесу навчання (рис. 1.2.9):

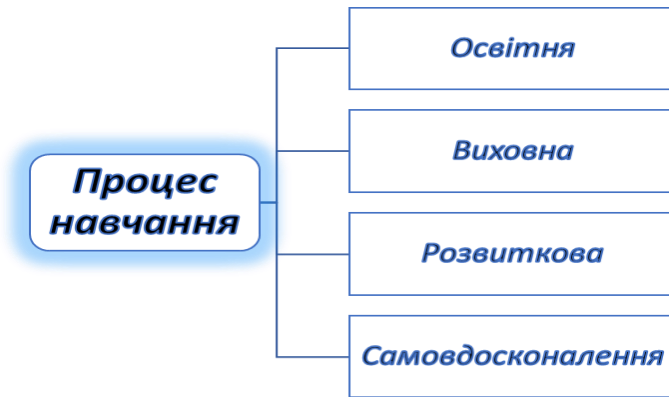

Рис. 1.2.9. Функції процесу навчання

Освітня функція є основною і відображається в освоєнні здобувачами освіти наукової системи знань, у розвитку вмінь і навичок.

Виховна функція орієнтована на формування наукового світогляду у здобувачів через освоєння знань про природу, суспільство та людину, на розвиток моральних, трудових, естетичних, фізичних рис особистості.

Розвивальна функція зосереджена на духовному, психічному та фізичному розвитку студентів і має важливий соціально-психологічний і педагогічний зміст. Завдання освіти – забезпечити постійний розвиток особистості здобувача освіти, його духовне становлення та гармонізацію взаємодії з іншими людьми й соціумом. Таким чином, система освіти на державному рівні створює умови для розвитку, саморозвитку, виховання, самовиховання, навчання та самоосвіти кожної особистості.

Функція самовдосконалення спрямована на забезпечення безперервної самоосвіти здобувачів, самовиховання, регулярного формування навичок і вмінь навчання, а також на стимулювання мотивації до навчальної та майбутньої професійної діяльності. Відокремлення цієї функції вказує на орієнтацію освіти на європейські та світові освітні стандарти.

До сучасних видів навчання відноситься: пояснювально-ілюстративне, проблемне, диференційоване, програмоване, модульно-рейтингове навчання. Сучасні види навчання зображені на рис. 1.2.10.

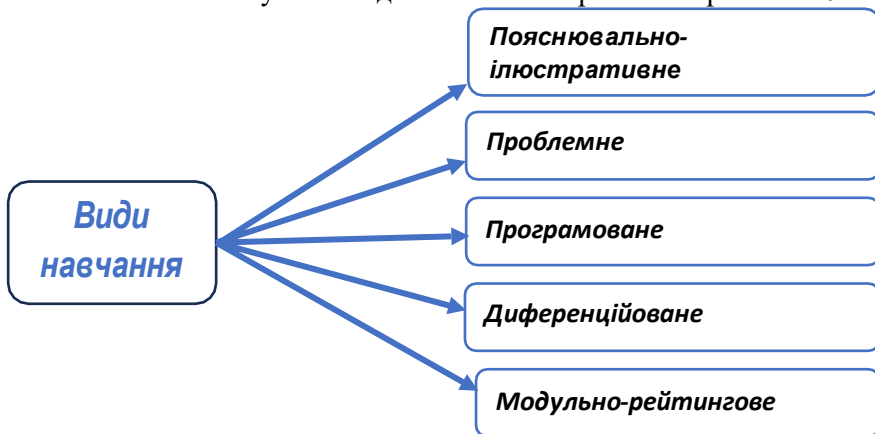

Рис. 1.2.10. Сучасні види навчання

Проблемне навчання – це сучасний вид навчання, за якого здобувачі вищої освіти набувають знань і навичок через розв’язання

реальних чи змодельованих проблемних ситуацій. Етапи проблемного навчання зображені відповідно на рис. 1.2.11.

Рис. 1.2.11. Етапи проблемного навчання

Диференційоване навчання – це підхід до освітнього процесу, який враховує індивідуальні особливості, рівень підготовки та потреби кожного здобувача освіти. Основними складовими диференційованого навчання є послідовне навчання, паралельне навчання, ступеневе та індивідуальне навчання (рис. 1.2.12).

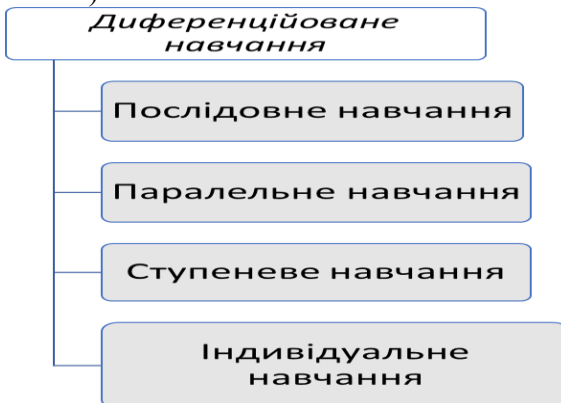

Рис. 1.2.12. Складові диференційованого навчання

Модульно-рейтингове навчання – це система організації освітнього процесу, яка передбачає поділ навчального матеріалу на окремі модулі та оцінювання успішності здобувачів освіти на основі накопичувальної рейтингової системи (рис. 1.2.13).

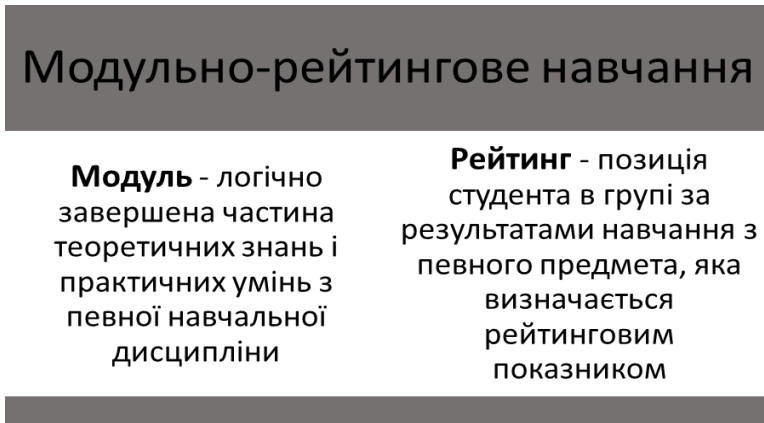

Рис. 1.2.13. Структура модульно-рейтингового навчання

Освітній процес підпорядковується певним законам та закономірностям, що визначають послідовність досягнення цілей та завдань навчання. Вони сприяють ефективному управлінню навчальною діяльністю, дозволяють прогнозувати результати, а також обґрунтовувати та вдосконалювати зміст, методи та форми навчання.

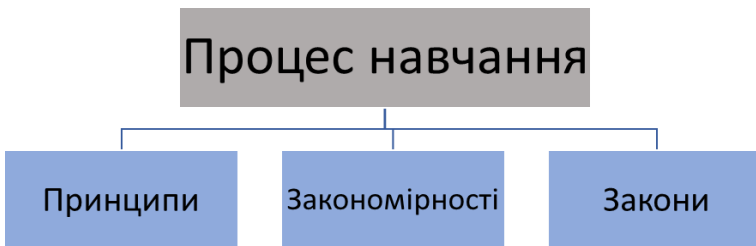

Рис. 1.2.14. Компоненти навчального процесу

Закономірності процесу навчання умовно поділяють на *об'єктивні* й *суб'єктивні*, їх знання сприяють глибшому пізнанню його принципів.

Принципи навчання (дидактики) – це положення, які визначають зміст, організаційні форми та методи освітнього процесу у закладі вищої освіти. (рис. 1.2.15).

Рис. 1.2.15. Принципи навчання

Принципи навчання взаємозалежні та взаємопов'язані, кожен з них впливає на інші. Ні один з них не може бути застосований окремо від інших. Тому в освітньому процесі мають використовувати всі принципи.

Педагогічна майстерність викладача закладу вищої освіти передбачає володіння різноманітними методами, формами та засобами навчання, які забезпечують реалізацію змісту освіти на кожному етапі.

Метод навчання є способом організованої взаємодії між викладачами та здобувачами освіти, через який вирішуються завдання освіти, виховання та розвитку під час навчального процесу (рис. 1.2.16).

Поняття «*прийом навчання*» є складовою частиною поняття «метод» і відображає його окремий елемент, тісно пов'язаний із процесом навчання.

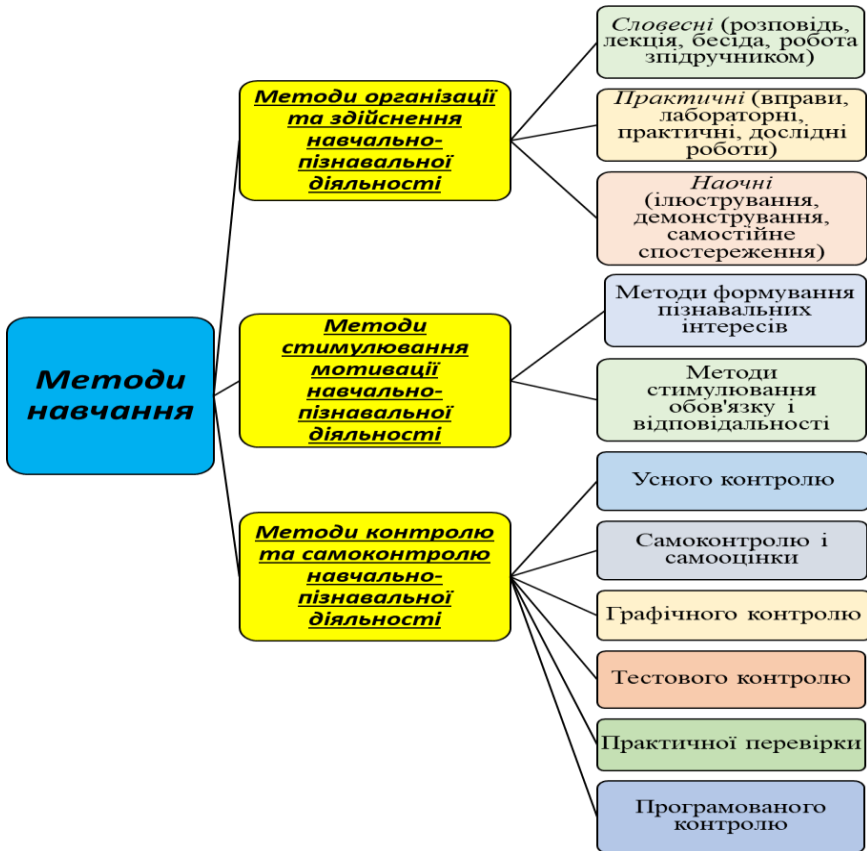

Рис. 1.2.16. Класифікація методів навчання

Методи організації та проведення навчально-пізнавальної діяльності, що мають на меті передачу та засвоєння знань студентами, а також розвиток їхніх вмінь і навичок (словесні, наочні, практичні).

До словесних методів навчання відносяться пояснення, різні види розповіді (художня, науково-популярна, описова), лекція (вступна,

тематична, оглядова, підсумкова, інформаційна, проблемна), а також бесіда (вступна, бесіда-повідомлення, бесіда-повторення, контрольна, репродуктивна, евристична, сократична). Крім того, до цієї групи методів належить робота з підручником, що включає читання тексту, відповіді на запитання після нього, заучування правил, законів тощо.

Рис. 1.2.17. Класифікація методів навчання

Методи стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності, орієнтовані на формування позитивних мотивів до навчання, що активізують пізнавальну діяльність і допомагають збагачувати студентів знаннями. Вони включають:

а) *методи розвитку пізнавальних інтересів* (навчальні дискусії, забезпечення успішності у навчанні, пізнавальні ігри, створення

захоплюючих ситуацій, введення нового навчального матеріалу, використання життєвого досвіду студентів);

б) *методи стимулювання обов'язку й відповідальності у навчанні* (пояснення студентам важливості навчання для суспільства та особистого розвитку; виконання вимог і, за потреби, вказівки на помилки і зауваження).

Рис. 1.2.18. Структура методів формування пізнавальних інтересів

Рис. 1.2.19. Складові методів стимулювання обов'язку і відповідальності у навчанні

Методи контролю та самоконтролю в навчально-пізнавальному процесі дозволяють оцінити ступінь засвоєння знань, рівень сформованих умінь та навичок у здобувачів освіти. До цієї категорії належать усний, письмовий, тестовий, графічний, програмований контроль, практичні перевірки, а також методи самоконтролю та самооцінки (рис. 1.2.20).

Рис. 1.2.20. Методи контролю та самоконтролю

Результативність освітнього процесу та ефективність застосування різноманітних методів і форм навчання значною мірою визначаються правильним вибором засобів навчання.

Засоби навчання – це додаткові матеріальні ресурси закладу освіти, що виконують спеціальні дидактичні функції. Їх основне призначення – сприяти досягненню навчальних цілей шляхом активізації та залучення різних пізнавальних можливостей здобувачів освіти (рис. 1.2.21).

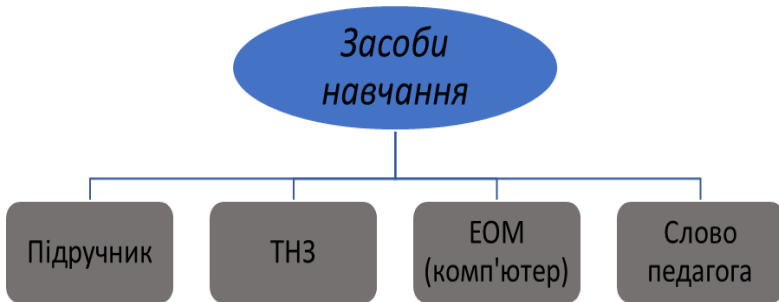

Рис. 1.2.21. Засоби навчання

Отож сучасна практика вищої освіти свідчить, що успішність навчально-пізнавальної діяльності забезпечується поєднанням різних методів, засобів і форм навчання.

Тема 1.3. Сучасні форми організації навчання

Рівень засвоєння знань здобувачами вищої освіти, а також формування їхніх компетентностей залежить не лише від правильно обраних методів та прийомів навчання, а й від способів організації навчальної діяльності.

Форма організації освітнього процесу – це спосіб узгодженої взаємодії викладача та здобувачів освіти, яка відбувається в визначеному порядку та режимі.

У закладах освіти освітній процес реалізується через проведення заняття, виконання індивідуальних завдань, самостійну роботу, практичну підготовку та систему контролю знань.

Сучасні освітні установи використовують різноманітні форми

організації навчання, зокрема лекції, семінари, лабораторні та практичні заняття, консультації, курсові та дипломні роботи, а також різні види самостійної діяльності студентів. Важливими складовими є науково-дослідна робота студентів, колоквіуми, заліки, іспити, індивідуальні, групові та колективні форми навчання, а також участь у студентських наукових семінарах, конференціях, олімпіадах та конкурсах.

Різновиди лекцій включають: вступну, тематичну (інформаційну), проблемну, оглядову, настановчу та підсумкову.

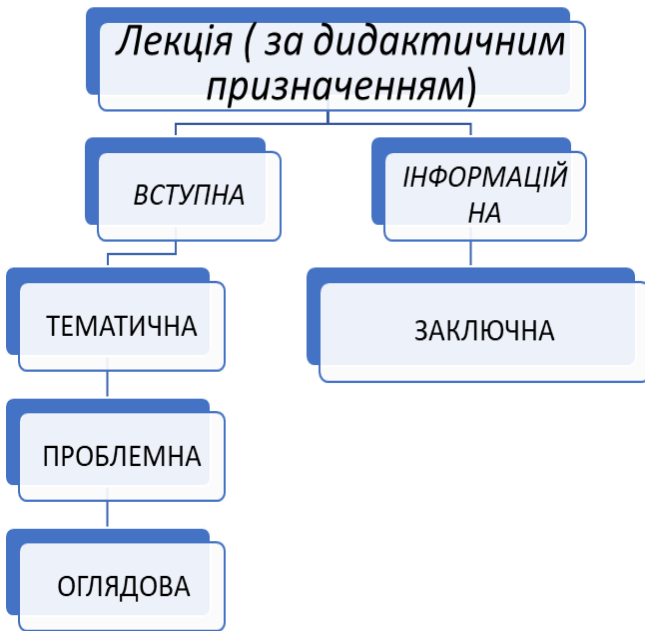

Рис. 1.3.1. Види лекцій (за дидактичним призначенням)

Вступна лекція пропонує загальне уявлення про предмет навчання та допомагає студентам зорієнтуватися у структурі курсу.

Інформаційна лекція полягає у передачі слухачам певного обсягу знань з конкретної дисципліни через поетапне розкриття наукових фактів, явищ та процесів.

Оглядова лекція займається систематизацією наукових знань на

високому рівні, що потребує встановлення чисельних асоціативних зв'язків під час осмислення інформації, особливо при вивченні внутрішньо-предметних та міжпредметних зв'язків, а також їх деталізації та конкретизації.

Настановча лекція вищої школи спрямована на висвітлення підходів, принципів, умів, форм та методів роботи здобувачів, щоб допомогти їм оволодіти знаннями, навичками та вміннями. Такі лекції зазвичай проводяться для студентів заочної та дистанційної форм навчання.

Підсумкова лекція проводитиметься наприкінці вивчення дисципліни чи курсу з метою підведення підсумків.

Кожен тип лекції може бути проведений за допомогою різних методів. Наприклад, проблемний метод використовується для проведення проблемної лекції, де нові знання подаються через постановку проблемних питань, завдань чи ситуацій

За допомогою методу наочності проводитиметься так звана *лекція-візуалізація*, яка полягає у представленні лекційного матеріалу за допомогою аудіо- та відеотехніки.

Застосовуючи діалогічний метод, можна організувати *бінарну лекцію*, яка є варіантом лекції у формі діалогу між двома науково-педагогічними працівниками. Це можуть бути представники різних наукових шкіл, навчань та практик, викладач і студент тощо.

Метод пошуку помилок застосовується в *лекціях із заздалегідь закладеними помилками*, що сприяє розвитку у студентів навичок постійного контролю інформації. Під час таких лекцій проводиться пошук помилок різного виду (змістовних, методологічних, методичних, орфографічних). Наприкінці лекції виконується діагностика слухачів та аналіз знайдених помилок.

У лекціях, побудованих за методом запитань і відповідей, проводиться *лекція-конференція*, що є науково-практичним заняттям із визначеною проблемою та серією доповідей тривалістю 5-10 хвилин шкірна. Кожна доповідь є завершеним логічним текстом, підготовленим у рамках запропонованої викладачем теми. Сукупність цих доповідей дозволяє всебічно розглянути проблему. Наприкінці лекції викладач підсумовує самостійну роботу здобувачів освіти та їхні виступи, доповнюючи або уточнюючи подану інформацію, і формулює головні

ВИСНОВКИ.

Лекція-консультація може мати різні формати. Перший варіант – це «запитання – відповіді», коли викладач відповідає на запитання студентів за матеріалами всього курсу чи розділу. Інший варіант включає формат запитання – відповіді – дискусія, що поєднує виклад нової інформації, задання запитань та організацію дискусії для пошуку відповідей.

Семінар є однією з важливих форм навчання, що відрізняється від інших тим, що сприяє розвитку самостійності здобувачів у навчально-пізнавальній діяльності. Під час семінару відбувається поглиблення, систематизація та контроль знань, які здобувачі отримують у результаті самостійної роботи з першоджерелами, документами, додатковою літературою тощо.

Основними дидактичними цілями семінару є: поглиблення та систематизація знань, їх закріплення, перетворення на стійкі переконання, перевірка засвоєного матеріалу, розвиток навичок самостійної роботи з літературою, удосконалення культури мовлення, а також формування вміння аргументовано відстоювати свою точку зору, відповідати на запитання, слухати інших та ставити запитання.

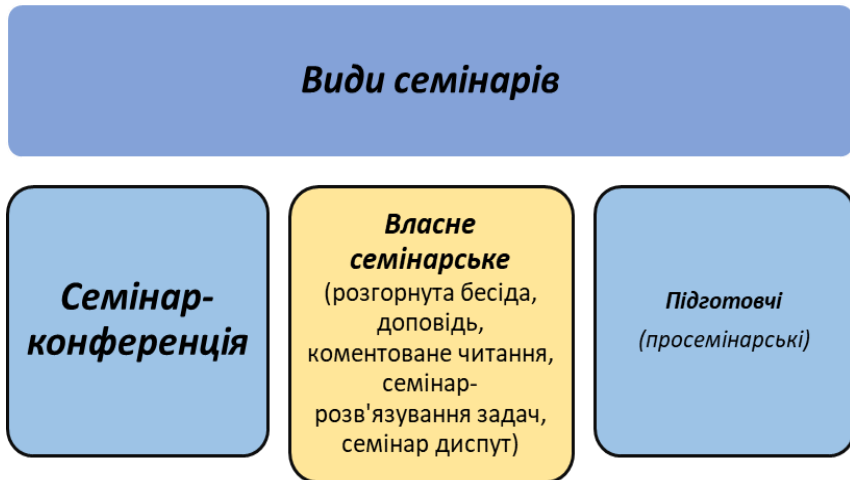

Рис. 1.3.2. Види семінарів

Лабораторне заняття є формою організації освітнього процесу, що проводиться за завданням і під керівництвом науково-педагогічного працівника. Головними дидактичними цілями є експериментальне підтвердження теоретичних знань, перевірка формул та розрахунків, ознайомлення з методикою проведення експериментів та досліджень.

У процесі роботи здобувачі освіти набувають навичок спостереження, порівняння, аналізу, формулювання висновків та узагальнень, виконання самостійних досліджень, використання різних методів вимірювання, а також оформлення результатів у вигляді таблиць, схем та графіків. Одночасно розвиваються професійні навички роботи з приладами, апаратурою, системами та іншими технічними засобами під час проведення експериментів.

Практичне заняття – форма організації освітнього процесу, під час якої за завданням та під керівництвом педагога здобувачі освіти виконують практичну аудиторну чи позааудиторну роботу з будь-якого предмета; це один із видів лабораторних робіт у вищій школі. Головна мета його полягає у тому, щоб на практиці застосувати сформовані раніше вміння та навички, узагальнити й систематизувати теоретичні знання, засвоїти елементарні методи дослідницької роботи з фізики, хімії, біології тощо.

Практикум передбачає самостійне виконання практичних і лабораторних робіт. Для зручності його проведення здобувачів поділяють на групи, складають графік почергового виконання ними завдань, спостережень, експериментів. Практикумами завершують вивчення великих тем курсу, тому їх проводять переважно наприкінці семестру.

Факультатив – це навчальний курс чи дисципліна, яку здобувачі обирають добровільно для поглиблення знань. Він може передбачати вивчення окремих предметів на глибшому рівні, освоєння додаткових дисциплін або отримання спеціалізації в межах міжпредметних зв'язків.

Залежно від освітніх цілей факультативи можуть мати теоретичний, практичний чи змішаний характер. Відповідно до їх типу формуються групи здобувачів, а також визначаються методи та форми навчальної роботи.

Екскурсія як метод організації навчального процесу з'явилася у XVIII – на початку XIX ст. Вона відрізняється від аудиторних занять

тим, що не має чітких часових обмежень. Її основна мета – безпосереднє сприйняття об'єктів і явищ у їх природній середовищі.

Залежно від ролі в освітньому процесі екскурсії поділяються на кілька *типів*:

- а) відповідно до навчальної програми – програмні та позапрограмні;
- б) за змістом – тематичні та комбіновані;
- в) за годинаю проведення щодо вивченого матеріалу – вступні, поточні та підсумкові;
- г) за навчальним предметом – освітні, ботанічні, соціологічні, хімічні, фізичні тощо.

Підготовка до екскурсії передбачає визначення її об'єкта, попереднє ознайомлення з ним, складання плану, а також інструктаж здобувачів щодо правил поведінки, підготовки до заходу, проведення самостійних спостережень та виконання навчальних завдань.

Предметні гуртки організовують з різних дисциплін. Їхня основна мета – поглиблення знань, розвиток інтересів та здібностей учасників. Крім регулярних зайнять, члени гуртків беруть участь у різних освітніх та виховних заходах: тематичних вечорах, конкурсах, олімпіадах, тижнях та місячниках знань, створенні стіннівок, радіогазет, альманахів. Такі активності сприяють кращому засвоєнню матеріалу та підвищують зацікавленість не лише гуртківців, а й інших здобувачів освіти.

Консультації мають на меті допомогти здобувачам розібратися зі складними темами, які викликають труднощі при самостійному вивченні чи виконанні завдань. Під час консультування викладач не надає готових відповідей, а спрямовує навчальну діяльність так, щоб здобувачі освіти самостійно знаходили рішення та розуміли матеріал. Консультації корисні не лише тим, хто має труднощі у навчанні, а й тим, хто прагне розширити свої знання у певній галузі.

Головна мета *домашніх завдань* – поглиблення та розширення знань, формування навичок самостійної навчальної діяльності, розвиток самоконтролю, відповідальності, активності та почуття обов'язку.

Домашні завдання охоплюють роботу з підручником, виконання різноманітних вправ, письмових і графічних робіт, розв'язування задач.

Важливою складовою освітнього процесу є *індивідуальні заняття*, які створюють умови для реалізації творчого потенціалу здобувачів.

Виконання індивідуальних завдань відбувається самостійно, а викладач надає консультаційну підтримку. До таких завдань належать реферати, курсові та дипломні роботи.

Підготовка рефератів, курсових і дипломних досліджень часто сприяє глибшому зануренню в наукові пошуки та може стати основою для подальшої наукової діяльності.

Навчальна конференція також є ефективною формою організації навчання, яка сприяє активній взаємодії викладача і студентів. Вона допомагає закріпити та вдосконалити знання, а її підготовка передбачає вибір теми та формування ключових питань. Головна особливість конференції – відкрите обговорення актуальних проблем. За своєю суттю вона подібна до семінару та є його логічним продовженням.

В навчальному процесі застосовують *ігрові методи*. Гру в освіті розглядають як вільну, внутрішньо мотивовану діяльність, що дає можливість творчо підходити до використання різних предметів, звертаючись до досвіду минулого, орієнтуючись на сучасність та прогнозуючи майбутнє. В інноваційних іграх використовують широкий спектр засобів та методик.

Ділові ігри є найскладнішою формою ігрового навчання, що моделює колективну професійну діяльність. Вони мають значний дидактичний потенціал, оскільки сприяють закріпленню та комплексному використанню знань, здобутих у процесі вивчення різних дисциплін (інтеграційна функція ігор), формуванню чіткого розуміння професійної діяльності за фахом, а також розвитку навичок ефективного управління реальними процесами.

Професійні ігри спрямовані на розвиток креативного мислення, освоєння практичних навичок та вмінь, а також формування індивідуального стилю спілкування та поведінки у процесі командного розв'язання завдань. Вони частично моделюють окремі аспекти професійної діяльності.

Соціально-психологічний тренінг розглядається як особливий метод набуття знань та формування комунікативних навичок, а також їх коригування через групову практику психологічного впливу, що ґрунтується на активних методах колективної роботи.

Дидактична мета іншої групи *організаційних форм практичної підготовки* полягає у розвитку професійних навичок та практичних

умінь, необхідних для виконання поставлених завдань.

До третьої групи, що охоплює *організаційні форми самостійної роботи*, належить опрацювання друкованих матеріалів (підручників, навчальних посібників, інструкцій, настанов), самостійне виконання управ, вивчення окремих питань, участь у діяльності гуртків, проведення експериментальних та дослідницьких робіт, перегляд тематичних телепередач та кінофільмів, а також прослуховування аудіо та відео.

Основна мета самостійної роботи здобувців освіти – самостійне опанування, закріплення та поглиблення як уже набутих, так і нових знань, а також розвиток практичних умінь та навичок.

Дидактичні завдання самостійної роботи:

- закріплення, розширення та систематизація знань, здобутих під час аудиторних занять;
- самостійне освоєння нового навчального матеріалу;
- формування професійних компетенцій;
- розвиток навичок самостійної аналітичної діяльності;
- стимулювання самостійного мислення, творчого підходу до вирішення завдань та самоосвіти.

До *четвертої групи* організаційних форм контролю належать іспити (заліки), модульні перевірки, опитування, контрольні роботи, оцінювання рівня засвоєння професійних знань, умінь та навичок з різних дисциплін, виконання кваліфікаційних завдань, а також захисту.

Педагогічний контроль є системою оцінки результатів навчання та виховання студентів. Різноманітні форми педагогічного контролю сприяють активізації навчальної та пізнавальної діяльності студентів. Історія освіти успішно, що спроби повністю або частково усунути педагогічний контроль з освітнього процесу призвели до зниження якості навчання та зниження рівня знань.

Практичне впровадження принципів контролю обґрунтоване на вмілому використанні основних видів, форм і методів контролю, а також на чітко визначених критеріях та нормування оцінювання знань, умінь і навичок студентів.

За призначенням і характером контролю поділяються на такі *види*: попередній, поточний, періодичний, підсумковий, взаємоконтроль і самоконтроль (рис. 1.3.3).

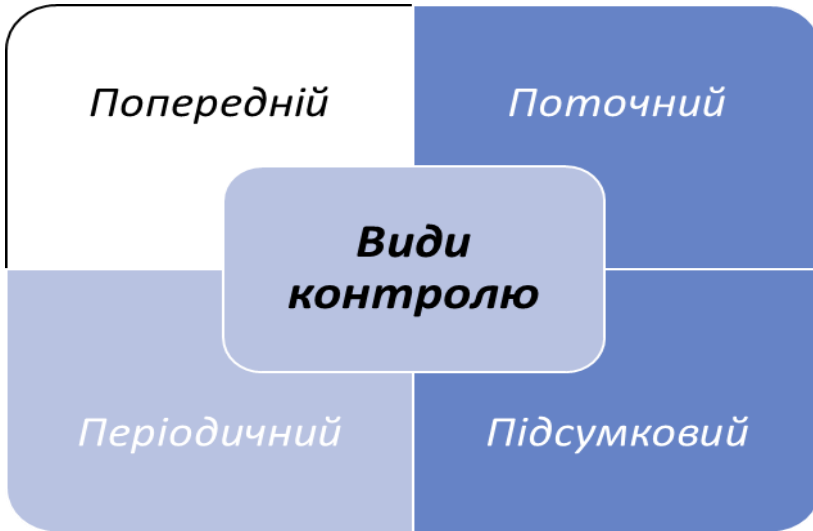

Рис. 1.3.3. Види контролю

Іспити та заліки підсумовують самостійну роботу студента протягом семестру або навчального року (рис. 1.3.4). Для їх успішного складання важливо регулярно й наполегливо опановувати матеріал кожної дисципліни протягом усього навчального періоду.

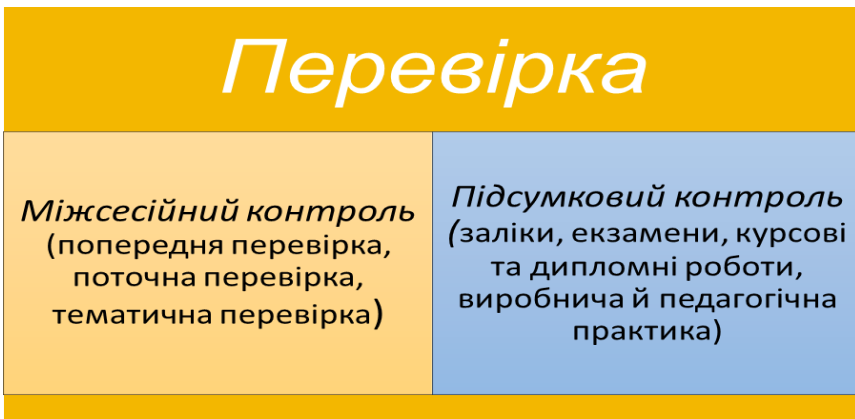

Рис. 1.3.4. Види перевірки

Поверхове або періодичне вивчення програми, а також сподівання на можливість засвоїти весь матеріал за кілька днів до випробування не приносять бажаних результатів (рис. 1.3.5). Тому здобувач, який прагне добре скласти контрольні заходи, повинен систематично виконувати всі завдання.

Рис. 1.3.5. Методи контролю

Основною метою контролю є оцінка рівня засвоєння навчального матеріалу та відповідності здобутих умінь і навичок поставленим цілям і завданням навчання. Контроль повинен відповідати певним вимогам і бути об'єктивним, регулярним, освітнім, діагностичним, виховним, формувальним, керівним, розвивальним, оцінювальним та всебічним, охоплюючи всі етапи освітнього процесу та сприяючи його розвитку.

Тема 1.4. Науково-педагогічний працівник закладу вищої освіти

Педагогічна діяльність є специфічним видом соціальної взаємодії, який спрямований на передання молодшому поколінню набутого людством культурного та професійного досвіду. Завдання виховання та навчання виконують не тільки освітяни, а й батьки, громадські організації, керівники установ і підприємств, різні соціальні групи, а також засоби масової інформації.

Відмінною рисою педагогічної діяльності є її гуманістична спрямованість. У рамках освітнього процесу педагог вирішує основні завдання: адаптацію особистості до соціального середовища та її гуманізацію.

Педагогічна майстерність проявляється через творчу активність викладача. Вона є поєднанням *особистісних якостей і професійних навичок*, що забезпечують ефективну самоорганізацію та рефлексивний підхід до роботи. До ключових *компонентів педагогічної майстерності* належать гуманістичний світогляд, глибока професійна компетентність, володіння педагогічною технікою та спеціальні здібності (рис. 1.4.1).

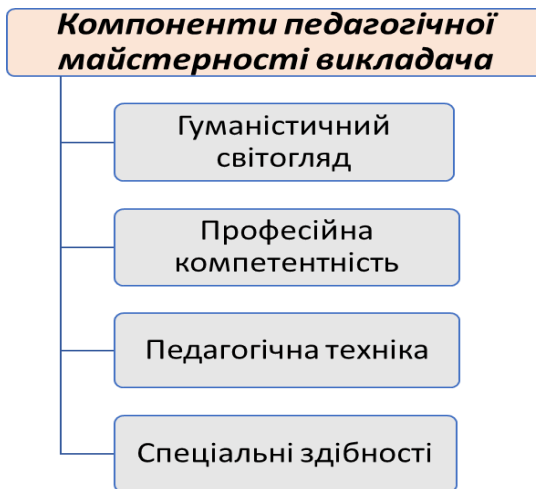

Рис. 1.4.1. Компоненти педагогічної майстерності викладача

Професійні вимоги до викладача виражаються через поняття

«професійна придатність» і «професійна готовність».

Професійна придатність означає наявність психологічних і психофізіологічних характеристик, необхідних для успішної діяльності в педагогічній сфері.

Професійна готовність охоплює не лише психологічні та фізіологічні аспекти (що складають професійну придатність), а й науково-теоретичну обізнаність і практичні навички, які забезпечують ефективність педагогічної роботи.

Ідеальне поєднання особистісних і професійних якостей викладача відображається у *професіограмі* (своєрідному документі), що містить набір компетенцій, знань і умінь, необхідних для здійснення виховної діяльності.

Центральне місце в професіограмі займає *професійно-педагогічна спрямованість*, яка формується на основі сталих мотивів та визначає орієнтацію діяльності педагога. Вона охоплює інтереси, переконання, цінності та ідеали, які відображають світогляд особистості.

Педагогічна спрямованість має кілька видів (рис. 1.4.2).

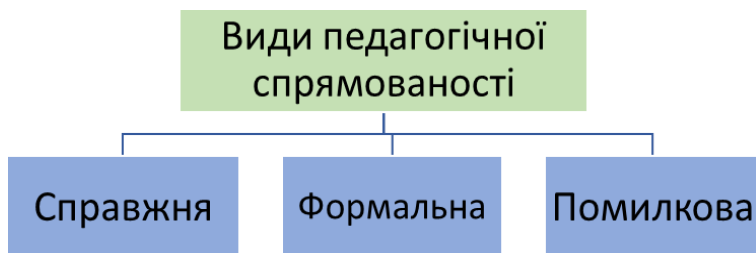

Рис. 1.4.2. Види педагогічної спрямованості

Справжня педагогічна спрямованість проявляється у стійкому прагненні сприяти розвитку особистості здобувача освіти через навчальний предмет, формуючи його інтерес до знань.

Формальна педагогічна спрямованість – це орієнтація на виконання навчальних програм і планів без глибшого розуміння особистісного розвитку здобувачів освіти.

Помилкова педагогічна спрямованість – акцент на особистих досягненнях, самовираженні та кар'єрному зростанні педагога замість орієнтації на потреби здобувачів освіти.

Оскільки людина є носієм загальнолюдської культури, педагогічна культура розглядається як її складова. Вона включає *духовні цінності* освіти й виховання (педагогічні знання, концепції, теорії, професійні етичні принципи), *матеріальні аспекти* (засоби навчання й виховання) та *творчі педагогічні методи*, що сприяють соціалізації особистості відповідно до історичних умов.

Структурні елементи педагогічної культури та особистісні риси викладача:

Одним із *ключових складників педагогічної культури* викладача є його особистісні характеристики, які поділяються на чотири основні групи: визначальні, додаткові, небажані та професійно неприпустимі (рис. 1.4.3).

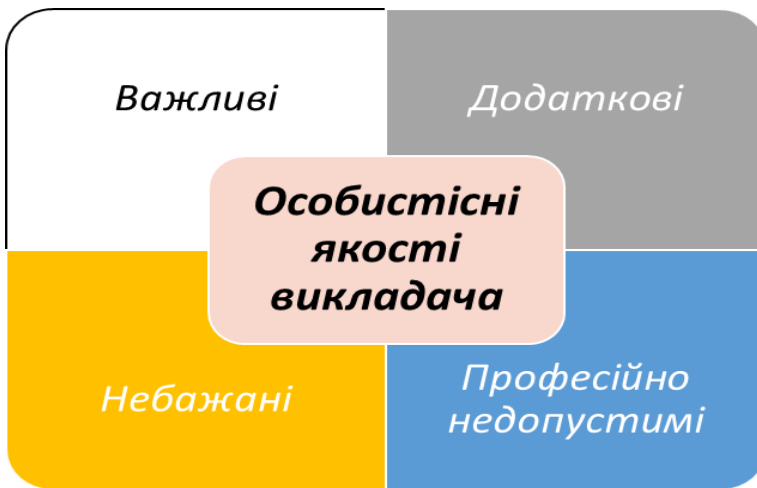

Рис. 1.4.3. Особистісні характеристики викладача

Важливі якості – необхідні для успішного виконання педагогічної діяльності характеристики. До них належать гуманність, почуття відповідальності перед суспільством, чесність, справедливість, інтелігентність, інноваційний підхід до викладання, захопленість

предметом, прагнення до знань, комунікативні здібності, вміння налагоджувати міжособистісне спілкування та педагогічний такт.

Додаткові якості не є критичними для успішного освітнього процесу, однак сприяють його ефективності. Серед них: дружелюбність, почуття гумору, артистизм, мудрість та привабливий зовнішній вигляд.

Небажані риси негативно впливають на якість навчання (виховання) (байдужість, упередженість, зарозумілість, злопам'ятність, емоційна нестабільність, відсутність інтересу до матеріалу).

Професійно неприпустимі риси можуть призвести до повної непридатності викладача до професії. Серед них – наявність згубних звичок, моральна безвідповідальність, агресивна поведінка, грубість, низька фахова компетентність, обмежений світогляд і безвідповідальне ставлення до своїх обов'язків.

Емоційний стан викладача відіграє ключову роль у розвитку духовного світу учнів, формуванні їхніх ціннісних орієнтацій та життєвих принципів. Саме ці риси формують *імідж педагога*, який безпосередньо впливає на взаємини зі здобувачами та якість спільної діяльності. Індивідуальність викладача проявляється через його зовнішність, стиль поведінки та створений образ. Імідж стає невід'ємною характеристикою особистості, що визначає ставлення до нього оточення. Важливим аспектом у цьому процесі є *експресивність* – тобто спосіб вираження емоцій, який впливає на особливості міжособистісної взаємодії. Саме тому *педагогічний артистизм* вважається важливою якістю, адже він дозволяє викладачеві ефективно використовувати засоби емоційної виразності та керувати ними в освітньому процесі.

Артистизм виконує кілька важливих функцій у діяльності педагога. Він сприяє:

- формуванню інтересу до особистості викладача, викликаючи зацікавленість та позитивне ставлення;
- активізації уваги, налаштовуючи аудиторію на сприйняття матеріалу через створення позитивного емоційного фону;
- залученню та утриманню уваги завдяки здатності викликати симпатію та зацікавленість;
- стимулюванню діяльності здобувачів, спонукаючи їх до активної участі в освітньому процесі;
- полегшенню взаємодії, що сприяє кращій концентрації уваги,

організації роботи та формуванню інтересу до предмета.

Зовнішній образ викладача повинен відповідати його внутрішньому світу, рівню духовного розвитку та системі життєвих цінностей (педагогічні ідеали).

1. Найвища цінність – особистість: її життя, здоров'я (фізичне та психічне), моральний розвиток. Це означає не просто відчуття симпатії до здобувача, а глибоку віру в його здібності, благородство та потенціал, а також здатність до співпереживання, розуміння та підтримки.

2. Цінність знань: прагнення до постійного вдосконалення професійної компетентності, безперервний процес навчання.

3. Мотивація до творчого самовираження та професійного розвитку: прагнення до реалізації власного потенціалу, особистісного зростання та самовдосконалення в професійній діяльності.

Використання у педагогічній роботі принципу ціннісних орієнтацій означає не лише передачу знань, а й допомогу здобувачам у формуванні стійкого світогляду. Це включає: осмислення навколишнього світу через призму культури, встановлення загальних закономірностей явищ, виявлення їхнього значення та визначення основних норм поведінки. Таким чином, процес засвоєння цінностей є шляхом інтеграції особистості в культурний простір.

Головне завдання виховання – допомогти особистості віднайти шлях до ціннісних орієнтирів, що проявляються через усвідомлення, емоційне сприйняття, активну поведінкову реакцію. Серед характеристик педагога важливе місце займають його *моральні якості* (рис. 1.4.4).

1. *Громадянська свідомість та соціальна відповідальність*. Це передбачає активну позицію у розбудові держави, глибоке усвідомлення національної ідентичності, патріотизм, повагу до інших культур та мов, оптимізм щодо суспільного розвитку. Важливою є гуманістична позиція – визнання цінності кожної особистості, її гідності та права на самореалізацію. Також педагог має бути відповідальним і працьовитим.

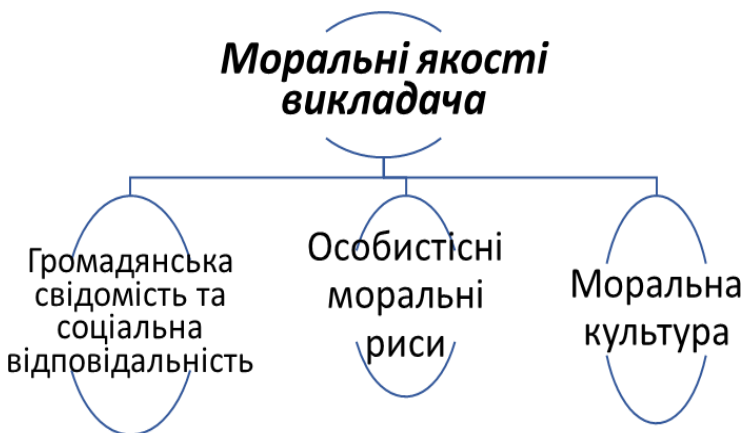

Рис. 1.4.4. Моральні якості викладача

2. *Особистісні моральні риси*, що включають совість, силу волі, організованість, скромність та позитивне ставлення до людей. Важливими є великодушність (терпимість до недоліків інших, здатність пробачати), справедливість та неупередженість у судженнях, уміння контролювати свої емоції, дисциплінованість та вимогливість як до себе, так і до оточення.

3. *Моральна культура* у спілкуванні та професійній діяльності. Вона проявляється у ввічливості, повазі до співрозмовника, відкритості та щирості у відносинах. Важливо розрізняти доброзичливість і поблажливість – перше передбачає підтримку та повагу, а друге може знижувати вимогливість. Педагог має бути толерантним, витриманим, здатним відстоювати власні погляди, водночас поважаючи думку інших. Також необхідно дотримуватися професійної чесності – бути вимогливим до себе, повністю віддаватися своїй справі.

Комбінація професійних навичок і особистих рис створює викладачеві заслужений авторитет. **Авторитет** (від лат. «auctoritas» – влада, вплив) означає визнання за педагогом права ухвалювати важливі рішення, які викликають довіру та повагу.

Чим глибша особистість і насиченіший її життєвий шлях, тим більше вона вимагає від себе та тим вищим стає її авторитет. Викладач, який є взірцем професіоналізму, надихає здобувачів слідувати його

прикладу. Фахова компетентність виявляється у здатності прогнозувати цілі й очікувані результати навчального процесу, створювати інформаційні моделі, ухвалювати самостійні рішення тощо.

Бути компетентним у педагогічній діяльності означає володіти широким спектром інтегративних знань та навичок, які дозволяють приймати виважені рішення, творчо організовувати навчальний процес та ефективно будувати комунікацію зі студентами.

Отже, професійна підготовка викладача включає не лише рівень кваліфікації, а й сукупність особистісних якостей, які є важливими для ефективної педагогічної роботи.

Професійна діяльність педагога складається з трьох ключових аспектів: компетентність у знаннях, здатність до самовдосконалення та ефективна комунікація.

Фахова обізнаність є фундаментом професійного розвитку. Вона має кілька важливих характеристик:

- комплексність – уміння інтегрувати інформацію з різних наукових сфер у процесі пояснення закономірностей і тенденцій.
- індивідуальність – знання, засвоєні через власний досвід та осмислення.
- багаторівневість – одночасне оволодіння теоретичними, методичними та технологічними аспектами дисципліни.

Комунікативна компетентність викладача передбачає готовність і вміння застосовувати набуті знання. Педагогічне спілкування – це процес соціально-психологічної взаємодії, що включає обмін інформацією, встановлення міжособистісних контактів, організацію діяльності студентів, формування їхньої мотивації та стимулювання особистісного розвитку. Успішна комунікація в освітньому процесі сприяє створенню позитивного психологічного клімату, усуненню бар'єрів та розкриттю потенціалу кожного студента. Вона відіграє роль творчого процесу, який допомагає формувати мотивацію до навчання, розвивати особистість студента, забезпечувати ефективну взаємодію в академічному просторі.

Неодмінною умовою професійної поведінки викладача є дотримання етичних норм, побудова довірливих взаємин зі студентами та сприяння їхній самореалізації. Важливим принципом є поєднання поваги до особистості кожного студента з високими вимогами до його навчальної діяльності.

У педагогічній комунікації ключову роль відіграє позитивний психологічний настрій викладача, що сприяє ефективному навчальному процесу та підтримці атмосфери взаємної довіри й співпраці.

Говорячи про здатність до саморозвитку, варто згадати думку К. Ушинського про «дитячість душі» як основу ефективної діяльності. Великий педагог вважав, що постійна відкритість до нового та внутрішня молодість духу є ключовими факторами справжнього самовиховання.

Цей *аспект професіоналізму* включає:

– *самоосвіту*, яка передбачає постійне оновлення знань у сфері психолого-педагогічної науки, засвоєння передових методик викладання, аналіз власного досвіду та діяльності колег з метою вдосконалення власних підходів до навчання.

– *самовиховання*, що означає роботу над собою: розвиток особистісних якостей, перегляд життєвих принципів, моральних орієнтирів, інтересів та мотивів поведінки.

Самоосвіта є фундаментом професійного становлення викладача, формування його соціально значущих та фахових характеристик.

Отож компетентність у знаннях, комунікативна майстерність і прагнення до саморозвитку формують цілісну систему професійної майстерності педагога. Ці складові нерозривно пов'язані між собою, і відсутність хоча б однієї з них свідчить про недостатню сформованість педагогічної професійності.

Тема 1.5. Особливості педагогічного спілкування суб'єктів педагогічного процесу у вищій школі

Викладачі і здобувачі вищої освіти є основними учасниками педагогічної взаємодії. Вони формують як професійні, так і особистісні зв'язки, що сприяють становленню майбутнього фахівця та водночас впливають на подальший розвиток самого викладача. Саме в процесі взаємодії кожен отримує можливості для особистісного зростання.

Спілкування є ключовою формою такої взаємодії, охоплюючи як вербальні, так і невербальні засоби. Це не лише обмін інформацією, а й

передача думок, оцінок, почуттів та переконань, що сприяє розвитку взаєморозуміння між учасниками освітнього процесу.

Професійне спілкування відіграє центральну роль у діяльності викладача закладу вищої освіти. Усі форми організації навчання – лекції, семінари, іспити – ґрунтуються на цьому складному соціально-психологічному процесі. Воно також є невід’ємною частиною виховної та науково-методичної роботи, роблячи освітній процес цілісним і ефективним.

У професійному спілкуванні викладача можна виділити два основні, взаємозалежні компоненти:

1. *Загальні принципи спілкування* – це основи, що визначаються суспільним ладом, спадщиною минулого, на яких базується педагогічна діяльність викладача. Вони охоплюють єдину мету та завдання процесу навчання та виховання.

2. *Індивідуальні принципи спілкування* – це особистісні переконання, стиль спілкування (прийоми і методи). Викладач використовує їх залежно від специфіки навчального процесу, керуючись власними знаннями, професійним досвідом та вміннями.

Педагогічне спілкування є основним засобом впровадження змісту, методів та прийомів педагогічного впливу, спрямованих на розвиток особистості студента та невід’ємною складовою педагогічної майстерності викладача.

Функції педагогічного спілкування зображені на рис. 1.5.1.

Рис. 1.5.1. Функції педагогічного спілкування

Структура професійно-педагогічного спілкування (за В.О. Кан-Каликом):

1. Прогностичний етап – етап, на якому моделюється майбутнє спілкування з аудиторією.

2. Комунікативна атака – етап, що передбачає організацію початкової частини спілкування на початку навчально-виховного процесу.

3. Управлінський етап – безпосереднє спілкування під час освітньому процесу.

4. Завершальний етап – оцінка ходу спілкування та його результатів з внесенням корективів для майбутньої взаємодії.

Науково-педагогічному працівнику необхідно оволодіти мистецтвом спілкування, що потребує розвитку спеціальних навичок, які тісно пов'язані з вихованням мовленнєвої культури особистості.

В.О. Кан-Калик розробив низку вправ для вдосконалення навичок педагогічного спілкування, які він поділив на *два цикли*: освоєння техніки та технології педагогічної комунікації і навчання спілкуванню в конкретних педагогічних ситуаціях.

Перший цикл включає:

– розвиток природної та логічної поведінки під час виступів перед аудиторією;

– досягнення м'язової свободи у педагогічній діяльності;

– розвиток відчуття комфорту й емоційного благополуччя у взаємодії з аудиторією;

– розвиток навичок концентрації, спостережливості та зосередженості;

– оволодіння мімікою та пантомімікою;

– формування педагогічно доцільних емоційних переживань;

– мобілізація творчої енергії перед спілкуванням;

– вдосконалення техніки мовлення, виразності та емоційності;

– вміння планувати логіку майбутнього спілкування з аудиторією.

Другий цикл вправ складається з двох підгруп:

– перша – діяльність у стандартних ситуаціях;

– друга – розвиток педагогічної уяви, інтуїції та навичок імпровізації (створення аналогічних ситуацій з певним орієнтиром,

аналіз фрагментів з картин чи кіно; розробка та виконання умов для інсценізованих завдань).

Педагогічно правильне спілкування допомагає знизити емоційне напруження здобувачів (страх, невпевненість). Воно має сприяти виникненню почуття радості та бажання брати участь у спільній діяльності.

У педагогічному спілкуванні результативність комунікації також залежить від дотримання таких основних правил (максим) (рис. 1.5.2):

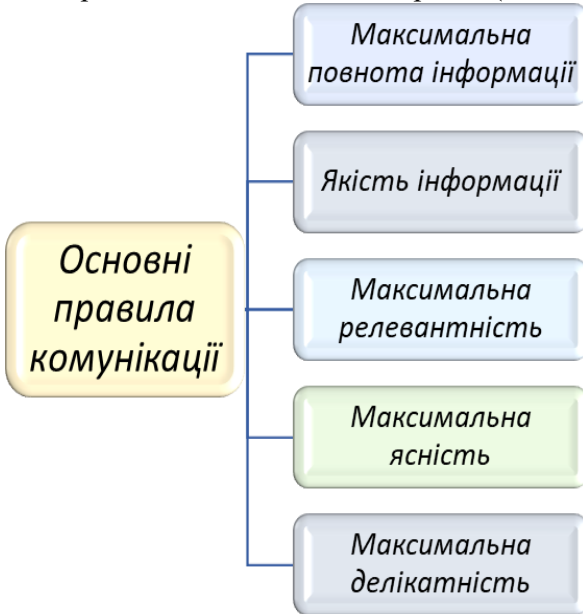

Рис. 1.5.2. Основні правила комунікації

Стиль спілкування – це унікальний спосіб педагогічної взаємодії викладача зі здобувачами, що відображає його комунікативні навички, характер сформованих взаємин.

Класифікація основних стилів педагогічного спілкування (за В.О. Кан-Каликом):

1. *Стиль, заснований на захопленні спільною творчою діяльністю*, який поєднує високий професіоналізм і морально-етичні орієнтири

педагога.

2. *Стиль спілкування, заснований на дружній прихильності.* Це можна вважати підготовчим етапом до реалізації попереднього стилю. Такий стиль є емоційно-психологічним стимулом для розвитку та зміцнення взаємин між педагогом і студентами на основі дружби та спільного захоплення. Ці стилі тісно переплітаються.

3. Такий стиль спілкування, що передбачає певну *відстороненість*, є характерним як для досвідчених викладачів, так і для тих, хто тільки починає свою педагогічну діяльність. У цьому випадку роль обмежувача взаємин між педагогом і студентами виконують соціальна дистанція. Важливо дотримуватися оптимальної міри цієї дистанції: надмірна дистанція може призвести до формалізації педагогічного процесу та ускладнити створення творчої атмосфери.

4. *Спілкування-дистанція* може перетворитися на негативний стиль взаємодії, званий спілкуванням-залякуванням. Цей стиль іноді спостерігається у початківців-викладачів, які через нездатність організувати ефективне спілкування на основі спільної діяльності можуть вибрати цей шлях. Як правило, новий педагог обирає шлях найменшого опору, впроваджуючи залякування або надмірну дистанцію. Спілкування-залякування не має перспектив і не сприяє розвитку комунікативного простору, який необхідний для творчості, а навпаки, строго обмежує його, змушуючи студентів більше думати про заборони, а не про можливості. Це позбавляє взаємодії з педагогом елементу дружелюбності, що є основою для взаєморозуміння.

5. Негативний вплив на взаємодію зі здобувачами освіти також має стиль *спілкування-загравання*, який є характерним для молодих викладачів, що не здатні продуктивно комунікувати. Цей стиль характеризується прагненням до здобуття швидкого авторитету, що порушує педагогічні норми. Причиною появи такого стилю є бажання молодого викладача швидко налагодити зв'язок зі студентами, прагнення до визнання та симпатії з їхнього боку, а також відсутність належних педагогічних і комунікативних навичок.

Організаційно-управлінським ядром педагогічної взаємодії в процесі спілкування є позиція викладача. Вона включає в себе як професійну свідомість, так і діяльність педагога. Однак одночасно існує й особистісно-суб'єктивна позиція, що спричиняє виникнення взаємодії

суб'єктів. Розглянемо три основні *позиції викладача*.

Позиція 1. Розуміння студента.

Позиція 2. Викладач визнає студента самостійною особистістю, яка має право на власні переконання, вибір та точку зору.

Позиція 3. Беззастережне визнання унікальності та цінності студента.

Беззастережне прийняття не означає безкритичного схвалення поведінки здобувача за будь-яких умов. Беззастережне визнання унікальності та цінності здобувача освіти проявляється в таких аспектах:

- увага до його почуттів і думок, бажання вислухати та зрозуміти;
- готовність підтримати;
- повага до позиції;
- віра в сили та можливості.

Можна виокремити такі *рівні взаємодії*:

1. Примітивний.
2. Маніпулятивний.
3. Стандартизований.
4. Діловий.
5. Особистісний.

Культура педагогічного спілкування включає вміння уважно слухати, ставити запитання, аналізувати відповіді, розуміти студента та чітко передавати свої думки, бути уважним і спостережливим, вміти встановлювати контакт, враховувати реакцію аудиторії, виражати своє ставлення до теми і зацікавлювати здобувачів освіти через пояснення, а також орієнтуватися в ситуації.

Для науково-педагогічного працівника з високим рівнем культури спілкування властиві такі риси, як оптимальні вимоги, педагогічний оптимізм, емоційна чуйність, вміння формувати колективні взаємини в навчально-виховному процесі і створювати атмосферу доброзичливості.

Незважаючи на актуальність певної моделі взаємодії між викладачем та здобувачем, вона завжди є динамічною. Тому хороший педагог постійно прагне до розвитку, удосконалюючи свою освіту та професійну підготовку, аналізує свою діяльність, оцінює рівень взаємодії зі здобувачами освіти, впроваджує новітні досягнення педагогічної науки і практики, а також вчиться у своїх колег.

Існує три основні причини *низької культури спілкування викладача*

зі студентами.

Перша причина полягає в тому, що багато науково-педагогічних працівників не усвідомлюють важливість комунікації в навчальному процесі, тому не надають достатньої уваги організації спілкування.

Друга причина стосується викладачів, які у складних педагогічних ситуаціях використовують авторитарні методи, не враховуючи психологічні та педагогічні знання, а також вікові та індивідуальні особливості студентів.

Третя причина полягає в тому, що деякі викладачі мають низький рівень загальної культури і не прагнуть її підвищувати.

Кожен науково-педагогічний працівник, незалежно від предмета, який він викладає, повинен володіти всіма аспектами мовленнєвої культури. Під *культурою мовлення* зазвичай розуміють дотримання норм літературної вимови, правопису, граматики, лексичних правил та правильної постановки наголосів у словах.

Педагогічний такт – це вміння ефективно спілкуватися в складних ситуаціях, знаходити найбільш доцільні й результативні методи впливу, володіти чуттям міри, швидко адаптуватися до змінюваних обставин і знаходити найбільш ефективні рішення.

Такт також виявляється в здатності контролювати свої емоції, зберігати спокій і рівновагу при високій принциповості та вимогливості, поєднуючи це з людяним та чуйним ставленням до студентів. Це вимагає критичного підходу до оцінки своєї роботи, відсутності терпимості до формалізму, шаблонів, застою та бюрократизму, а також поваги до студентів. Педагогічний такт виражається через мову, манеру поведінки.

Науково-педагогічний працівник має відповідально ставитися до кожного заходу, розуміючи, що кожен здобувач освіти є унікальною особистістю. Важливо враховувати ці особливості, вносити особистісний внесок і підходити до завдання оригінально, нестандартно та цікаво.

Творчість викладача є однією з найбільш важливих якостей, що забезпечує унікальність, нестандартність, інноваційність та ефективність освітнього процесу. Без *творчого підходу* неможлива натхненно організована педагогічна діяльність і активна взаємодія між усіма учасниками освітнього процесу.

Психолого-педагогічне мислення передбачає новаторський, пошуковий підхід до організації та реалізації навчально-виховного

процесу, а також його постійне вдосконалення. Це також включає всебічний аналіз освітніх заходів з урахуванням сучасних досягнень психології, педагогіки тощо, вдосконалення власного досвіду, можливість знаходити нові, оригінальні рішення у щоденній практиці.

Психолого-педагогічне мислення вимагає від педагога відмови від традиційних методів навчання і виховання. Викладач повинен мати сміливість розробляти власні ефективні методики, що найкраще відповідають його професійному рівню та індивідуальним психологічним особливостям, і відповідати сучасним гуманістичним педагогічним концепціям.

Протиріччя у педагогічній взаємодії є частиною безкінечної низки протилежностей, які формують наш світ: добро і зло, сила і слабкість, молодість і старість, мрія і реальність, любов і ненависть тощо. Вони включають в себе конфлікти, що виступають рушійною силою психічного розвитку. Є також протиріччя, що виникають у міжособистісних відносинах, де кожен учасник має свій унікальний життєвий досвід.

Філософія трактує протиріччя як взаємодію протилежних аспектів і тенденцій явищ і предметів, які перебувають у внутрішній єдності, проникають один в одного й слугують джерелом розвитку і руху об'єктивного світу і пізнання.

У психології суперечності розглядаються як конфлікт протилежних інтересів, поглядів або переконань, а також як розбіжності між людьми.

Педагогічна взаємодія визначається ставленням викладача до здобувача освіти (і навпаки), яке складається з двох складових: мотиваційної та операційної (поведінкової). *Мотиваційна складова* відображає емоційно-ціннісне ставлення до іншої людини, а *операційна* – сукупність реакцій та дій, що визначають поведінку.

Стиль взаємин є основою усіх актів педагогічної взаємодії, він залежить від балансу між мотиваційною та операційною складовими ставлення сторін один до одного.

Об'єктивні та суб'єктивні фактори, які призводять до непорозумінь, перебувають у постійній взаємодії, створюючи бар'єри для взаєморозуміння й ускладнюючи педагогічне спілкування. Протиріччя є основою конфліктів.

Конфліктна ситуація – загострення протиріч між учасниками

групи, усвідомлення яких через певний час змушує їх діяти, щоб вирішити ситуацію. Якщо суперечності не розв'язуються, відбувається конфлікт.

Існують різні *види* конфліктних педагогічних ситуацій (рис. 1.5.3).

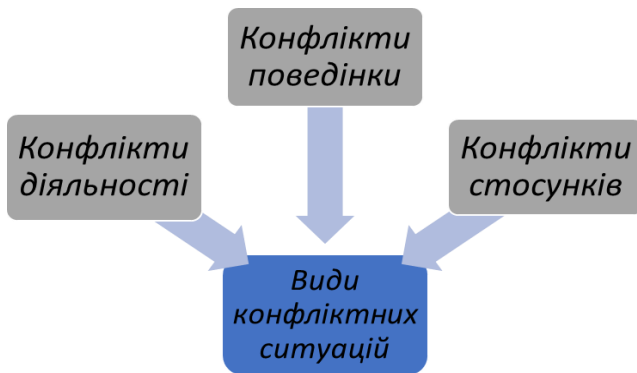

Рис. 1.5.3. Види конфліктних педагогічних ситуацій

Так, *конфлікти діяльності* виникають через невиконання здобувачем освіти навчальних завдань або низьку успішність.

Конфлікти поведінки виникають через порушення здобувачами правил поведінки на заняттях чи в гуртожитку.

Конфлікти стосунків виникають у сфері емоційно-особистісних взаємин між здобувачами освіти та викладачами в процесі їхньої спільної діяльності.

Конфлікт (від лат. «conflictus» – зіткнення) – це протиборство інтересів людей чи груп, зіткнення їхніх ідей, поглядів, потреб, оцінок, прагнень та вимог. У основі конфлікту можуть бути як реальні, так і уявні, свідомі або несвідомі протиріччя, на фоні яких відбуваються спроби вирішення ситуації (часто в умовах сильних емоцій).

Конфлікти можуть бути різними:

За характером: міжособистісними, міжгруповими, міжіндивідом і колективом, внутрішніми (виникають всередині особистості).

За змістом виділяють: ідеологічні, професійні, психологічні, амбіційні, етичні та побутові конфлікти.

Основні *ознаки* педагогічного конфлікту:

- мінімізація контактів між учасниками;
- кожна сторона відстоює свої цінності, які не збігаються з переконаннями іншої;
- виникнення психологічної напруги між викладачем і студентом;
- бажання кожного «перемогти» або «підкорити» іншу сторону, не враховуючи її інтересів;
- об'єктивні причини конфлікту перекладаються на особистість іншого, що надає конфлікту суб'єктивного характеру.

Існують конфлікти, *спричинені неправильними підходами в педагогічній взаємодії*, зокрема:

- нерівне ставлення викладача до здобувачів;
- порушення педагогічної етики та грубість;
- приниження гідності здобувача освіти;
- наголошування на власній правоті;
- погрози здобувачам освіти перед екзаменами та заліками;
- категоричність у висловлюваннях;
- відсутність індивідуального підходу, незнання індивідуальних особливостей здобувачів, що призводить до їхнього негативного психологічного стану, тривожності, напруженості, боязкості та втоми.

Конфлікт – це протиставлення особистісних поглядів, що є запобіжним механізмом від застою, основою для подолання консервативних переконань і догматичних ідей. Він сприяє формуванню сильної особистості і може бути корисним, коли допомагає учасникам перейти на новий етап розвитку (як особистісного, так і міжособистісного).

Щоб запобігти конфліктам, викладачам важливо уникати помилок у своєму стилі управління:

- 1) неясне формулювання цілей управління;
- 2) неврахування вікових та індивідуальних особливостей здобувачів;
- 3) обмеженість світогляду викладача;
- 4) недоречні або навіть грубі взаємини зі здобувачами освіти;
- 5) нездатність ефективно стимулювати студентську поведінку за допомогою як покарань, так і заохочень;
- 6) некоректне реагування на критику;

7) ігнорування конфліктної ситуації, відсутність контролю над її вирішенням;

8) бажання догодити конфліктуючим сторонам і уникати погіршення стосунків, що призводить до втрати поваги до викладача серед здобувачів освіти.

Існують два *основні підходи* викладача до конфліктів зі здобувачами освіти:

1. *Проактивний підхід до конфлікту*. Викладач визнає конфлікт і діє відповідно до своїх моральних принципів, але не враховує індивідуальних особливостей учасників конфлікту, що призводить до зростання негативного ставлення здобувачів.

2. *Креативний підхід до конфлікту*. Викладач реагує на ситуацію гнучко, шукає рішення, ретельно аналізує проблему, слухає критику і шукає об'єктивні причини конфлікту, навіть звертаючись до сторонніх людей для вирішення ситуації.

Важливо при вирішенні конфлікту навчитися поважати, розуміти та приймати думки іншої людини, враховуючи її позицію і точку зору. Прийняття позиції іншого не означає повної згоди з ним, але визначає права іншої особи мати власну думку.

Не кожна конфліктна ситуація веде до конфлікту. Для цього необхідно, щоб хтось його ініціював. До конфліктних відносяться особистості з неадекватною самооцінкою (завищеною чи заниженою).

Форми конфліктної поведінки здобувачів освіти:

- 1) порушення дисципліни;
- 2) грубість, нестриманість у поведінці;
- 3) незгода з пропозиціями викладача і його критика;
- 4) ігнорування вимог педагогів, ухилення від виконання завдань.

Етапи розвитку конфлікту:

- 1) розбіжності в думках, оцінках та поглядах;
- 2) незадоволення ситуацією;
- 3) відкрита протидія (рішення «не буду!»);
- 4) конфронтація – активне протистояння, де всі зусилля спрямовані на іншу особу, відбувається руйнування попередніх зв'язків, з'являються образи і зневага;

5) інцидент – конкретне зіткнення, яке може включати звернення до адміністрації, відмову від спілкування тощо.

Шляхи вирішення конфлікту:

- через зміну об'єктивної ситуації (наприклад, перегляд навчального навантаження чи коригування розкладу занять);
- через зміну суб'єктивних позицій учасників конфлікту. Важливо шукати шляхи для досягнення компромісу, щоб задовольнити інтереси обох сторін.

Шляхи подолання причин конфлікту:

- ідеологічні – досягнення згоди через консенсус;
- амбіційні – акцентування на важливості іншої особи;
- етичні – дотримання етикету та правил внутрішнього розпорядку.

Згідно з К. Томасом, існує п'ять основних *стратегій поведінки* в конфліктних ситуаціях, які проявляються у стилях поведінки викладача (рис. 1.5.4).

Стратегії поведінки	Стиль конкуренції
	Стиль співпраці
	Стиль компромісу
	Стиль ухилення
	Стиль пристосування

Рис. 1.5.4. Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях (за К. Томасом)

1. *Стиль конкуренції* (протистояння і тиск) властивий активним, рішучим і самостійним особам, які звикли вирішувати проблеми своїм шляхом. Такі викладачі зазвичай керуються власними інтересами, орієнтуючись на досягнення своїх цілей.

2. *Стиль співпраці* (спільна робота) обирають ініціативні викладачі, які прагнуть відстояти свої інтереси, але активно шукають вигідне для обох сторін рішення. Одна з найбільш ефективних стратегій,

коли обидві сторони вирішують проблему спільно та узгоджено.

3. *Стиль компромісу* – цей підхід є ефективним, коли обидві сторони мають схожі інтереси або коли інші методи не дадуть результату. Стратегія компромісу підходить для тих випадків, коли важливо зберегти хороші стосунки між сторонами та зробити поступки одне одному.

4. *Стиль ухилення* (уникання) – пасивні, але раціональні викладачі часто обирають цей стиль. Вони прагнуть уникати напружених ситуацій у стосунках зі здобувачами та свідомо ухиляються від вирішення проблеми, дозволяючи їм самостійно знайти рішення або погоджуючись з їхньою думкою.

5. *Стиль пристосування* (відступ або поступка) використовують викладачі конформного типу, які не відстоюють свою точку зору і швидко погоджуються з пропозиціями інших, не намагаючись домогтися компромісу.

Алгоритм розв'язання конфліктів:

1. *Аналіз конфлікту* – визначення основних проблем, учасників, їхніх страхів та потреб. Кожен має можливість озвучити свою думку і вислухати інших, що дозволяє знайти нове рішення.

2. *Розробка альтернатив* – формулювання кількох варіантів вирішення конфлікту, кожен з яких аналізується для вибору найбільш справедливого та такого, що задовольняє потреби всіх учасників.

3. *Етапи переговорів:*

- підготовчий етап – збір і аналіз фактів;
- сам процес переговорів;
- завершення переговорів і досягнення згоди.

4. *Посередництво* – залучення нейтральної третьої особи, яка не бере участі у конфлікті та може бути об'єктивною.

Основні функції посередника:

- допомогти вирішити конфлікт без звинувачень і порушень етики, сприяючи досягненню згоди;
- вислухати кожну сторону і забезпечити, щоб кожен повторив свою позицію та виразив ставлення до ситуації;
- сприяти пошуку компромісного рішення.

Посередник допомагає сторонам досягти їхніх цілей, використовуючи прямі методи вирішення конфліктів.

Профілактика конфліктів включає розвиток рефлексивних навичок, емпатії, уміння співпрацювати і долати свою впертість.

Ефективність педагогічної взаємодії залежить від авторитету викладача, його здатності впливати на здобувачів освіти через свої педагогічні дії.

Основними причинами педагогічних конфліктів є неправильний стиль керівництва студентами. Важливо пам'ятати, що ділові конфлікти швидко зникають після вирішення проблеми, тоді як міжособистісні конфлікти можуть бути тривалими і деструктивними.

У професійній діяльності можуть також виникати бар'єри спілкування, які стосуються будь-якої комунікації (рис. 1.5.5):

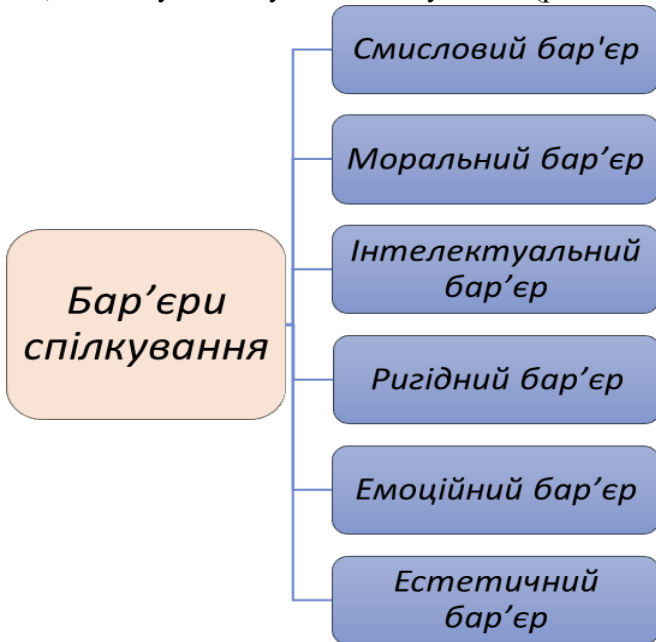

Рис. 1.5.5. Класифікація бар'єрів спілкування

Отож ефективне професійно-педагогічне спілкування можливе лише за умов демократичної організації освітнього процесу, доброзичливого ставлення викладача до здобувачів освіти та спільної зацікавленості всіх учасників у творчій співпраці.

Тема 1.6. Особливості виховання у закладі вищої освіти

Реалізація цілей та завдань виховання у вищій школі залежить від правильності та обґрунтованості вибору методів виховного впливу, які є важливими інструментами взаємодії з студентами. Метод можна трактувати як засіб для досягнення певної мети. У контексті студентської практики методика виховання є конкретними способами впливу на свідомість, почуття, волю та поведінку студентів з наданням педагогічних завдань через спільну діяльність викладачів і студентів. Окремі методи удосконалення часто позначаються як прийоми виховання, які є складовими частинами методу і сприяють його конкретному впливу або покращенню.

У педагогіці не існує єдиного визначення методу виховання, оскільки цілі виховання можуть бути як загальними, так і конкретними. Тому методи є найефективнішими підходами для їх досягнення. Метод виховання не існує окремо, а взаємодіє з іншими методами, що вказує на інтегрованість і системність виховного процесу.

Зміст методів виховання у закладах вищої освіти визначається через:

- прямий вплив на здобувача освіти;
- створення обставин, які мотивують здобувача змінити своє ставлення, визначити позицію та вчинити певні дії;
- вплив громадської думки референтної групи, що є важливою для здобувача освіти;
- взаємодія з викладачем, включаючи спілкування та різноманітні форми діяльності;
- процеси навчання, самоосвіти, передачі інформації та соціального досвіду, включаючи взаємодію в родині та професійному середовищі;
- освоєння народних традицій.

Методи виховання можна поділити за їхньою роллю у процесі розвитку особистості (рис. 1.6.1).

Рис 1.6.1. Класифікація методів виховання

1. *Методи формування свідомості* – це методи, які здійснюють різносторонній вплив на свідомість, почуття та волю, з метою формування переконань і поглядів (бесіди, лекції, диспути, приклад).

2. *Методи формування суспільної поведінки* спрямовані на організацію діяльності студентів і формування їхнього досвіду соціальної поведінки. Серед таких методів можна виділити педагогічні вимоги, громадську думку, вправи, привчання та доручення.

3. *Методи стимулювання діяльності та поведінки* зосереджуються на регулюванні і стимулюванні дій і поведінки студентів. Включають змагання, заохочення та покарання.

4. *Методи контролю та аналізу ефективності виховання*. До них відносяться педагогічне спостереження, бесіди, опитування (анкетні чи усні), аналіз діяльності здобувачів та інші методи.

У сучасних умовах для розв'язання складних виховних завдань важливими є взаємодія, взаємна активність усіх здобувачів як

рівноправних учасників. Такий тип взаємин сприяє стимулюванню їхньої активності, оскільки ефективний розвиток можливий лише за умови, коли у них є змога проявити свій творчий потенціал і активність.

Виховання є ефективним, коли воно орієнтоване на активні, творчі сили здобувача. В такому випадку він не тільки усвідомлює вплив, але й активно приймає його та виконує вимоги. Здобувач не сприймає всі взаємодії пасивно і механічно. Деякі з них стимулюють діяльність і формують мотивацію, інші можуть бути нейтральними, треті – викликають опір. Виховні впливи, що здійснюються суспільними інститутами, державними органами, родиною та ін. учасниками виховання, мають суттєвий вплив на розвиток особистості здобувачів.

Зміст виховної роботи в ЗВО визначається цілями і завданнями, встановленими державою. Він базується на загальнолюдських цінностях, традиціях, досвіді сучасної цивілізації, національних традиціях, культурі.

Система методів виховання розробляється педагогами відповідно до поставлених цілей та завдань. Виділяють завдання перспективного, середньо-термінового і поточного характеру. Деякі методи виховання є універсальними та застосовуються для досягнення різних цілей, інші – для виконання конкретних завдань.

Перспективні завдання спрямовані на формування стійких характеристик особистості, які поступово уточнюються та розвиваються у процесі виховання, ускладнюючись із зростанням рівня вихованості. *Середньо-термінові* завдання спрямовані на вирішення актуальних виховних проблем, що характерні для певного етапу. *Поточні* завдання виховання визначаються педагогом на основі рівня розвитку студентів та потреби в уточненні перспективних і середньо-термінових завдань. Після цього підбираються відповідні методи виховання.

Матеріальні та символічні засоби (ті, що стосуються мови) формують складну систему, в якій символи допомагають організовувати, планувати діяльність здобувачів, що веде до розвитку абстрактно-символічного мислення, свідомості, світогляду, моральних, естетичних якостей. Розвиток вищих моральних та естетичних почуттів створюється через художню літературу, виставки, види мистецтва, аматорську творчість, гуртки, студії, завдяки туризму і спорту, приклад дорослих.

Самовиховання волі відбувається через інтеграцію емоційних та інтелектуальних аспектів особистості, тому вона використовує

пізнавальну і практичну діяльність, що поєднується з рефлексією та передбаченням. Виконання складних завдань, що базуються на бажаннях, дозволяє здобувачам розвивати свою волю, рішучість і цілеспрямованість, що сприяє досягненню певного ідеалу.

Професійне вдосконалення майбутнього спеціаліста відбувається через два взаємопов'язані процеси – самоосвіту та самовиховання (рис. 1.6.2).

Рис. 1.6.2. Процеси професійного вдосконалення

Основною метою *самоосвіти* є удосконалення вже наявних знань та формування навичок для досягнення необхідного рівня професійної компетентності.

Іноді людина здійснює процес *самовдосконалення* підсвідомо. Таке неусвідомлене самовиховання, як правило, є епізодичним і не має чіткого плану, що значно знижує його ефективність.

Набагато результативнішим є усвідомлене *самовиховання*, яке включає системну, свідому діяльність, спрямовану на саморозвиток і формування базової культури. Для того, щоб самовиховання стало усвідомленим і професійно орієнтованим, майбутній фахівець має визнати та оцінити свою відповідність обраній професії.

Шукання сенсу життя є першим етапом особистісного розвитку, коли формуються та розвиваються цінні орієнтації, відбувається їх

узгодження з універсальними, національними, професійними цінностями. Вибір особистісних цінностей і їх відповідність визначають світогляд здобувача, його життєві принципи, переконання та професійну спрямованість, характер процесів *самоактуалізації, самореалізації та самоутвердження*.

Самоактуалізація – це неперервне бажання людини повністю розкрити свої привані можливості та таланти.

Самореалізація – це свідомо діяльність, яка включає матеріально-практичну, соціальну і духовну складові, спрямовані на використання власних сил, здібностей та життєвих установок.

Самоутвердження полягає в прагненні особи закріпити себе в певному соціальному статусі та ролі.

Ключовими умовами успішності процесу самовиховання здобувачів у рамках сучасної національної системи освіти є (рис. 1.6.3):

Умови успішності процесу самовиховання	Постійне усвідомлення студентами значущості, складності та потреби цього процесу в освітньому середовищі
	Наявність у викладачів (кураторів) необхідних психолого-педагогічних знань та досвіду для ефективної організації самовиховання
	Розуміння важливості постійної підтримки та психолого-педагогічного впливу на процес самовиховання студентів
	Активна участь студентів у процесі самовиховання
	Інтеграція самовиховання з навчальною та пізнавальною діяльністю, організація культурно-просвітницької роботи й дозвілля
	Гуманістична, національна, особистісна орієнтація цього процесу

Рис. 1.6.3. Ключові умови успішності процесу самовиховання здобувачів

До *внутрішніх чинників*, що забезпечують ефективність самовиховання, належать:

- особисті потреби й мотиви, які стимулюють саморозвиток;
- наявність переконань, самосвідомості та здатності до

самокритики, що дозволяє об'єктивно оцінювати свої сильні та слабкі сторони;

- самоповага та гордість за себе;
- вольові якості, здатність до самооцінки, самоконтролю та саморегуляції, що надають процесу самовиховання чіткої мети та різноманітних форм;
- оволодіння теоретичними знаннями про самовиховання та методами роботи над собою;
- усвідомлене ставлення до результатів самовиховання;
- психологічна готовність до активної, систематичної роботи над собою.

Ці внутрішні фактори визначають здатність до глибокого та креативного підходу до *самовиховання*.

Самовиховання здобувачів нерозривно пов'язане з виховним процесом і соціальним контекстом. Завдяки систематичним виховним впливам у них розвивається усвідомлення себе, з'являється потреба в самовдосконаленні, формуються життєві принципи та інтереси, а також визначаються основні напрямки самовиховання. Цілеспрямоване виховання формує внутрішній світ студента, який в подальшому визначає його здатність і готовність до самовиховання.

Дослідження здобувачів, їхніх життєвих орієнтирів і впливу цих орієнтирів на поведінку дозволяє виявити взаємозв'язок між зовнішніми і внутрішніми чинниками самовиховання, а також відстежити, як самовиховання розвивається в процесі навчально-пізнавальної діяльності. Це сприяє подоланню розриву між самовихованням і реальним життям, звільняючи його від обмеження тільки сферою самоаналізу. Процес самовиховання заснований на постійному розвитку і зміні позицій особистості у взаємодії з навколишнім світом, що є основою становлення і прогресу цього процесу.

Самовиховання ґрунтується на певних принципах, які визначають базові положення та вимоги до самої себе особистістю, формують мету, ідеали, зміст, методи і організацію цього процесу.

Основні *принципи* самовиховання:

- відповідність природним умовам та національним традиціям;
- демократичний підхід до виховання, формування стійкої громадянської позиції та гуманістичних моральних цінностей;

- системність, цілеспрямованість і орієнтація на цінності в процесах виховання і самовиховання;
- послідовність, безперервність та регулярність;
- єдність між самовихованням і науковим світосприйняттям;
- розвиток активної життєвої позиції та спрямування самовиховання у позитивний бік;
- взаємозв'язок між вихованням, самовихованням, професійною діяльністю.

Етапи роботи над собою включають: самопізнання, планування, виконання плану (програми), контроль і коригування (рис. 1.6.4).

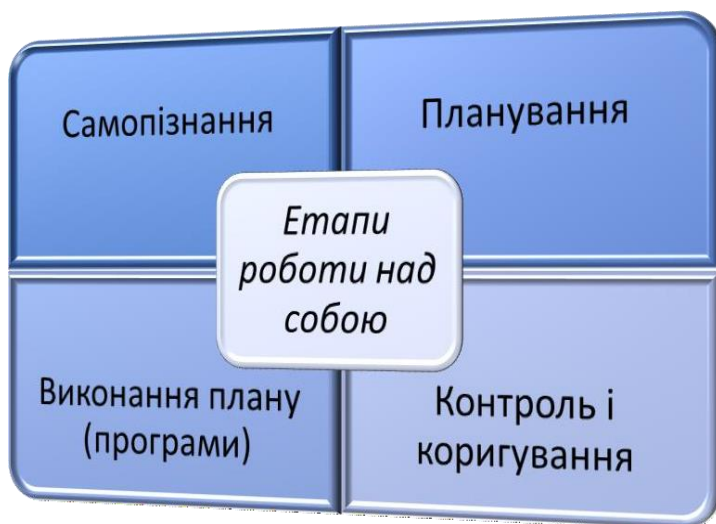

Рис. 1.6.4. Етапи роботи над собою

Самопізнання починається з усвідомлення себе як частини суспільства, що включає розуміння власного місця в соціальній діяльності та життєвих орієнтирів. Самоусвідомлення є вищим етапом розвитку свідомості і проявляється в глибокому усвідомленні особистістю своєї ролі в суспільному житті, її потреб, інтересів, мотивів та поведінки, що активно розвиваються в межах «Я-концепції». Цей

процес дозволяє глибше зрозуміти себе, осмислити вимоги, які до неї ставляться, чітко уявити перспективи свого подальшого розвитку.

Процес самовивчення в межах самопізнання має на меті дослідження особистісних якостей, їх порівняння з вимогами, що пред'являються до громадянина. Це досягається через процес самоконтролю, аналізу своїх дій, поведінки та результатів роботи, через критичне сприйняття відгуків від інших студентів, викладачів та керівників ЗВО, шляхом самоперевірки в конкретних ситуаціях.

Самовивчення є основою для формування самооцінки, яка є оцінкою особистістю своїх якостей та порівнянням їх з еталонними стандартами. Для забезпечення об'єктивності самооцінки важливо, щоб студент був самокритичним і здатним адекватно сприймати зауваження від інших. На базі самовивчення та самооцінки студенти приймають рішення щодо необхідності зайнятися самовихованням. Це рішення зазвичай ухвалюється після глибокого внутрішнього аналізу позитивних і негативних рис своєї особистості.

Самооцінка розвивається за двома основними *напрямами*:

- порівняння себе з прикладами для наслідування і вимогами до особистості;
- щоденне спілкування з членами колективу та педагогами.

Виділяють два основних види самооцінки: адекватну і неадекватну (завищену або занижену). Самооцінка – це не лише знання про себе, а й ставлення до себе, яке включає вміння оцінювати свої вміння, вчинки, якості, мотиви та цілі своєї поведінки, їх усвідомлення та оцінку, здатність оцінити свої можливості й узгодити їх з зовнішніми вимогами та обставинами. Неадекватна занижена самооцінка може знизити рівень соціальних прагнень студента, викликати невпевненість у власних силах і обмежити життєві перспективи. Така самооцінка може призводити до емоційних проблем, внутрішніх конфліктів і девіантної поведінки.

Другий етап самовиховання – *планування* – охоплює кілька важливих аспектів:

- визначення головної мети та завдань на майбутнє, а також для окремих етапів навчання та діяльності студента;
- розробка плану чи програми самовиховання;
- встановлення умов, необхідних для ефективного самовиховання (формулювання особистих правил поведінки, вибір форм, методів,

прийомів).

Добре організована праця над власним розвитком є ключем до досягнення успіху та ефективного самовиховання. План має бути конкретним і чітко структурованим, з послідовним розв'язанням завдань на різні етапи розвитку студента. Визначення мети і завдань також включає встановлення основних ціннісних орієнтирів, змісту самовиховання та ідеалів, до яких прагне особистість.

У кожного здобувача є свій ідеал або зразок, згідно з яким він організовує процес самовдосконалення, розробляє свої правила поведінки, які стають орієнтирами для його дій у різних ситуаціях. Ці правила можуть мати глибше значення і бути спрямованими на довгострокову перспективу. Для деяких правила поведінки стають основою для самопокращення. У процесі самовиховання ці правила постійно змінюються та доповнюються. На цьому етапі важливими є *самозобов'язання* (зобов'язання досягти певних результатів у визначений період – розвиток позитивних якостей чи подолання недоліків). Це можуть бути і власні правила поведінки. Крім того, складаються особисті плани роботи над собою, які включають конкретні кроки щодо формування необхідних особистісних рис, програми самовиховання, які охоплюють більш тривалий період.

Третій етап самовиховання – *реалізація програми самовиховання*. На цьому етапі здобувач контролює свою діяльність, постійно аналізуючи її у свідомості (рефлексії), виявляє відхилення від запланованого, коригує свою роботу та запобігає помилкам.

Методи самовиховання – це набір способів самостійного впливу на власну особистість, спрямованих на розвиток потенційних рис та усунення негативних властивостей. *Засоби самовиявлення* – це елементи матеріальної та духовної культури, які використовуються в процесі самовиявлення для досягнення визначених цілей.

Четвертий етап самовиховання – *контроль і регулювання*. На цьому етапі здобувач використовує прийоми самоконтролю, самозвіту, самооцінки. Самоконтроль у самовихованні базується на здатності аналізувати та коригувати свою діяльність, що допомагає виявити відхилення від плану самовиховання і внести необхідні корективи.

Самозвіт – це звітування студента перед собою про виконання обов'язків та реалізацію програми самовиховання, що може

здійснюватися у різних формах (у щоденнику або подумки).

Особливе значення в самовихованні має навчальний заклад та його педагогічний колектив. Основні завдання закладу в організації самовиховання майбутніх фахівців включають: пояснення важливості і необхідності самовиховання для всебічного розвитку особистості, навчання адекватній самооцінці та формування готовності до співпраці з дорослими, які можуть дати поради, рекомендації щодо самовиховання.

Самооцінка – процес, у якому людина усвідомлює свої характеристики, вчинки та ставлення до них. Вона включає оцінку власних вмінь, мотивації, цілої поведінки, здатність визначати свої сили та можливості з урахуванням зовнішніх характеристик.

Для ефективного керівництва самовихованням студентів необхідна високий рівень теоретичної і методичної підготовки усього педагогічного складу закладів вищої освіти з питань самовиховання.

Одним із ключових аспектів виховної роботи педагогів є індивідуальне виховання здобувачів. Аби ефективно реалізувати цей процес, кожен педагог має володіти спеціальними педагогічними прийомами та методиками. Це включає в себе уміння застосовувати індивідуально-виховні методи, що складаються з різних підходів і прийомів, які допомагають працювати з конкретними студентами.

Організація індивідуально-виховної роботи передбачає:

- оцінку особистісних характеристик здобувача (його якостей, мотивації, установок, індивідуальних особливостей тощо);
- визначення короткострокових та довгострокових цілей виховання;
- розробку заходів, спрямованих на розвиток і корекцію особистісних рис студента, зокрема інтелектуальних, емоційних та вольових аспектів;
- вибір форм і методів педагогічного впливу для досягнення позитивних змін у поведінці студента;
- оцінку результатів виховної роботи та коригування плану дій.

Для ефективної роботи науково-педагогічний працівник повинен *знати*:

- загальні відомості про студента: його біографію, соціальний стан, умови виховання та навчання, коло спілкування;
- моральні якості;

- психічні особливості здобувача освіти;
- стан здоров'я здобувача (фізичний та психічний розвиток).

Для вивчення здобувачів доцільно застосовувати такі методи: спостереження, індивідуальні бесіди, аналіз документів, оцінку результатів щоденної діяльності через опитування, тести, створення проблемних ситуацій, рольові ігри.

Важливим етапом індивідуально-виховної роботи є регулярний аналіз досягнутих результатів, який дає змогу коригувати підхід до роботи з кожним здобувачем. Для цього необхідно мати точну інформацію про особливості здобувачів і їхню поведінку.

Позааудиторна виховна діяльність в освітньому закладі організовується на основі студентського самоврядування, самостійності і активності здобувачів, під керівництвом студентського активу за підтримки педагогічної допомоги науково-педагогічного працівника. Вона сприяє формуванню особистісних якостей здобувачів освіти.

Куратор підтримує здобувачів у розвитку особистості, засвоєнні соціальних норм та цінностей, у дотриманні принципів здорового способу життя. Він допомагає в оволодінні позитивними соціальними ролями, використовуючи позааудиторну діяльність як «ситуацію соціального досвіду». Ефективне планування є ключовим для досягнення результатів у виховній роботі. Точне планування допомагає уникнути помилок та негативних явищ в групі, дозволяючи намітити загальні напрями та шляхи вирішення виховних завдань.

Куратори академічних груп мають ініціативу у виборі методів виховної роботи, їх діяльність координують деканати, а кафедри організовують виховні заходи. Результатом виховної діяльності є рівень вихованості здобувачів, що є показником сформованості суспільно значущих якостей особистості, до яких орієнтується виховання. Ефективність виховання визначається рівнем досягнутих результатів у розвитку духовних та суспільно значущих якостей здобувача.

Робота куратора потребує високої культури, психологічної підготовки, знань з педагогіки, психології та методики виховання. Виконання завдань вимагає від куратора організаторських, комунікативних, діагностичних і прикладних навичок, громадянської та моральної зрілості, любові до здобувачів.

Питання для самоконтролю

1. Що вивчає педагогіка вищої школи?
 2. Що є предметом педагогіки вищої школи?
 3. Назвіть основні завдання педагогіки вищої школи.
 4. Розкрийте сутність основних функцій педагогіки вищої школи.
 5. Охарактеризуйте основні педагогічні поняття.
 6. Назвіть основні тенденції розвитку педагогіки вищої школи в сучасних умовах.
 7. Охарактеризуйте поняття «педагогічний процес».
 8. Проаналізуйте елементи педагогічної системи закладу вищої освіти.
 9. У чому полягає сутність стандартизації в освіті?
 10. Назвіть основні характеристики категорії «освіта».
 11. Роль прогнозування наукових знань.
 12. Охарактеризуйте прогностичну професійну модель фахівця.
- Визначте методи і завдання освіти.
13. Розкрийте сутність педагогічного процесу як цілісної системи.
 14. Назвіть основні завдання педагогічного процесу в закладі вищої освіти.
 15. Які основні компоненти педагогічного процесу?
 16. Розкрийте сутність поняття «педагогічна взаємодія».
 17. Назвіть основні закономірності педагогічного процесу?
 18. Опишіть основні принципи педагогічного процесу.
 19. Оцініть системні процеси у вищій освіті за кордоном на сучасному етапі.
 20. Охарактеризуйте роль спадковості, середовища і виховання у формуванні особистості.
 21. Який із означених методів педагогічних досліджень та чому можна назвати активним за впливом на особистість (педагогічне спостереження, анкетування, педагогічний тест, педагогічний експеримент, вивчення продуктів діяльності, вивчення документації)?
 22. Охарактеризуйте одну із функцій педагогічного дослідження з використанням прикладів майбутньої професійної діяльності.
 23. Обґрунтуйте, чому використання кредиту максимально індивідуалізує та демократизує освітній процес.

24. Яка різниця між навчальним планом і навчальною програмою?
25. Які вимоги висувають до складання програми навчальної дисципліни?
26. Які, на вашу думку, позитивні тенденції в розвитку вищої освіти в інших країнах можуть бути перенесені на ґрунт вищої освіти в Україні?
27. Охарактеризуйте форми активізації освітнього процесу.
28. Поясніть принцип взаємодії суб'єкт-суб'єктних відносин в освітньому процесі.
29. Назвіть методи формування зацікавленості до навчання.
30. Охарактеризуйте ігрове проєктування, операційно-рольові і ділові ігри.
31. Проаналізуйте методику розробки ділових ігор та організацію їх проведення.
32. Розкрийте сутність поняття методології як науки.
33. Розкрийте сутність поняття «педагогічне дослідження».
34. Охарактеризуйте методи педагогічного дослідження. Розкрийте сутність методу педагогічного спостереження.
35. У чому сутність методів опитування?
36. Охарактеризуйте методи вивчення продуктів діяльності, вивчення документації, експертної оцінки, незалежних характеристик, парних порівнянь, доцільність використання їх у педагогічній практиці.
37. У чому особливість методу «мозкового штурму», методу сценаріїв, методу Дельфі і морфологічного методу?
38. Назвіть позитивні й негативні сторони методів науково-педагогічного дослідження.
39. На підставі вимог до формулювання мети і завдань педагогічного дослідження, розкажіть, як на практиці визначити мету і завдання магістерського дослідження?
40. Висловіть своє ставлення до зменшення кількості аудиторних занять і збільшення частки самостійної роботи студентів.
41. Проаналізуйте сутність поняття «педагогічна інноватика». Чи є різниця між термінами «інноватика» та «інновації»?
42. Які методи навчання, на вашу думку, орієнтовані на формування творчої особистості? Відповідь аргументуйте.
43. У чому сутність інтерактивного навчання?

44. Проаналізуйте залежність якості засвоєння знань від методів навчання.
45. Охарактеризуйте інтерактивні технології навчання.
46. Назвіть інтерактивні форми навчання і виховання.
47. Охарактеризуйте тренінг як метод групового консультування.
48. Оволодіння технікою рефлексивного і емпативного слухання.
49. охарактеризуйте етапи емпативного слухання.
50. Опишіть особливості застосування методу мозкової атаки.
51. Особливості методу синектики.
52. Метод вільних асоціацій.
53. У чому полягає сутність процесу навчання?
54. Чому процес навчання має двосторонній характер?
55. Назвіть основні функції процесу навчання.
56. Охарактеризуйте основні закономірності навчання.
57. Назвіть основні методи і принципи навчання.
58. Як між собою пов'язані методи і форми організації навчання?
59. Коли в навчанні використовують методи заохочення і покарання?
60. Назвіть національні принципи навчання.
61. Вирішенню яких дидактичних проблем, завдань сприяє диференційоване навчання?
62. Яке навчання називається проблемним?
63. Охарактеризуйте історичний аспект розвитку і становлення лекції.
64. Укажіть переваги і недоліки лекційної системи навчання у вищій школі.
65. Які види лекцій використовують у закладах вищої освіти?
66. Що таке семінарська робота здобувача освіти?
67. Назвіть види семінарської роботи.
68. Структура побудови лекції та її обсяг.
69. Характеристика факультативу як форми диференційованого навчання.
70. Визначте місце консультацій в освітньому процесі вищої школи.
71. Проаналізуйте доцільність використання ігрових методів навчання у практиці роботи педагога вищої школи.

72. Визначте особливості організації та проведення ділових ігор.
73. Назвіть вимоги щодо проведення практичного заняття.
74. Назвіть основні види семінарських занять.
75. Яке місце у навчально-виховному процесі належить спецсемінарам? Поясніть технологію і методику їх проведення.
76. Що означає фронтальна робота на заняттях?
77. Характеристики основних функцій контролю.
78. Види контролю та його застосування.
79. Що означає письмовий, тестовий і програмований контроль?
80. Суть самоконтролю та його форми.
81. Яких принципів контролю слід дотримуватися?
82. Причини виникнення конфліктів у взаєминах «студент – викладач» і «викладач – студентська академічна група».
83. Охарактеризуйте основні форми організації перевірки знань, навичок і вмінь, які використовують у закладі вищої освіти.
84. Обґрунтуйте доцільність використання діагностичних засобів у процесі організації навчання у закладі вищої освіти.
85. Назвати структуру спілкування та функції.
86. Значення спілкування в житті та діяльності людини.
87. Чи може діяльність бути невмотивованою?
88. Назвіть причини низької культури спілкування педагога із студентами.
89. У чому виявляється педагогічний такт викладача?
90. Якими особистісними якостями має володіти педагог?
91. Особливості бар'єрів спілкування.
92. Дайте психологічну характеристику активному рефлексивному слуханню та «Я-повідомленню».
93. У чому сутність методу активного слухання?
94. Як може поєднуватися всебічний розвиток особистості та розвиток здібностей до певного виду діяльності?
95. Розкрийте сутність понять «самовиховання», «метод самовиховання» і «професійне самовдосконалення».
96. Назвіть основні принципи самовиховання.
97. Назвіть основні етапи педагогічного керівництва процесом самовиховання.
98. Яким чином можна стимулювати самовиховання?

99. Розкрийте сутність етапу планування процесу самовиховання.
100. Розкрийте основні функції самоконтролю.
101. Охарактеризуйте поняття «метод виховання», «форма виховання», «засіб виховання».
102. Розкрийте сутність методів виховання у закладі вищої освіти.
103. У чому сутність готовності викладача до професійної педагогічної діяльності?
104. Назвіть складові професійної кваліфікації педагога.
105. Назвіть причини низької культури спілкування педагога із здобувачами освіти.
106. Розкрийте зміст комунікативної компетентності викладача.
107. У чому виявляється педагогічний такт науково-педагогічного працівника?
108. Якими особистісними якостями має володіти науково-педагогічний працівник?
109. Особливості педагогічного конфлікту, стадії його розвитку.
110. Назвіть принципи класифікації конфліктних ситуацій.
111. Від чого залежить ефективність групової діяльності?
112. Охарактеризуйте методи формування свідомості, організації та стимулювання діяльності.
113. Розкрийте зміст методів суспільної поведінки.
114. Розкрийте сутність методів контролю й аналізу ефективності виховання.
115. Які засоби виховання можна використовувати у виховній роботі зі студентами і з якою метою?
116. Охарактеризуйте основні напрями виховання.
117. Розкрийте сутність понять «самовиховання», «метод самовиховання» і «професійне самовдосконалення».
118. Назвіть основні принципи самовиховання.
119. Назвіть основні етапи педагогічного керівництва процесом самовиховання. Яким чином можна стимулювати самовиховання?
120. Розкрийте основні функції самоконтролю.

Тестові завдання

1. Сутність системного підходу в освіті полягає в:

- а) уявленні, вивченні та конструюванні психологічних явищ і об'єктів як системи;
- б) виборі наукових методів дослідження, які доповнюють один одного;
- в) адаптації першокурсників до навчання у вищій школі;
- г) наповненні його конкретним змістом;
- д) формуванні позитивної «Я-концепції» студента.

2. Гуманітаризація освіти – це:

- а) орієнтація освітньої системи й освітнього процесу на розвиток і становлення взаємоповаги між студентами і педагогами, ґрунтованої на врахуванні прав кожної людини;
- б) орієнтація освітніх установ на досягнення здобувачів під час урахування, задоволення, розвитку зацікавлень, здібностей;
- в) орієнтація на засвоєння змісту освіти незалежно від його рівня й типу, що дає змогу охоче розв'язувати головні соціальні проблеми на користь і в ім'я людини; вільно спілкуватися з людьми різних національностей і народів, професій і спеціальностей; добре знати рідну мову, історію і культуру; вільно володіти іноземними мовами;
- г) орієнтація освітньої системи на реалізацію державного освітнього стандарту;
- д) створення в освітній системі умов вибору й надання кожному суб'єктові шансу на успіх, стимулювання до самостійного вибору.

3. Які методи належать до групи ігрових методів активізації навчально-пізнавальної діяльності:

- а) розігрування ролей чи метод інсценування і ділові ігри;
- б) розігрування ролей;
- в) розігрування ролей, мозкова атака;
- г) метод інсценування, інтелектуальна розминка, ділові ігри;
- д) правильної відповіді немає.

4. Зміст репродуктивної бесіди спрямований на:

- а) підбиття підсумків вивченого матеріалу з певного навчального предмета, виділення головних питань і зосередження уваги на практичному значенні здобутих знань для подальшого навчання;

- б) відтворення раніше засвоєного матеріалу;
- в) загальне уявлення про завдання і зміст навчальної дисципліни, розкриття структури й логіки конкретної галузі науки;
- г) передавання слухачам певного обсягу інформації з дисципліни шляхом послідовного розкриття нових наукових фактів, явищ, процесів;
- д) розвиток навичок користування довідковою літературою.

5. Сутність катехізисної бесіди полягає у:

- а) відтворенні тверджень, що потребують дослівного запам'ятовування;
- б) закріпленні навчального матеріалу;
- в) передбаченні нових варіантів її виконання;
- г) розкритті органічного зв'язку науки з життям;
- д) усі відповіді правильні.

6. Надійність у дослідженні включає:

- а) ступінь узгодженості результатів, які дослідник одержує при багаторазовому застосуванні методики виміру;
- б) показник точності, з якою методика вимірює те, для чого вона створена;
- в) вивчення психологічних засад наукової творчості, вдосконалення професіоналізму й підвищення педагогічної майстерності викладачів;
- г) надання психологічної допомоги та підтримки всім учасникам педагогічного процесу, особливо в періоди особистісних криз;
- д) вчення про методи пізнання та перетворення світу.

7. Методика дослідження передбачає:

- а) показник точності, з якою методика вимірює те, для чого вона створена;
- б) числове співвідношення двох різних змінних;
- в) конкретизацію втілення методу – вироблений спосіб організації взаємодії суб'єкта і об'єкта дослідження на основі конкретного матеріалу й визначеної процедури;
- г) ступінь узгодженості результатів, які дослідник одержує при багаторазовому застосуванні методики виміру;
- д) зв'язок між двома змінними величинами.

8. Лонгітюдний метод дослідження передбачає:

- а) порівняльне вивчення умов розвитку і навчання близнюків;

- б) цілеспрямовану дію з метою формування певних якостей;
- в) спостереження усіх зовнішніх проявів учня;
- г) вибіркові записи і аналіз спостережень;
- д) багаторазове обстеження одних і тих же осіб протягом тривалого часу, що іноді вимірюється десятками років.

9. Формуючий експеримент – це:

- а) вихідний матеріал для подальшого дослідження;
- б) перебудова психолого-педагогічної практики, що призводить до істотних видозмін ходу психічного розвитку;
- в) проведення досліджень у психологічній лабораторії;
- г) відтворення поведінки респондентів в експериментальній ситуації на різних рівнях абстракції типових для життєвих ситуацій дій;
- д) цілеспрямоване, організоване сприймання та реєстрація об'єкта.

10. Який із означених методів педагогічних досліджень можна назвати активним впливом на особистість?:

- а) педагогічне спостереження;
- б) анкетування;
- в) педагогічний тест;
- г) педагогічний експеримент;
- д) вивчення продуктів діяльності.

11. Методологія – це:

- а) вчення про головні підходи, принципи побудови, форми і способи пізнання та зміни навколишнього світу;
- б) соціально-психологічні особливості професійно-педагогічного спілкування та взаємин викладачів і студентів;
- в) надання психологічної допомоги та підтримки всім учасникам;
- г) психологічне обґрунтування професіограми сучасного фахівця вищої кваліфікації;
- д) виявлення соціокультурних, соціально-психологічних, психологічних чинників соціалізації особистості.

12. Сутність персоналізму полягає у тому, що він:

- а) визначає вирішальну роль внутрішніх потреб особистості, підпорядкування форм і методів освіти особистісному існуванню;
- б) визнає за особистістю первинність творчої реальності, тоді як світ, що оточує цю особистість, є виявом творчої активності Бога;
- в) зазначає, що істинним є практична корисність, що задовольняє

інтереси індивіда;

- г) зумовлений спробою осмислити явище НТР ХХ ст.;
- д) розглядає духовність людей як наслідок природних процесів.

13. Модель розвивальної освіти передбачає:

- а) організацію освіти як особливої інфраструктури через широку кооперацію діяльності освітніх систем різного рангу, типу і рівня;
- б) передачу молодому поколінню універсальних елементів загальної культури;
- в) персональний характер навчання з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей тих, хто навчається;
- г) організацію освіти поза соціальними інститутами;
- д) такий вид організації навчальної діяльності здобувачів вищої освіти, у якому процес учіння побудований на їхній самостійній роботі.

14. Система освіти – це:

- а) свідома діяльність особистості, яка спрямована на вироблення в себе позитивних рис і подолання негативних;
- б) підготовка висококваліфікованих кадрів для суспільства;
- в) передача теоретичних знань, практичних навичок і вмінь;
- г) система різних видів закладів, що функціонують у державі і забезпечують громадянам відповідну едукацію;
- д) розкриття закономірностей і механізмів оволодіння знаннями, навичками, вміннями.

15. Реалізація принципу об'єктивності забезпечує:

- а) вивчення стану взаємин викладачів і студентів для налагоджування оптимальної педагогічної взаємодії, конструктивного розв'язування можливих міжособистісних конфліктів;
- б) надійність, однозначність результатів і неупередженість автора при фіксації фактів та їх інтерпретації;
- в) уміння сформулювати проблемне питання;
- г) опрацювання якомога повнішого обсягу наукових джерел;
- д) збір фактів, їх аналіз, узагальнення і пояснення.

16. Практичні методи навчання входять до складу:

- а) методів організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності;
- б) методів стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності;

- в) методів контролю та самоконтролю;
- г) бінарних методів;
- д) імітаційних методів.

17. Методи формування пізнавальних інтересів є складовою:

- а) методів організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності;
- б) методів формування суспільної поведінки;
- в) методів стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності;
- г) методів контролю й аналізу ефективності виховання;
- д) методи стимулювання діяльності й поведінки.

18. Які методи належать до групи методів формування свідомості?

- а) бесіда, приклад, привчання, створення виховних ситуацій, вправи;
- б) змагання, привчання, приклад, лекція, спостереження;
- в) приклад, бесіда, лекція, диспут, пояснення, розповідь;
- г) педагогічний тест;
- д) педагогічний експеримент.

19. Прийом виховання – це:

- а) частина, елемент методу виховання, необхідний для ефективнішого застосування методу в конкретній ситуації;
- б) процес цілеспрямованого відображення об'єктивної реальності;
- в) процес і результат, що фіксує засвоєння встановленого обсягу наукових і спеціальних знань, навичок і вмінь;
- г) виховна діяльність, яка здійснюється в закладах;
- д) розкриття закономірностей і механізмів оволодіння знаннями.

20. До засобів виховання належать:

- а) предмети матеріальної і духовної культури, явища, що використовують у виховному процесі для розв'язання конкретних виховних завдань;
- б) предмети обладнання, які використовуються у процесі навчально-виховної роботи;
- в) педагогічний експеримент;
- г) емоційні стани;
- д) усі відповіді правильні.

Практичні завдання

1. Підготуйте реферат з проблем історії вищої школи та захистити його.
2. Напишіть анотацію до статті (тема має відповідати обраній студентом спеціальності).
3. Підготуйте (випишіть) 10-15 бібліографічних посилань за Державним стандартом (за обраною спеціальністю). ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання / Нац. стандарт України. Вид. офіц. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 17 с.
4. Зробіть стислий письмовий аналіз методики проведення педагогічного експерименту.
5. Напишіть педагогічне есе на тему «Чому я вибрав-ла саме освітньо-професійну програму «Освітні, педагогічні науки. (Інклюзивна освіта)»?
6. Складіть кросворди, сканворди, головоломки за матеріалами заняття навчальної дисципліни
7. Складіть план проведення дискусії на одну з актуальних тем, яка цікавить сучасних здобувачів. До плану включіть запитання дискусійного характеру з обраної вами тематики.
8. Зробіть стислий письмовий аналіз методики проведення педагогічного експерименту.
9. Проаналізуйте підручники і навчальні посібники, методичні рекомендації щодо визначення відповідності їх змісту робочій програмі з дисципліни (за вибором).
10. Підготуйте план-конспект лекції (обрати тему, визначити мету, план лекції, підібрати літературу, ключові слова, продумати основний зміст і питання з метою активізації навчальної діяльності здобувачів).
11. Розробіть план-конспект практичного заняття (за вибором здобувача освіти).
12. Змодельуйте варіанти цієї ситуації. З метою забезпечення ефективності педагогічного впливу на сучасних здобувачів освіти, ви як викладач університету, готуетесь до виступу перед групою здобувачів з цієї проблематики. Які принципи, форми, методи, прийоми виховання

будете використовувати для активізації уваги, враховуючи особливості студентського віку?

13. Змодельуйте варіанти цієї ситуації. Ви прийшли на лекцію. П'ята пара. Здобувачі зустрічають вас незадоволеними поглядами, оскільки вони дуже втомлені. Які ваші дії? Що ви їм скажете, щоб підбадьорити і налаштувати на лекцію? Може запропонуєте лекцію у формі гри або тренінгу?

14. Підготуйте таблицю «Основні складові авторитету викладача».

15. Розробіть методичні рекомендації викладачам «Як досягти ефективності самостійної роботи здобувачів».

16. Напишіть тези на одну із тем (тема має відповідати обраній спеціальності).

17. Проаналізуйте організацію проведення ділових ігор.

18. Проаналізуйте особливості методів «мозкового штурму», методу сценаріїв, методу Дельфі, морфологічного методу

19. Охарактеризуйте позитивні й негативні сторони методів науково-педагогічного дослідження.

20. Яке місце освітньому процесі належить спецсемінарам? Поясніть технологію і методику їх проведення.

21. Розробіть план організаційно-виховної роботи куратора академічної групи на навчальний рік, включаючи всі напрями виховної роботи.

22. Розкрийте суть основних вимог організації контролю рівня знань, умінь та навичок.

23. Проаналізуйте причини низької культури спілкування педагога із здобувачами освіти.

24. Розробіть методичні рекомендації для викладачів «Як досягти ефективності самостійної роботи здобувачів освіти».

25. Складіть таблицю перепон та труднощів, що виникають на шляху педагога щодо стимулювання активності професійної діяльності.

Використана та рекомендована література

1. Бех І.Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. Київ : Академ видав., 2020. 248 с.
2. Біляковська О.О., Мишишин І.Я., Цюра С.Б. Дидактика вищої школи. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 358 с.
3. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи : підручник. Київ : ЦНЛ. 2018. 384 с.
4. Вітвицька С.С., Андрійчук Н.М. Основи педагогіки вищої школи / Fundamentals of Higher School Pedagogy : білінгв. навч.метод. посіб. для студ. закл. вищ. осв.. 2-ге вид. перероб і доп. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 312 с.
5. Вітвицька С.С. Педагогічний контроль в освіті. Робочий зошит : метод. рек. Житомир. Вид-во : ФОП Левковець Н.М., 2020. 28 с.
6. Вітвицька С.С. Педагогіка вищої школи : практикум. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. 174 с.
7. Гладуш В.А., Лисенко Г.І. Педагогіка вищої школи : теорія, практика, історія : навч. посіб. Д., 2014. 416 с.
8. Головенкін В.П. Педагогіка вищої школи КПП ім. Ігоря Сікорського. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ 2019. 290 с. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/29032/3/Higher_School_Pedagogy_2019.pdf.
9. Електронний освітній портал ЛНТУ. Система Moodle. Курс «Педагогіка вищої школи» URL: <https://mdl.lntu.edu.ua/course/view.php?id=2015>.
10. Етика викладача вищої школи : навчальний посібник / І.В. Зайченко, А.А. Каленський, Т.Ф. Мельничук; за ред. проф. І.В. Зайченка. К. : ЦП «Компринт», 2013. 320 с.
11. Зайченко І.В. Педагогіка і методика навчання у вищій школі : навч. посібник. Ліра-К. 2018. 512 с.
12. Зайченко І.В., Теслюк В.М., Каленський А.А. Основи педагогічної майстерності та етика викладача вищої школи : підручник / За ред. проф. І.В. Зайченка. Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. 484 с.
13. Кайдалова Л.Г., Сабатовська-Фролкіна І.С., Альохіна Н.В., Шварт Н.В. та ін. Педагогіка та психологія вищої школи : навчальний посібник. Х. : НФаУ, 2019. 248 с.

14. Калашнікова Л.М., Жерновникова О.А. Педагогіка вищої школи у схемах і таблицях : навчальний посібник. Харків. 2016. 260 с.
15. Каплінський В.В. Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Ніланд ЛТД», 2015. 224 с.
16. Касьян С.П. Робота викладача в системі управління навчанням eFront : посібник. К. : ДВНЗ УМО НАПН України, 2018. 44 с.
17. Курлянд З.Н. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/350-pedagogka-vischo-shkoli-kurlyand-zn.html>.
18. Мартинець Л.А. Педагогіка вищої школи : опорний конспект лекцій. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. 40 с.
19. Марцева Л.А. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посіб. Електронні дані. Житомир : Державний університет «Житомирська політехніка», 2022. 150 с.
20. Мешко О.І. Психологія вищої школи. Навчальний посібник. Тернопіль : «Вектор», 2018. 196 с.
21. Моделювання професійної підготовки фахівців в умовах євроінтеграційних процесів. Монографія / За ред. С.С. Вітвицької, доктора педагогічних наук, професора. Житомир : Вид. О.О. Євенок, 2019. 304 с.
22. Нагаєв В.М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. Х. : «Стильна типографія», 2019. 267 с.
23. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. Центр навчальної літератури. 2019. 472 с.
24. Основи педагогіки та інноваційні технології у вищій школі : навчально-методичний посібник для здобувачів ступеня доктора філософії (PhD) за третім (освітньо-науковим) рівнем / уклад. Л.І. Васецька. 2-е вид., доповн. і перероб. Запоріжжя : ЗДМФУ, 2023. 145 с.
25. Основи педагогічної майстерності та етика викладача вищої школи : підручник для студентів вищих навчальних закладів / І.В. Зайченко, В.М.Теслюк, А.А. Каленський. Київ : Видавництво Ліра-К, 2016. 484 с.
26. Педагогіка вищої школи : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : НАІР, 2018. 120 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/3558.pdf>.

27. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / О.І. Федоренко, В.О. Тюріна, С.П. Гіренко, С.М. Бойко, М.О. Котелюх, П.Д. Червоний, О.В. Медведєва; за заг. ред. О.І. Федоренко. Харків : ФОП Бровін О.В., 2020. 240 с.

28. Педагогіка вищої школи : підручник для здобувачів другого рівня вищої освіти педагогічних університетів / С.Г. Немченко, В.В. Крижко, І.Ф. Шумілова, О.М. Старокожко, О.Б. Голік. Бердянськ : БДПУ, 2020. 517 с. URL: <https://dspace.bdpu.org/handle/123456789/3261>.

29. Педагогіка і психологія вищої школи : силабус навчальної дисципліни для студентів-магістрантів. Укл. : Соловей М.І., Кудіна В.В. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2022. 70 с.

30. Потапук Л.М. Методика викладання : навчальний посібник. Луцьк : Луцький НТУ, 2012. 264 с.

31. Потапук Л.М. Організація інклюзивної освіти у вітчизняному просторі. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* № 1 (21). 2021. Дніпро. С. 119–126.

32. Потапук Л.М. Соціальна інклюзія у сучасних освітніх закладах. *Витоки педагогічної майстерності : журнал / Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Полтава, 2021. Випуск 27. (Серія «Педагогічні науки»).* С. 205–210.

33. Потапук Л.М., Ковальчук В.В. Особливості формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів як складової професійної компетентності. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика : збірник наукових праць / Гол. ред. Г.П. Шевченко. Вип. 2 (106).* Київ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. С. 127–136.

34. Потапук Л.М. Особливості формування стресостійкості студентів в умовах російсько-української війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія.* № 2. 2023. С. 34–38.

35. Потапук Л.М., Дендак А.С. Розвиток інклюзивної освіти в Україні : проблеми та перспективи впровадження. *Педагогічні науки: теорія та практика.* № 3 (47). Видавничий дім «Гельветика». 2023. С. 7–13.

36. Прищак М.Д., Залюбівська О.Б. Педагогіка, психологія та методика викладання у вищій школі : курс лекцій. Вінниця : ВНТУ, 2019. 150 с.

37. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років. URL: <http://mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797/>.
38. Стражнікова І. Педагогіка вищої школи : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : НАІР, 2018. 120 с.
39. Стратегія реформування вищої освіти URL: <https://osvita.ua/vnz/reform/43883/>.
40. Шапран О.І., Новак О.М. Педагогіка вищої школи : навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.) : Домбровська Я.М., 2018. 280 с.
41. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч.-метод. посіб. 2 – е вид. Доповнене. К. : «Академвидав», 2014. 456 с.
42. Hudym I., Abilova O., Potapiuk L., Nikolenko L., Poliakova A. Strategies and best practices for promoting inclusive education to meet diverse learning needs. *Conhecimento & Diversidade*, Niterói, v. 16, n. 42. Abr./Jun. 2024. 270–286.
43. Potapiuk L., Sasiuk A. Integration of Artificial intelligence into Ukrainian inclusive educational environment as an advanced learning tool. *Educological discourse/ OD*, vol. 47, no. 4, Dec. 2024. P. 35-43.
44. Rozina I., Malaniuk N., Kalyniuk A., Potapiuk L., Tsumariieva N. Tolerance to uncertainty as a factor in the development of higher education students' professional identity. *Sapienza: International Journal of Interdisciplinary Studies*. V. 5. N. 4. 2024, Sapienza Grupo Editorial. e24080
45. Shostak O., Nikolenko I., Sereda I., Pushkarova T., Potapiuk L. Formation of an inclusive approach in the education of children with special educational needs (ukrainian experience). *Conhecimento & Diversidade, Niterói*, v. 15, n. 38 Jul./Set. 2023. P. 280-305.
46. Spitsyn V., Antonenko I., Synkovska O., Dzevytska L., Potapiuk L. European Values in the Ukrainian Higher Education System: Adaptation and Implementation. *Journal of Curriculum and Teaching*. 2024. Vol. 13, No. 3, Special Issue. P. 102–114.

РОЗДІЛ 2

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

2.1. Використання адаптивних інформаційних технологій в інклюзивному навчанні людей з порушеннями зору

2.2. Застосування адаптивних інформаційних технологій в інклюзивному навчанні людей з порушеннями слуху та мовлення

2.3. Дослідження особливостей використання інформаційних технологій та технічних засобів інклюзивного навчання під час підготовки людей із порушенням опорно-рухового апарату

2.4. Дослідження особливостей застосування сервісу LearningApps в інклюзивному навчанні

2.5. Організація електронного навчання осіб з особливими потребами із застосуванням сервісів відеозв'язку

2.6. Організація електронного навчання осіб з особливими потребами із застосуванням хмарних технологій Google

2.7. Моніторинг контролю знань в інклюзивних групах з використанням засобів інформаційних технологій

Практичні завдання

Використана та рекомендована література

Тема 2.1. Використання адаптивних інформаційних технологій в інклюзивному навчанні людей з порушеннями зору

Адаптивні технології – досить широке поняття, що охоплює як апаратні, так і програмні засоби, використання яких дозволяє спростити доступ користувача до різних соціальних послуг, у т.ч. освіти, незалежно від індивідуальних особливостей.

Окремою підгрупою адаптивних технологій закордонні дослідники розглядають асистивні технології (від англ. assistive – допоміжний). У загальному сенсі це – технології, застосування яких забезпечує підтримку окремих видів діяльності для осіб з особливостями психофізичного розвитку (ОПФР).

Асистивні технології (АсТ) являють широкий спектр інструментів, стратегій та послуг, що відповідають індивідуальним потребам, можливостям і завданням людини, та включають оцінку потреб індивіда з ОПФР, функціональну оцінку середовища, в якому він/вона перебуває, а також відбір, проектування, налаштування, адаптування, застосування, технічне обслуговування, ремонт та/чи заміну сервісів АсТ, їхнє координування з освітніми та реабілітаційними планами і програмами для всебічного розвитку і повноцінної інклюзії.

У результаті педагогічно доцільного впровадження АсТ в освітній процес інклюзивних класів/груп учні/студенти отримують можливості виконувати навчальні завдання з більшим ступенем незалежності, докладаючи менше зайвих зусиль. У таблиці 1 представлено приклади засобів АсТ, рекомендовані для підтримки різних видів навчальної діяльності.

Серед основних вимог до АсТ, що сприятимуть персоніфікації, варто відзначити:

- *відповідність потребам користувачів* – АсТ мають бути сумісними з завданнями, що стоять перед користувачем, його/її емоційними потребами, способом життя, місцевою культурою. Ці пристрої повинні бути зручними і простими в застосуванні, безпечними, стійкими до збоїв і поломок;

Таблиця 2.1.1

Приклади використання АсТ в інклюзивному навчанні

Сфера застосування	Засоби АсТ	Доцільність застосування в інклюзивному класі/групі
Читання	– електронні книги; – аудіокниги, – сервіси інтелектуального вводу тексту тощо	для учнів/студентів, які мають труднощі з читанням і розумінням написаного тексту
Письмо	– шаблони; – текстові процесори і редактори; – сервіси перевірки орфографії та граматики; – адаптовані документи тощо	для учнів/студентів, які мають труднощі із письмом і граматиною
Бачення	– екранна лупа; – екранний програвач (сервіс озвучування даних з екрана); – записи лекцій/уроків тощо	для учнів/студентів із порушеннями зору
Слухання	– слухові пристрої; – сигнальні пристрої; – субтитри тощо	для учнів/студентів із порушеннями слуху
Доступ до комп'ютера	– функції предикативного набору тексту; – альтернативні клавіатури; – електронно-оптичні маніпулятори, – системи розпізнавання голосу тощо	для учнів/студентів, які мають труднощі із використанням комп'ютера у звичний спосіб, а також із виконанням навчальних завдань
Альтернативна комунікація	– засоби з функцією синтезу мовлення для друку; – комунікаційні панелі, технології відслідковування погляду; – пристрої голосового введення тощо	для учнів/студентів, які мають проблеми із розумінням мовлення та/або вираженням власних думок, затримку розвитку мовлення
Специфічні сфери, що ускладнюють навчання тощо	– сервіси озвучування тексту; – сервіси «підсвічування» тексту; – калькулятори, електронні органайзери, електронні «стікерин-пам'ятки (наприклад, Google Keep); – сервіси перевірки правопису; – електронні записники і щоденники тощо	для учнів/студентів, які мають проблеми із читанням, письмом, лічбою, концентрацією уваги (дислексія, дискалькупія, дисграфія, гіперактивність, дефіцит уваги, низька координація «руки-очі» тощо)

– *доступна вартість та легкість придбання* – доступна ціна АсТ повинна бути серед пріоритетів при їх розробці, оскільки чимало осіб з ОПФР мають невисокий рівень статків. Урядові і громадські організації також доцільно залучати до придбання таких пристроїв для подальшого надання їх у користування на безкоштовній основі або за зниженими ставками. При проєктуванні АсТ важливо мінімізувати ризики збоїв і поломок, щоб упередити витрати на їх обслуговування й ремонтування, забезпечити надійне функціонування, тривалий термін експлуатації;

– *простота використання* – інструкція з експлуатації АсТ має бути доступна і зрозуміла для кожного користувача, який не має належної технічної підготовки. Користування ними не повинно передбачати попередню підготовку, формування додаткових навичок чи ін. АсТ також мають бути портативними, легкими.

Ефективність упровадження АсТ визначається їх фактичним використанням, доступністю для користувачів, ступенем їхнього задоволення. Важливо забезпечити, щоби такі засоби розроблялися з урахуванням конкретних потреб осіб з ОПФР, були недорогими (доступними) в створенні, придбанні та обслуговуванні, прості, надійні та якісні у використанні, що можна досягти шляхом залучення потенційних користувачів на всіх етапах проєктування і розробки. Доступність – це вирішальний чинник забезпечення участі кожного учня/студента в процесі навчання. Доступ до ЕОР, загальної освітньої програми, адаптивних засобів і АсТ, необхідних служб підтримки можуть допомогти особам з ОПФР в отриманні освіти в умовах

«звичайних» навчальних закладів, успішно подолавши бар'єри, що раніше перешкоджали рівноправному доступу до якісних освітніх послуг. Розглянемо приклади асистивних технологій, які використовуються в інклюзивному навчанні людей з особливими освітніми потребами.

JAWS for Windows (Job Access With Speech) – найпопулярніша в світі програма доступу до екрану Windows, розроблена для користувачів комп'ютерів, чия втрата зору не дозволяє їм бачити вміст екрану і користуватися мишкою.

JAWS надає мовний і тактильний інтерфейс за допомогою брайлівського монітору для найпопулярніших комп'ютерних програм на

ПК. Програма дозволяє повністю людині, після отримання певних навичок, виконувати будь-які дії на ПК, крім роботи з графікою і відео, що вимагає візуальної контролю. Навіть неадаптовані сайти, в певній мірі, вдається прочитати той чи інший спосіб.

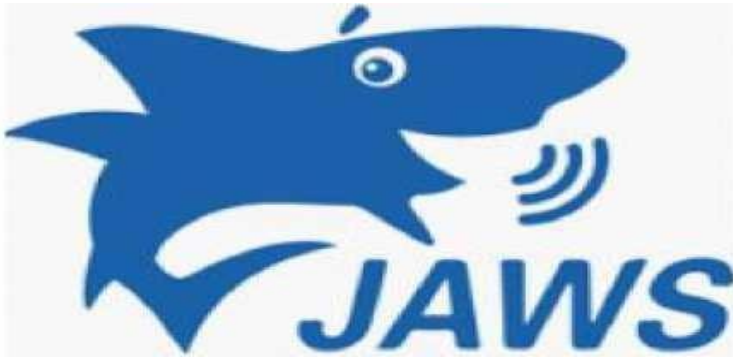

Рис. 2.1.1. Логотип програми JAWS for Window

Серед основних функцій програми можемо відмітити:

- інсталяція програми супроводжується мовними повідомленнями;
- вбудований безкоштовний DAISY Player і повний набір базових навчальних книг у форматі DAISY;
- працює з Microsoft Office, Internet Explorer, Firefox і т. д.
- підтримка Windows® 8.1 і Windows 10, включаючи сенсорні екрани і жести;
- швидкий пошук інформації на кінчиках ваших пальців з допомогою Research It.
- потужна мова сценаріїв для налаштування призначеного для користувача інтерфейсу в будь-якому додатку;
- включає драйвери для всіх популярних дисплеїв Брайля;
- включає синтезатори мовлення для більш ніж 30 різних мов;
- набір сервісних утиліт дозволяє налаштовувати як глобальну конфігурацію, так і параметри для окремого додатка;

- широкий набір клавіатурних команд, який може бути розширений користувачем;
 - можливість емуляції миші за допомогою клавіатурних команд.
- У тому числі емуляція таких дій як drag-and-drop;
- система онлайн-довідки, дозволяє користувачеві освоювати можливості програми самостійно;
 - підтримка двох моніторів.

Мінімальні *вимоги* для встановлення програми JAWS:

- Windows® 10, Windows 8.1, Windows 7 з пакетом оновлень 1, Windows Server® 2016, Windows Server 2012 і Windows Server 2008.
- частота процесора Мінімум 1,5 ГГц.
- пам'ять (ОЗП) рекомендується 4 ГБ (64-розрядна) 2 ГБ рекомендується (32-розрядна).
- потрібний простір на жорсткому диску: від 20 МБ до 690 МБ на голос для установки голосів Vocalizer Expressive, Vocalizer Direct або RealSpeak Solo Direct (розміри файлів залежать від встановленого голосу).
- відео Адаптер дисплея з розподільчою здатністю екрану не менше 800 x 600 з 16-бітовим кольором (рекомендується 1024 x 768 з 32-бітовим кольором).
- звукова Windows сумісна карта (для мовлення).

Із основними функціональними можливостями програми можна ознайомитись в відеороликах, які знаходяться

TalkBack – це програма читання з екрану від Google, попередньо встановлена на пристроях Android. Завдяки озвучення тексту і дій ви можете користуватися пристроєм, що не дивлячись на екран.

Рис. 2.1.2. Логотип додатку TalkBack

Для того, щоб увімкнути TalkBack в налаштуваннях пристрою:

- відкрийте програму «Налаштування»;
- натисніть Спец. можливості, а потім TalkBack;
- виберіть Використовувати TalkBack;
- натисніть ОК в діалоговому вікні підтвердження.

Можна також змінити спосіб швидкого включення TalkBack.

Виберіть спосіб швидкого включення:

- кнопка спеціальних можливостей. Натисніть кнопку спеціальних можливостей внизу екрану;
- утримання кнопок регулювання гучності. Натисніть і утримуйте обидві кнопки регулювання гучності;
- перегортання по екрану вгору двома пальцями (або трьома, якщо включена функція TalkBack);
- потрійне натискання на екран (доступно тільки для збільшення);
- натисніть Зберегти.

Додаток для людей з порушеннями зору Lookout. Компанія Google випустила додаток

Lookout, який дозволяє людям з порушеннями зору дізнаватися про об'єкти навколо. У режимі реального часу він називає те, що бачить через камеру телефону.

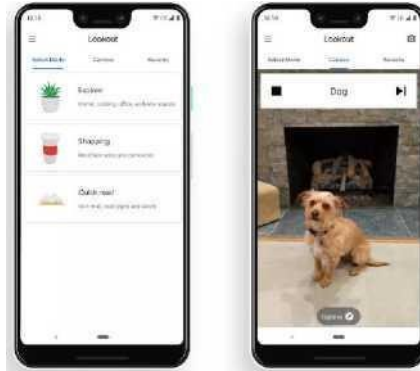

Рис. 2.1.3. Додаток Lookout

Завдяки напрацюванням підрозділу Artificial intelligence, який займається розробкою штучного інтелекту, додаток вміє зчитувати об'єкти, текст, знаки, штрих-коди та гроші. Lookout має три режими роботи: дослідження, шопінг та читання. В основному режимі (дослідження) він використовує дані з камери для розпізнавання об'єктів перед пристроєм у реальному часі. Він вміє називати об'єкти, подавати звукові та піктографічні сигнали про них, а також вказувати до них напрямок. У режимі шопінгу додаток розпізнає штрих-коди та ціnnики. А в режимі зчитування тексту він розпізнає не об'єкти, а текст на них і відразу ж його озвучує. Користувач може налаштувати, наскільки детально алгоритми описуватимуть об'єкти в кадрі.

Lookout використовує комп'ютерне бачення, щоб допомогти людям, сліпим або зі слабким зором, в отриманні інформації про навколишній світ.

Lookout використовує камеру та датчики на вашому пристрої для розпізнавання предметів і тексту, а також говорить вам зворотній зв'язок, слухові звуки та інші сигнали, щоб повідомити про те, що він бачить.

Керувати додатком можна за допомогою жестів на сканері відбитків пальців.

NVDA – це програма невізуального доступу до робочого столу комп'ютера, що працює за рахунок мовного оповіщення користувача про об'єкти на робочому столі і вікнах, дії і процеси. Програма екранного

доступу до ПК є найпотужнішим інструментом для людей з проблемами зору, ключем до повноцінної освіти, роботи та дозвілля, отримання різнопланової інформації та спілкування. Новини з Інтернет і онлайн-платежі через Приват24, замовлення квитків і покупки в інтернет-магазинах – все це доступно для повністю сліпих людей. Ви можете контролювати те, що читається вам, переміщаючи курсор до відповідної області тексту за допомогою миші або стрілок на клавіатурі.

Рис. 2.1.4. Логотип програми NVDA

NVDA також може конвертувати текст в шрифт Брайля, якщо користувач комп'ютера має дисплей Брайля. NVDA працює з Microsoft Windows. Ви можете завантажити його на свій комп'ютер або флешку, використовуючи з будь-якого комп'ютера.

Комплект поставки: NVDA 2017.3, newfon.nvda-addon.

В архіві комплекту поставки розробника знаходиться інсталяційний файл програми умовного доступу і найбільш популярний синтезатор мови Newfon. Для того, щоб встановити програму:

- Запустіть інсталяційний файл NVDA і, відповідно до запитів програми, інсталюйте її на комп'ютер.
- Увійдіть в меню програми, клацнувши на ярличку в трій правую кнопку миші.
- Натисніть пункт – «Сервіс» – «Управління доповненнями».
- Натисніть кнопку «Встановити» і виберіть файл newfon.nvda-addon.

– У меню – «Параметри» – «Синтезатор» виберіть синтезатор Newfon.

– Відрегулюйте швидкість мови і встановіть інші параметри, зручні для сприйняття.

Sullivan + – це додаток для візуальної допомоги, що надається TUAT Co., Ltd. для підвищення доступності для людей з вадами зору та незрячих користувачів і інформування користувачів, яким потрібна візуальна допомога про інформацію, яка сприймається за допомогою камери смартфона.

Рис. 2.1.5. Додаток для візуальної допомоги Sullivan +

Основні функції:

- режим AI – штучний інтелект автоматично знаходить найкращі результати, які підходять для знятої фотографії;
- розпізнавання тексту – знаходить текст і озвучує його звуком. Наведіть на місце, де хочете розпізнати текст;
- розпізнавання обличчя – розпізнає людину, сфотографовану камерою і називає його вік і стать;
- опис зображення – визначає об'єкти навколо вас і створює

пропозицію, яка описує ідентифіковану сцену;

- розпізнавання кольору – підтримує одноколірний режим, які повідомляє колір екрану, і повноколірний режим, який повідомляє колір заповнює більшу частину всього екрану;

- яскравість світла – датчик яскравості на передній частині панелі смартфона повідомляє яскравість світла. (Доступно тільки на смартфонах з датчиком яскравості);

- функція лупи – за допомогою функції масштабування камери він збільшує / зменшує об'єкт або текст або інвертує колір.

До програм, що допомагають людині з порушеннями зору озвучувати інформацію з монітора ПК, належить продукт Max-Reader. Для доступу до тексту необхідний зовнішній синтезатор, використання якого поєднується із SAPI 4. Для осіб з порушеннями зору, які щойно починають користуватися комп'ютерами, програма Max-Reader виконує декілька корисних функцій: переключає синтезатор, якщо зустрічається текст англійською мовою, що дозволяє прослуховувати англійські слова без викривлень та акценту; відтворює музику, записує мову у звукові файли формату mp3; коректує помилки вимови; дії озвучуються без програм екранного доступу; програма не вимагає знань інтерфейсу Windows; продукт має північник по клавіатурі й підтримує режим вивчення функцій клавіш. На етапі первісного опанування ПК Max-Reader може слугувати певним робочим середовищем для інвалідів із порушенням зору, адже дозволяє редагувати тексти, працювати з текстовими та аудіофайлами. Синтезатори мовлення дають можливість доступу інвалідам по зору до інформаційних ресурсів практично на всіх європейських мовах.

Перелік «гарячих клавіш» для роботи з MaxReader:

«Пробіл» – почати / зупинити безперервне читання.

«Плюс» – прискорити читання. «Мінус» – уповільнити читання.

«І» – інформація про читається тексті.

«Вертикальні стрілки» – читання за пропозиціями.

«Горизонтальні стрілки» – читання за словами.

«F10» – виклик озвученого меню.

«F9» – виклик діалогу налаштування параметрів читання.

Від «1» до «0» – перехід у вікно від 1 до 10.

«F6» – відомості про поточний вікні.

«F5» – відкриття файлу з диска на комп'ютері.

«F4» – відкриття файлу з електронної бібліотеки (викликається «бібліоман»).

«F3» – виклик списку розділів в «бібліоманом».

«F2» – сортування книг по поточному стовпці в «бібліоманом».

«Control + Alt + R» – зупинка / продовження читання в фоновому режимі.

Лідером в Україні в розпізнаванні і синтезі мовлення є відділ розпізнавання та синтезу звукових образів Міжнародного науково-навчального центру інформаційних технологій та систем (МННЦІТС), та Українська асоціація з оброблення інформації та розпізнавання образів (УАСОІЗС), м. Київ. Т. Людовик і М. Сажко розробили синтезатор української мови, який було використано в програмі «Вимова плюс». Нині існує декілька розробок україномовних синтезаторів, які можуть бути використані особами з глибокими порушеннями зору:

- «Розмовлялька» – розробка А. Чорного;
- «Базікало» – розробка В. Савченка
- «Голос» – підготовлена С. Баранніковим тощо.

UkrVox – проста програма і український голос для Speech API для перетворення тексту в голос. З її допомогою можна озвучувати українські (а також англійські) тексти, голосом синтезованим за допомогою комп'ютера. За основу українського голосу взято голос знаменитого диктора українського радіо Ігоря Мурашко.

Від інших україномовних читалок UkrVox відрізняється сильною лінгвістичною базою, десятками тисяч попередньо встановлених базових слів, підтримкою словотворення та морфологічним аналізом текстів.

Основні властивості UkrVox:

- інтеграція в систему українського голосу Speech API з можливістю його використання іншими програмами (читалки);
- підтримка документів в форматах TXT і XML;
- можливість регулювання швидкості та гучності читання;
- можливість вибору якості генерованого звуку;
- запис в аудіо-файл у форматі WAV, і програвання файлів WAV.

Але, як підкреслює О. Чорний, «в інтернаціональній родині синтезаторів мови українське сімейство одне з найбільш і малочисельних». Сьогодні синтезатори мовлення – це один із найважливіших елементів забезпечення доступу інвалідам по зору до інформаційного простору. Завдання полягає в розширенні можливостей доступу до україномовних текстів особам цієї нозології.

Джерела інформації

1. Давиденко Г.В. Теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2015. 489 с.
2. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навчальний посібник / [А.В. Гета, В.М. Заїка, В.В. Коваленко та ін.] ; за заг. ред. Ю.Г. Носенко. Полтава : ПУЕТ, 2018. 261 с.

Тема 2.2. Застосування адаптивних інформаційних технологій в інклюзивному навчанні людей з порушеннями слуху та мовлення

Сьогодні широкого розповсюдження набувають різні спеціальні комп'ютерні програми країн далекого та близького зарубіжжя, що використовують технології візуалізації мовлення та використовуються в процесі адаптації людей з порушеннями слуху та мовлення до соціального середовища. Зокрема, до них відносяться: програмно-апаратний комплекс «Speech Viewer – 3» (розробка корпорації IBM), програма «Візуальний тренажер вимови», комп'ютерна технологія «Ігри для Тигри», спеціалізована комп'ютерна логопедична програма «Сонячний замок», логопедичні тренажери «Дельфа-141», «Дельфа-142» та ін.

Програмно-апаратний комплекс «Видиме мовлення-3» («Speech Viewer-3») – розробка фірми IBM; призначений для корекції порушень звуковимови, голосоутворення, слуху, порушення сенсомоторних функцій мовлення; містить 13 модулів програми, що входять до

комплексу та дозволяють працювати як із дітьми, так і з дорослими пацієнтами.

У програмно-апаратному комплексі містяться мовленнєві вправи, пов'язані з формування навичок правильного дихання, звуковимови, говоріння за зразком, читання, самостійного мовлення (монологічного та діалогічного) сприймання. До групи мовленнєвих вправ відносять модулі «Профілі», «Малюнковий словник», «Вчись говорити звуки», «Автоматизація звуковимови», «Пори року», «Прояви емоцій», «Діалоги». Мовленнєвий матеріал простий і знайомий учням; запропоновані різні види діяльності. Завдання розташовані «від легкого до складного».

Програма «Візуальний тренажер звуковимови» створена як більш доступний за вартістю аналог версій програми «Speech Viewer». Програма містить шість модулів, що розраховані на використання логопедами, вихователями, батьками дітей із порушеннями мовлення. Функціонально ці модулі потребують від комп'ютера менших ресурсів, ніж програма «Speech Viewer» в цілому. На відміну від програми «Speech Viewer – 3» програма «Візуальний тренажер вимови» не має технології розпізнавання мовлення і може використовуватись з більш дешевим мікрофоном і платою обробки мовленнєвих сигналів.

Комп'ютерна технологія «Ігри для Тигри» являє собою єдиний програмно-методичний комплекс і містить однойменну комп'ютерну програму та навчально-методичний посібник із докладними методичними рекомендаціями щодо її покрокового застосування; може ефективно використовуватися при дизартрії, дислалії, ринолалії, заїканні первинного або вторинного генезу. Програма пропонує більше 50 вправ із кількома рівнями складності, об'єднаних в чотири тематичні блоки (просодика, звуковимова, фонематика, лексика) та спрямовані на корекцію і розвиток певних мовленнєвих і немовленнєвих компонентів.

Комплекс «Логомір» містить 60 інтерактивних ігор, які можуть бути використані логопедом або дефектологом для оцінювання словникового запасу дитини і її вмінь граматично правильно будувати своє мовлення. Включення комплексу ігор до традиційної системи корекційної роботи логопеда і сурдопедагога створює можливість для вдосконалення системи дихальних вправ дитини, розвитку фонематичного і немовленнєвого слуху, аналізу складової структури

слів, корекцію вимовляння звуків, читання, загальної і дрібної моторики, розвитку логіки, уваги та зв'язного мовлення.

Спеціалізована комп'ютерна логопедична програма «Сонячний замок» – серія вправ спрямованих на корекцію фонетико-фонематичної складової усного мовлення; вона призначена для роботи з дітьми молодшого, середнього та старшого дошкільного віку, також може бути використана при роботі з молодшими школярами. Ця програма адресована насамперед фахівцям – логопедам і дефектологам дитячих дошкільних установ, але може бути рекомендована й широкому колу користувачів за умови кваліфікованого консультування.

Логопедичні тренажери «Дельфа-141» та «Дельфа-142.1» (1995–1996 рр.) містять вправи для корекції провідних складових усного мовлення; наявні модулі підготовки дітей до користування комп'ютером, вивчення клавіатури, мікрофону та миші, а також вправи на диференціацію в письмовому мовленні парних глухих і дзвінких приголосних. У другій, удосконаленій, версії тренажера «Дельфа» (142.1) авторами запропоновані завдання для формування зв'язного мовлення; загалом ця програма успішно використовується в системі роботи з формування як усного, так і писемного мовлення.

Тренажер дозволяє працювати з будь-якими мовними одиницями – від звуку до тексту, вирішувати різноманітні логопедичні завдання: від корекції мовного дихання і голосу до розвитку лексико-граматичної сторони мовлення, внести ігрові моменти в процес корекції мовних порушень, багаторазово дублювати необхідний тип вправ і мовленнєвий матеріал, використовувати різний стомлений матеріал (картинки, букви, склади, слова, пропозиції, звукову мову), працювати на різних рівнях складності в залежності від можливостей учня, одночасно з логопедичної роботою здійснювати корекцію сприйняття, уваги, пам'яті.

У цьому логопедичному тренажері є можливість індивідуального підходу до кожного учня, рівневість і різноманітність матеріалу забезпечується за допомогою системи баз даних і словників. Крім 63 словників, що входять в комплект тренажера, вчитель може створювати власні словники.

Тренажер створювався з урахуванням особливостей психології і зорового сприйняття дітей з порушеннями мови, опорно-рухового апарату і дітей з інтелектуальними затримками. Текстове практичне

керівництво користувача має спеціальний розділ, присвячений психологічним аспектам програми і рекомендацій для її використання психологами.

Програма «Дельфа-142.1» побудована на основі ігрових прийомів. Діти можуть не помічати, що, виконуючи ці веселі завдання, вони засвоюють складні лінгвістичні поняття, формують граматичний і лексичний склад мови, накопичують мовної запас, працюють над різними сторонами усного та писемного мовлення.

Для підтримки стійкого інтересу до виконання вправ, а також для здійснення принципу опори на різні аналізатори в програмі передбачено максимальне розмаїття стимульного матеріалу. Це картинки, букви, склади, слова різної складової структури, пропозиції і звучить мова. Програма містить стимули, здатні довгий час утримувати увагу на конкретному матеріалі.

Комп'ютерний україномовний навчально-програмний комплекс «Адаптація-Лого» (українська розробка) – програмний засіб, що призначений для безпосереднього застосування на уроках української мови з метою удосконалення навчально-мовленнєвих умінь дітей із тяжкими порушеннями мовлення. Зазначена програма може бути також використана у навчанні мовленню слабочуючих учнів, оскільки під час роботи із вправами задіяні слуховий та зоровий аналізатори одночасно.

Відомо, що неабияку роль у мотивації діяльності відіграє середовище навчання. На підставі аналізу позитивних і негативних рис деяких програмних продуктів та особливостей мовленнєвого та психофізичного розвитку учнів з порушеннями мовлення було зроблено висновок, що з перевантаженим інтерфейсом важко працювати, тому що він важко сприймається учнями. Розробники програми максимально спростили роботу з нею, створивши нескладний інтерфейс, який розраховано на маніпулювання мишкою.

При розробці методики та змісту комп'ютерного навчально-програмного комплексу враховано індивідуально-диференційований підхід до дітей в залежності від характеру помилок в їх мовленні, мотивація навчально- мовленнєвої діяльності в конкретній ситуації навчання, побудова схеми вправ на матеріалі звуків, звукосполучень, слів, словосполучень і зв'язного мовлення в період корекційної роботи над вимовними навичками у дітей.

Завдяки відповідним вправам НПК «Адаптація-Лого» у дітей із порушеннями мовлення створюються діючі та адекватні мотиви оволодіння вимовними навичками. Адже, саме під час мотивованих мисленнєво-мовленнєвих дій учень краще може усвідомити отриману інформацію. Завдяки функціональним можливостям комп'ютерних засобів створюються умови для активної мовленнєвої діяльності, де дитина може заглибитись в конкретні, особистісно важливі і актуальні для неї ситуації мовленнєвого спілкування.

Організація вимовного матеріалу навчально-програмного комплексу «Адаптація-Лого» передбачає системний підхід під час добору відповідних вправ та завдань. Під системним підходом ми розуміємо організацію взаємопов'язаних дій, розміщених в порядку зростання мовленнєвих та операційних труднощів, із врахуванням послідовності становлення мовленнєвих умінь та навичок. Програма охоплює 38 фонем сучасної української літературної мови, а саме 6 голосних (а, о, у, и, і, е, які на письмі можуть позначатися 10 буквами: а, о, у, и, і, е, я, ю, є, ї) 32 приголосних, які поділяються на м'які (10 фонем), пом'якшені, та тверді (22 фонем, які пом'якшуються в позиції перед голосним [і]). Для кожної з фонем відведено окремий розділ.

Усі вправи програми «Адаптація-Лого» побудовані в ігровій формі, де створюється проблемна ситуація, вирішення якої проводиться доступними дитині засобами і можливостями програми. Під час роботи над вправами дитина граючись допомагає комп'ютерному герою, виконувати відповідні завдання, що сприяють корекції мовленнєвих порушень та розвитку мовлення дітей. В програмі реалізується можливість занурення дитини у деяку задану ситуацію, в якій пропонується виступити у ролі керівника та правильно скерувати дії героя – персонажа, який за необхідності (у складних вправах) теж надає допомогу учневі, підказує та пояснює правильне виконання завдання, що в свою чергу сприяє розвитку комунікативних форм і функцій мовленнєвої діяльності у дітей з недоліками мовленнєвого розвитку.

Сучасна комп'ютерно-технічна система «Палатометр» (Palatometer) призначена для діагностики та корекції порушень мовлення різної етіології для осіб різних вікових категорій (створена американським дослідником Самуїлом Флетчером, 2005 р.). Технологія «Палатометр» (Palatometer) також є візуальним інструментом

зворотного зв'язку; на відміну від традиційних способів та засобів, є ефективним інструментом для корекції порушень звуковимови; у режимі реального часу цей програмно-технічний комплекс відображає зразкову аудіоспектрограму (систему точкових контактів язика з піднебінням) та аудіоспектрограму пацієнта-логопата.

Система «Палатометер» – це набір, що складається із:

1. Двох піднебінних пластин (SmartPalate) – ортодонтчних фіксаторів, кожна з яких містить 126 золотих датчиків-провідників і розміщується у ротовій порожнині логопеда та пацієнта (дитини, дорослого) відповідно.

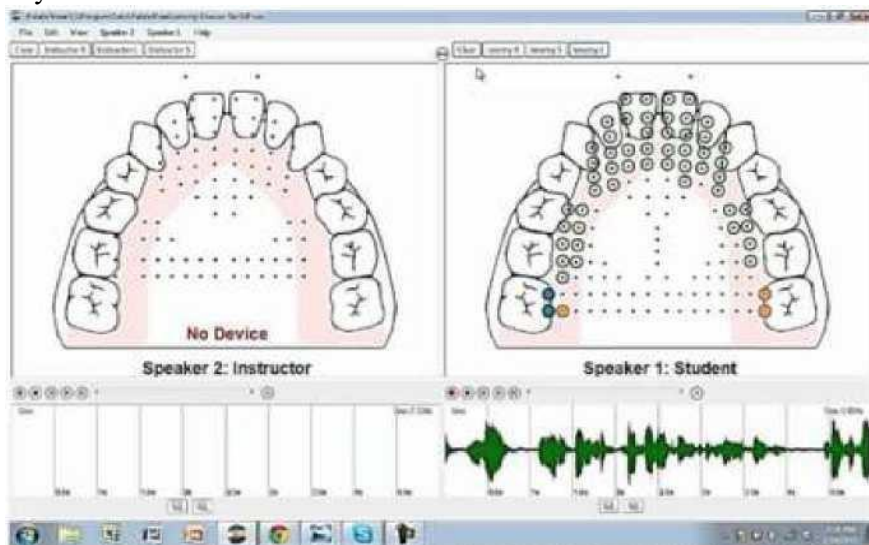
2. Мікропроцесора (пристрій введення-виведення), що розташовується на шиї дитини- логопата та налаштовує зв'язок-контакт між піднебінними пластинами логопата і логопеда, а також програмним забезпеченням (SmartPalateView) на персональному комп'ютері; цей зв'язок відображається на дисплеї комп'ютера.

3. Власне, програмного забезпечення (SmartPalateView) на персональному комп'ютері, що відображає мовлення (дитина-логопат промовляє звуки, програма оцінює точність роботи артикуляційних м'язів і показує прогалини на екрані, логопед одразу дає правильний зразок звуків, зокрема, демонструє саме правильну м'язову роботу, що так само доступна на екрані і для логопеда, і для дитини-логопата) та будує аудіоспектрограму піднебінно-язикових контактів людини.

Процес корекції звуковимови за допомогою системи «Палатометер», порівняно з традиційним впливом, є значно коротшим у часі; він реалізується протягом 15–30 сеансів (3 рази на тиждень) та триває приблизно 30 хвилин. Під час корекційної роботи відбувається налаштування взаємного імпульсаційно-кінестетично-мовленнєвого контакту (відображається на екрані комп'ютера у вигляді двох піднебінних схем) між логопедом (пропонує зразок вимови звука або групи звуків) та пацієнтом-логопатом (сприймає імпульсацію від піднебінної пластини-фіксатора та відтворює звукові зразки).

Логопед розташовує пластину в ротовій порожнині та повторює за педагогом запропоновану інформацію (звуки, слова, фрази, текст). На екрані комп'ютера візуально висвітлюється інформація про те, які м'язи були неправильно чи недостатньо задіяні під час вимови певної звукової

інформації, тобто демонструється проблемна зона, на яку слід звернути увагу.

Аудіоспектрограми логопеда та пацієнта

Рис. 2.2.1. Інтерфейс комп'ютерно-технічної системи «Палатометер»

Ефективним є порівняння звуковимови та стану м'язів, коли логопед із розташованою у ротовій порожнині пластиною правильно промовляє той самий текст. Логопет бачить візуальне відображення двох ротових порожнин і може зорово зафіксувати наявні відмінності у звуковимові. Система «Палатометер» (за умови її адаптації до української фонетики) може бути успішно використана для лого-корекційної роботи з дітьми від 4-х років та інших пацієнтів, включаючи дорослих із мовленнєвою патологією різної етіології.

«Українська жестова абетка» – комп'ютерно-орієнтований матеріал вправ розроблених на основі посібника Іванюшевої Н.В., Кульбиди С.В. «Українська жестова абетка» (рис. 2.2.2). За рівнем доступності розуміння дитиною опанованого матеріалу вправи поділяються на тактильні та жестові.

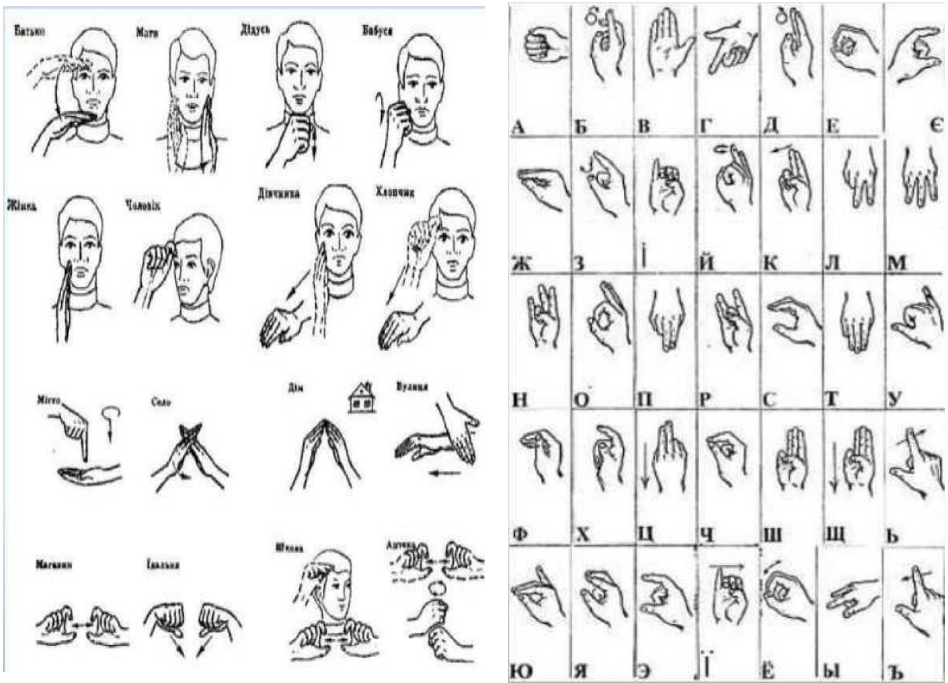

Рис. 2.2.2. Українська жестова абетка

Зміст кожного кадру вправи представлений як цілісна і завершена сторінка, складається з двох вікон. У першому вікні знаходиться практичний матеріал, з яким дитина буде працювати. Друге вікно, яке розміщується знизу, демонструє конкретне завдання, для обраної вправи (рис. 2.2.3).

Рис. 2.2.3. Інтерфейс програми «Українська жестова абетка»

Універсальний комп'ютерний комплекс (УКК) з корекційно-розвиваючою програмою «Живий звук» призначений для ефективного розвитку мовлення та когнітивних навичок дитини, що має порушення слуху та мовлення. Програма «Живий звук» включає в себе набір навчально-корекційних підпрограм. Домовленнєві вправи направлені на розвиток мовленнєвого дихання, голосу дитини, ритміко-інтонаційної сторони мовлення, здатності аналізувати інформацію. При систематичному використанні програми, за рахунок бісенсорного (зорового та слухового) впливу раніше формується слуховий контроль над голосом та фонематичний слух.

При спільній роботі сурдопедагога і батьків програма дозволяє досягти високого рівня усного мовлення. У програмі є модулі, які дозволяють працювати над розвитком мовленнєвого дихання, голосом, ритмом, слуховим сприйняттям. Вона допомагає контролювати правильність вимови за допомогою доріжок візуалізації. Програма допомагає оволодіти читанням, письмом, розширює словник, розвиває слухове сприйняття шляхом проведення диктантів. Є модулі, які сприяють формуванню граматичного мовлення.

Вправи з розвитку слухового сприймання в програмі поділяються на немовленнєві («Звуки природи») та мовленнєві («Профілі», «Диктант»). Модулі стимулюють дитину до вслуховування, допомагають формувати слухові образи не звуків, розвивають слухову орієнтацію у просторі, слухову пам'ять та увагу, здатність ідентифікувати звук з предметом. При систематичному використанні програми, за рахунок бісенсорного (зорового та слухового) впливу раніше формується слуховий контроль над голосом та фонематичний слух. Все це дає змогу пришвидшити процес оволодіння мовленням дітей з порушенням слуху. Відеурок з використання програми наведено за посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=BrS7d5ESDxI>

Комп'ютерна корекційно-навчальна програма «Живий звук» дозволяє при спільній роботі лікаря і батьків досягти такого рівня слухового сприймання та усного мовлення, при якому дитина сама усвідомлює, що хороший слух і усне мовлення для неї - це природний та необхідний засіб спілкування з людьми, це можливість відвідування масового дитячого садка та загальноосвітньої школи, можливість у майбутньому отримати вищу освіту.

У програмі є модулі, які дозволяють працювати над розвитком мовленнєвого дихання, над голосом, над ритмом, над слуховим сприйманням ізольованих звуків, складів, слів. Вона допомагає викликати мовленнєві звуки, робити їх автоматизацію та диференціацію, спостерігати за положенням органів артикуляційного апарату при вимові мовленнєвих звуків, контролювати правильність вимови складів, слів, речень за допомогою доріжок візуалізації.

Програма допомагає оволодіти читанням, письмом, розвиває слухову та зорову пам'ять, мислення, логіку. Розвиває навички розпізнавання опорних звуків в словах та їх місця у слові: на початку, в кінці чи в середині. Програма дає можливість педагогам та батькам розширювати активний та пасивний словнички дитини, розвивати слухове сприймання слів шляхом проведення різних видів диктантів. Є модулі, які сприяють формуванню граматичного мовлення, навчають дитину робити опис предмета та писати твори.

Основні принципи роботи з програмою «Живий звук». Усім відомо, що ігрові компоненти навчання активізують пізнавальну діяльність і покращують засвоєння матеріалу. Програма має 4 рівні:

1. «Перший крок до розмови» розвиває артикуляцію, мовленнєві органи, ставить звук (3 завд).

2. «Говоримо правильно», розвиває автоматизацію вимовних дій. (13 завд).

3. «Впізнаємо і розрізн.» закріплює уміння диференціювати звуки за артикуляцією та звучанням (11 завдань).

4. «Я навчився розмовляти», передбачає самостійне висловлювання учнів, створення комунікативних ситуацій.

«Живий звук» забезпечує сучасний підхід до реалізації інтелектуально-полісенсорного принципу формування слухового сприймання та мовлення у дітей з порушенням слухової функції та заснований на одній з провідних гілок методології компенсаторно-корекційної діяльності – використанні неущоджених аналізаторів дитини та активізації використання максимальних можливостей ушкодженого аналізатора.

Впровадження слухо-мовленнєвого комплексу «Живий звук» в освітню та корекційну практику дозволяє:

- створити базу даних про дітей з порушеннями слуху;
- скласти й коригувати індивідуальну програму реабілітації для дитини;
- проводити індивідуальні заняття з розвитку слухомовленнєвих і когнітивних навичок дитини; проводити очні й дистанційні наради, семінари, консультації фахівців та батьків з розвитку слухомовленнєвих і когнітивних навичок дитини;
- шукати, одержувати, використовувати, поширювати та зберігати інформацію різного формату в електронній формі;
- проводити моніторинг стану слуху і слухового сприймання, оцінювати ефективність слухопротезування;
- налаштовувати та обслуговувати слухові апарати для забезпечення їх функціонування на рівні, необхідному для навчання, отримання професійних навичок для активної трудової діяльності.

Алгоритм корекційного та педагогічного заняття з використанням УКК передбачає можливість проведення різних навчальних та розвиваючих вправ: для формування у дитини повноцінного слухового сприймання та розгорнутої мови, для розвитку когнітивних та

комунікаційних навичок, образного і словесно логічного мислення, ігрової та пізнавальної діяльності дитини.

Структура та програмне забезпечення УКК дозволяє фахівцю підготувати індивідуальні плани занять з кожною дитиною, а також полегшити підготовку вчителя до заняття: систематизувати матеріал, який стосується кожного учня, спостерігати динаміку розвитку слухомовленнєвих навичок учня; враховувати статистику використання модулів програми при складанні скорегованого навчального плану. Навчальний матеріал, пропонований у яскравому цікавому і доступному виді, викликає інтерес та звертає до себе увагу. У цьому випадку застосування комп'ютерної технології стає особливо доцільним, тому що дозволяє надавати інформацію в привабливій формі, яка не лише прискорює запам'ятовування- змісту, але й робить його осмисленим та довгостроковим.

Сурдопедагоги мають можливість самостійно записувати і відтворювати базу звуків, в тому числі й мовленнєвого матеріалу. Можливість зберігати зразки мовлення та відеозаписи занять допомагають їм відстежувати та фіксувати динаміку розвитку навичок дитини. Окремо потрібно сказати про користь використання відеокамери. Її можна використовувати як люстерко під час роботи над вимовою. Доречно записати на відеокамеру зразки артикуляційної гімнастики та потім використовувати їх під час заняття. За допомогою відео матеріалу можливо також вчити дитину читати з губ, за допомогою включення / вимкнення звуку під час перегляду відеозапису мовленнєвого матеріалу. Дітям, які ще не використовують голос, дуже цікаві пропедевтичні вправи з анімацією. Більш дорослі люблять аналізувати графічне зображення свого мовлення на звуковій доріжці, порівнюючи його зі зразком вчителя. Слухомовленнєвий комплекс призначений для проведення індивідуальних і фронтальних занять з розвитку, корекції слуху і мовлення. Він включає в себе спеціально підготовлений набір навчально-корекційних та розвиваючих підпрограм, які спрямовані на допомогу дітям, що мають також порушення мовлення різного ступеню тяжкості та походження. За його допомогою важливо проводити роботу з дітьми, які слухопротезовані кохлеарними імплантами.

Функціональні характеристики слухомовленнєвого тренажеру «Живий звук»:

1. Ведення бази даних за підсумками вправ для кожного учня окремо.

2. Миттєве поточне відтворення мовлення учнів та педагога, відтворення раніше записаних зразків фонем та мовлення.

3. Фіксація результатів виконання кожної вправи та можливість їх внесення до текстового файлу учня.

4. Можливість диференціації двох, трьох, чотирьох фонем.

5. Запис та зберігання у пам'яті тренажера зразків усного мовлення у звукових файлах.

6. Запис та зберігання фонем у спектральному вигляді.

7. Графічне відтворення параметрів елементів мови: тривалості, гучності, висоти звучання, спектру та ін.

8. Запис та зберігання відео окремих фрагментів результатів занять.

9. Наявність в програмі тематичних додатків з різними дидактичними матеріалами (тексти, малюнки, графічні зображення, відеоматеріали та ін.).

10. Можливість запису та використання в процесі заняття з дитиною різної аудіо та відеоінформації з різних носіїв.

Процес корекційно-розвивального заняття включає такі етапи: 1) розвиток полісенсорного сприймання; 2) розвиток слухового сприймання немовленнєвих та мовленнєвих звуків; 3) формування вимови (робота над вимовою та розвиток зв'язного мовлення); 4) розвиток слухової пам'яті та уваги; 5) розвиток зв'язного усного і писемного мовлення; 6) розвиток комунікативних навичок; 7) розвиток когнітивних функцій дитини; 8) підготовка дитини до засвоєння програмового матеріалу. Тому програмне забезпечення корекційно-розвивального характеру «Живий звук» – дієвий інструмент підвищення ефективності процесу оволодіння мовленням людей з порушеннями слуху.

Live Transcribe – програма від Google, що здійснює миттєву транскрипцію розмови і виводить сказане співрозмовником на екран телефону (рис. 2.2.4). Підтримуються понад 70 мов, серед яких і українська.

Рис. 2.2.4. Інтерфейс програми Live Transcribe

У кутку екрану Live Transcribe виводить невелике синє коло, що показує рівень фонового шуму – по його пульсації можна зрозуміти, чи варто посунути телефон ближче до співрозмовника. Також доступна швидка активація клавіатури – відповіді можна набирати на смартфоні. Нарешті, якщо хтось продовжить розмову після тривалої паузи, смартфон завібрує, щоб сповістити власника.

В Google розповіли, що розробляли Live Transcribe в партнерстві з Галлодетським університетом. Це приватний американський вуз, що спеціалізується на навчанні глухих і слабочуючих студентів. Програма має Інтернет-з'єднання, оскільки воно спирається на хмарні сервіси по розпізнаванню мови. Компанія наголошує, що не зберігає розшифровки розмов або аудіозаписи на серверах.

Джерела інформації

1. Давиденко Г.В. Теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2015. 489 с
2. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навчальний посібник / [А.В. Гета, В.М. Заїка, В.В. Коваленко та ін.] ; за заг. ред. Ю.Г. Носенко. Полтава : ПУЕТ, 2018. 261 с.

3. Качуровська О. Корекція мовленнєвого розвитку молодших школярів із тяжкими вадами мовлення засобами комп'ютерних технологій : дис... кандидата наук : 13.00.03 К., 2006. 224 с.

4. Шеремет М., Загурська Г. Сучасні комп'ютерні технології в логопедичній роботі. Збірник наукових статей НПУ імені М.П.Драгоманова. Випуск 1. К. : 2001. С. 183–192.

5. Palatometer helps people find a voice. URL:
<https://www.deseret.com/2005/9/26/19914103/palatometer-helps-people-find-a-voice/>

6. Sander Dromey, Inter-and Intra-Speaker Variability, A Palatometric Study. 2007. P. 66–68.

Тема 2.3 Дослідження особливостей використання інформаційних технологій та технічних засобів інклюзивного навчання під час підготовки людей із порушеннями опорно-рухового апарату

Залежно від природи порушень опорно-рухового апарату людей з особливими потребами умовно можна поділити на кілька *груп*:

– люди з порушеннями моторної сфери внаслідок захворювань нервової системи (зокрема, хворі на дитячі церебральні паралічі, поліомієліт);

– люди з вродженою патологією опорно-рухового апарату (зокрема, з вродженими вивихами стегна, кривошиєю, клишоногістю та іншими деформаціями стоп, аномаліями розвитку хребта (сколіоз), недорозвитком і дефектом кінцівок, аномаліями розвитку пальців кисті, артрогрипозом тощо);

– люди з набутими захворюваннями й травмами опорно-рухового апарату (зокрема, з травматичними пошкодженнями спинного мозку, головного мозку і кінцівок, поліартритом, захворюваннями скелету (туберкульоз, пухлини кісток, остеомієліт), системними захворюваннями

скелету (хондродистрофія, рахіт);

– люди, які мають порушення опорно-рухового апарату спадкової етіології з прогресуючими м'язовими атрофіями (міопатія Дюшенна, невральна аміотрофія Шарко-Марі, аміотрофія Вердинга-Гоффмана тощо).

У педагогічній практиці прийнято також розрізняти категорії людей з порушеннями опорно-рухового апарату щодо їх психофізичних особливостей і можливостей оволодіння навчальним матеріалом:

1) люди з порушеннями функцій опорно-рухового апарату різного етіопатагенезу, які пересуваються самостійно або за допомогою допоміжних ортопедичних засобів і, що мають психічний розвиток, близький до нормального;

2) люди, позбавлені можливості самостійного пересування і самообслуговування, із затримкою психічного розвитку та збереженим мовленням;

3) люди з церебральними паралічами (ДЦП), ускладненими затримкою психічного розвитку, тяжкими дизартричними та іншими мовленнєвими порушеннями;

4) люди з ДЦП, які мають розумову відсталість різного ступеню тяжкості;

5) люди з ДЦП, які мають порушення слуху і зору різного ступеню тяжкості.

За ступенем тяжкості порушень рухових функцій і за ступенем сформованості рухових навичок такі особи поділяються на три групи: з тяжкими руховими порушеннями; із середнім ступенем рухових порушень; з легкими руховими порушеннями.

Головна особливість пізнавальної діяльності та особистості людини з порушенням опорно-рухового апарату (особливо у випадках дитячих церебральних паралічів) полягає у вираженій диспропорційності, нерівномірному, порушеному темпі розвитку, а також якісній своєрідності формування психіки.

Ефективність рухового розвитку людей з порушеннями опорно-рухового апарату забезпечується впровадженням у процес фізичного виховання матеріально-технічного забезпечення, яке доцільно згрупувати у такі основні види: стаціонарне великогабаритне

фізкультурне обладнання; тренажери і тренажерні системи; дрібний індивідуальний фізкультурно-ігровий інвентар.

До орієнтовного переліку матеріально-технічних засобів підтримки рухового розвитку людей із порушенням опорно-рухового апарату відносять:

1. Стационарне великогабаритне фізкультурне обладнання:

– шведські драбини; поролонові гімнастичні мати; бруси дерев'яні; комплекс «Здоровань»; дзеркальна стінка (набір з декількох дзеркал, які закріплені на стіні); килимове покриття (ковролін чи аналогічне покриття); гімнастичні лави (довгі та скорочені); поперечини; сітка рибальська (для обмеження простору зали) та віконні сітки; пристосування «Ugul»; батут; вертикальні металеві опорні стійки; горизонтальний трос (канат); сходинки та підвищення у вигляді сцени, подіуму.

2. Традиційні та авторські тренажери і тренажерні системи:

– веловерстат традиційний; верстат Текорюса; манеж-каталка для ходьби; інші опорні пристосування для ходьби; батут традиційний; стільчик Барані (крісло, яке крутиться)); великі м'ячі різного розміру (футболи); куби дерев'яні різного розміру; стільці різновисокі; нахилений уперед стілець; драбини підвісні; драбини Л-подібні; підвісний канат; мотузкові драбини; підвісні шести; переносні шести; автомобільні камери різного розміру; стенди для трудотерапії; верстати для трудотерапії; набори для трудотерапії; стенд для корекції побутових маніпуляцій; пластикові бочки різного розміру; переносні дошки з гачками (приставляються до драбини під нахилом); дошки рельєфні різних видів для корекції порушень стопи (звичайна, «ребриста», «ялинкою», «сферична», «жолобом», «двоскатна» та інші); слизка пластикова поверхня «Ковзанка» (для полегшення повзальних рухів); тренажер «Бамбучина»; тренажер «Батутто» (універсальна батутна система, УБС); тренажер «Рухлива опора»; тренажер «Неспокійна піраміда» тренажер «Гірка-плюс»; тренажер «Дирижабль»; тренажер «Джунглі-маятники»; тренажер «Зореліт»; тренажер «Зебра»; тренажер «Луза»; тренажер «Канатна дорога»; тренажер «Непосидько»; тренажер «Павутинка»; тренажер «Перехрестя»; тренажер «Підвісна дорога»; тренажер «Призма»; тренажер «Ритмохід»;

– тренажер «Рельєф»; тренажер «Рукоходи-поручні»; тренажер «Рукохід-поручень-супер»; тренажер «Струна»; тренажер «Трап»; тренажер «Ліфт»; тренажер «Фунікулер»; тренажер «Вісь»; тренажер «Килим-літак»; тренажер «Гномик».

3. Індивідуальний фізкультурно-ігровий інвентар:

– гімнастичні палиці; гімнастичні обручі; жердини; кільця; мотузки довжиною 0,5-1 м; гантелі цільні гумові чи пластмасові насипні (1-3 кг); диски «Здоров'я»; пересувні опорні ходилки; качалки (поздовжні й поперечні); міні-штанга; тенісні м'ячі; набори кегель; надувні пляжні м'ячики; м'ячі гумові середнього розміру (стандартні); набивні м'ячі (1-3 кг); дерев'яні «цеглинки»; шаблі різновисокі; опорні тростини для ходьби; індивідуальні килими (з пенополіуретану, фрідоли, карімат); ігрові тичини; набивні валики різного розміру (довжини та діаметру); різновиди ручних «ступалок»; «надувні колоди» різного розміру; набивні поролонові модулі різної форми та розміру.

Для раціонального використання матеріально-технічного забезпечення організації занять з корекційного фізичного виховання та ЛФК важливо дотримуватись наступних принципів: багатофункціональності, універсальності, вікової відповідності, корекційної спрямованості, варіативності, безпеки тощо.

Перед початком заняття необхідно обов'язково перевіряти обладнання на ступінь придатності, справності. У процесі проведення корекційних занять з фахівець повинен користуватися тільки надійним обладнанням, тренажерами та інвентарем, контролюючи при цьому кількість людей, з якими одночасно проводиться робота на тренажері. Чим менше їх одночасно займається на конструкції, тим безпечніші умови створюються для корекції рухових порушень.

Застосовуючи на занятті з фізичного виховання тренажерні конструкції, необхідно попереджувати дистресові ситуації, емоційні спалахи у людей, які значною мірою провокують виникнення фізичних травм.

До протипоказів роботи людей з особливими потребами на тренажерах відносяться: наявність значних спастичних контрактур у суглобах верхніх або нижніх кінцівок, виражені гіперкінези, вестибулярна слабкість, судорожний синдром, тяжкий ступінь кінської

стопи, епі-синдром, індивідуальна несприйнятливість, підвищена температура тіла, гострий період соматичних захворювань тощо.

Не слід залишати людину із особливими потребами на тренажері без контролю з боку інструктора, навіть якщо вона зберігає відносно стійке положення.

Сьогодні у процесі соціальної адаптації людей із порушенням опорно-рухового апарату до умов сучасного інформаційного суспільства часто застосовуються роботи. Вони відіграють велику роль у розвитку сучасної медицини та фізичної реабілітації. Вони замінюють відсутні кінцівки й органи, відновлюють і покращують фізичні можливості людини, забезпечують зручність, швидкість реагування та комфорт.

Екзоскелет – це зовнішній каркас, що повторює біомеханіку людини для посилення її м'язових зусиль. Вони сприяють підвищенню фізичної сили й допомагають при відновному процесі опорно-рухового апарату (ОРА).

Роботизовані протези – імпланти, які замінюють відсутні кінцівки, складаються з механіко-електричних елементів, мікроконтролерів зі штучним інтелектом, що здатні керуватися від нервових закінчень людини.

Нові технології комплектуючих, датчиків, мікрокомп'ютерів, нові матеріали використовуються в інтегрованому контролі в реальному часі деяких дуже складних динамічних систем – людиноподібних роботів, які мають до 50 ступенів свободи й керуються контролером за мікросекунди. Один із найвідоміших медичних пристроїв – роботизований костюм – екзоскелет, що дає змогу людям з обмеженими фізичними можливостями переміщати своє тіло. Коли людина намагається поворушити руками або ногами, спеціальні датчики на шкірі зчитують малі зміни в електричних сигналах організму, приводячи в робочий стан механічні елементи екзоскелета.

Одними з популярних екзоскелетів сьогодні такі:

- Walking Assist Device – допоміжний пристрій для ходьби (Honda, Японія);
- реабілітаційний HAL (Cyberdyne, Японія) – широко використовують у лікарнях;
- екзоскелет Indego (Parker Hannifin, університет Вандербілта) дає можливість рухати суглобами стегон і колін;

- потужний NASA X1 для паралізованих людей;
- Kickstart (Cadence Biomedical) використовує кінетичну енергію, генеруєму людиною при ходьбі;
- eLEGS (Ekso Bionics);
- реабілітаційний REX (Rex Bionics, Нова Зеландія);
- екзоскелети ReWalk (ARGO, Space Applications Services), що допомагають паралізованим людям;
- унікальний мозок-машинний інтерфейс (BMI) – екзоскелет для мозку МАНІ-ЕХОП для відновлення рухових функцій зчитуванням мозкових хвиль.

Широке їх застосування допомагає багатьом людям відчувати себе повноцінними, навіть повністю паралізовані мають можливість ходити. Проведення ефективної допомоги паралізованим пацієнтам після перенесеного інсульту, пошкоджень хребта, за наявності обмежених функцій ОРА під час лікування та реабілітації за різних захворювань і пошкоджень у пацієнтів здійснюється за допомогою різноманітних типів екзоскелетів.

Джерела інформації

1. Програма розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/programa-rozvytku-ditey-doshkilnogo-viku-z-porushennyami-oporno-rukhovogo-aparatu1.doc>.

2. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навчальний посібник / [А.В. Гета, В.М. Заїка, В.В. Коваленко та ін.] ; за заг. ред. Ю.Г. Носенко. Полтава : ПУЕТ, 2018. 261 с.

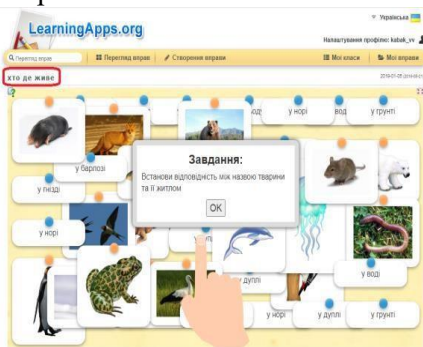
Тема 2.4. Дослідження особливостей застосування сервісу LearningApps в інклюзивному навчанні

Одним із завдань педагога інклюзивно-ресурсного центру є сприяння в організації інклюзивного навчання, під яким розуміють комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти

дітям з особливими освітніми потребами (Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ МОН від 01.10.2010 № 912). Для забезпечення такого навчання педагог може створювати електронні зошити-шаблони до яких прикріплюються посилання на вправи, створені, наприклад, за допомогою сервісу LearningApps. Сьогодні також існує різноманітна кількість сервісів, які можна використовувати з будь-якого пристрою, підключеного до мережі Інтернет, наприклад, комп'ютера, планшета або смартфона для створення освітніх ресурсів, наприклад: kubbu.com, puzzlecup.com, hotpotatoes.org тощо.

Servic LearningApps (<http://learningapps.org/>) – це сервіс Web 2.0 для підтримки процесів навчання та викладання за допомогою невеликих інтерактивних модулів. Ці модулі можуть використовуватись безпосередньо як навчальні ресурси або для самостійної роботи та для самооцінювання студентів.

Інтерактивне освітнє середовище LearningApps надає готові інтерактивні вправи, поділені за категоріями: за предметом, рівнем освітнього ступеню та готовими шаблонами, які можна використати або створити свої власні.

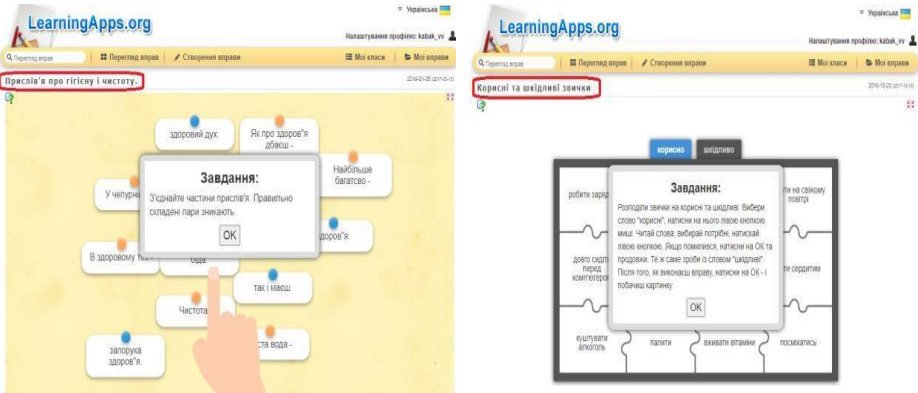

Рис. 2.4.1. Інтерфейс LearningApps

Наприклад, для дітей дошкільного віку можна запропонувати створені вправи «Хто де живе?», «Підбери пару»; для дітей молодшого шкільного віку – «Прислів'я про гігієну та чистоту», «Корисні та шкідливі звички», «Що ми знаємо про Україну?», для дітей старшого віку – «Конфлікт. Стратегії поведінки», «Склади алгоритми».

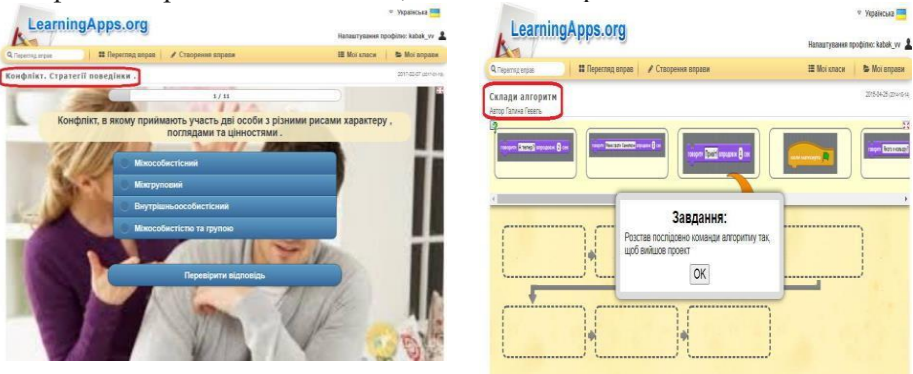

Рис. 2.4.2. Панель вибору завдань та алгоритмів

Створення завдань у середовищі LearningApps здійснюється на основі запропонованих шаблонів, види і кількість яких можуть з часом змінюватися.

Рис. 2.4.3. Типові шаблони LearningApps

У середовищі пропонуються також шаблони для створення вікторин двох видів: з однією правильною відповіддю та з множинним вибором відповідей. В обох шаблонах присутня можливість вставки мультимедійного контенту: зображення, аудіоматеріалів та відеоматеріалів. Такі вікторини найбільш цікаві здобувачам освіти та за допомогою їх можна залучити більше студентів з інклюзією у групі, ніж у інших.

Щодо можливостей, які надає інтерактивний додаток для освітньої діяльності, можна зазначити такі:

- інструмент формуючого оцінювання (підтримує навчання та самостійність студента);
- зручна оболонка для організації різних конкурсних заходів;
- для активізації пізнавальної діяльності студентів;
- середовище для створення та редагування завдань в режимі он-лайн, використовуючи різні шаблони;
- можливість створення акаунта для своїх студентів (викладач може створювати групу зі студентів, для якої буде збирати «вправи» і запрошувати до спільної роботи);
- бібліотека готових вправ, що легко вбудовується у блоги і сайти;

– для використання в режимі роботи офлайн.

Створені інтерактивні вправи у сервісі learningapps.org, а саме дидактичні матеріали можна використовувати як при проведенні занять у вигляді інтерактиву, так і на позакласних заходах для проведення квестів та ігор. Їх можна застосовувати як наочний матеріал при вивченні нового матеріалу або для його закріплення та як контрольньо-перевірочний матеріал після вивчення будь-якої теми.

Джерела інформації

1. Використання LearningApps.org. URL: <https://sites.google.com/site/badanovweb2/home/learningapps>.
2. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навчальний посібник / [А.В. Гета, В.М. Заїка, В.В. Коваленко та ін.] ; за заг. ред. Ю.Г. Носенко. Полтава : ПУЕТ, 2018. 261 с.

Тема 2.5. Організація електронного навчання осіб з особливими потребами із застосуванням сервісів відеозв'язку

Порядком організації інклюзивного навчання в закладах освіти визначено, за якими освітніми програмами, підручниками, методичними підходами організовується навчання осіб з особливими освітніми потребами в інклюзивній групі, надані рекомендації щодо складання розкладу занять для осіб з особливими освітніми потребами.

Індивідуальний навчальний план та індивідуальна навчальна програма розробляються відповідно до особливостей інтелектуального розвитку здобувача освіти. Безпосередня організація інклюзивного навчання у закладах освіти здійснюється командою психолого-педагогічного супроводу особи з особливими освітніми потребами закладу освіти.

Провідну роль в організації освітнього процесу під час заняття у закладі середньої освіти відіграє вчитель, а у закладі вищої та фахової перед вищою освіти – викладач. Асистент учителя (викладача) перебуває в партнерстві з усіма педагогічними працівниками та забезпечує єдність вимог до виконання освітньої програми та забезпечення реалізації

індивідуальної програми розвитку здобувача освіти з особливими освітніми потребами. Його робота може будуватися на принципі Co-teaching («Спільне викладання»), при якому формується розподіл обов'язків між педагогами, що працюють в класі (навчальній аудиторії), зі спільним плануванням та організацією роботи, яка не виключає з процесу ні вчителя (викладача), ні асистента вчителя (викладача), надаючи можливість використовувати сильні сторони один одного. У випадку роботи Co-teaching будується за моделлю «один вчитель, одна підтримка» (One Teach, One Support), де один педагог здійснює навчання, а інший надає підтримку в освітньому процесі учням (студентам), що її потребують. Але при цьому асистент вчителя (викладача) не веде самостійно заняття, не дає самостійно завдань під час заняття чи домашніх завдань, не здійснює оцінювання учнів (студентів), не звільняє здобувачів освіти від уроків (занять), у тому числі не складає розклад відвідування уроків (занять) здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, не обирає самостійно навчальний матеріал та методики викладання без узгодження з вчителями (викладачами), які працюють у цьому класі (або навчальній групі).

В умовах використання технологій дистанційного навчання асистент вчителя (викладача):

- організовує спільно з педагогом освітній процес з використанням технологій дистанційного навчання;
- забезпечує комунікацію закладу освіти та батьків з метою організації навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;
- координує дистанційне навчання з батьками (іншими законними представниками) здобувача освіти, у тому числі завчасно попереджає про зміни розкладу, необхідні навчально-дидактичні матеріали тощо;
- здійснює підготовку матеріалів для дистанційного навчання для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, у тому числі консультує батьків щодо їх використання;
- забезпечує підготовку індивідуальних завдань та адаптацію їх до використання в умовах дистанційного навчання;
- забезпечує індивідуалізацію технологій дистанційного навчання з урахуванням особливих освітніх потреб, у тому числі обирає відповідні інструменти, консультує батьків щодо технічних особливостей їх

використання з учнями з особливими освітніми потребами;

- асистує педагогу під час проведення дистанційних занять, до прикладу: допомагає йому під час поділу здобувачів освіти на пари і групи в ZOOM-конференціях, може приєднуватись до будь-якої пари/групи в будь-який момент, допомагати та виправляти помилки, слідкувати за підняттям рук здобувачів освіти;

- надає здобувачу освіти та його батькам (іншим законним представникам) рекомендації щодо дотримання норм при користуванні комп'ютерною технікою.

Розглянемо основні засоби організації електронного навчання осіб з особливими потребами із застосуванням сервісів відеозв'язку.

До недавнього часу, найчастіше для проведення відеоконференцій використовувалась програма Skype.

Skype – це програма, що дозволяє спілкуватися через мережу Інтернет зі своїми колегами, друзями, родичами по всьому світу. Програма розроблена компанією Skype Limited.

Рисунок 2.5.1. Логотип Skype

Skype – це пропріетарне ПЗ для Інтернет-телефонії VoIP, створене двома підприємцями Нікласом Зеннстрьомом та Янусом Фріісом, у співпраці естонцями з Ахті Хейнла, Прійтом Касесалу і Яном Таллінном, що розробили бекенд, який також був використаний в файлообмінній мережі Kazaa. Він конкурує з існуючими відкритими VoIP протоколами, такими як SIP, IAX, та H.323. Група Skype, придбана компанією eBay у жовтні 2005, розташована в Люксембурзі, з офісами в

Лондоні, Таллінні і Празі. 2009 eBay продала більшу частину акцій Skype групі інвестиційних фондів. Від 2011 власником Skype є Microsoft.

Skype після випуску почав дуже швидко зростати у всіх напрямках: за популярністю, в розробці програмного забезпечення, в обох сервісах – безплатному й платному. Комунікаційна система Skype відома завдяки широкому спектру її особливостей, зокрема, безкоштовній голосовій та відео-конференціях, та завдяки її здатності використовувати децентралізовану P2P (peer-to-peer) технологію для подолання звичайних проблем із брандмауером та NAT (Network Address Translation). На початку 2012 Корпорація Microsoft, відмовилася від принципу децентралізації й замінила розподілену P2P-мережу на мережу власних серверів

Усе, що вам потрібно для використання цієї платформи, – це встановити Skype на пристрій, де є робочі динаміки, мікрофон (гарнітура/навушники), вебкамера і якісний інтернет. Серед ключових особливостей Skype у процесі організації навчання осіб з особливими освітніми потребами такі:

- максимальна кількість учасників однієї відеоконференції – 50 осіб;
- кожен відеодзвінок триває необмежену кількість часу;
- користувачі можуть демонструвати учасникам конференції свій екран: весь або частину;
- є функція запису онлайн-конференцій;
- користувачі можуть переходити за посиланням-запрошенням на конференцію необмежену кількість разів: у вчителя немає потреби повторно генерувати нові посилання;
- інтерфейс Skype можна у налаштуваннях зробити україномовним;
- програма містить календар, за допомогою якого зручно складати графіки проведення занять;
- користувачі можуть включати демонстрацію презентацій Powerpoint;
- доповідачі або користувачі можуть залишати анотації на дошці або в презентації;
- у конференціях доступні приватний і груповий чати;
- доповідачі можуть опитувати аудиторію або давати їм

можливість відповісти віртуальним «підняттям руки»;

– користувачі можуть обмінюватися файлами/папками з учасниками конференції. Skype дозволяє пересилати будь-які файли (mp3, зображення, текст тощо) просто перетягуючи їх у вікно чату, що полегшує обмін файлами з колегами.

Усі ці можливості Skype можуть полегшити викладання в онлайн-форматі, зроблять заняття в інклюзивній групі ефективними та насиченими.

Розробники програми Skype подбали про більшість користувачів, програма працює на найвідоміших платформах: Windows, Linux, Mac OS X, Pocket PC.

Microsoft Teams. Завдяки цьому ресурсу можна повноцінно розгорнути дистанційне навчання осіб з особливими освітніми потребами. Інструментарій Microsoft Teams охоплює всі необхідні елементи онлайн-занять: віртуальні класні кімнати, форуми, відео конференції, листування в чатах.

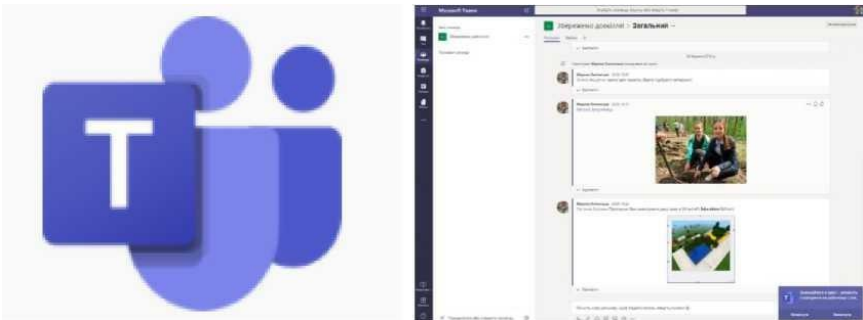

Рис. 2.5.2. Логотип та робоче вікно Microsoft Teams

Microsoft Teams розроблено компанією «Microsoft» як конкурент популярного корпоративного рішення Slack. Сервіс представлений в листопаді 2016 року, одночасно стала доступна попередня версія. Microsoft Teams є частиною пакета Office 365 і поширюється по корпоративній підписці. Крім Office 365 також інтегрований з Skype, крім того, є можливість інтеграції з додатками сторонніх розробників.

У травні 2017 року Microsoft оголосила, що Microsoft Teams замінить Microsoft Classroom в Office 365 для освітніх установ. 7 вересня 2017 року було оприлюднено повідомлення «Skype для бізнесу – тепер Microsoft Teams». Корпакія «Майкрософт» офіційно оприлюднила інформацію про створення Microsoft Teams 14 березня 2017 року в Нью-Йорку. Ця інформація була підтверджена 25 вересня 2017 року на щорічній конференції Microsoft Ignite.

12 липня 2018 року Microsoft анонсувала безкоштовну версію Microsoft Teams, яка пропонує більшість опцій зв'язку на платній основі, але обмежує кількість користувачів і обсяг сховища файлів. Ідея та первинна розробка програми належала корпоративному віце-президенту Microsoft Браяну Макдональду. У січні 2019 року корпорація Microsoft випустила оновлення, орієнтоване на «Firstline Workers», щоб поліпшити взаємодію команд Microsoft Teams між різними комп'ютерами для малого бізнесу.

Платформа Microsoft Teams є сучасним робочим місцем будь-якого співробітника, незалежно від його місця розташування. Microsoft Teams дозволяє учасникам робочої групи:

- організовувати онлайн-зустрічі;
- проводити аудіо- та відеоконференції;
- публікувати в рамках робочого простору команди новини та загальні документи;
- вести планування спільної діяльності учасників команди;
- підключати додаткові онлайн-сервіси Microsoft.

У Microsoft Teams чати організовуються по бесідам. Завдяки цьому всі члени команди можуть активно брати участь в спілкуванні і залишатися в курсі всіх подій. Чати діляться на колективні (листування видно всім учасникам) та індивідуальні, вміст яких видно тільки двом учасникам.

Teams, як і Office 365, працює за принципом груп, учасники яких можуть спілкуватися і взаємодіяти в усіх додатках Office 365. У кожній з таких груп можна додатково створювати колективні чат-канали для обговорення, розміщення і обробки файлів. Дані чат-канали видно тільки учасникам певної групи. Всі матеріали листувань зберігаються, завдяки чому є можливість пошуку.

Однією з особливостей Microsoft Teams є можливість відправляти електронні листи всьому каналу зі збереженням форматування (Markdown) і вкладень. Крім того, ви зможете отримувати коментарі до листа та оповіщення.

Бібліотека емої, GIF-анімацій, користувацьких наклейок і мемів дасть можливість привнести щось забавне і приватне в робочий цифровий простір.

У Microsoft Teams вбудовані сервіси Office 365, включаючи Word, Excel, PowerPoint, OneNote, SharePoint, Power BI та інші. Наприклад, інструмент Microsoft Graph дозволяє аналізувати інформацію і ділитися результатом з учасниками групи. Користувачі можуть спільно працювати над документами, здійснюватися і проводити відеоконференції.

Для зручності Microsoft додав можливість планувати і повторювати наради в календарі зайнятості учасників команди. В основі Microsoft Teams також закладено сервіс Office 365 Groups, який допомагає командам перемикатися між завданнями, не випасти з контексту і обмінюватися інформацією.

Кожна організація і кожна команда унікальні, тому в Microsoft Teams є можливість індивідуального налаштування функцій.

При організації спілкування учасники команди можуть створювати окремі теми. Теми можна налаштовувати за допомогою функції Tabs, яка забезпечує швидкий доступ до часто використовуваних документів і додатків. Дану функцію можна застосовувати до таких сервісів Office 365 як OneNote, SharePoint і Planner, або до сторонніх рішень. У Microsoft Teams, як і в Exchange, є можливість отримувати повідомлення і оновлення від сторонніх сервісів, наприклад, GitHub або Twitter.

Крім того, в корпоративне середовище Teams можна впроваджувати інтелектуальні сервіси. Це реалізується за допомогою Microsoft Bot Framework. Вже є 120 інтеграцій, серед них є і боти від ModuleQ, hipmunk і Growbot.

Сервіс Zoom для проведення онлайн-конференцій став особливо популярним під час карантину. Zoom використовують для підтримки робочих зв'язків, проведення онлайн-зустрічей і навчання в школах та університетах. Заходити в програму можна як з комп'ютера, так і з планшета з телефоном.

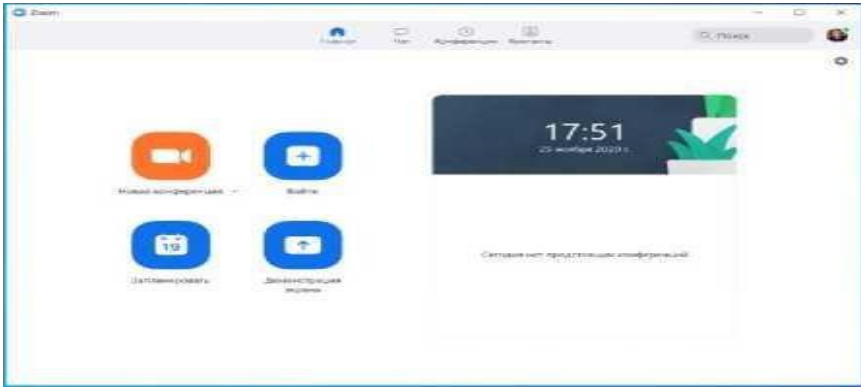

Рис. 2.5.3. Робоче вікно Zoom

Організувати зустріч може будь-хто, хто створив обліковий запис. Безкоштовний обліковий запис дозволяє проводити відеоконференцію тривалістю 40 хвилин, а кількість глядачів обмежується 100-ю. Вартість платного тарифу с необмеженою тривалістю конференцій всіх розмірів – 14.99 доларів на місяць. Є тарифні плани і з іншими умовами (бізнес, підприємства), але їх вартість набагато вища.

	Безкоштовна	Платний тариф
Кількість	100	10000
Час сесії	40 хвилин (знято на період	необмежений
Демонстрація	є	є
Коментарі	є	є
Заміна фону	є	є
Додаткові	обмежена	повний
функції	кількість	функціонал, окрема можливість для

Рис. 2.5.4. Тарифні плани Zoom

До відеоконференції може підключитися будь-який користувач, що має посилання, або ідентифікатор конференції. Захід можна запланувати

заздалегідь, зробити повторюване посилання, тобто для постійного уроку в певний час можна зробити одне і те ж посилання для входу.

Встановити додаток Zoom можна на комп'ютер або мобільний пристрій. Зробити це доволі просто – потрібно лише безкоштовно завантажити програму на офіційному сайті zoom.us.

Платформа доступна для операційних систем Windows, MacOS, Android та iOS та має плагін, що дозволяє використовувати Zoom у браузерях Google Chrome та Mozilla Firefox.

Після завантаження програми потрібно пройти просту реєстрацію. Або ж для входу систему Zoom можна використовувати поточний обліковий запис Facebook. Можна також прив'язати обліковий запис Google до платформи Zoom.

Під час реєстрації на сервісі Zoom користувач отримує постійний персональний ідентифікаційний номер своєї відеоконференції. Цей ідентифікаційний номер можна також обрати самостійно.

Ідентифікаційний номер розсилається будь-яким способом усім учасникам у вигляді посилання в форматі https://zoom.us/j/номер_конференції. Таким чином, будь-який учасник відеоконференції потрапляє на неї в один клік.

Унікальною особливістю є те, що в додатку наявна уявна дошка, де викладач і студент можуть робити необхідні записи й позначки. Однак через виявлені в сервісі недоліки, які, в тому числі дозволяють хакерам прослуховувати наради, управляти комп'ютерами та отримувати доступ до захищених файлів, користувачі почали відмовлятися від Zoom.

Зокрема, Міністерство освіти Сінгапуру нещодавно заборонило проводити шкільні заняття через Zoom після того, як уроки були зламані хакерами. Також використання сервісу заборонили Міністерство освіти Нью-Йорка й уряд Тайваню.

Останнім часом розробники програмного продукту анонсують, що проблема конфіденційності даних в Zoom була усунута. Zoom відмінно підходить для відеоконференцій, роботи, індивідуальних та групових занять. Користувачі можуть використовувати додаток як на комп'ютері, так і на планшеті й телефоні. До відеоконференції може підключитися будь-який користувач за посиланням або ідентифікатором конференції. Захід можна запланувати заздалегідь, зробити перманентне посилання, тобто для постійних зустрічей у певний час.

Після встановлення програми потрапляєте в головне вікно програми, де можна розпочати нову відеоконференцію, приєднатися до вже існуючої конференції за ID ідентифікатором (до речі ваш особистий ID ідентифікатор зазначений у вкладці Meeting вгорі вікна Zoom).

Основні екрани програми розподілені *за розділами*:

Home – домашній екран для швидкого початку конференції чи приєднання до вже існуючого відеодзвінка:

Chat – вікно чатів, де можна спілкуватися з друзями за допомогою повідомлень.

Meetings – тут можна дізнатися особистий Meeting ID який необхідний для приєднання до вашої конференції. Також тут будуть зберігатися записи відеодзвінків, а ще тут можна створити посилання за яким буде доступна відеоконференція.

Contacts – тут зберігаються всі ваші контакти, які ви можете відсортувати за розділами: робота, друзі, родина та ін. Можна створити канали – аналог чату, який відображатиметься у відповідній вкладці.

Основні *функціональні можливості Zoom*:

1. *Відмінний зв'язок*. Платформа працює справді стабільно. Попри велике навантаження, яке зараз спричинене великою кількістю користувачів та шаленою їх активністю, Zoom чудово справляється з обслуговуванням усіх відеоконференцій.

2. *Відео та аудіозв'язок з кожним учасником*. Організатор конференції має можливість вимикати і вмикати мікрофон, а також вимикати відео та запитувати ввімкнення відео в усіх учасників. Можна увійти в конференцію як учасник з правами тільки для перегляду.

3. *Демонстрація екрану зі звуком*. Демонстрацію екрану можна поставити на паузу. Можна ділитися не всім екраном, а лише окремими додатками (вмикати демонстрацію браузера). В налаштуваннях можна дати всім учасникам можливість ділитися екранами, або ж ввімкнути обмеження, щоб робити це міг лише організатор.

4. *Інтерактивна дошка*. В платформу вбудована інтерактивна дошка яку можна демонструвати всім учасникам відеоконференції. така опція буде зручною та незамінною для навчання та й під час обговорення робочих моментів. Крім того є можливість легко і швидко перемикатися з демонстрації екрану на інтерактивну дошку.

5. *Запис відеоконференцій*. Можна проводити запис відеосеансу як на комп'ютер, так і на хмарне сховище. Зручно, що можна налаштувати автозакриття запису, а також ставити його на паузу.

6. *Адміністрування*. Під час конференції можна призначити співорганізатора, у якого будуть такі ж можливості як і у організатора відеоконференції: вмикати і вимикати мікрофон у окремих користувачів, перейменовувати відеочати та ділити їх на кімнати.

Google Meet – сервіс відеозв'язку, розроблений компанією Google. Перший реліз програми для iOS був опублікований в лютому 2017 року, офіційно програма була представлена в березні 2017 року.

У березні 2020 року у зв'язку з пандемією COVID-19 було оголошено про надання безкоштовного доступу до програми, що призвело до збільшення числа користувачів в 30 разів в квітні 2020 року порівняно з січнем 2020 року, досягнувши значення 100 мільйонів користувачів у день (у аналогічного сервісу Zoom число користувачів на той момент складало 200 мільйонів користувачів у день). З 1 жовтня 2020 тривалість безкоштовних конференцій обмежена 60 хвилинами.

Google Meet був розроблений спеціально для широкомасштабних відеоконференцій, до яких можна приєднати посилання або код. Як і Zoom, бізнес та організації є його цільовими аудиторіями.

Під час здійснення дистанційного навчання ви можете розпочати відеодзвінок, а потім поділитися посиланням або кодом та запросити людей електронною поштою. Потім просто поговорити. Ви можете ділитися своїм екраном, переходити на вигляд плитки, вмикати підписи в реальному часі або також надсилати текстові повідомлення.

Google Meet працює у більшості браузерів, але, оскільки це продукт Google, він найкраще працює в Chrome. На відміну від Zoom, немає десктопного додатку, але є додатки для iPhone, iPad та Android. Програми пропонують таку ж функціональність, як вебсайт.

Запрошені гості можуть приєднатися до онлайн-відеоконференції з комп'ютера, скориставшись актуальною версією будь-якого вебпереглядача (жодного програмного забезпечення встановлювати не потрібно). З мобільного пристрою можна долучитися через додаток Google Meet.

Google Meet пристосовується до швидкості мережі, щоб забезпечити високу якість зв'язку під час відеозустрічей, де б не були їх

учасники. Нові вдосконалення на базі ШП роблять сигнал чітким навіть у шумному середовищі.

Зустрічі в Google Meet тепер доступні більшій аудиторії завдяки живим субтитрам на основі технології розпізнавання мовлення від Google. Ця функція (доступна лише для англійської мови) корисна для глядачів, які недосконало володіють мовою доповіді, мають вади слуху або перебувають у шумних місцях.

На відміну від Zoom, Google Meet пропонує наскрізне шифрування в кінці для всіх дзвінків. Щодо великої кількості функцій, Google Meet не може зрівнятися із Zoom. Наприклад, безкоштовний план Google Meet не пропонує записування розмов. Ви також повинні мати обліковий запис Google, щоб користуватися Google Meet, а Zoom дозволяє кожному, хто має посилання, приєднатися до відеодзвінка. Однак, якщо вам здалося, що це мінус для Google Meet, навпаки – так безпечніше.

Особи з особливими потребами можуть брати участь в відеозустрічах Google Meet, використовуючи спеціальні можливості Meet, браузера Chrome і обладнання Google для переговорних кімнат. Зокрема в Google Meet наявні наступні спеціальні можливості:

1. *Субтитри*. Учасники з порушеннями слуху можуть читати на екрані, про що говорять співрозмовники. Якщо записувати Відеозустріч, субтитри не заносяться і не буде видно при відтворенні зробленого запису.

2. *Програми читання з екрану і інструменти для збільшення зображення*. Люди з порушеннями зору можуть використовувати вбудовану програму читання з екрану, збільшувати зображення в будь-якій точці екрану, підвищити контрастність кольорів і використовувати спеціальні розширення в браузері Chrome.

3. *Швидкі клавіші*. Користувачі можуть керувати камерою і мікрофоном, відкривати спеціальні можливості, використовуючи клавіатуру.

4. *Встановлення Google для переговорних кімнат*. Люди з порушеннями слуху та зору можуть використовувати обладнання Google для переговорних кімнат, Chromebox для відеоконференцій і Chromebase для відеоконференцій, в яких підтримуються автоматичні субтитри і озвучування тексту на екрані.

Джерела інформації

1. Войтович Н.В., Найдьонова А.В. Використання хмарних технологій Google та сервісів Web 2.0 в освітньому процесі. Методичні рекомендації. Дніпро : ДПТНЗ «Дніпровський центр ПТОТС», 2017. 113 с.

2. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навчальний посібник / [А.В. Гета, В.М. Заїка, В.В. Коваленко та ін.] ; за заг. ред. Ю.Г. Носенко. Полтава : ПУЕТ, 2018. 261 с.

Тема 2.6. Організація електронного навчання осіб з особливими потребами із застосуванням хмарних технологій Google

Новим еволюційним етапом розвитку сучасних інтернет-технологій стала *технологія хмарних обчислень* (англ. Cloud computing). Фахівці визначають технологію хмарних обчислень як динамічно масштабовану інтернет-технологію з можливістю вільного доступу до інформаційних обчислювальних ресурсів у вигляді сервісів, що надаються за допомогою мережі. Вперше термін «Cloud computing» використав Рамнат Челлаппа в 1997 році під час своєї лекції.

Хмарні технології – це парадигма, яка передбачає віддалену обробку та зберігання даних. *Хмара* – це певний сервер, дата-центр або їх мережа, де зберігаються дані та програми, що з'єднуються з користувачами через інтернет. Хмарні технології дозволяють користувачам використовувати програми без установки на ПК та надають можливість доступу до особистих файлів з будь-якого комп'ютера, що має вихід в інтернет.

Головною *особливістю* хмарних технологій є можливість масштабованості: користувач може працювати з хмарними сервісами з будь-якої точки планети та з будь-якого пристрою, що має доступ в інтернет. Існує декілька рівнів використання хмарних технологій (табл. 2.6.1).

Таблиця 2.6.1

<i>РІВНІ ВИКОРИСТАННЯ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ</i>		
<i>Перший рівень</i>	<i>Другий рівень</i>	<i>Третій рівень</i>
надання в якості послуги права користування програмним забезпеченням, за такої умови він оплачує тільки час, який використовував. Працювати він може з будь-якого пристрою, адже всі обчислення на «хмарі» провайдеру, а на пристрій користувача видаються лише результати	надання в якості послуги платформи, при цьому користувач отримує в своє розпорядження операційні системи, системи управління базами даних або засоби розробки і налагодження, на яких він може розробляти і розгортати власні проекти	надання користувачеві в хмарному варіанті всієї інфраструктури великої корпоративної комп'ютерної мережі

Світовий досвід впровадження та використання хмарних технологій свідчить про перспективність його використання й у вітчизняній системі освіти. На сьогодні в україномовному сегменті мережі «Інтернет» найбільшою популярністю серед освітян користуються сервіси хмарних обчислень корпорацій Microsoft та Google. Саме ці корпорації, постійно удосконалюючи свої службові сервіси, дозволяють організувати швидко впровадження технологій хмарних обчислень у навчально-виховні процеси освітніх закладів. Потужний інструментарій та інноваційні функціональні можливості освітніх «хмар» дозволяють сучасним педагогам використовувати ці технології у своїй професійній діяльності максимально ефективно.

Безпосередньо в навчальному процесі сервіси, які надає компанія Google, можна використовувати для інтерактивного спілкування з учнями (студентами) (електронна пошта, онлайн-спільноти, колективні сховища знань), спільного використання онлайн-ових додатків (календар, веб-конференції, спільна робота з документами). Представлені сервісами Google онлайн-ові та офлайн-ові матеріали дають змогу користувачу перевіряти правильність виконаних вправ, не покидаючи простору; застосовувати найрізноманітніші наукові, енциклопедичні та довідникові видання; опрацьовувати навчальний матеріал у відповідному темпі та

режимі. Використання такого середовища як Google значно підвищує інтерес учнів (студентів) до навчання, створює умови для саморозвитку, активізує пізнавальну діяльність, формує вміння сприймати та обробляти великі масиви інформації, розвиває спостережливість, сприяє розвитку перцептивної уваги, формує компетентність щодо пошукової та науково-дослідної роботи. Використовуючи сервіси Google, викладачі та студенти отримують більше інструментів для спільної роботи в навчальному процесі: створення вебсайтів, ведення блогів, виконання проектів у групах, проведення лекцій та семінарів дистанційно тощо. Хмарні сервіси на даний момент є повноцінним навчальним інструментом, що дозволяє навчальному закладу створити власний онлайн-простір та формувати особисте освітнє середовище студентів та викладачів максимально ефективно.

Сервіси Google відкривають перед педагогами безліч *можливостей*:

- використання відкритих, безкоштовних і вільних електронних ресурсів (навчальних комп'ютерних програм, електронних підручників, ігор, зображень і звукових файлів), які можуть бути використані з навчальною метою;
- самостійне створення власного мережного контенту (текстів, малюнків, фотографій, аудіо- та відео-фрагментів);
- можливість активно долучати учнів до колективної співпраці в режимі онлайн;
- участь у нових формах навчально-пізнавальної діяльності;
- участь у професійних наукових спільнотах.

Використання сучасних web-технологій та розроблених на їх основі web-ресурсів є важливою передумовою успішності навчальної діяльності людей з особливими потребами, тому широке застосування викладачами сервісів Google та Web 2.0 в професійній діяльності сприяє соціальній адаптації та інклюзії їх в сучасне освітнє середовище. Так, у процесі підготовки майбутніх фахівців з вадами зору, слуху, мовлення чи опорно-рухового апарату активно можна застосовувати в освітньому процесі хмарне сховище Google Drive, електронну пошту Gmail, інструмент Google Forms для проведення опитувань та тестувань, вебсервіс Google Sites, сервіс відеохостингу Youtube та багато інших. Серед найпопулярніших

онлайн-сервісів, якими користуються педагоги закладу саме для створення дидактичних матеріалів, можна виокремити LearningApps.Org, ClassTools.net, Calaméo, Tiki-Toki, Piktochart, Prezi, Emaze, Rebus1.

Джерела інформації

1. Войтович Н.В., Найдьорова А.В. Використання хмарних технологій Google та сервісів Web 2.0 в освітньому процесі. Методичні рекомендації. Дніпро : ДПТНЗ «Дніпровський центр ПТОТС», 2017. 113 с.

2. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навчальний посібник / [А.В. Гета, В.М. Заїка, В.В. Коваленко та ін.] ; за заг. ред. Ю. Г. Носенко. Полтава : ПУЕТ, 2018. 261 с.

Тема 2.7. Моніторинг контролю знань в інклюзивних групах з використанням засобів інформаційних технологій

В Україні, як і в інших країнах світу, останнім часом приділяється багато уваги питанням підвищення якості освіти. Інтелектуальний потенціал суспільства, що безпосередньо визначається якістю освіти, є найважливішим чинником не тільки економічного і соціального розвитку, але і чинником економічної і політичної самостійності країни, чинником її виживання. Одні під якістю освіти розуміють якість навчання, зводячи його до процентної кількості учнів, закінчили звітний період без трійок, тобто на «добре» і «відмінно». Інші зводять якість освіти до ступеня розвитку особи. Треті, під якістю утворення розуміють відсоток працевлаштованих випускників вузів. Контроль якості необхідний повсюдно, при реалізації будь-якого завдання менеджменту якості, починаючи від планування і закінчуючи поліпшенням.

Значення контролю полягає в тому, що він дозволяє вчасно виявити помилки, щоб потім оперативно виправити їх з мінімальними втратами. Контроль якості повинен охоплювати всі етапи робіт по наданню освітньої послуги: від планування освітнього процесу до випуску учнів. Також дуже важливо, щоб основний об'єм контролю здійснювався у вигляді самоконтролю, коли виконавці робіт зацікавлені контролювати

самі себе і самі ж можуть усунути виниклі проблеми. При цьому повинен зберігатися також незалежний контроль для проведення інспекторських перевірок. Оптимальний варіант – поєднання цих двох видів контролю, яке залежатиме головним чином від характеру освітньої послуги, що надається, і контингенту фахівців, що її надають. Для того, щоб мати можливість оцінити якість освіти при проведенні контролюючих заходів, необхідно ввести поняття норми або еталону. Норма якості освіти - виявлена і зафіксована документально система вимог до якості освіти, відповідних потребам особи, суспільства, держави. Оцінка якості освіти є міра якості (числова або семантична), співвіднесена вимірювань властивостей (функцій), що виражає собою, з базою, яка фіксує еталонний рівень, норму якості.

Використання комп'ютерних технологій для автоматичного контролю знань полегшує перевірку робіт і централізоване зберігання результатів, а також отримання різних статистичних даних. Види педагогічного тестування знань і умінь:

- вхідне: при початку навчання;
- поточне: протягом періоду навчання;
- рубіж: після закінчення вивчення розділу, теми;
- підсумкове: по закінченню вивчення дисципліни;
- відстрочене: через якийсь час після вивчення теми (від 3 місяців до року і більш).

Отже, педагогічне тестування займає самостійне місце в загальній системі якості освітнього процесу. При правильній організації і навчанні викладацького складу педагогічне тестування допомагає критично оцінити свої успіхи, дозволяє отримувати інформацію про те, як відбувається оволодіння студентами учбовим матеріалом, які елементи освітнього процесу недостатньо ефективні, які заходи, що коректують, слід внести до змісту і форми пізнавальної діяльності студентів.

Використання сучасних web-технологій та розроблених на їх основі web-ресурсів є важливою передумовою успішності навчальної діяльності людей з особливими потребами, тому широке застосування викладачами сервісів Google та Web 2.0 в професійній діяльності сприяє соціальній адаптації та інклюзії їх в сучасне освітнє середовище. Так, у процесі підготовки майбутніх фахівців з порушеннями зору, слуху, мовлення чи опорно-рухового апарату активно можна застосовувати в

освітньому процесі хмарне сховище Google Drive, електронну пошту Gmail, інструмент Google Forms для проведення опитувань та тестувань, вебсервіс Google Sites, сервіс відеохостингу Youtube та багато інших. Серед найпопулярніших онлайн-сервісів, якими користуються педагоги закладу саме для створення дидактичних матеріалів, можна виокремити LearningApps.Org, ClassTools.net, Calaméo, Tiki-Toki, Piktochart, Prezi, Emaze, Rebus1.

Тести як контролюючий інструмент застосовуються на всіх етапах роботи в мережевому освітньому середовищі. З їх допомогою ефективно забезпечується попередній, поточний, тематичний і підсумковий контроль знань, умінь, облік успішності та рівень освітніх досягнень в процесі навчання в умовах мережевого освітнього середовища.

До найбільш значимим переваг мережевого освітнього середовища відносять вимірювання значень параметрів досліджуваних та завдань тесту в одній і тій же шкалі, що дозволяє співвіднести рівень знань будь-якого випробуваного з мірою труднощі кожного завдання тесту. Але на практиці зазвичай створюють тести, розраховані на вимір знань піддослідних найчисленнішого, середнього рівня підготовленості. При такому проектуванні тесту знання у сильних і слабких здобувачів вищої освіти вимірювалися з меншою точністю.

Створення пакета тестових завдань для мережевого освітнього середовища є досить складним. При конструюванні тестових завдань слід виходити з розуміння педагогічного тесту як системи завдань зростаючої складності, що дає змогу оцінити структуру й виміряти рівень знань здобувача вищої освіти відповідно до навчальної програми.

Джерела інформації

1. Войтович Н.В., Найдьонова А.В. Використання хмарних технологій Google та сервісів Web 2.0 в освітньому процесі. Методичні рекомендації. Дніпро : ДПТНЗ «Дніпровський центр ПТОТС», 2017. 113 с.

2. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навчальний посібник / [А.В. Гета, В.М. Заїка, В.В. Коваленко та ін.] ; за заг. ред. Ю.Г. Носенко. Полтава : ПУЕТ, 2018. 261 с.

Практичні завдання

Практичне завдання 1

Мета: здійснити ознайомлення з особливостями використання адаптивних інформаційних технологій в інклюзивному навчанні людей з особливими освітніми потребами, які мають вади зору.

Порядок виконання завдання:

1. Здійснити ознайомлення з теоретичними відомостями до практичного заняття.

1. Здійснить дослідження особливостей роботи в додатку TalkBack:

– запустить додаток на мобільному пристрої (Налаштування – Додатково – Спеціальні можливості – TalkBack);

– використовуючи вбудований «Посібник TalkBack» пройти вбудовані в середовище Android уроки для користувачів додатку та супроводжуючі їх практичні завдання;

– здійснить налаштування мобільного додатку під власні потреби (звук, швидкість озвучування даних тощо);

– закрийте очі чи зав'яжіть їх непрозорою хустинкою і спробуйте здійснити буденні дії на мобільному телефоні, застосовуючи додаток TalkBack: спробуйте зателефонувати другу (подрузі), запустити музичний плеєр для прослуховування музики, завантажити word-івський чи pdf-документ та здійснити зчитування інформації, запустити та перевірити електронну пошту, зайти в соціальну мережу, в якій ви зареєстровані та «зчитати» інформацію із її сторінок.

– вимкніть TalkBack (здійснюється аналогічно щодо процедури увімкнення додатку(або залежно від версії Android утримуючи на протязі 3 сек. одночасно клавіші «+» і «-» звуку);

– запишіть у звіт Ваші враження із використання мобільного застосунку з відзначенням труднощів, з якими Ви стикнулись у процесі роботи.

1. Завантажте з офіційного сайту актуальну версію програмного продукту NVDA та встановіть її на свій персональний комп'ютер.

2. Здійснить налаштування середовища NVDA:

Для цього запустіть його з головного меню ОС, або скориставшись для цього відповідним ярликом на робочому столі.

3. Дослідіть особливості роботи із програмою, здійснюючи роботу на персональному комп'ютері:

- після встановлення усіх налаштувань, запустіть за допомогою гарячих клавіш головне меню (Пуск) та виберіть там Всі програми\Microsoft Office\Microsoft Word;

- збережіть даний документ, застосовуючи лише «гарячі клавіші» Windows та звукові підказки, які надає середовище NVDA.

- надрукуйте свій улюблений вірш одного з українських класиків «сліпим способом» (не дивлячись на клавіатуру, а слухаючи лише підказки програми).

- здійсніть «читання» написаного Вами вірша, використовуючи програму для сліпих та слабозорих NVDA та збережіть документ.

- аналогічним чином здійсніть запуск музичного плеєра, встановленого на Вашому ПК та здійсніть вхід в електронну пошту із подальшим прочитанням листів, які Вам надійшли. Спробуйте видалити непотрібні Вам листи, використовуючи лише «гарячі клавіші» Windows та здійснити вихід із пошти.

4. Завантажте з офіційного сайту актуальну версію програмного продукту JAWS for Window та встановіть її на свій персональний комп'ютер (використовуючи елементи звукового супроводу).

5. Дослідіть особливості налаштування програмного продукту та здійсніть їх (налаштування JAWS for Window) під власні потреби.

Для цього запустіть його з головного меню ОС, або скориставшись для цього відповідним ярликом на робочому столі. Голосовий синтезатор буде супроводжувати усі Ваші дії. Налаштування програми зробіть використовуючи лише «гарячі клавіші» Windows.

6. Слідуючи послідовності п. 5 здійсніть усі запропоновані там дії, але використовуючи уже для цього програму звукового супроводу JAWS for Window.

7. Запустіть потративну версію програмного продукту MaxReader та, використовуючи теоретичні відомості щодо його застосування дослідіть роботу «гарячих клавіш».

8. Завантажте в робочу область програми скопійований текстовий документ та здійсніть «зчитування» інформації з нього, використовуючи різні способи їх опрацювання, які пропонує середовище.

9. Створіть, використовуючи стандартні засоби Windows,

текстовий документ із власним прізвищем та напишіть туди Ваше життєве кредо.

10. Запустіть MaxReader та шляхом відкриття документу зчитайте звідти записаний Вами контент.

11. Запустіть на ПК версію програмного продукту UkrVox (видає викладач) та здійсніть дослідження його основних властивостей:

- інтеграцію в систему українського голосу Speech API з можливістю його використання іншими програмами (читалки);
- підтримку документів в форматах TXT і XML (спробувати завантажити в середовище даного типу документи та зчитати їх сутність);
- можливість регулювання швидкості та гучності читання;
- можливість вибору якості генерованого звуку;
- запис в аудіо-файл у форматі WAV, і програвання файлів WAV (здійснити запис улюбленого віршу, використовуючи можливості UkrVox).

Підготуйте звіт по роботі та представте електронний варіант її виконання.

Практичне завдання 2

Мета: здійснити ознайомлення з основними функціональними можливостями застосування адаптивних інформаційних технологій в інклюзивному навчанні людей з вадами слуху та мовлення.

Порядок виконання завдання:

1. Здійснити ознайомлення з теоретичними відомостями до практичного заняття.

2. Дослідити особливості роботи в додатку Live Transcribe:

- запустити додаток на мобільному пристрої, завантаживши його в Play Market;
- на рисунку здійснити налаштування мобільного додатку (налаштування програми *Live Transcribe*) під власні потреби (розмір тексту, основна та додаткова мова, події, сховати нецензурну лексику тощо);

- проекспериментуйте в команді одногрупників (чи рідних в дома) у використанні даного мобільного додатку, для цього:
- спробуйте встановити у вуха корки із вати, щоб максимально не було нічого чути;
- уявіть, що одногрупник (чи хтось із сім'ї) каже Вам, що потрібно взяти з холодильника певну річ (лимон, яблуко, масло тощо), але Ви нічого не чуєте а у нього немає ручки, щоб вказати, що саме принести;
- запустіть додаток і направте одногрупнику (або комусь із рідних), щоб він сказав, що потрібно принести (додаток має відобразити той предмет, який Ви маєте дістати з холодильника);
- повторіть дану вправу але помінявшись із опонентом місцями;
- спробуйте пояснити іншій людині, який канал Ви хочете увімкнути на телевізорі чи який фільм (із субтитрами) хочете переглянути
- зверніть увагу на те, як змінюється синій кружечок в правому верхньому куті у процесі підвищення, зменшення Вашого голосу;
- спробуйте зімітувати певний звук (наприклад, кашель) та дослідіть, як на це реагує програмний додаток;

– вимкніть Live Transcribe та запишіть у звіт Ваші дослідні спостереження щодо позитивних і негативних (3–4) особливостей використання програмного додатку.

3. Ознайомившись з теоретичними відомостями про програмні продукти для людей з порушеннями слуху та мовлення, здійсніть порівняльну характеристику 3-х із них за зазначеним нижче зразком:

Назва комп'ютерної програми	Комп'ютерна програма «Живий звук»	Логопедичний тренажер «Дельфа-142»	Програмно-апаратний комплекс «Видиме мовлення-3» («Speech Viewer-3»)
Країна розробник та автор (розробник) програми			
Призначено для дітей (учнів)			
Застосовується для корекції: слуху, мовлення або комбінований програмний засіб			
Основні переваги використання програми у процесі здійснення			
Основні недоліки використання програми під час здійснення			

4. Здійсніть дослідження особливості роботи із програмою Комп'ютерний україномовний навчально-програмний комплекс «Адаптація-Лого», встановивши його на персональний комп'ютер та записавши послідовність роботи та особливості роботи із основними розділами (модулями) програми, вказавши їх функціональне призначення (оформіть дані у вигляді короткого звіту).

5. Завантажте з офіційного сайту актуальну версію програмно-

методичного комплексу «Ігри для Тигри» та встановіть її на свій персональний комп'ютер (комп'ютерну програму та навчально-методичний посібник із докладними методичними рекомендаціями щодо її покрокового застосування).

6. Використовуючи наявний навчально-методичний посібник щодо використання програми здійсніть аналіз основних етапів (тематичних блоків) застосування програми та відмітьте тезисно у звіті методологічні особливості використання запропонованих у програмному засобі вправ.

7. Підготуйте звіт по практичній роботі та представте електронний варіант її виконання викладачеві.

Практичне завдання 3

Мета: здійснити теоретичний функціональних можливостей використання сучасних інформаційних технологій та технічних засобів інклюзивного навчання та дослідження їх техніко-технологічних особливостей у процесі здійснення соціальної реабілітації людей із порушенням опорно-рухового апарату.

Порядок виконання роботи:

1. Здійснити ознайомлення з теоретичними відомостями до практичного заняття.

2. Здійсніть дослідження матеріально-технічних засобів підтримки рухового розвитку людей із порушенням опорно-рухового апарату.

Для цього із кожної описаної вище категорії матеріально-технічних засобів (стаціонарне великогабаритне фізкультурне обладнання, традиційні та авторські тренажери і тренажерні системи, індивідуальний фізкультурно-ігровий інвентар) оберіть один та подайте коротку (1–1,5 сторінки) його характеристику (обов'язково із рисунком як цей засіб виглядає). Аналіз матеріально-технічного засобу подайте у вигляді інструкції користувача (тобто здійсніть опис матеріально-технічного засобу так, ніби Ви (викладач чи реабілітолог) хочете пояснити людині з вадами опорно-рухового апарату що це за пристрій (чи засіб) і як правильно його використовувати).

3. Напишіть есе на тему «Застосування екзоскелету «Назва згідно варіанту» у процесі соціальної реабілітації людей із порушенням опорно-рухового апарату» та представте його у вигляді короткої доповіді.

Обсяг написання есе визначте самостійно для забезпечення повноцінного розкриття вказаної теми. Номер варіанту для написання есе відповідає Вашому порядковому номеру в журналі навчальної групи:

№ варіанту	Назва екзоскелету
Варіант 1	Екзоскелет Walking Assist Device
Варіант 2	Екзоскелет Hybrid Assistive Limb (HAL)
Варіант 3	Екзоскелет UniExo
Варіант 4	Робот-екзоскелет NASA X1
Варіант 5	Екзоскелет Kickstart
Варіант 6	Екзоскелет Kickstart
Варіант 7	Реабілітаційний екзоскелет REX
Варіант 8	Екзоскелет ReWalk
Варіант 9	Екзоскелет для мозку MAHI-EXO II
Варіант 10	Екзоскелет Mindwalker
Варіант 11	Екзоскелет Walking Assist Device
Варіант 12	Робот-екзоскелет Phoenix
Варіант 13	Екзоскелет EKSO
Варіант 14	Екзокостюм Superflex
Варіант 15	Реабілітаційний роботизований костюм Harmony
Варіант 16	Екзоскелет Indego
Варіант 17	Екзоскелет Tibion Bionic Leg
Варіант 18	Екзоскелет-костюм H-Lex
Варіант 19	Роботизований екзоскелет UPnRIDE
Варіант 20	Екзоскелет «Екзоатлет»

4. Підготуйте звіт до практичного заняття, який включає попередні дослідницькі завдання та представте електронний варіант його виконання викладачеві.

Практичне завдання 4

Мета: здійснити ознайомлення з основними функціональними можливостями застосування сервісу LearningApps та дослідити можливості його застосування в процесі здійснення інклюзивної підготовки здобувачів освіти.

Порядок виконання роботи:

1. Зареєструйтесь на сайті LearningApps.

Для цього потрібно зробити наступну послідовність дій:

1. У вікні будь-якого браузера введіть у рядок адреси: <https://learningapps.org>. На екрані відобразиться головна сторінка веб-сайту – виберіть «Реєстрація»;

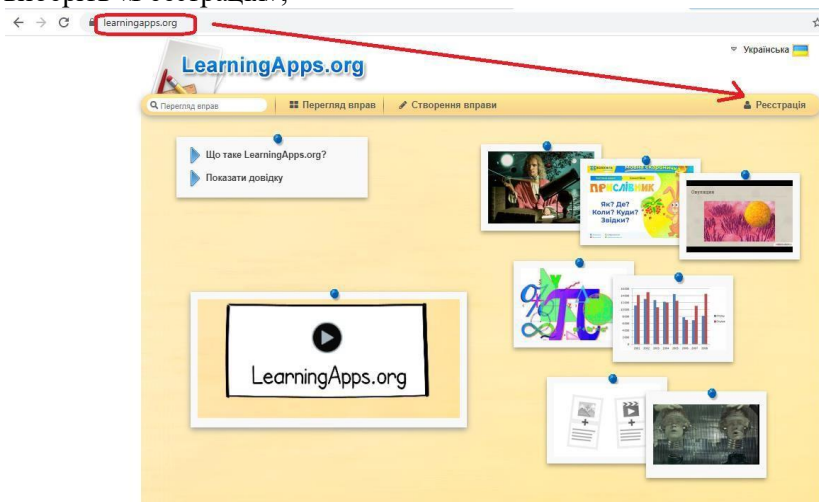

Рис. 1. Головна сторінка вебсайту LearningApps

2. У реєстраційній формі користувача вкажіть своє ім'я латинськими буквами (або власний нік), свій e-mail та пароль:

Рис. 2. Вікно реєстрації облікового запису

Режим «Перегляд вправ»: Перш ніж розпочати створення власних інтерактивних завдань з колекції шаблонів, пропонованих сайтом, раджу познайомитися з галереєю сервісу. Для цього натисніть «Перегляд вправ», виберіть навчальний предмет і ознайомтеся з роботами колег: обираємо в полі «Категорія» необхідну предметну галузь (ці галузі вказують автори при створенні вправи).

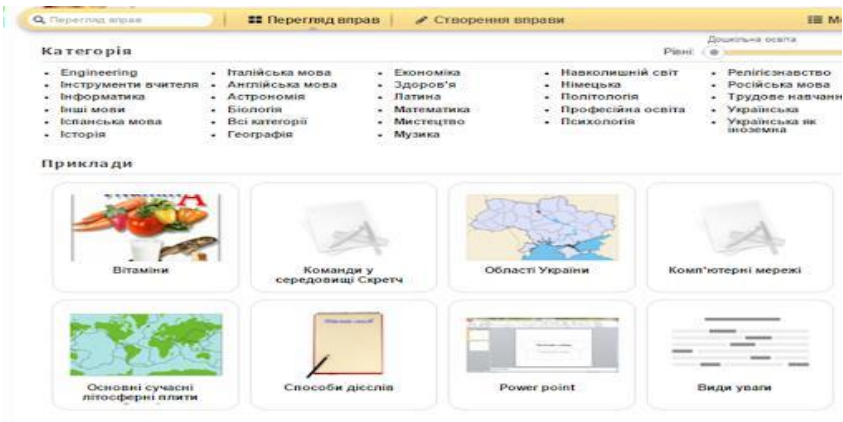

Рис. 3. Панель «Перегляд вправ»

Пошук потрібної вправи можна звузити за допомогою визначення рівня – від дошкільної освіти до післядипломної освіти за допомогою переміщення бігунка:

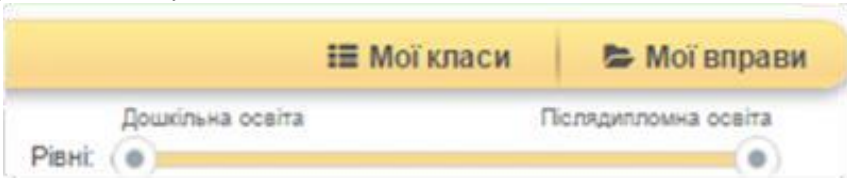

Рис. 4. Панель «Мої класи»

Пошук можна здійснювати і з допомогою відповідного поля (пошук можна здійснювати не лише за тематикою, а й за автором - в цьому разі відкриються всі вправи цього автора). У розкритому переліку вправ обираємо ту, що зацікавила, клікнувши по її назві.

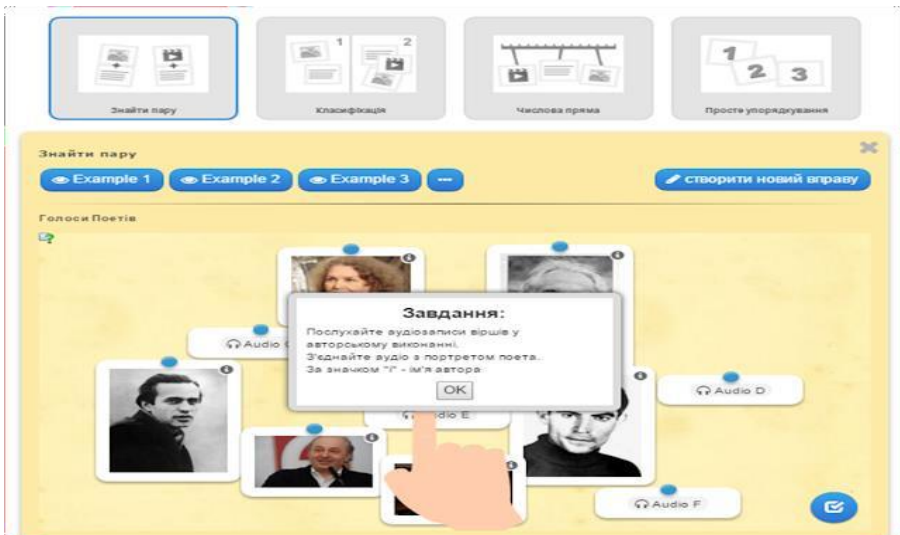

Рис. 5. Вікно «Створення вправи»

Для перегляду всіх вправ з цієї категорії треба клацнути по кнопці з трикрапкою.

Можна створити власну вправу. Для цього треба заповнити форму шаблону, обираючи потрібні елементи. Вибравши інтерактивне завдання, що вас зацікавило, ви можете створити аналогічне, натиснувши на відповідну піктограму на панелі. В цьому разі достатньо внести потрібні зміни і зберегти їх (вправа автоматично збережеться у вашому "кабінеті" в розділі «Мої вправи»). Після редагування є можливість спочатку переглянути вправу (кнопка у нижньому правому куті вікна).

Назва вправи Мова показу

Не вказано назву

Опис завдання

Наличіть опис завдання цієї вправи, який показуватиметься при її запуску. Можна залишити поле порожнім.

Пари

Вкажіть два об'єкти, які відповідають одне одному - це може бути поєднання текстів, зображень, аудіо- та відео-роликів.

Пара 1: Текст Зображення Озвучений текст Аудіо Відео

Пара 2: Текст Зображення Озвучений текст Аудіо Відео

➕ додати ще один елемент

Зайві елементи

Можна додати до 3 зайвих елементів, які не належать до рішення

Елемент: Текст Зображення Озвучений текст Аудіо Відео

➕ додати ще один елемент

Складені пари зникають

Складені пари автоматично зникають. Інакше потрібно складати пари до того моменту, поки не знайдено всі правильні відповіді

☐ Складені пари зникають

Зворотній зв'язок

Рис. 6. Панель конфігурації нових вправ

Додати зображення до вправи можна декількома способами через діалогове вікно «Вибрати зображення».

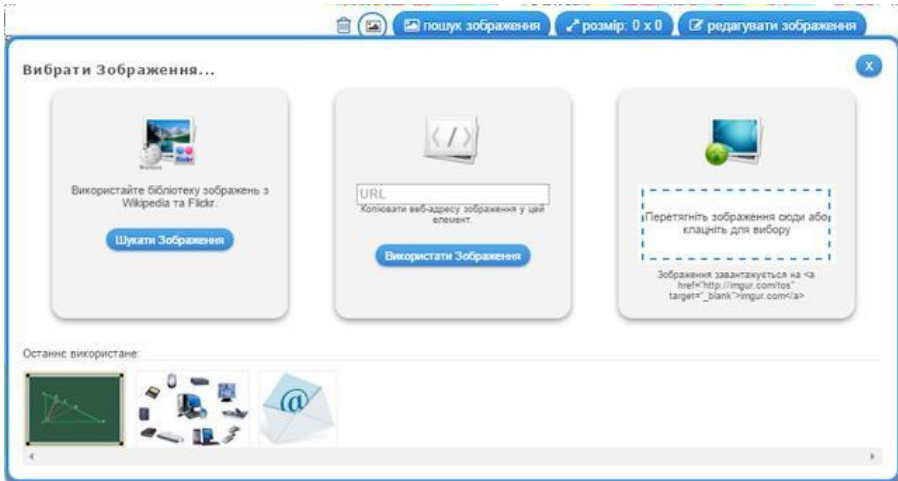

Рис. 7. Вікно роботи із зображенням

На панелі конфігурації роботи із зображенням доступні кілька елементів :

1) *Шукати зображення*: вводимо в поле пошуку тему і обираємо із запропонованих зображень потрібне; обране зображення можна відредагувати (задати певний ефект, рамку, виконати обтинання, змінити розмір, орієнтацію, яскравість тощо).

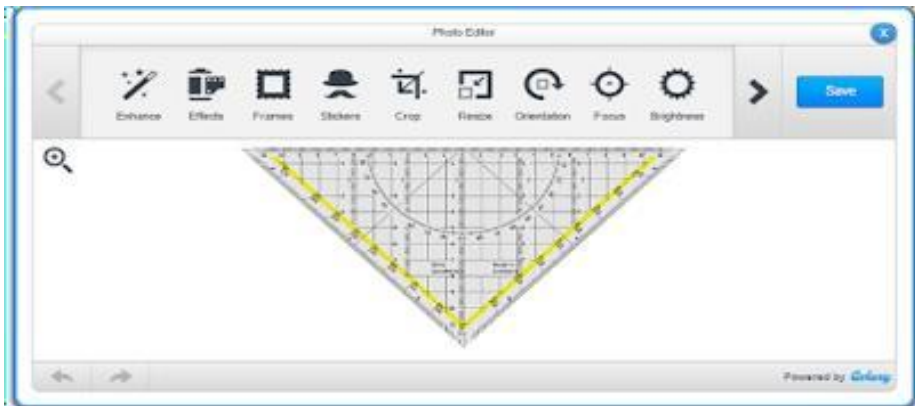

Рис. 8. Пошук зображення

2) Використати зображення: вводимо у вказане поле URL-адресу зображення. Як отримати URL-адресу: зазвичай ми шукаємо потрібні зображення у пошукових системах (Google, Яндекс тощо); клацаємо на вподобаному зображенні спочатку лівою кнопкою миші (аби збільшити його поміж інших), а потім правою кнопкою на ньому, щоб викликати контекстне меню і обрати команду «Копіювати URL-адресу зображення».

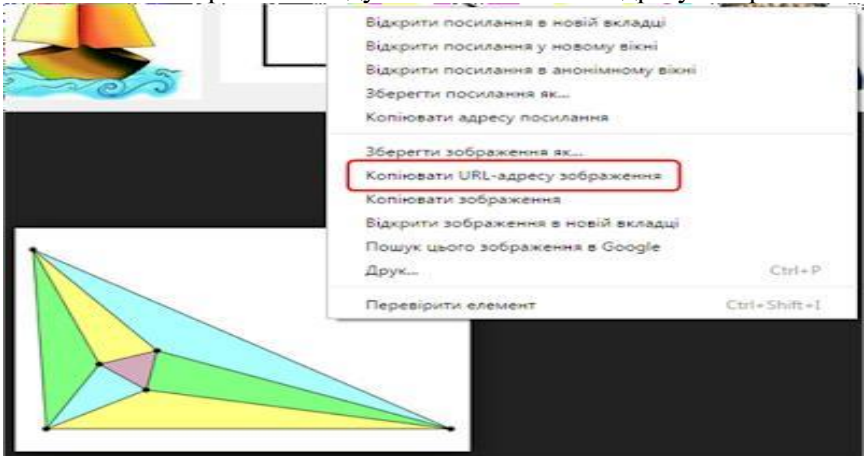

Рис. 9. Копіювання URL-адресу зображення

3) Вставка зображення з диску: клацнути всередині контурного прямокутника – відкриється вікно для вибору файлу з диску вашого комп'ютера або із зовнішнього носія; можна виконати відомі операції вибору через кнопки діалогового вікна або перетягнути потрібне зображення просто в поле вибору малюнка LearningApps, утримуючи ліву кнопку миші.

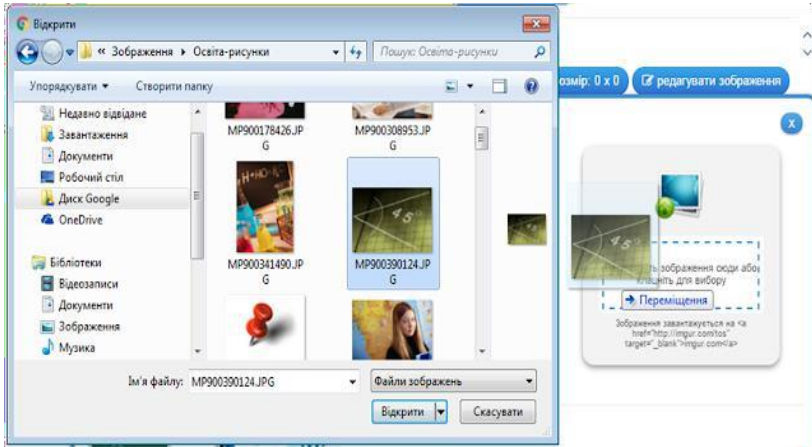

Рис. 10. Вставка зображення з диску

Після збереження вправи у власному «кабінеті» з'являється повідомлення про можливість використання вашої вправи.

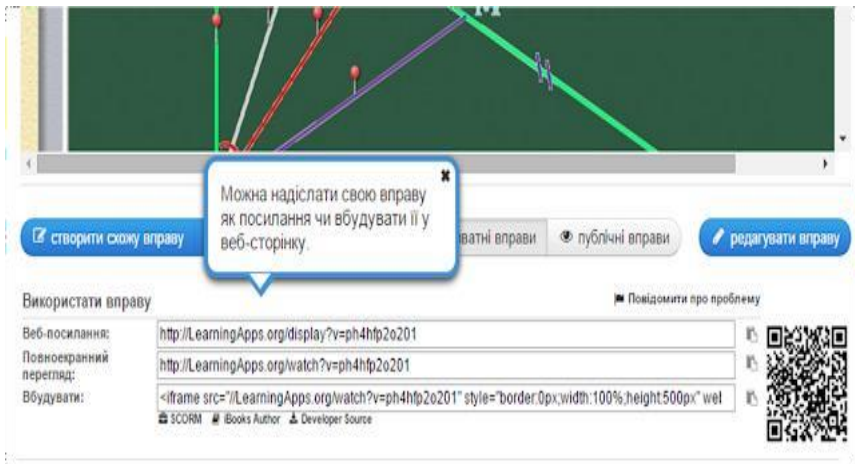

Рис. 11. Публікація вправи в середовищі LearningApps

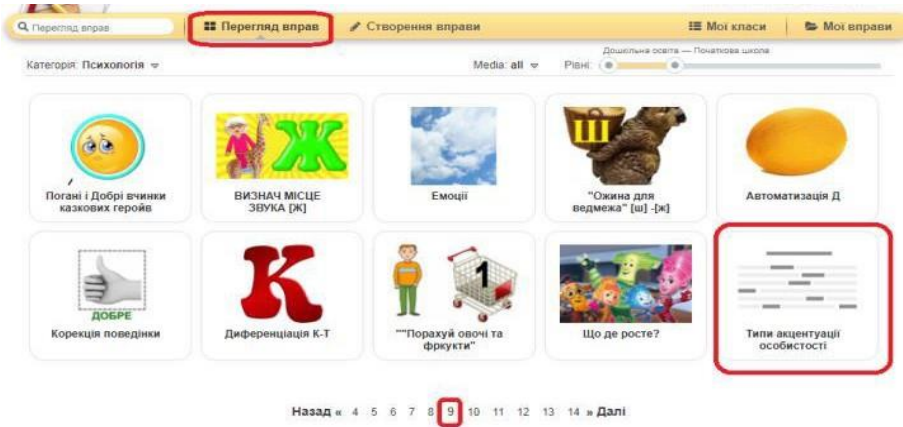
Посилання на демонстрацію вправи можна подавати у двох режимах: звичайному (з відображенням вікна LearningApps) та у

повноекранному режимі (вікно вправи розгортається на весь екран автоматично).

Щоб вбудувати вправу на інший онлайн-сервіс, треба скопіювати її HTML-код, поданий у полі «Вбудувати:», а потім перейти в потрібний сервіс (наприклад, блог чи сайт), обрати режим роботи з HTML-кодами сторінки і вставити скопійований код в потрібне місце.

1. Здійсніть дослідження категорій розроблених для освітнього процесу вправ середовища LearningApps. Особливу увагу зверніть на готові завдання для можливої інклюзивної підготовки здобувачів освіти.

2. Пройдіть для кожного із рівнів освіти наступні вправи (завдання), результати яких відобразить у звіті до практичного заняття. Назви вправ та їх рівні вказано на рисунках. Для підтвердження проходження завдання відобразить в звіті у вигляді скріншотів.

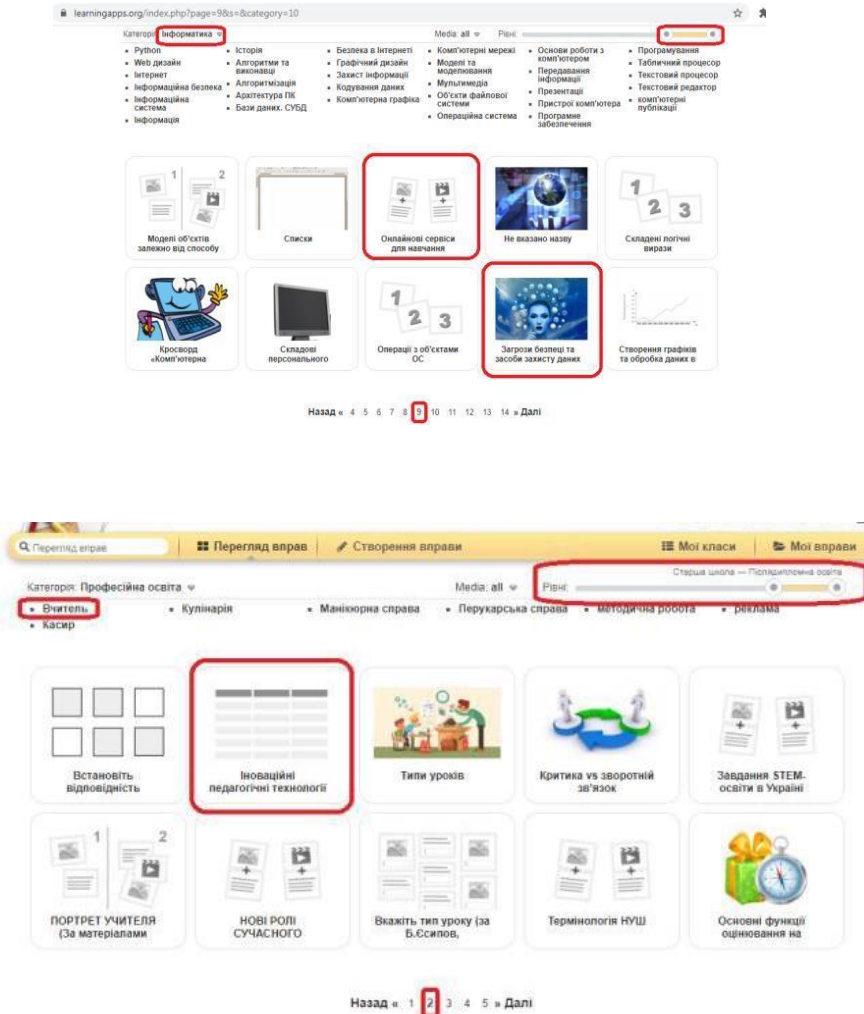

Рис. 12. Типові вправи для кожного рівня

1. Самостійно пройдіть по 1 вправі (завданню, інтерактивній грі) із тих рівнів, які не вказано на рисунку та відобразіть результати їх проходження у звіті. Вправи оберіть за власним бажанням, враховуючи Ваші вподобання та спрямованість на подальшу професійну діяльність.

2. Створіть власну вправу категорії «Знайди пару» на тему «Матеріально-технічні засоби підтримки рухового розвитку осіб із порушенням опорно-рухового апарату». Для її створення – натисніть на посилання Створення вправи. У вікні, що відкриється оберіть категорію «Знайди пару».

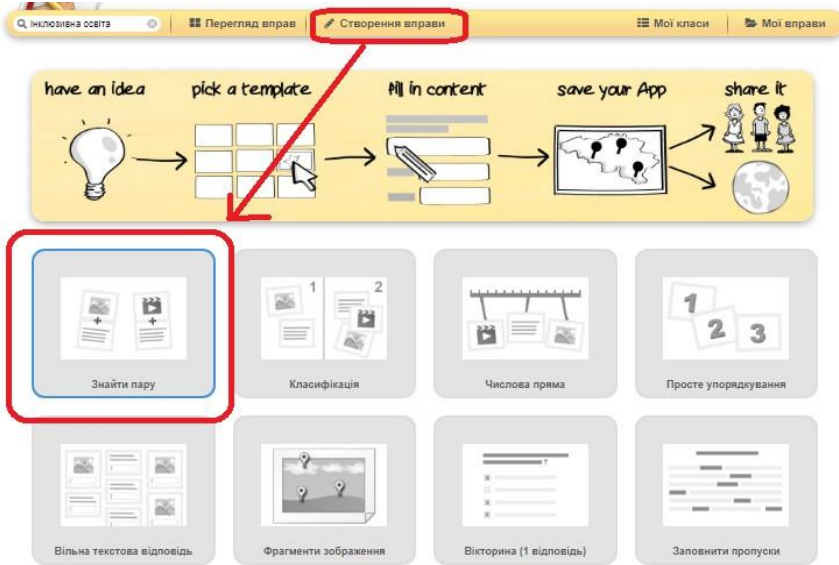

Рис. 13. Вікно «Знайди пару»

Для заповнення контенту обраної вправи – у відповідних полях додайте потрібні елементи (текст, зображення, аудіо, відео), що відповідатимуть меті її створення. По завершенню створення вправи, натиснувши кнопку «Завершити редагування та переглянути вправу» Ви відразу можете її перевірити, а також при потребі відредагувати. Якщо результат роботи Вас задовольняє – здійсніть збереження вправи, натиснувши відповідну клавішу. З'явиться наступне вікно, в якому у вигляді підказок вказано, яку послідовність подальших дій можна зробити із розробкою, а у Вашому особистому кабінеті відобразиться тека із назвою «Мої вправи».

learningapps.org/create?new=71

назва вправи

Матеріально-технічні засоби підтримки рухового розвитку людей із порушеннями опорно-рухового апарату

Опис завдання

Напишіть опис завдання цієї вправи, який показуватиметься при її запуску. Можна залишити поле порожнім.

Знайдіть відповідність матеріально-технічного засобу підтримки рухового розвитку людей із порушеннями опорно-рухового апарату їх категорійному виду

Пари

Вкажіть два об'єкти, які відповідають одне одному - це може бути поєднання текстів, зображень, аудіо- та відео-ролике.

Пара 1: Підказка:

Пара 1: Підказка:

Пара 2: Підказка:

Пара 2: Підказка:

Пара 3: Підказка:

Пара 3: Підказка:

Складені пари зникають

Складені пари автоматично зникають. Інакше потрібно складати пари до того моменту, поки не знайдено всі правильні відповіді

☐ Складені пари зникають

Attach cards

Зворотний зв'язок

Напишіть текст зворотного зв'язку, який з'явиться, коли правильне рішення буде знайдено.

Довідка

Залишіть підказки про виконання вправи. Їх можна буде переглянути, клацнувши невеличкий значок у верхньому лівому куті. Це поле можна залишити порожнім.

Рис. 14. Панель конфігурації створеної вправи

Для того, щоб перенести створену Вами вправу в нову папку (вона ж буде і назвою нової категорії), наприклад «Інклюзивна освіта», потрібно її створити, ввівши відповідну назву та підтвердити створення категорії (клавіша «Створити категорію»).

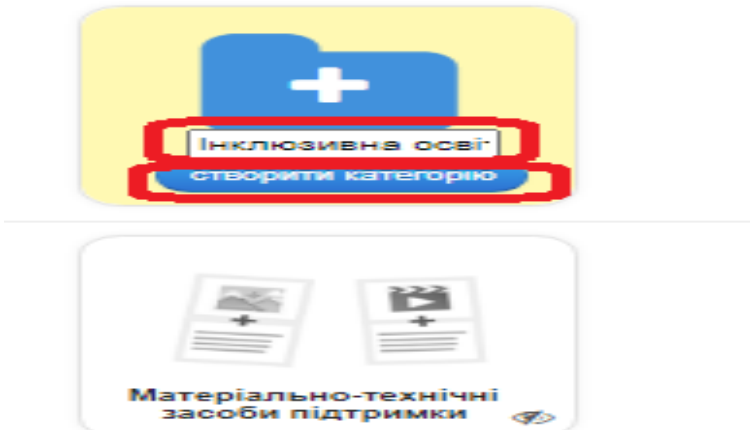

Рис. 15. Каталог для вправ «Інклюзивна освіта»

Відповідна категорія вправ буде створена, але жодної вправи поки що там не буде. Для того, щоб перемістити створену Вами вправу – натисніть «Додати вправу» та у вікні, що відкриється, здійснити додавання створеної дидактичної розробки.

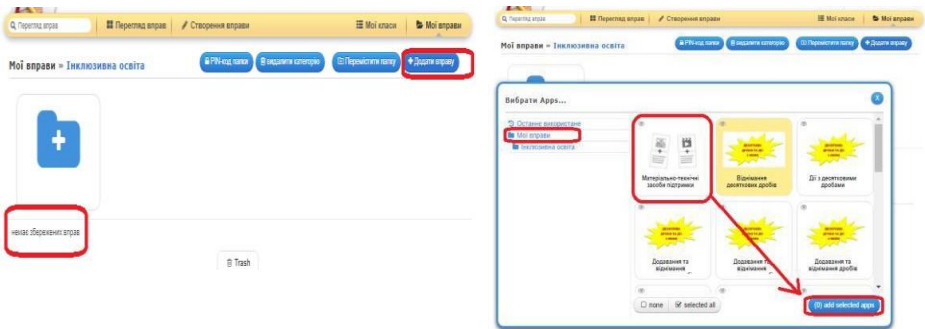

Рис. 16. Каталог власних вправ

За замовчуванням створювані вправи (завдання) відносяться до так званих «приватних вправ» і іншим користувачам системи не доступні

доти, доки ви не надасте відповідний дозвіл на їх використання – зробіте їх публічними.

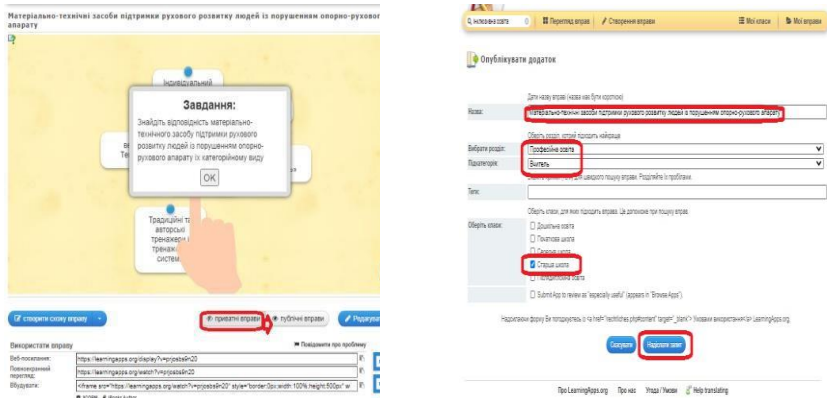

Рис. 17. Вікно публікації документу

По завершенню підтвердження системою LearningApps Ваші вправи (завдання) будуть доступні для перегляду і виконання іншим користувачам даного інтернет-сервісу.

6. Використовуючи сервіс LearningApps та довідкову літературу створіть самостійно ще **2 вправи**, що стосуються розкриття попередньо вивчених тем навчальної дисципліни «Інформаційні технології та технічні засоби інклюзивного навчання». Вибір варіанту вправи для розробки здійсніть самостійно із запропонованого нижче переліку рекомендованих варіантів (виділених червоним).

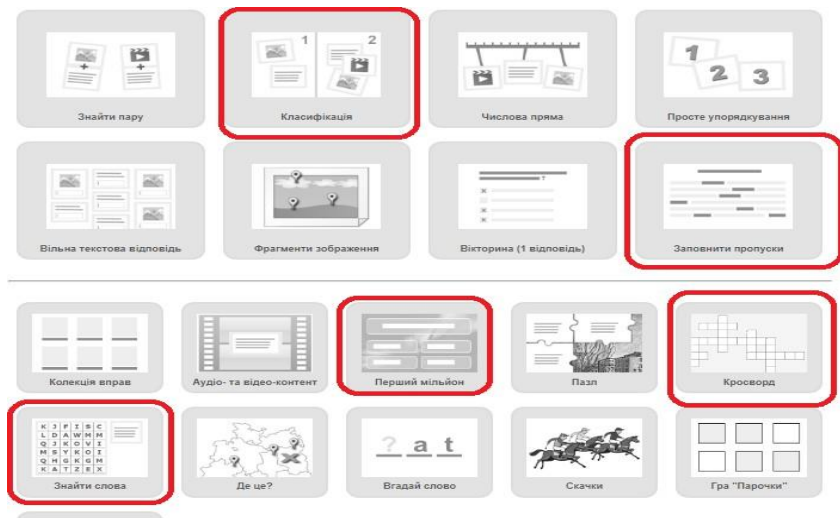

Рис. 18. Завдання самостійного виконання

7. Підготуйте звіт по практичній роботі та представте електронний варіант її виконання викладачеві. У звіті відобразить результати Вашої розробки у вигляді скріншотів з особистого кабінету LearningApps та послідовності виконання розроблених завдань.

Практичне завдання 5

Мета: розглянути особливості організації навчального процесу осіб з особливими потребами шляхом застосування сучасних он лайн сервісів відео зв'язку

Порядок виконання роботи:

1. Ознайомтесь із теоретичними відомостями до практичного заняття.

2. Встановіть та налаштуйте Skype на власному персональному комп'ютері або мобільному пристрої.

Для цього виконайте послідовність наступних дій:

1) Перейдіть за адресою <https://www.skype.com/en/get-skype/>.

2) Оберіть тип пристрою і дотримуйтесь інструкцій зі встановлення програмного забезпечення.

3) Потім ви повинні увійти у систему. Для цього ви можете використовувати свій обліковий запис Microsoft. Якщо його немає, вам доведеться створити новий обліковий запис.

3. Створіть групу в Skype із 3–4 однокласників та здійсніть між ними відеозв'язок. Результати відобразить у вигляді скріншотів із послідовністю реалізації створення завдання.

4. Здійсніть запис короткого відеоуроку із описом основних функціональних можливостей програми Skype.

Запис проведіть у формі командної бесіди про ефективність даного програмного продукту в процесі навчання, в якій кожен із учасників новоствореної Skype-групи повідомляє на відео 2–3 основні переваги додатку.

Для запису дзвінка в Skype:

1. У процесі здійснення дзвінка між абонентами Skype клацніть (***) , щоб відкрити додаткові можливості:

Запис дзвінка:

- на комп'ютері: натисніть кнопку Record;
- на мобільному пристрої: натисніть ® Record.

2. З'явиться вікно, що повідомляє всім учасникам, що ви почали запис.

Після дзвінка запис буде опублікована в вашому чаті і буде доступна впродовж 30 днів. У будь-який час протягом цих 30 днів ви можете завантажити цей запис і зберегти її на локальному пристрої.

Для того, щоб зберегти записаний дзвінок Skype:

3. В чаті:

- на комп'ютері: натисніть кнопку add;
- на мобільному пристрої: натисніть і утримуйте запис дзвінка.

4. Завантажте та збережіть запис у вигляді файлу MP4:

– на комп'ютері: виберіть Save в «Завантаження», щоб зберегти файл безпосередньо в папку «Завантаження», або виберіть Save as, щоб вибрати папку для збереження;

– на мобільному пристрої: виберіть Save, щоб автоматично завантажити та зберегти запис в альбомі камери.

Щоб надати доступ до записаного дзвінка в Skype:

1. В чаті:

- на комп'ютері: натисніть кнопку add;
- на мобільному пристрої: натисніть і утримуйте запис дзвінка.

2. Виберіть Переслати, щоб надати іншому чату доступ до цього запису дзвінка Skype.

5. Встановіть та здійсніть налаштування програми Zoom на персональному комп'ютері (ноутбучі) або смартфоні.

Спочатку потрібно зареєструватися на сайті компанії Zoom.us, використовуючи електронну пошту. Потім виконати послідовність дій:

– Отримати персональний номер, який можливо вибрати самостійно.

– Активувати обліковий запис через електронну пошту, підтвердивши готовність зареєструватися.

– Завантажити додаток з офіційного сайту і встановити, дотримуючись інструкції.

– Заздалегідь вибрати потрібний варіант програми, що підходить для ПК і мобільних пристроїв.

– Після установлення слід увійти в систему через додаток і встановити налаштування.

Для того щоб зареєструватися в системі, користувачеві потрібно зайти на сторінку zoom.us через браузер. У правому верхньому куті розташовується кнопка безкоштовної реєстрації.

Після натискання автоматична програма виконає перевірку, попросивши ввести дату народження. Потім можна зареєструватися декількома способами:

- ввести електронну пошту, яку потрібно буде підтвердити;
- використовувати Google-акаунт;
- через акаунт Facebook.

Необхідно натиснути кнопку «створити обліковий запис».

По завершенню реєстрації у вас буде створено особистий профіль, який ви маєте можливість налаштувати за власним бажанням.

Щоб провести он-лайн зустріч (конференцію) через браузер, заходимо в обліковий запис і вибираємо опцію «запланувати конференцію». Дію можливо виконати у вкладці конференції, яку вибирають зліва. З'являться поля, в які потрібно ввести:

1. Тему заходу.

2. Короткий опис події.

3. Дату зустрічі.

4. Тривалість конференції.

5. Створіть нову конференцію та запросіть на неї своїх одногрупників.

6. Конференцію заплануйте на тему «Використання Microsoft Teams в процесі реалізації дистанційного навчання» попередньо ознайомившись з основними функціональними можливостями середовища Microsoft Teams.

Під час запланованої відеоконференції кожен із одногрупників тезисно до 1 хв має розповісти іншим які він вважає ключові переваги та недоліки застосування платформи Microsoft Teams в процесі здійснення дистанційного навчання людей з особливими потребами.

Для організації своєї доповіді використовуйте функцію Share, а коментарі до доповіді інших студентів можна писати у чаті, клікнувши на відповідну піктограму:

Для підтвердження зафіксуйте дану відеоконференцію у вигляді скріншотів, які додайте до звіту та додатково здійсніть її запис у вигляді потокового відео.

Додаткові відомості по встановленню та налаштуванню Zoom можна отримати за посиланнями:

https://www.youtube.com/watch?v=_Ct4aBbM2l4

<https://www.youtube.com/watch?v=wH331ndzurM> ,

<https://www.youtube.com/watch?v=q7PYVZDj9bs>

7. Використовуючи ваш особистий Google-акаунт зайдіть на сервіс відеозв'язку Google Meet та здійсніть дослідження його налаштування та основних функціональних можливостей.

Для допомоги можете додатково скористатися посиланнями про Google Meet на Youtube:

<https://www.youtube.com/watch?v=4Meul4EamyY>,

<https://www.youtube.com/watch?v=a4FztIrg3C8>

8. Заплануйте з одногрупниками так звану підсумкову відеоконференцію по застосуванню сучасних онлайн сервісів відеозв'язку під час якої у формі диспуту підсумуйте який із

досліджених вами сервісів найбільш ефективний у процесі підготовки осіб з особливими потребами.

Результати обговорення подайте у звіті у вигляді скріншотів із виступами усіх учасників диспуту. У процесі диспуту за потреби також використовуйте засіб Google Meet, як Dashboard.

9. Підготуйте звіт по практичній роботі та представте електронний варіант її виконання викладачеві.

Практичне завдання 6

Мета заняття: розглянути особливості організації навчального процесу осіб з особливими потребами шляхом застосування хмарних технологій Google.

Порядок виконання роботи:

1. Ознайомтесь із теоретичними відомостями до практичного заняття та із відповідним матеріалом лекційного заняття.

2. Створіть в Google Власний обліковий запис. У випадку коли, Ви зареєстровані – використовуйте уже існуючий обліковий запис.

3. Здійсніть дослідження особливостей роботи з Google Диском. Для цього потрібно увійти до свого акаунту, вибравши іконку Google Диск в додатках Google та перейти до нього. Таким чином, користувач потрапляє на стартову сторінку.

Інтерфейс стартової сторінки містить дві області: ліворуч – функціональну панель, праворуч – центральне поле, де зберігатимуться файли. Додавати файли необхідно за допомогою кнопки «Створити» в лівій панелі. Натиснувши на кнопку «Створити», отримуємо список корисних функцій. Розглянемо їх детальніше:

Функція «Папка» створює на Диску папки, пропонуючи користувачеві вказати їх назву.

Функції «Завантажити файл» та «Завантажити папку» дають можливість вам завантажити файл чи папку з ПК. Натиснувши на одну з функцій, необхідно обрати файл або папку для завантаження на комп'ютері. Завантажиться файл чи папка на Google Диск.

Функції «Google Документи», «Google Таблиці», «Google Презентації», «Google Малюнки» та «Google Мої карти» дозволяють

перейти до створення та редагування відповідних файлів безпосередньо онлайн. Функції «Google Форми» дозволяють створювати різні форми.

1. Створіть на Google Диск папку із назвою навчальної дисципліни, та здійсніть завантаження в неї необхідних дидактичних матеріалів (лекційні заняття, лабораторні (практичні) заняття, матеріали для самостійної роботи тощо).

2. Дослідіть особливості здійснення додаткових налаштувань Google Диск.

У лівій функціональній панелі міститься навігація по мітках:

– Мітка «Відкриті для мене» – це ті файли, які створені в мережі Інтернет, і до них є вільний доступ (створили друзі, колеги, учні й інші користувачі, які надали файли у спільний доступ для всіх).

– Мітка «Останні» відображає в хронологічному файли, з якими працював користувач.

– Мітка «Із зірочкою» міститиме файли, які користувач позначуватиме зірочкою для їх полегшеного пошуку.

– Мітка «Кошик» містить непотрібні файли та папки, які користувач видалив з Діску.

При очищенні Кошика файли, що там знаходяться, видаляються назавжди.

Праворуч у верхньому куті, відразу під значком акаунту, розташовані піктограми, що допоможуть налаштувати інтерфейс сервісу Google Диск.

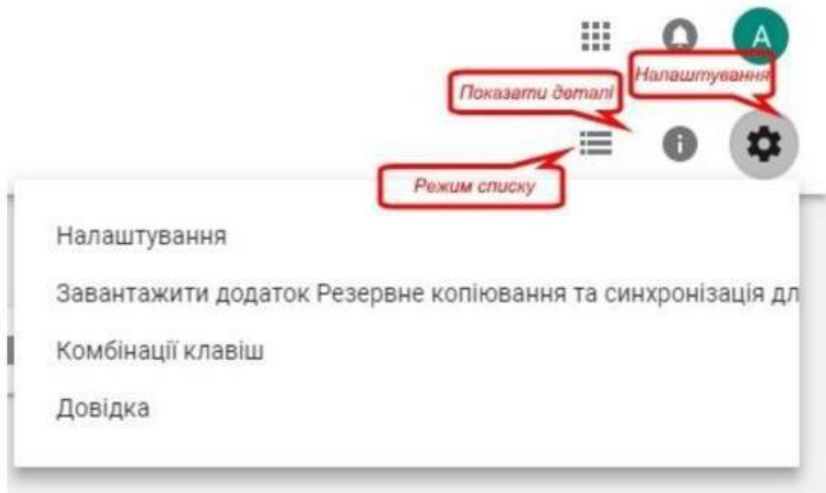

Рис. 1. Панель налаштування інтерфейсу servісу Google Диск

Піктограма «Режим списку» або «Режим таблиці» впорядкує наявні папки та файли у відповідних режимах. Обираючи піктограму «Налаштування» відкриється віконце із наступними закладками:

- Закладка «Налаштування» містить у собі такі *вкладки*:
 - «Загальні» (відкривається автоматично, першим у списку показується обсяг пам'яті що використовується акаунтом. Також можна конвертувати завантажені файли, обрати мову, визначити онлайн чи офлайн режим, визначити щільність розташування та інші).
 - «Сповіщення» (можна налаштувати сповіщення про зміни).
 - «Керування програмами» (перелічені програми, що під'єднані до Диска. У ній також можна під'єднати інші програми, обравши у верхній частині «Підключити інші додатки».
- Закладка «Завантажити додаток» передбачає завантаження Диска на ПК.
- Закладка «Комбінації клавіш» демонструє комбінації клавіш для використання при роботі з Диском.
- Закладка «Довідка» надає можливість отримати допомогу з різних питань безпосередньо від розробників.

Обравши певний файл (підсвічений синім) та натиснувши піктограму «Показати деталі» побачимо дві закладки:

- закладка «Деталі» (надає можливість дізнатися інформацію про файл: тип, розмір, де розташований, хто власник, коли змінено, відкрито та створено, доданий опис, та хто має право доступу);

- закладка «Активність» (відображає роботу над цим документом, тобто, активність – коли створили, перейменували тощо).

6. Надайте доступи на використання даних до завантажених Вами документів.

Для цього в основному центральному вікні над списком папок та файлів розміщується панель інструментів «Дії». Ця панель доступна лише за умови, що файл, або папка обрано (підсвічується синім кольором).

Панель інструментів зображена у вигляді *пиктограм*:

1. «Посилання для спільного доступу» (дія дозволить увімкнути доступ за посиланням (підсвітиться зеленим), якщо доступ потрібно вимкнути, то перемикач необхідно перетягнути вліво й він стане сірим. Тут же можна і увімкнути функцію «Налаштування спільного доступу»).

2. «Надати доступ до файлу » (ця дія дозволяє надати різні варіанти доступу до файлу: «Можуть редагувати», «Можуть коментувати» та «Можуть переглядати»).

3. «Попередній перегляд» (дозволяє переглянути файл, не відкриваючи його, за допомогою необхідної програми).

4. «Вилучити» (дозволяє видалити обраний файл чи папку до Кошика).

5. «Додаткові дії» – при натисканні відкривається вікно із закладками:

- «Відкрити за допомогою» (дозволяє обрати додаток, за допомогою якого можна відкрити обраний файл);

- «Перемістити в...» (дозволяє перемістити файл до папки на Діску);

- «Додати зірочку» (дозволяє позначити файл зірочкою для його швидкого пошуку);

- «Перейменувати» (дозволяє перейменувати обраний файл);

- «Показати деталі» (відкриває бокову панель інформації про файл із вкладками «Деталі» та «Активність»);

- «Керувати версіями» (дозволяє обирати стару або нову версію файлу);
- «Зробити копію» (дозволяє копіювати документ на Диск);
- «Завантажити» (дозволяє завантажити файл на ПК).

Над усіма кнопками та інструментами в центрі вікна завжди знаходиться доступна система «Пошук на Диску», що дозволяє здійснювати пошук серед власних папок та файлів, які зберігаються на Google Диску.

7. Дослідіть особливості створення та налаштування доступу до Google Документу.

Для створення Google Документу виберіть пункт «Створити» і далі зі списку «Google Документи». Перед нами відкривається зовсім чистий аркуш, дуже схожий на знайомий вам лист Microsoft Word.

Віднайдіть в мережі «Інтернет» та вставте в даний документ креативне привітання своєму одногрупнику з найближчою святковою подією. Крім тексту встановіть в документ картинку та здійсніть форматування тексту за власним бажанням. Документ можна перекласти іншими мовами.

Кнопка «Зберегти» відсутня, все відбувається автоматично. Закривши вікно, ви можете переконаватися, що документ створений. Напишіть його назву.

Відкрийте доступ до створеного Вами Google Документу для інших людей. Для цього натисніть в правому верхньому куті кнопку «Спільний доступ». У вікні, що з'явилося, можна встановити різні види доступу кількома способами:

Спосіб 1. Можна ввести електронні адреси користувачів, з якими ви хочете поділитися документом у поле посередині вікна.

Спосіб 2. Повідомити, опублікувати, чи надіслати посилання на цей документ. Для цього натискаємо вгорі справа Отримати посилання для спільного доступу.

Виберіть тип перегляду документа: редагувати, коментувати або переглядати. Якщо ви будете спільно редагувати документ спільно, ставте «Редагування», а якщо людина буде тільки читати без можливості змінювати дані, то краще поставити «Читання». Якщо бажаєте, щоб до документу додавалися коментарі – надайте такий доступ.

Тут же є кнопка Копіювати посилання, після натискання на яку можете вставити її для пересилання. Отримати більше можливостей можна, натиснувши внизу справа Додатково. Тут ви можете ще раз перевірити правильність надання доступу і змінити при потребі, можете поділитися посиланням через соціальні мережі та електронну пошту, а також встановити обмеження: заборонити редакторам змінювати параметри доступу чи не дозволяти завантаження, копіювання і друкування документу.

Ви можете редагувати Google Документи так само, як і звичайні документи в Microsoft Word. В Google Документах є пара крутих фішок, про які Вам варто знати:

- щоб скопіювати і вставити частину тексту, ми використовуємо стандартні опції «Копіювання» та «Вставка» (Ctrl + C і Ctrl + V). Для людей з особливими потребами Google Документи вміють працювати з голосовим набором тексту. Для цього досить включити відповідну функцію, налаштувати мікрофон і говорити чітко і не занадто швидко;

- здійсніть методом голосового набору донабір привітання. Послідовність створення документу та його редагування представте у звіті до практичної роботи;

- перекладіть засобами Google Документи створене Вами привітання на англійську мову. Послідовність та результат створення документу представте у звіті до практичної роботи.

Усі файли, з якими ми працюємо в Google Docs, можуть бути завантажені на наш комп'ютер. Причому, вирішити це завдання можна різними способами:

Сносів № 1: Завантажуємо і встановлюємо додаток Drive для комп'ютера, виконуємо синхронізацію. Ми вже говорили, що всі змінені файли зберігаються в сервісі Google Диск Drive, який може бути синхронізований з папкою «Google Диск» на нашому комп'ютері (що в папці, то і в Інтернеті; що в Інтернеті, то буде і в папці).

Якщо цей варіант вас зацікавить, перейдіть за посиланням для скачування програми, дотримуйтесь інструкцій по установці.

Сносів № 2: Прямо з інтерфейсу Google Docs при запущеному файлі проходимо в меню «Файл» – «Завантажити як ...». Вибираємо той формат, в якому хочемо отримати файл з Документів. Після скачування файлу з Google Docs, він потрапляє в папку завантажень браузера.

Створіть засобами Google Docs власне портфоліо. Для цього виберіть пункт Google Презентації, використовувати шаблон та у вікні, що відкрилося виберіть Портфоліо. Заповніть створюване портфоліо інформацією про себе та надайте доступ іншим.

Створіть у навчальних цілях власний канал на Youtube. Для наповнення його використовуйте відеоконтент із власної відеотеки. Для створення Youtube-каналу достатньо авторизуватися на YouTube під тим же логіном, що й акаунт Google. Увійшовши до YouTube користувач потрапляє на головну сторінку, на якій ліворуч розташоване бокове меню з розділами «Головна», «Популярне», «Підписки», «Бібліотека», «Фільми», «Налаштування», «Довідка», «Надіслати відгук». В центрі розташовується область, в якій розміщені рекомендовані сервісом відео. Зверху міститься рядок пошуку, а також інструменти:

– «Завантажити» (дозволяє користувачу завантажити власне відео на свій канал);

– «Сповіщення» (сповіщення про дії користувача, загальні сповіщення тощо).

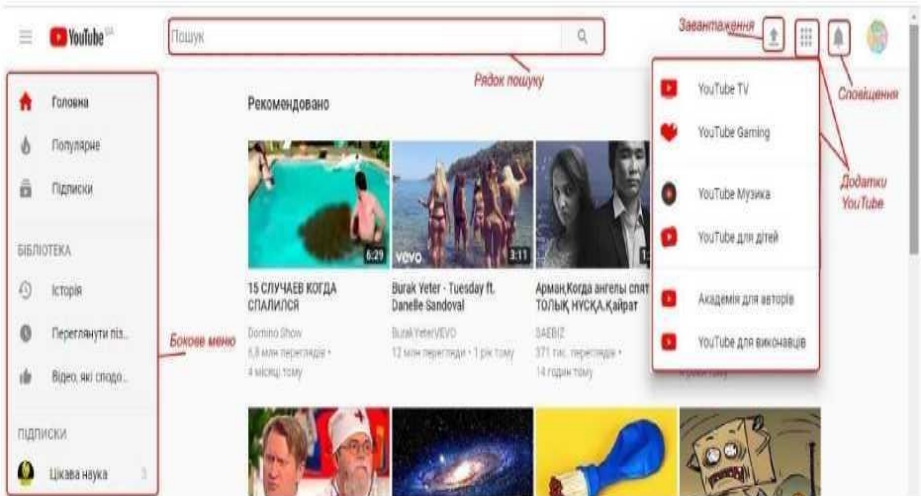

Рис. 2. Панель налаштувань Youtube-каналу

Для створення власного каналу на сайті YouTube необхідно

відкрити YouTube на комп'ютері або зайти на мобільний сайт. Далі спробуйте завантажити відео, залишити коментар або створити плейлист. Вам буде запропоновано створити канал. Переконайтеся, що назва і значок вірні, і підтвердіть створення каналу.

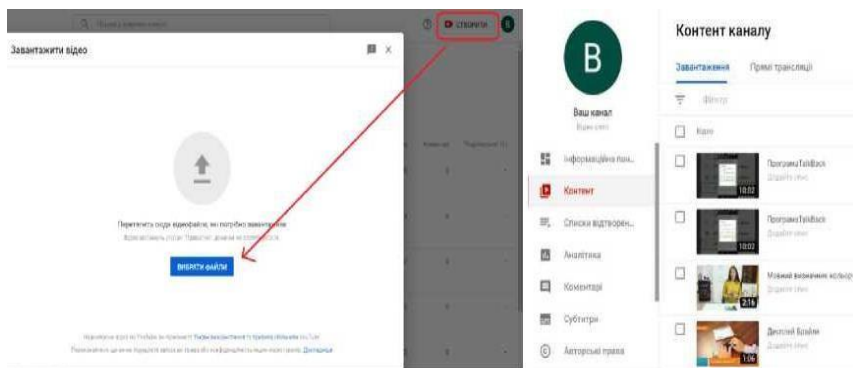

Рис. 3. Вікно конфігурації контенту каналу

Для навчальних цілей можливості, які надає сервіс YouTube, є просто унікальними: можна створювати навчальне відео, завантажувати на свій канал і показувати його на власному сайті. Ваш відеоролик можуть переглядати учні (студенти), а також колеги по роботі. Кожен з них може створювати власне відео, завантажувати його на сервер YouTube, обмінюватись між іншими користувачами такими відео. Можна створити цілу групу освітян, які б створювали такі відеоролики. Відеоролики не обов'язково завантажувати на власний сайт, достатньо скопіювати відповідний код, що знаходиться на YouTube біля відповідного відеоролика і вставити його у фрагмент коду сторінки свого сайту. Завантажене відео можуть переглядати всі користувачі та гості YouTube, проте права на перегляд відео можна змінювати. Здійсніть самостійно дослідження налаштувань власного YouTube-каналу та доступів до відео контенту інших користувачів.

Підготуйте звіт по практичній роботі та представте електронний варіант її виконання викладачеві.

Практичне завдання 7

Мета: дослідити особливості здійснення моніторингу контролю знань в інклюзивних групах з використанням сучасних засобів інформаційних технологій, практичні аспекти проектування комп'ютерних тестових завдань із врахуванням індивідуального та стандартизованого оцінювання досягнень учасників освітнього процесу.

Порядок виконання роботи:

1. Ознайомтесь із теоретичними відомостями до практичного заняття та із відповідним матеріалом лекційного заняття.
2. Створіть в Google Власний обліковий запис. У випадку коли, Ви зареєстровані – використайте уже існуючий обліковий запис.
3. Здійсніть дослідження особливостей роботи з Google Диском.
4. Створіть форму з опитувальником (5 запитань з варіантами відповідей) про використання хмарних технологій Google в освітньому процесі.

Щоб розпочати роботу зі створення форми, необхідно зайти на Google Диск та натиснувши на кнопку «Створити» обрати вкладку «Google Форми». Відкриється нова форма. Назву форми необхідно ввести в рядку «Форма без назви», автоматично назва відобразиться й у верхньому лівому куті. Під назвою можна додати опис форми.

У верхній частині Форми ліворуч від іконки користувача розташовано панель інструментів, яка містить:

– кнопку «Надіслати» (надає можливість користувачу поширювати створену форму декількома способами: електронною поштою з функцією додавання форми до електронного листа, посиланням з можливістю генерувати коротку URL-адресу, створенням HTML-коду для вставки його на сайт або блог, а також через соціальні мережі Google+, Facebook та Twitter);

– піктограму «Налаштування» (для налаштування форми; містить вкладки «Загальна», «Презентація», «Тести»);

– піктограму «Попередній вигляд» (дозволяє переглянути створену форму в окремому вікні в такому вигляді, як її побачить респондент);

– піктограму «Палітра кольорів» (дозволяє змінювати зовнішній вигляд форми, обравши запропоновані кольори і теми або завантаживши власні зображення).

Задаємо налаштування створюваного тесту та зберігаємо зміни.

Наступник кроком додаємо питання та варіанти відповідей, вказуємо кількість балів, які може отримати в результаті студент та зберігаємо питання.

Аналогічно додаємо наступні питання тесту, вибравши різновид варіанту відповіді та задаючи кількість балів на неї. Щоб зберегти опитувальник у раніше створеній папці виберіть піктограму Перемістити та у списку, що відкриється вкажіть потрібну директорію.

Наступним етапом буде надсилання відповідного покликання на форму користувачам. Для цього скопіюйте адресу опитувальника та надішліть його на електронну пошту або у Вайбер-групу.

Після проходження тесту-опитувальника Ви у вкладці Відповіді можете переглянути його результати у візуальному представленні або зберегти ці результати у вигляді Exel- файлу.

5. Самостійно здійсніть дослідження особливостей використання існуючих шаблонів Google-форм.

6. Підготуйте звіт по практичній роботі та представте електронний варіант її виконання викладачеві.

Використана та рекомендована література

1. Використання LearningApps.org. URL: <https://sites.google.com/site/badanovweb2/home/learningapps>.
2. Войтович Н.В., Найдьонова А.В. Використання хмарних технологій Google та сервісів Web 2.0 в освітньому процесі. Методичні рекомендації. Дніпро : ДПТНЗ «Дніпровський центр ПТОТС», 2017. 113 с.
3. Давиденко Г.В. Теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2015. 489 с.
4. Давиденко Г.В. Цифрова інклюзія та доступність: соціальна діджиталізація: монографія. Вінниця: ТВОРИ, 2023. 240 с.
5. Інклюзивна освіта та навчання в сучасних умовах трансформацій: психолого-педагогічні основи інклюзивної освіти : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (23.01–05.03. 2023). Вид. дім «Гельветика», 2023. 180 с.
6. Інформаційний супровід профілактики емоційного вигорання в умовах воєнного стану / уклад. І.Е. Коваленко. Віртуальний читальний зал освітянина. Рубрика «Освіта і наука в умовах війни» (відео-проект «Безбар'єрний простір ВЧЗО: інформаційно-аналітична підтримка психічного здоров'я освітян в умовах воєнних реалій»). Київ, 2023. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740976/>
7. Качуровська О. Корекція мовленнєвого розвитку молодших школярів із тяжкими вадами мовлення засобами комп'ютерних технологій : дис... кандидата наук : 13.00.03 К., 2006. 224 с.
8. Коссова-Сіліна Г.О. Інклюзивне навчання. Робота із здобувачами освіти із особливими освітніми потребами : електрон. навч. курс. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 129 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740470/>.
9. Навчання і виховання в інклюзивному освітньому просторі: теорія та практика : тези доповідей IV Всеукраїнської науково-

практичної конференції (16 травня 2024). Хмельницький : Хмельницький інститут соціальних технологій Ун-ту «Україна», 2024. 136 с.

10. Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text>.

11. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзія: покроково для педагогів: навчально-методичний посібник. Київ, 2023. 232 с.

12. Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі : матеріали X Міжнародної науковопрактичної конференції (21 листопада 2024 року, м. Суми). Суми : СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2024. 373 с.

13. Рожкова Н.С. Використання ІКТ у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. На урок. URL: <https://naurok.com.ua/vikoristannya-ikt-uroboti-z-ditmi-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebam-293090.html>

14. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навчальний посібник / [А.В. Гета, В.М. Заїка, В.В. Коваленко та ін.] ; за заг. ред. Ю.Г. Носенко. Полтава : ПУЕТ, 2018. 261 с.

15. Шеремет М., Загурська Г. Сучасні комп'ютерні технології в логопедичній роботі. *Збірник наукових статей НПУ імені М.П. Драгоманова*. Випуск 1. К. : 2001. С. 183–192.

16. Цифрові інновації та соціальні трансформації в освіті та професійному середовищі: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конференції (28 листопада 2024 р.) / упорядн. : Бацуровська І.В., Кашина Г.С. К. : АПСВТ, 2024. 86 с.

17. Цифрові інструменти для онлайн і офлайн навчання: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. 64 с.

18. Palatometer helps people find a voice.

URL:

<https://www.deseret.com/2005/9/26/19914103/palatometer-helps-people-find-a-voice/>.

19. Sander Dromey, Inter-and Intra-Speaker Variability, A Palatometric Study. 2007. P. 66–68.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

3.1. Наукова грамотність – компетентність фахівця
XXI століття

3.2. Становлення наукової парадигми

3.3. Основні категорії науки

3.4. Методологія наукового пізнання

3.5. Методи наукового пізнання

Тестові завдання

Практичні завдання

Використана та рекомендована література

Тема 3.1. Наукова грамотність – компетентність фахівця XXI століття

Наукова грамотність (Scientific literacy, SL) – поняття, яке розглядається багатьма країнами з другої половини 20 століття (див. рис. 3.1). З цього часу дослідники обговорювали, яка мета викладання науки і чого повинні навчитися здобувачі освіти, щоб стати науково грамотними.

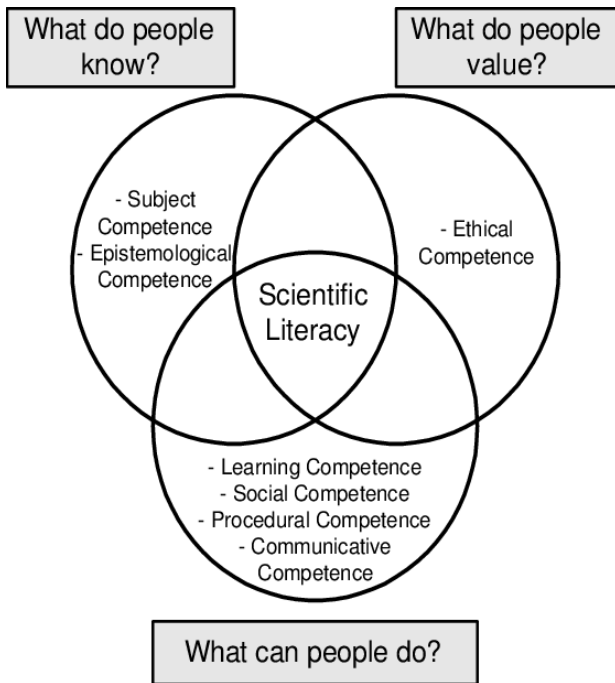

Рис. 3.1.1. Структура наукової грамотності

URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Meaning-of-Scientific-Literacy.-Holbrook-Rannikm%C3%A4e/cc639d17b7cfc48f63ad22592074c83dd90e4e52>

Для визначення наукової грамотності як загальної мети «загальної грамотності» Мілтон О. Пелла (професор наукової освіти Університету Вісконсіна) встановив вісім ключових категорій:

1. Концепції: вони складають словник науки і визнаються як емпіричними, так і теоретичними і існують на різних рівнях складності, складності та абстракції.

2. Емпіричні закони: це послідовності, що відзначаються в природному світі і вербалізуються за допомогою понять, поєднуючи терміни і умовності.

3. Теоретичні закони: це постульовані послідовності у світі природи.

4. Регулятивні принципи: це правила, які визначають методи, що використовуються при розробці понять і законів, а також критерії їх прийняття.

5. Пояснення: підпорядкування подій законам, теоретичним або емпіричним.

6. Передбачення: використання фактів і законів для прогнозування майбутніх подій.

7. Взаємодія науки і суспільства: використання продуктів науки і запити суспільства щодо нових продуктів і областей дослідження, а також вимоги науки щодо підтримки і можливостей розвитку.

8. Гуманістичний підтекст: історичний розвиток знання і те, як воно взаємопов'язане з культурою.

Наприкінці 20-го століття Пол Херд у своїй статті «Наукова грамотність: нові уми для світу, що змінюється» обґрунтував необхідність зміни наукової освіти та наукових навчальних програм. Він стверджував: «Освіта в галузі науки набуває нових вимірів зі зміною іміджу науки/техніки, культурою, що швидко змінюється, і епохою наукомісткої епохи».

У цьому контексті Херд визначив наукову грамотність як «когнітивні здібності для використання науково-технічної інформації в людських справах і для соціального та економічного прогресу». Студенти, які володіють набором навичок мислення вищого порядку та когнітивних стратегій, є науково грамотними і спроможні:

- відрізнати теорію від догми, а дані від міфу і фольклору; в

- визнають, що майже на кожен факт свого життя так чи інакше вплинула наука/техніка;
- знають, що наука в соціальному контексті часто має виміри в політичних, судових, етичних, а іноді й моральних інтерпретаціях;
- знають способи проведення наукових досліджень і те, як їх результати підтверджуються;
- використовують наукові знання, де це доречно, при прийнятті життєвих і соціальних рішень, формуванні суджень, вирішенні проблем і здійсненні дій;
- відрізняють науку від псевдонауки, такої як астрологія, шарлатанство, окультизм і забобони;
- визнають кумулятивний характер науки як «нескінченний кордон»;
- сприймають наукових дослідників як виробників знань, а громадян - користувачами наукових знань;
- усвідомлюють прогалини, ризики, обмеження та ймовірності у прийнятті рішень, пов'язаних зі знаннями науки чи техніки;
- вміють аналізувати та обробляти інформацію, щоб генерувати знання, які виходять за межі фактів;
- визнають, що наукові концепції, закони і теорії не є жорсткими, а по суті мають органічну якість; вони ростуть і розвиваються; те, чого навчають сьогодні, завтра може не мати такого ж значення;
- знають, що наукові проблеми в особистому та соціальному контексті можуть мати більше однієї «правильної» відповіді, особливо проблеми, які пов'язані з етичними, судовими та суспільними діями;
- розпізнають, коли причинно-наслідковий зв'язок неможливо встановити;
- розуміють важливість дослідження заради нього самого як продукту допитливості вченого. Визнають, що в науковій галузі багато чого невідомо, і що про найважливіше відкриття може бути оголошено завтра;
- відрізняють докази від пропаганди, факт від вигадки, сенс від нісенітниць, знання від думки.

Таким чином, *наукова грамотність* – це процес надбання, аналізу, синтезу, кодування, оцінки та використання досягнень науки і техніки в людському та соціальному контекстах. Наукова освіта, орієнтована на наукову грамотність, прагне до засвоєння наукових понять, а також виходить за межі цього виміру, має на меті формувати здобувачів цілісно, прагнучи синергії інших галузей знань, таких як технології, суспільство, навколишнє середовище та формування громадянства.

При застосуванні концепції STS (Science-Technology-Society) знання перестають бути керівним центром навчання, а здобувач освіти починає відігравати центральну роль у побудові наукових концепцій та пошуку співвідношень науки з технікою та суспільством.

Отож вважаємо, що науково грамотна людина здатна:

1. Користуватися науковою мовою: читати, писати, систематизувати наукове визнання.
2. Розуміти основні поняття, принципи та наукові теорії.
3. Знати, як застосовувати наукове визнання в історичному, соціальному та екологічному контекстах.
4. Розуміти природу науки: стандарти, дослідження, науковий метод і природу науки.
5. Розуміти, як наука і техніка працюють разом.
6. Розуміти вплив науки і техніки на суспільство.

Наука – це системний метод пізнання світу, який базується на спостереженнях, експериментах і логічних висновках. Вона використовує об'єктивні докази, перевіряє свої теорії та змінюється відповідно до нових відкриттів. На противагу їй, псевдонаука лише імітує науковий підхід, але не дотримується його принципів: вона спирається на непідтверджені твердження, ігнорує критику та часто маніпулює фактами (див. табл. 3.1.1).

Наприклад, астрономія є наукою, бо ґрунтується на математичних розрахунках і спостереженнях, тоді як астрологія – це псевдонаука, оскільки її прогнози не мають наукового обґрунтування.

Таблиця 3.1.1

Ознаки науки та псевдонауки

Ознака	Наука	Псевдонаука
Об'єктивність	Спирається на факти, докази та експерименти.	Ґрунтується на віруваннях, суб'єктивних переконаннях або неперевічених теоріях.
Методологія	Використовує науковий метод: спостереження, експеримент, перевірку гіпотез.	Не має чіткої методології, часто покладається на інтуїцію або «авторитетну думку».
Фальсифікованість (можливість спростування)	Теорії можуть бути перевірені та спростовані новими даними.	Теорії зазвичай побудовані так, що їх неможливо спростувати (або ігнорують спростування).
Повторюваність	Експерименти можна відтворити й отримати ті самі результати.	Результати непослідовні, часто змінюються або не можуть бути повторені незалежними дослідниками.
Прогнозування	Дозволяє робити точні передбачення, які можна перевірити.	Або не робить прогнозів, або дає дуже розмиті передбачення, які можна тлумачити по-різному.
Розвиток	Постійно оновлюється, змінюється під впливом нових відкриттів.	Не змінюється, часто апелює до старих або «таємних» знань.
Критика	Відкрита до критики, допускає сумніви й перевірку.	Відкидає критику, стверджує, що опоненти просто «не розуміють істини».
Посилання на авторитет	Спирається на експериментальні дані та незалежні дослідження.	Часто посиляється на окремих «авторитетів» або «геніїв», ігноруючи наукову спільноту.

Ще одним прикладом є медицина та гомеопатія. Медицина – це наука, яка базується на клінічних дослідженнях, експериментально підтверджених методах лікування та строгих стандартах перевірки ефективності препаратів. Натомість гомеопатія – це псевдонаука, оскільки її принципи (наприклад, «подібне лікується подібним» і розведення речовин до майже нульової концентрації) не мають наукового обґрунтування. Дослідження показали, що гомеопатичні засоби не ефективніші за плацебо.

Розрізняти науку та псевдонауку важливо, адже лише справжнє наукове знання допомагає людству розвиватися та ухвалювати обґрунтовані рішення.

Основні ознаки науки та псевдонауки виокремлено у табл. 3.1.1 (згенеровано за допомогою chatgpt <https://chatgpt.com/g/g-69HnvSsrn-ukrainian-voice>). Як зазначає М. Казаков, «...проблема демаркації науки і псевдонауки, а також інших форм знання, які не є науковими, але при цьому й не претендують на статус науки, залишається однією з найактуальніших проблем як сучасної науки в цілому, так і епістемології та філософії науки, сфер, у яких формується метатеоретичне знання і самосвідомість самої науки».

Джерела інформації

1. Aragão S., Marcondes E., Khan S. Fundamentals of Scientific Literacy: A Proposal for Science Teacher Education Program. *Literacy Information and Computer Education Journal (LICEJ)*. 2018. Vol. 9, Issue 4. P. 3037–3045.

2. Perig A.V. Didactic Student-Friendly Approaches to More Effective Teaching of the Fundamentals of Scientific Research in a Digital Era of Scientometrics. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*. 2018. Vol. 14 (12), em1632. URL: <https://doi.org/10.29333/ejmste/97188>.

3. Казаков М. Структурно-функціональний метод верифікації як підхід до демаркації науки і псевдонауки. *Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія*. 2016. Вип. 779. С. 31–39.

Тема 3.2. Становлення наукової парадигми

На початку XXI століття глобальні зміни в розвитку людської цивілізації, пов'язані зі стрімким зростанням продуктивних сил і, як наслідок, обсягу знань (рис. 3.2.1). Вони супроводжуються, зокрема, переглядом фундаментальних уявлень про роль і місце науки.

Загальною тенденцією є своєрідне зміщення науки з центральних світоглядних позицій і фактична відмова від визнання наступності в розвитку знання. Висловлюються припущення про початок етапу «кінця» безроздільного панування основних ментальних, ідеологічних і культурних кліше «класичної науки», тобто того, що можна було б назвати науковою парадигмою.

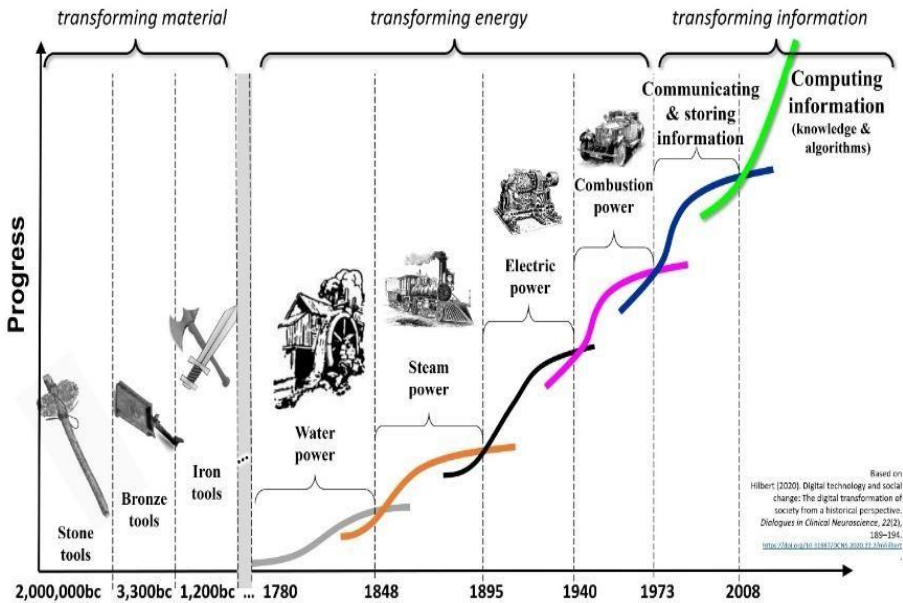

Рис. 3.2.1. Вектор технологічного прогресу

URL:

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/d7/LongWavesThreeParadigms.jpg/1920px-LongWavesThreeParadigms.jpg>

Концептуально широко поширене судження пов'язувати отримання, систематизацію і використання знань про навколишню дійсність з наукою. Однак далеко не кожне знання є наукою – особливою галуззю людської діяльності, спеціально спрямованою на пошук, систематизацію і застосування інформації про дійсність. Така реальність може складатися з фізичних, біологічних, технічних об'єктів, психічних і соціальних процесів, зокрема в розумових процесах.

Варто відзначити, що наука – це історично недавнє явище в житті людини. Водночас вона не могла виникнути без певної системи відомостей про природу і суспільство, а тому людина почала використовувати і підкоряти собі речовини і сили природи задовго до виникнення науки, використовуючи інші, «донаукові» форми пізнання.

Проблема формування і розвитку наукового знання часто представляється у вигляді кількісного зростання інформації про природу, технічні пристрої і суспільство, без урахування специфіки наукового знання, відмінної від будь-якої іншої. Водночас існували й інші погляди, згідно з якими не тільки соціальний розвиток, а й інтелектуальна еволюція характеризувалася етапами, що значною мірою було визначальним для соціальних змін.

Комте (1899), перший мислитель в історії філософії – основоположник позитивізму, який мав базову технічну освіту, застосував принципово новий підхід до розуміння і інтерпретації ряду наукових проблем. Він виділив три форми людського мислення.

У першому – богословському, люди пояснюють всі явища дією надприродних сил.

У другому – метафізичному, явища трактуються як результат певних «причин», що руйнують релігійні уявлення, готуючи формування третьої форми – позитивної, яка мотивує все науково. Ці міркування, відповідно до конкретних реалій сьогодення, є результатом припущень, а не наукового аналізу.

Системний характер соціальних знань на кожному етапі розвитку визначається двома факторами.

По-перше, необхідно мати на увазі, що знання про навколишнє середовище є більш-менш повним і точним ідеальним відображенням останнього, яке насправді є не простою сукупністю окремих об'єктів і

явищ, а внутрішньо пов'язаною системою. Тому його адекватне відображення має носити і системний характер.

По-друге, важливо мати на увазі, що знання через своє соціальне існування передбачає «фрагментацію» наявного обсягу «в головах» індивідів. Тому цілісність знань може бути забезпечена тільки їх системним характером. Це стосується всіх форм знання, а в найбільшій мірі – наукового знання, парадигматичне формування якого представляє особливий інтерес.

На основі отриманої таким чином інформації знання систематизувалися і організовувалися в цілісну систему, де кількісні характеристики знань відігравали надзвичайно важливу роль. Спочатку систематизація здійснювалася шляхом «нав'язування» природному середовищу в її ідеальному відображенні як організаційного принципу тих системних зв'язків, які були відомі людству в безпосередній сфері його існування, а пізніше – у вигляді соціальних зв'язків. У розвиненому вигляді такого роду система, заснована на образі як вихідному елементі, отримала назву міфології.

Наступним кроком стала філософія, яка на основі, здавалося б, апріорних елементів – категорій – досконало конструювала світ у вигляді більш-менш цілісної системи певних фрагментів, а ті своєрідної конструкції, «накладеної» на дійсність як певну картину. Однак тільки на третьому, науковому, етапі – відображенні світу з досягненням досить високого рівня знань – фактично цей світ у всьому його різноманітті став основою для узагальнень в системно пов'язаних поняттях. Тому становлення наукової парадигми пройшло довгий шлях в історичному розвитку, починаючи з міфології.

Історичні процеси показують, що наука не є цілісним і завершеним явищем, яке базується на фундаменті визначення алгоритмів. Будь-яка наука в своєму розвитку прагне до цього, а наукова парадигма веде до відправних точок через множинність перехрещених і парадоксальних шляхів. Відповідно, необхідний спеціальний методологічний аналіз для зіставлення різних етапів історичного розвитку науки.

У цьому контексті автори вважають за доцільне акцентувати увагу на трьох етапах отримання та організації знань, загальна характеристика яких представлена вище. Всі етапи об'єднані сукупністю підходів: *перший*, практичний – отримання знань з навколишнього світу, і *другий*,

теоретичний – конструювання на основі набутих знань про систему, узагальнену, ідеальну модель світу, його елементів або аспектів. Ці етапи мають істотну різницю у взаємозв'язку між теоретичним і практичним.

Якщо на етапі міфології теоретична модель формується, перш за все, на основі знань, отриманих в ході практичної діяльності, то філософська система, як правило, розвивається на основі «абстрактних» спостережень. У науковій діяльності основним методом накопичення знань є усвідомлений вплив з цією метою на об'єкти реального світу, або експеримент.

Таким чином, наука поєднує як експериментальне вивчення об'єктів дійсності, так і їх теоретичне вивчення, яке відноситься вже не безпосередньо до об'єкта, а до його теоретичної моделі. У науці поділ теоретичного та експериментального знання – двох сторін єдиного цілісного процесу – доведено до логічного завершення.

Сучасні досягнення свідчать про те, що якби наука знала основні закони руху матерії, то їх математичні вирази описували б всі явища природи і суспільного життя. Однак людство не знає всіх основних законів, і кожен крок у вивченні природи – це завжди лише наближення до істини.

Необхідно також враховувати нескінченну кількість взаємозв'язків між реальними об'єктами, що ніколи не дозволить описати рух реального об'єкта обмеженим математичними законами. Проте узагальнення множинності окремих випадків виробило в науці здатність якісно оцінювати явища, зокрема постулати, що сприймаються як належне, без доказу (аксіоматичний метод).

Крім того, наука має в своєму арсеналі методичні прийоми, спрямовані на узагальнене розуміння отриманої експериментальним шляхом інформації, яка використовується в процесі побудови теоретичної моделі і планування експериментів. Все це – наукова парадигма, що сформувалася в результаті довгого і складного шляху розвитку людських знань.

Термін *«парадигма»* у філософію науки уперше впровадив Густав Бергман, однак справжній пріоритет у його використанні і поширенні належить Томасу Куну.

У своїй книзі *«Структура наукових революцій»* (1962) Т. Кун виділяє два основні аспекти парадигми: епістемічний й соціальний. В

епістемічному плані парадигма – це сукупність фундаментальних знань, цінностей, переконань і технічних прийомів, що виступають як зразок наукової діяльності. У соціальному – парадигма характеризується через конкретне наукове співтовариство, цілісність і границі якого вона визначає.

Зміну парадигми здійснюють за допомогою наукових революцій, що пов'язано зі своєрідним гештальт-перемиканням наукового співтовариства на нову систему світогляду й цінностей.

Джерела інформації

1. Griffen L., Ryzheva N., Nefodov D., Hryashchevskaya, L. Historical stages in the formation of the scientific knowledge system in a theoretical and methodological context. *Linguistics and Culture Review*. 2021. Vol. 5(S2). P. 96-107. <https://doi.org/10.21744/lingcure.v5nS2.1333>.

2. Alekseev A.N., Buraeva E.V., Kletskova E.V., Rykhtikova N.A. Stages of Formation of Industry 4.0 and the Key Indicators of Its Development. In: Popkova, E., Ragulina, Y., Bogoviz, A. (eds) *Industry 4.0: Industrial Revolution of the 21st Century. Studies in Systems, Decision and Control*. 2019. Vol. 169. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-94310-7_9.

Тема 3.3. Основні категорії науки

Наукова ідея – інтуїтивне пояснення явища (процесу) без проміжної аргументації, без усвідомлення всієї сукупності зв'язків, на основі яких робиться висновок. Наукова ідея базується на наявних знаннях, але виявляє раніше непомічені закономірності. Свою специфічну матеріалізацію ідея знаходить у гіпотезі.

Гіпотеза – наукове припущення, висунуте для пояснення певних явищ (процесів) або причин, які зумовлюють даний наслідок. Наукова теорія включає в себе гіпотезу як вихідний момент пошуку істини, яка допомагає суттєво економити час і сили, цілеспрямовано зібрати і згрупувати факти.

Якщо гіпотеза узгоджується з науковими фактами, то в науці її називають теорією або законом. Гіпотези (як і ідеї) мають імовірнісний

характер і проходять у своєму розвитку три стадії: – накопичення фактичного матеріалу і висунення на його основі припущень; – формулювання гіпотези і обґрунтування на основі припущення прийнятої теорії; – перевірка отриманих результатів на практиці і на її основі уточнення гіпотези. Якщо при перевірці результат відповідає дійсності, то гіпотеза перетворюється на наукову теорію.

Закон – внутрішній суттєвий зв'язок явищ, що зумовлює їх закономірний розвиток. Закон, винайдений через здогадку, необхідно потім логічно довести, лише в такому разі він визнається наукою. Наукові закони – найважливіша ланка в системі наукових знань, що відображає найбільш істотні, стійкі, повторювані об'єктивні внутрішні зв'язки в природі, суспільстві й мисленні. Зазвичай закони виступають у формі певного співвідношення понять, категорій.

Для доведення закону наука використовує судження. Найбільш високою формою узагальнення й систематизації знань є теорія. Під теорією розуміють вчення про узагальнений досвід (практику), що формулює наукові принципи й методи, які дозволяють узагальнити й пізнати існуючі процеси і явища, проаналізувати дію на них різних факторів і запропонувати рекомендації з використання їх у практичній діяльності людей.

Наука – це сукупність теорій. Теорія – вчення, система ідей, поглядів, положень, тверджень, спрямованих на тлумачення того чи іншого явища. Це не безпосереднє, а ідеалізоване відображення дійсності. Теорію розглядають як сукупність узагальнюючих положень, що утворюють науку або її розділ; систему наукових концепцій, принципів, положень, фактів. Вона виступає як форма синтетичного знання, в межах якого окремі поняття, гіпотези і закони втрачають колишню автономність і перетворюються на елементи цілісної системи. Рис. 3.3 ілюструє загальну класифікацію наук.

Наукова концепція – система поглядів, теоретичних положень, основних думок щодо об'єкта дослідження, які об'єднані певною головною ідеєю. Концептуальність – це визначення змісту, суті, сенсу того, про що йде мова.

Рис. 3.3.1. Класифікація наук

URL: <http://ukrsocion.org/wp-content/uploads/2016/01/Prof.jpg>

Принцип (постулат, аксіома) – найабстрактніше визначення ідеї, вихідні положення певної галузі науки. Вони є початковою формою систематизації знань (аксіоми евклідової геометрії, постулат Бора в квантовій механіці тощо).

Поняття – це думка, виражена в узагальненій формі, яка визначає суттєві і необхідні ознаки предметів та явищ і взаємозв'язки. Якщо поняття увійшло до наукового обігу, його позначають одним словом або використовують сукупність слів – термінів.

Розкриття змісту поняття називають його визначенням. Останнє має відповідати двом найважливішим вимогам: – вказувати на найближче родові поняття; – вказувати на те, чим дане поняття відрізняється від інших понять. Поняття, як правило, завершує процес

наукового дослідження, закріплює результати, отримані вченим особисто у своєму дослідженні. Сукупність основних понять називають понятійним апаратом тієї чи іншої науки.

Найбільш широкі поняття називають категоріями. Це самі загальні абстракції.

Науковий факт – подія чи явище, яке є основою для висновку або підтвердження. Він є елементом, який у сукупності з іншими становить основу наукового знання, відбиває об'єктивні властивості явищ та процесів. На основі наукових фактів визначаються закономірності явищ, будуються теорії і виводяться закони.

Рух думки від незнання до знання керується методологією. Методологія наукового пізнання – вчення про принципи, форми і способи науково-дослідницької діяльності. Метод дослідження – це спосіб застосування старого знання для здобуття нового знання. Він є засобом отримання наукових фактів.

Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text/>) трактує наукові дослідження наступним чином.

Прикладні наукові дослідження – теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання і використання нових знань для практичних цілей.

Результатом прикладних наукових досліджень є нові знання, призначені для створення нових або вдосконалення існуючих матеріалів, продуктів, пристроїв, методів, систем, технологій, конкретні пропозиції щодо виконання актуальних науково-технічних та суспільних завдань.

Фундаментальні наукові дослідження – теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання нових знань про закономірності організації та розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язків. Результатом фундаментальних наукових досліджень є гіпотези, теорії, нові методи пізнання, відкриття законів природи, невідомих раніше явищ і властивостей матерії, виявлення закономірностей розвитку суспільства тощо, які не орієнтовані на безпосереднє практичне використання у сфері економіки.

Педагогіка – це наука, що вивчає процес навчання, виховання та розвитку особистості. Вона займає проміжне місце між гуманітарними, природничими та соціальними науками, оскільки використовує їхні

методи та знання для досягнення своєї основної мети – формування всебічно розвиненої людини.

Педагогіка тісно пов'язана з іншими науками, оскільки вони доповнюють її знаннями та методами дослідження.

Філософія забезпечує педагогіку світоглядними основами, визначає цінності та принципи виховання.

Психологія допомагає зрозуміти закономірності розвитку і поведінки особистості, що безпосередньо впливає на методи навчання.

Соціологія досліджує вплив суспільства на освітні процеси та сприяє адаптації навчання до соціальних умов.

Медицина, особливо дитяча та вікова фізіологія, відіграє важливу роль у розробці методів виховання з урахуванням фізичного здоров'я дитини.

Інформатика у сучасному світі активно інтегрується в педагогіку, допомагаючи впроваджувати цифрові технології для більш ефективного навчання.

Таким чином, педагогіка є міждисциплінарною наукою, яка взаємодіє з багатьма сферами знань для забезпечення якісного навчального процесу. Це наука, що тісно взаємодіє з іншими галузями знань, постійно розвивається і вдосконалюється відповідно до змін у суспільстві та технологіях. У закордонних джерелах педагогіка трактується також як «наука і мистецтво викладання».

Джерела інформації

1. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

2. The Essence of Science: What Is The Philosophy Of Science? 2023. <https://mindthegraph.com/blog/what-is-the-philosophy-of-science/>

3. Tirri K., Toom A. The moral role of pedagogy as the science and art of teaching. In Pedagogy in basic and higher education: Current developments and challenges. IntechOpen, 2020. Pp. 3–13.

Тема 3.4. Методологія наукового пізнання

Наука – це спосіб дослідження, метою якого є постановка питань про світ, отримання відповідей і оцінка ступеня їхньої достовірності завдяки спільним зусиллям, спрямованим на те, щоб переконатися, що вони добре обґрунтовані. «Світ» тут слід тлумачити широко: він охоплює природні явища в різних масштабах часу та тривалості, соціальні та поведінкові явища, математику та інформатику. Наукове дослідження зосереджується на чотирьох основних цілях:

- (1) описати світ (наприклад, таксономічні класифікації),
- (2) пояснити світ (наприклад, еволюцію видів),
- (3) передбачити, що станеться у світі (наприклад, прогноз погоди),
- (4) втручатися в конкретні процеси чи системи (наприклад, зробити сонячну енергію економічною або розробити кращі ліки).

Методологія науки (від грецьк. *μεθοδολογία* – вчення про способи) – це система методологічних і методичних принципів і прийомів, операцій і форм побудови наукового знання.

До загальнонаукової методології слід віднести системний підхід, застосування якого потребує кожний об'єкт наукового дослідження. Сутність його полягає у комплексному дослідженні великих і складних об'єктів (систем), дослідженні їх як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин.

Для конкретних наук методологія пізнання (дослідження) є сукупністю методів і засобів, спрямованих на вирішення поставлених проблем.

Методологія – це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища.

Методологія:

- визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища;
- скеровує, передбачає особливий шлях досягнення певної науково-дослідницької мети;
- забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;

- допомагає введенню нової інформації до фонду теорії науки у вигляд нових понять, категорій, законів, гіпотез, ідей, теорій;

- забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;

- створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання;

- організує використання нових знань у практичній діяльності.

Виокремлюють низку загальних **принципів методології пізнання**.

Принцип єдності теорії і практики демонструє, що вони є нерозривно пов'язаними і взаємообумовлюють один одного в процесі людської діяльності. Він розкриває діалектику руху людського знання до істини, констатує визначальну роль практики, яка є критерієм істинності теоретичних положень.

Принцип визначеності вимагає повного і всебічного відображення найбільш істотних сторін і закономірностей об'єктивних процесів, конкретного історичного підходу до їх оцінки.

Принцип пізнаваності означає, що об'єктивний світ, що існує поза і незалежно від нас, може бути пізнаний, так як немає принципових перешкод для того, щоб у ході діяльності людина могла освоїти зовнішній світ.

Принцип підпорядкованості стверджує об'єктивну обумовленість одного явища іншим і вимагає врахування різноманіття відносин і зв'язків.

Принцип розвитку полягає в тому, що формування наукового знання відбувається при повному і всебічному відображенні процесів становлення розвитку об'єкта пізнання, його протиріч, кількісних і якісних змін та їх взаємного переходу.

Принцип об'єктивності вимагає розгляду процесів, явищ, речей такими, якими вони є, без упередженості, в усьому різноманітті їх сторін, зв'язків, відносин.

Наукове пізнання – галузь людської діяльності, результатом якої є наукове знання. Наукове пізнання вирізняється двома особливостями.

Першою особливістю є його об'єктивність (все у світі розвивається незалежно від того, подобається нам це чи ні).

Друга особливість наукового пізнання – це спрямованість результатів у майбутнє.

Наукове пізнання – це перш за все чітко спланована діяльність. При цьому кожний вчений має право на свою точку зору, повинен мати свою думку, з якою безумовно слід рахуватись. Наука є суспільною за своїм походженням, розвитком та використанням.

Будь-яке наукове відкриття є загальною працею, сумарним відтворенням людських успіхів у пізнанні світу. Тому наукове вивчення зобов'язує не тільки добросовісно зображати чи просто описувати, й усвідомлювати своє ставлення до того, що відомо або з досвіду, або з попереднього вивчення, тобто визначати якість невідомого за допомогою відомого.

Не завжди наукові відкриття дають миттєві результати. Для цього потрібен час, поки істинне наукове відкриття визнається науковою спільнотою та суспільством.

Наукове і ненаукове пізнання (буденна свідомість, художнє пізнання, міфологія, релігія, окульти науки, астрологія, алхімія, графологія, спіритизм, паранормальне пізнання, біолокація, контактерство, левітація, телепатія, медіативне пізнання тощо) завжди знаходились у протидії, і це визначило ще одну особливість наукового пізнання.

Наукове пізнання обов'язково проходить такі етапи, як спостереження, класифікація, опис, експеримент і пояснення досліджуваних природних явищ.

Ненауковим методам ці етапи не притаманні взагалі або ж вони присутні в них розрізнено.

Формою здійснення розвитку науки є наукове дослідження, тобто цілеспрямоване вивчення за допомогою наукових методів явищ і процесів, аналіз впливу на них різних чинників, а також вивчення взаємодії між явищами з метою отримання переконливо доведених і корисних для науки і практики рішень з максимальним ефектом.

Наукове дослідження характеризується об'єктивністю, відтворюваністю, доказовістю і точністю.

Результати наукових досліджень тим кращі, чим вищий науковий рівень висновків, узагальнень, чим вища їх достовірність та ефективність.

Джерела інформації

1. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

2. Reproducibility and Replicability in Science. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine 2019. Washington, DC: The National Academies Press. URL: <https://doi.org/10.17226/25303>.

Тема 3.5. Методи наукового пізнання

Процес пізнання, як основа будь-якого наукового дослідження, є складним і вимагає спеціальних підходу та застосування певних методів та методологій. Специфіка наукової діяльності в значній мірі визначається методами.

Слово «метод» походить від грецької – *metodos*, у широкому розумінні воно означає – «шлях до чогось», шлях дослідження, шлях пізнання, свідомий спосіб досягнення певного результату, здійснення певної діяльності, вирішення певних задач.

Метод – система правил і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей природи, суспільства, мислення, це спосіб досягнення певних результатів у науковому пізнанні й практичній діяльності. Тобто – це сукупність певних правил, прийомів, способів, дій що орієнтують суб'єкта у вирішенні конкретної задачі, досягненні певного результату у певній сфері діяльності (див. рис. 3.5.1).

Знання методів має величезне практичне значення, воно орієнтує дослідника, допомагає відокремити «істотне» від «другорядного», намітити шлях проходження від «невідомого» до «відомого», від «простого» до «складного», від «передумов» до «висновків».

Розмаїття видів людської діяльності зумовлює розмаїття розроблених методів, що можуть бути класифіковані за різними критеріями.

Рис. 3.5.1. Структура наукового дослідження
 URL: <https://socialdata.org.ua/manual/manual0/>

У сучасній науці склалася багаторівнева структура методології знання, згідно якої методи наукового пізнання за ступенем загальності і сфери застосування можуть бути поділені на чотири основні групи.

1. Загальні (філософські) – діють у всіх науках і на всіх етапах пізнання.
2. Загальнонаукові – застосовуються в гуманітарних, природничих і технічних науках.
3. Часткові – для певних наук (внутрішньо та міждисциплінарні).
4. Спеціальні – для однієї, конкретної (специфічної) науки.

Такий поділ методів завжди умовний, оскільки в міру розвитку пізнання науковий метод може переходити із однієї категорії в іншу.

Науковий метод – це процес об’єктивного встановлення фактів шляхом випробувань і експериментів. Основний процес включає проведення спостереження, формування гіпотези, прогнозування, проведення експерименту та, нарешті, аналіз результатів.

Принципи наукового методу можна застосовувати в багатьох сферах, включаючи наукові дослідження, бізнес і технології. Науковий метод використовує серію кроків для встановлення фактів або створення знань. Загальний процес добре налагоджений, але особливості кожного

кроку можуть змінюватися залежно від того, що перевіряється та хто його виконує.

Методи педагогічних досліджень – це сукупність способів і прийомів, що використовуються для вивчення процесів навчання, виховання та розвитку особистості. Вони поділяються на кілька груп залежно від характеру досліджень. До цих груп можемо віднести такі методи:

1. *Теоретичні методи.* Ці методи використовуються для аналізу наукових джерел і формування нових ідей:

- аналіз і синтез – розгляд освітніх явищ у деталях та їх об'єднання в єдину систему;

- порівняння – зіставлення педагогічних явищ для виявлення подібностей і відмінностей;

- абстрагування та узагальнення – виокремлення найважливіших рис педагогічних явищ і формулювання загальних принципів;

- моделювання – створення схем, моделей освітніх процесів для прогнозування результатів.

2. *Емпіричні методи.* Ці методи ґрунтуються на безпосередньому вивченні педагогічної практики:

- спостереження – систематичне вивчення поведінки учнів і вчителів у природних умовах;

- анкетування і тестування – методи збору інформації про думки, знання та здібності учасників навчального процесу;

- інтерв'ю та бесіда – отримання глибших відповідей та аналіз педагогічних явищ через спілкування;

- педагогічний експеримент – активне втручання в освітній процес для перевірки ефективності нових методик і технологій.

3. *Статистичні методи:*

- обробка та аналіз даних – використання математичних методів для оцінки ефективності педагогічних рішень;

- методи оцінювання успішності – аналіз результатів навчання учнів за допомогою бальної системи, рейтингових оцінок тощо.

Науковий метод є потужним інструментом. Однак, як і будь-який інструмент, неправильне використання може завдати більше шкоди, ніж користі. Це відомо як фальсифікованість.

Науковий метод можна використовувати лише для перевірених явищ. Хоча багато чого в природі можна перевірити та виміряти, деякі сфери людського досвіду недоступні для об'єктивного спостереження.

Як доказ, так і спростування гіпотези є однаково дійсними результатами тестування. Можна проігнорувати результат або внести упередження, щоб спотворити результати тесту таким чином, щоб вони відповідали гіпотезі. Не слід скидати з рахунків дані, що суперечать гіпотезі.

Під час тестування важливо контролювати інші змінні та впливи, щоб не спотворити результати. Незважаючи на те, що це важко, неврахування їх може призвести до недійсних даних. Наприклад, тестування пропускну здатності під час свята або вимірювання реєстрації під час розпродажу може ввести інші фактори, які впливатимуть на результат.

Інша поширена пастка – змішування кореляції з причинно-наслідковим зв'язком. Хоча може здатися, що дві точки даних пов'язані, це не обов'язково правда, що одна безпосередньо залежить від іншої.

Оскільки дослідники досліджують світ за допомогою нових наукових досліджень і спостережень, нові докази можуть поставити під сумнів існуючі та добре відомі теорії. Науковий процес дозволяє розглядати нові докази, які, якщо вони є достовірними, можуть призвести до перегляду або зміни поточного розуміння.

Тестування існуючих моделей і теорій шляхом збору нових даних є корисним для встановлення їх сили та обмежень (тобто можливості узагальнення), і це, зрештою, розширює людські знання.

Такі зміни є неминучими, оскільки вчені розробляють кращі методи вимірювання та спостереження за світом. Поява нових наукових знань, які витісняють або змінюють попередні знання, не слід тлумачити як слабкість науки.

Наукові знання ґрунтуються на попередніх дослідженнях і перевірених теоріях, і розвиток часто не є лінійним. Наука залучена в безперервний процес удосконалення, щоб виявити дедалі ближче наближення до істини.

Багато наукових досліджень спрямовані на вимірювання, пояснення та прогнозування природних явищ. Інші дослідження спрямовані на виявлення та вимірювання впливу втручання на систему.

Статистичний висновок забезпечує концептуальну та обчислювальну основу для вирішення наукових питань у кожній ситуації.

Оцінка та перевірка гіпотез є широкою групою процедур висновків. Оцінка підходить для налаштувань, у яких основною метою є оцінка величини величини, наприклад вимірювання фізичної константи або швидкості зміни відповіді, що відповідає зміні пояснювальної змінної.

Перевірка гіпотез підходить для умов, коли науковий інтерес зосереджений на можливому впливі природної події або навмисного втручання, і проводиться дослідження для оцінки доказів за та проти цього впливу. У цьому контексті перевірка гіпотез допомагає відповісти на бінарні запитання. Наприклад, чи буде рослина рости швидше з добривом А чи добривом Б? Чи діти в менших класах навчаються більше? Чи діє експериментальний препарат краще, ніж плацебо?

Кілька типів більш спеціалізованих статистичних методів використовуються в наукових дослідженнях, включаючи методи планування досліджень і методи розробки й оцінки алгоритмів прогнозування.

Вчені використовують термін «нульова гіпотеза», щоб описати припущення, що немає різниці між двома групами втручання або ніякого впливу на певний вимірний результат (F-тест або критерій Фішера). Зазвичай формулювання перевірки гіпотези базується на відповіді на таке запитання: якщо нульова гіпотеза вірна, яка ймовірність отримати різницю, принаймні таку ж велику, як спостережувана?

Загалом, чим більша спостережувана різниця, тим менша ймовірність того, що принаймні така велика різниця, як спостережувана, буде отримана, коли нульова гіпотеза вірна. Ця ймовірність отримання різниці, принаймні такої ж великої, як спостережувана, коли нульова гіпотеза вірна, називається «р-значенням».

Відповідно до традиційної інтерпретації, якщо розраховане значення p менше визначеного порогу, результати можна вважати статистично значущими. Типовим порогом може бути $p \leq 0,05$ або, точніше, $p \leq 0,01$ або $p \leq 0,005$.

У наукових дослідженнях, що включають гіпотези про наслідки втручання, дослідники прагнуть уникнути двох типів помилок, які можуть призвести до невідтворюваності:

Помилка типу I – хибний позитивний результат або відхилення нульової гіпотези, коли вона правильна.

Помилка типу II – хибно-негативний результат або неспроможність відхилити хибну нульову гіпотезу, що дозволяє нульовій гіпотезі залишатися в силі, коли альтернативна гіпотеза, а не нульова гіпотеза, є правильною.

В ідеалі в дослідженні було б одночасно зменшено кількість помилок типу I та типу II. Наприклад, збільшення статистичної потужності дослідження шляхом збільшення кількості суб'єктів у дослідженні може зменшити ймовірність помилки типу II для будь-якої ймовірності помилки типу I.

Незважаючи на те, що збільшення обсягу даних, яке надходить із дослідженнями більшої потужності, може допомогти зменшити кількість помилок типу I та типу II, додавання більшої кількості суб'єктів зазвичай означає більше часу та витрат на дослідження. Дослідники часто змушені йти на компроміси, коли зменшення ймовірності одного типу помилки збільшує ймовірність іншого.

Перевірка статистичних гіпотез є переважаючим підходом для вирішення дослідницьких питань у кількісних дослідженнях, але часто недооцінюється те, що гіпотезу можна справді підтримувати лише до того, як дані будуть розглянуті, зазвичай до того, як дані будуть зібрані.

Рекомендується інформування та формулювання дослідницьких питань на основі дослідження даних. Бути відкритим і керуватися даними, а не просто думками авторитетів, – такий сучасний тренд у наукових дослідженнях.

Метою науки не є і не повинно бути відтворення всіх результатів. Повідомлення про невідтворення результатів можуть викликати хвилювання, оскільки вони можуть вказувати на можливі нові явища та розширення поточних знань.

Крім того, очікується певний рівень невідтворюваності, коли вчені вивчають нові явища, які не є добре встановленими. У міру покращення знань про систему чи явище можна очікувати, що відтворюваність досліджень цієї конкретної системи чи явища збільшиться. Дуже несподівані результати можуть означати важливий науковий прорив, хоча ймовірно, що лише меншість із них з часом може виявитися правильною.

Останнім десятиліттям активно реалізується концепція відкритої науки, що популяризує інструменти для навчання та мотивації добросовісних дослідників до вдосконалення своєї наукової діяльності, сприяє більшій прозорості на всіх етапах дослідницького процесу. Основними практиками є відкритий доступ науковому співтовариству та широкій громадськості, відкрите джерело, відкриті дані та відкрите рецензування.

Представники наукових кіл, промисловості, фінансових установ і наукових видавців об'єдналися, щоб розробити та спільно схвалити стислий і вимірюваний набір принципів, які ми називаємо принципами FAIR Data.

FAIR (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable) – це набір керівних принципів, опублікованих у 2016 році. Принципи наголошують на здатності комп'ютерних систем знаходити, отримувати доступ, взаємодіяти та повторно використовувати дані без або з мінімальним втручанням людини.

Окрім того, FAIR забезпечує надійне керування дослідницькими даними та розширену можливість повторного використання та виявлення цифрових активів.

Принципи стосуються трьох типів сутностей:

- даних (або будь-якого цифрового об'єкта);
- метаданих (інформації про цей цифровий об'єкт);
- інфраструктури.

Авторів заохочують публікувати свої дослідницькі дані, пов'язані з їх дослідницькою статтею, якомога повніше (див. рис. 3.5.2).

Якщо дані завеликі для таблиць, малюнків і додаткової інформації, вони повинні зберігатися в довгостроковому стабільному сховищі та бути прикріпленими до постійного ідентифікатора, такого як цифровий ідентифікатор об'єкта (DOI). Ідентифікатори DOI повинні бути призначені репозиторієм і включені до публікації.

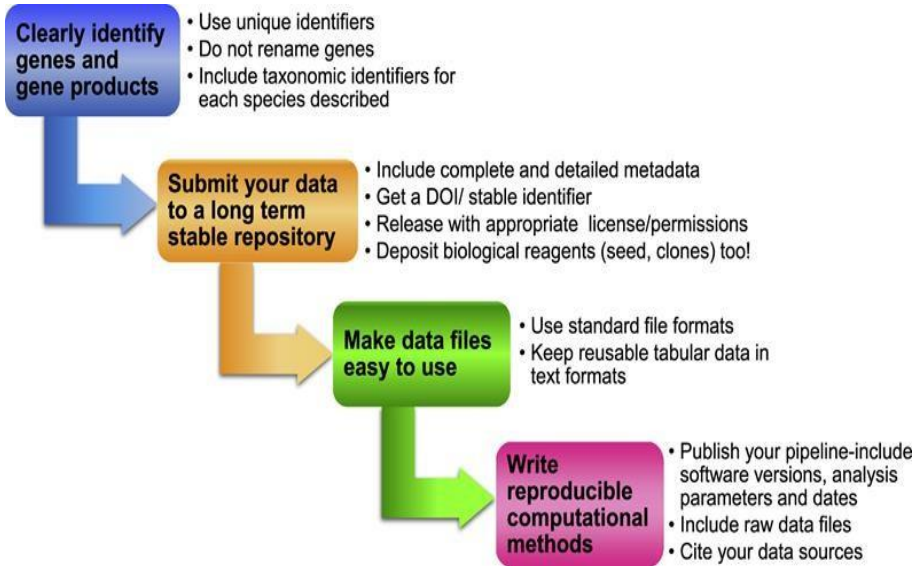

Рис. 3.5.2. Алгоритм підготовки публікацій відповідно до FAIR URL: https://www.cell.com/cms/10.1016/j.molp.2018.07.005/asset/b906e00a-a951-496d-b49c-29c7d9281ec5/main.assets/gr1_lrg.jpg

Використання принципів FAIR трактується так:

1. Дані, які можна знайти, читаються людиною та машиною та додаються до постійних ідентифікаторів.
2. Доступні дані можуть бути знайдені та отримані людьми та машинами за допомогою стандартних форматів.
3. Між системами можна обмінюватися та використовувати сумісні дані.
4. Багаторазові дані можуть використовувати інші.

Кінцевим результатом після впровадження стане більш суворе управління цими цінними цифровими ресурсами та управління ними на користь усієї академічної спільноти.

Як було сказано на початку, якісне управління даними та керівництво не є самоціллю, а скоріше передумовою для підтримки відкриття знань та інновацій.

Джерела інформації

1. Wright G. Scientific method. URL: <https://www.techtarget.com/whatis/definition/scientific-method>.
2. Reproducibility and Replicability in Science. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine 2019. Washington, DC: The National Academies Press. URL: <https://doi.org/10.17226/25303>.
3. Nicholson C., Kansa S., Gupta, N., & Fernandez R. Will It ever be FAIR?: Making archaeological data findable, accessible, interoperable, and reusable. *Advances in Archaeological Practice*. 2023. Vol. 11(1). P. 63–75.

Тестові завдання

1. Термін «наука» означає:

- а) діяльність, спрямована на отримання нового знання;
- б) здобуті знання, які виступають основою наукового розуміння – результат діяльності для отримання нових знань;
- в) історично сформовану форму людської діяльності;
- г) всі відповіді правильні.

2. Елементом мови науки, застосування якого зумовлене необхідністю точного та однозначного позначення даних наук, особливо тих, для яких у повсякденній мові немає відповідної назви, є:

- а) поняття;
- б) категорії;
- в) терміни;
- г) факти.

3. Однією з особливостей розвитку науки в сучасних умовах є:

- а) наявність багатої культурної традиції;
- б) стрімкий процес зростання та оновлення знання;
- в) високий рівень суспільних відносин;
- г) заперечення релігійного мислення.

4. Теорію визначають як...:

- а) найбільш розвинену форму наукового знання, що дає цілісне відображення закономірних і суттєвих зв'язків певної області дійсності;
- б) систему взаємопов'язаних ідей, побудов та принципів, метою якої є пояснення визначених спостережень;
- в) логічне узагальнення досвіду, систему наукових принципів, ідей, які узагальнюють практичний досвід і відображають закономірності природи, суспільства, мислення;
- г) всі відповіді правильні.

5. Прийоми пізнання, що характеризують емпіричні основи науки, це...:

- а) порівняння, ідеалізація, узагальнення;
- б) аналіз, синтез, вимірювання;
- в) синтез, порівняння, мислений експеримент;
- г) ідеалізація, моделювання, відсунення гіпотез.

6. Предметом науки є:

- а) постановка наукових і практичних задач;
- б) методи розв'язку наукових і практичних задач;
- в) характеристика емпіричних, методичних (теоретичних) та методологічних основ науки;
- г) закономірні зв'язки об'єктивної реальності, тобто пов'язані між собою форми руху матерії або особливості їх відображення у свідомості людини.

7. Теоретичний етап дослідження передбачає:

- а) отримання та первинну обробку початкового фактичного матеріалу;
- б) процес пошуку, отримання емпіричних фактів для їх подальшого осмислення та аналізу;
- в) опис кожного факту за допомогою наукових термінів;
- г) пошук інформації та аналіз фактів, отриманих іншими науковцями.

8. Положення, які коротко викладають основні результати наукової статті чи роботи, це:

- а) тези;
- б) конспект;
- в) цитата;
- г) анотація.

9. Дослівний вираз, який викладає одну з основних думок статті, доповіді, це:

- а) тези;
- б) конспект;
- в) цитата;
- г) резюме.

10. Різновидом порівняння є:

- а) моделювання;
- б) аналогія;
- в) експеримент;
- г) вимірювання.

11. Метод збору інформації, що проводиться у формі вільної бесіди, під час якої ставляться питання, відповіді на які дозволяють отримати необхідну інформацію, це:

- а) опитування;

- б) анкетування;
- в) емпіричний експеримент;
- г) прогнозування.

12. Метод, що призводить до розкриття через систему абстрактних пояснень сутності об'єкту, що досліджується:

- а) абстрагування;
- б) синтез;
- в) конкретизація;
- г) прогнозування.

13. Постійною ознакою наукового стилю є наявність:

- а) висновків;
- б) аргументованості;
- в) термінологічної лексики;
- г) об'єктивності.

14. Принцип – це:

а) положення, яке сприймається без доказів у зв'язку з їх очевидністю;

б) головне вихідне положення будь-якої наукової теорії, вчення, науки чи світогляду, виступає як перше і найабстрактніше визначення ідеї, як початкова форма систематизації знань;

в) найбільш висока форма узагальнення і систематизації знань, що дає цілісне уявлення про закономірності та суттєві зв'язки дійсності;

г) твердження, яке сприймається в межах певної наукової теорії, як істина без доказовості і виступає в ролі аксіоми.

15. Спосіб дослідження, підхід до вивчення явищ, планомірний шлях наукового пізнання до встановлення істини – це:

- а) метод;
- б) принцип;
- в) прийом;
- г) технологія.

16. Ключове слово – це:

а) слово чи словосполучення, найбільш повно і специфічно характеризує зміст наукового

документу (тексту) чи його частини;

б) термін, що узагальнює поняття «елемент», «підсистема», «підструктура» та їхнього зв'язку;

- в) стисле письмове викладення змісту розмови, тексту;
- г) формалізований метод аналізу змісту документів за допомогою математичних засобів.

17. Вихідним елементом процесу наукового дослідження є:

- а) виникнення ідеї, формулювання теми;
- б) формулювання назви наукової публікації;
- в) вибір наукового видання, де буде опубліковано наукову працю;
- г) проведення експерименту, узагальнення наукових фактів і результатів.

18. Scopus – це:

- а) універсальний сайт, через який можна вийти на інші ресурси Інтернету;
- б) сайт для перевірки унікальності тексту наукового дослідження;
- в) бібліографічна і реферативна база даних, інструмент для відстеження цитованості статей, опублікованих у наукових виданнях;
- г) офіційний сайт для пошуку статті за номером ідентифікатора.

19. Розрізняють такі форми наукових досліджень:

- а) фундаментальні та прикладні;
- б) очні та дистанційні;
- в) поточні, середньострокові та перспективні;
- г) усі відповіді правильні.

20. Методологія науки – це:

- а) отримання необхідної інформації про структуру об'єкта дослідження та його властивості;
- б) система наукових принципів, на основі яких базується дослідження;
- в) спосіб пізнання і практичного перетворення реальності;
- г) план наукового дослідження.

21. Який з методів належить до теоретичних методів педагогічного дослідження?

- а) спостереження;
- б) анкетування;
- в) моделювання;
- г) експеримент.

22. Який метод дослідження передбачає активне втручання в освітній процес для перевірки нових методик?

- а) порівняння;
- б) педагогічний експеримент;
- в) бесіда;
- г) спостереження.

23. Яка основна вимога до педагогічних досліджень для забезпечення їхньої достовірності?

- а) використання лише одного методу;
- б) суб'єктивний підхід дослідника;
- в) відсутність перевірки отриманих результатів;
- г) об'єктивність та наукова обґрунтованість.

24. Який метод дослідження передбачає безпосереднє спілкування з учасниками освітнього процесу?

- а) аналіз літературних джерел;
- б) експеримент;
- в) бесіда;
- г) моделювання.

25. Що є порушенням академічної доброчесності?

- а) самостійне виконання наукової роботи;
- б) використання цитат із правильним посиланням на джерело;
- в) плагіат та фальсифікація даних;
- г) дотримання правил оформлення наукових робіт.

Практичні завдання

1. Наведіть приклади фундаментальних та прикладних наук. До якої категорії, на вашу думку, належить педагогіка?
2. Проаналізуйте критерії науковості.
3. Опишіть одне із найвагоміших, на вашу думку, наукових досліджень ХХІ століття, вкажіть, до якого типу науки воно відноситься.
4. Наведіть аргументи позитивного та негативного значення обраного вами наукового відкриття.
5. Які етичні норми мають дотримуватися сучасними вченими? Наведіть приклад недоброчесної наукової поведінки.
6. Виокремте 5 ключових принципів наукового дослідження.
7. Наведіть аргументи на користь використання штучного інтелекту у наукових дослідженнях.
8. Розгляньте принципи відкритої науки і перспективи цього сучасного наукового тренду.
9. Зпрогнозуйте тенденції розвитку науки у майбутні десятиліття.
10. Проілюструйте, як пов'язані науково-технічний прогрес та зміна наукових парадигм.
11. Складіть план науково-дослідної роботи за темою магістерського дослідження.
12. Проаналізуйте часові рамки виконання кожного з етапів.
13. Визначте фактори, які можуть завадити виконати вчасно конкретний етап вашого дослідження.
14. Знайдіть у пошукових системах 5 вітчизняних та 5 іноземних статей. Складіть список публікацій із отриманих джерел.
15. Розгляньте вимоги ЛНТУ до оформлення магістерської роботи.
16. Напишіть есе на тему: «Академічна доброчесність і моє студентське життя».
17. Наведіть приклади академічної недоброчесності, з якими ви, можливо, стикалися упродовж навчання.
18. Розгляньте правила доброчесного використання результатів досліджень інших науковців.
19. Проаналізуйте Десять принципів академічної доброчесності для викладачів SAIUP стосовно вашої майбутньої педагогічної діяльності.

20. Знайдіть приклади у відкритих джерелах, коли академічна недоброчесність конкретної особи зумовила її кар'єрне падіння.

Творчі та проблемні завдання

1. Аналіз методів дослідження.

Уявіть, що ви досліджуєте проблему впливу цифрових технологій на успішність учнів. Вам потрібно обрати три методи дослідження (теоретичний, емпіричний і статистичний). Обґрунтуйте свій вибір і поясніть, як саме ви їх застосуєте у своєму дослідженні.

2. Проблема об'єктивності досліджень.

Припустимо, що ви проводите експеримент, щоб перевірити ефективність нової методики викладання математики. Один із ваших колег стверджує, що результати можуть бути суб'єктивними через особисте ставлення вчителя до учнів. Які кроки ви зробите, щоб забезпечити об'єктивність дослідження?

3. Формулювання наукової проблеми.

Вам потрібно обрати актуальну проблему для наукового дослідження у сфері освіти. Сформулюйте тему дослідження, визначте проблему та мету. Які питання вам потрібно буде вивчити, щоб розкрити обрану тему?

4. Етичні дилеми в наукових дослідженнях.

Припустимо, що під час анкетування студентів щодо дотримання принципів інклюзії у навчальному процесі ви помічаєте, що деякі респонденти намагаються давати соціально бажані відповіді. Як можна скоригувати дослідження, щоб отримати більш достовірні результати?

5. Розробка моделі дослідження.

Вам доручено створити дослідницьку модель для вивчення впливу інтегрованого навчання на критичне мислення учнів. Які етапи має включати ваше дослідження? Які методи збору даних ви використаєте та чому?

Використана та рекомендована література

Основна

1. Вітченко А.О., Вітченко А.Ю. Основи наукових досліджень у вищій школі : підруч. Київ : ФОП Ямчинський О.В., 2020. 272 с.
2. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.
3. Дударев І., Кузьмін О. Практикум з методології наукових досліджень. Одеса : Олді+, 2023. 278 с.
4. Мальська М., Паньків Н. Основи наукових досліджень : навчальний посібник. Львів : Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 226 с.
5. Педагогіка ХХІ століття : сучасний стан та тенденції розвитку : колективна монографія : у 2 ч . Ч. 1 / відп. за випуск О.Є. Карпенко. Львів-Торунь : Ліга-Прес, 2021. 504 с.
6. Самсонов В.В., Сільвестров А.М., Тачиніна О.М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: навч. посібник. К. : НУХТ, 2022. 385 с.
7. Основи наукових досліджень. Курс лекцій. [Електронний ресурс] : навч. посіб. для здобувачів ступеня магістра / О.Б. Шарпан (уклад.); КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 89 с.
8. Сардак С.Е. Основи наукових досліджень : навч. посібник. Д. : ДГУ, 2018. 103 с.
9. Якорнов Є.А. Організація наукових досліджень та розробок в галузі телекомунікацій. Навчальний посібник. К. : НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», 2017. 241 с.
10. Як написати статтю. Рекомендації ЄАНР (Європейської асоціації наукових редакторів) для авторів і перекладачів наукових статей англійською мовою (ease.org.uk), 2018 р. November 2018; 44 (4). DOI:10.20316/ESE.2018.44.e1.ua. (Ukrainian translation © 2021 European Association of Science Editors).
11. Reproducibility and Replicability in Science. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine 2019. Washington, DC: The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/25303>.

Додаткова

1. Гулай О.І. Особливості викладання дисципліни «Методологія наукових досліджень». Сучасні інформаційні технології в освіті і науці : 3 Всеукр. наук. Інтернет-конф., 26–27 березня 2021 р. : (зб. матеріалів). Умань : Візаві, 2021. С. 32–34.

2. Доценко І.О. Академічна доброчесність у системі забезпечення якості вищої освіти. Педагогічна освіта: теорія і практика, 2022. № 32. С. 31–42.

3. Назаровець С.А. Кількісний аналіз спільних публікацій українських науковців з нобелівськими лауреатами 1994–2018 рр. у окремих галузях науки. Наука та інновації. 2020. Т. 16, № 5. С. 110–117.

4. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

5. Рубцов М., Муртазієв Е., Рубцова Н. Методика вибору статистичного критерію та його застосування до результатів педагогічного експерименту. *Наук. вісник Мелітопольського держ. пед. ун-ту*. 2018. № 2 (21). С. 164–172.

6. Реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та отримані результати у 2021 р. : аналітична довідка / Т.В. Писаренко, Т.К. Куранда та ін. К. : УкрІНТЕІ, 2022. 53 с.

7. Сардак С. Е. Основи наукових досліджень : навч. посібник. Д. : ДГУ, 2018. 103 с.

8. Філіпенко Л.В., Думанський О.В., Козак О.В. Академічна доброчесність в науковому та освітньому середовищі закладів освіти України: погляд крізь призму наявності штучного інтелекту. *Академічні візії*, № 19. 2023.

9. Alekseev A.N., Buraeva E.V., Kletskova E.V., Rykhtikova N.A. Stages of Formation of Industry 4.0 and the Key Indicators of Its Development. In: Popkova, E., Ragulina, Y., Bogoviz, A. (eds) *Industry 4.0: Industrial Revolution of the 21st Century. Studies in Systems, Decision and Control*. 2019. Vol. 169. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-94310-7_9.

10. Aragão S., Marcondes E., Khan S. Fundamentals of Scientific Literacy: A Proposal for Science Teacher Education Program. *Literacy*

Information and Computer Education Journal (LICEJ). 2018. Vol. 9, Issue 4. P. 3037–3045.

11. Artem K., Holoshchuk R., Kunanets N., Shestakevysh T., & Rzhеuskyi A. Information support of scientific researches of virtual communities on the Platform of Cloud Services. In *Advances in Intelligent Systems and Computing III: Selected Papers from the International Conference on Computer Science and Information Technologies, CSIT 2018*, September 11–14, Lviv, Ukraine (pp. 301–311). Springer International Publishing. 2019.

12. Cotton D.R., Cotton P.A., & Shipway J.R. Chatting and cheating: Ensuring academic integrity in the era of ChatGPT. *Innovations in Education and Teaching International*, 2023. P. 1–12.

13. García-Closas M., Ahearn T. U., Gaudet M. M., Hurson, A. N., Balasubramanian J. B., Choudhury, P. P., ... Almeida J. S. Moving toward findable, accessible, interoperable, reusable practices in epidemiologic research. *American journal of epidemiology*. 2023. Vol. 192(6). P. 995-1005.

14. Griffen L., Ryzheva N., Nefodov D., Hryashchevskaya, L. Historical stages in the formation of the scientific knowledge system in a theoretical and methodological context. *Linguistics and Culture Review*. 2021. Vol. 5(S2). P. 96–107. <https://doi.org/10.21744/lingcure.v5nS2.1333>.

15. Holden O.L., Norris M.E., & Kuhlmeier V.A. Academic integrity in online assessment: A research review. In *Frontiers in Education* (Vol. 6, p. 639814). Frontiers Media SA. 2021.

16. Hulai O., & Herasymchuk H. Principles Of Open Science in the Activities of a Technical University. *Economics & Education*, 2024. 9 (1), P. 28–34. URL: <https://doi.org/10.30525/2500-946X/2024-1-5>.

17. Nicholson C., Kansa S., Gupta, N., & Fernandez R. Will It ever be FAIR?: Making archaeological data findable, accessible, interoperable, and reusable. *Advances in Archaeological Practice*. 2023. Vol. 11(1). P. 63-75.

18. Nosek B. A., Alter G., Banks G. C., Borsboom D., ... Yarkoni T. S. Promoting an open research culture. *Science*. 2015. Vol. 348(6242). P. 1422-1425.

19. Perig A.V. Didactic Student-Friendly Approaches to More Effective Teaching of the Fundamentals of Scientific Research in a Digital Era of Scientometrics. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology*

Education. 2018. Vol. 14 (12), em1632. URL: <https://doi.org/10.29333/ejmste/97188>.

20. Semrl N., Feigl S., Taumberger N., Bracic T., Fluhr H., Blockeel C., & Kollmann M. AI language models in human reproduction research: exploring ChatGPT's potential to assist academic writing. *Human Reproduction*, dead207. 2023.

21. The Essence of Science: What Is The Philosophy Of Science? 2023. <https://mindthegraph.com/blog/what-is-the-philosophy-of-science/>

22. Tirri K., Toom A. The moral role of pedagogy as the science and art of teaching. In *Pedagogy in basic and higher education: Current developments and challenges*. IntechOpen, 2020. Pp. 3-13.

23. Wright G. Scientific method. URL: <https://www.techtarget.com/whatis/definition/scientific-method>.

24. Vicente-Saez R., Martinez-Fuentes C. Open Science now: A systematic literature review for an integrated definition. *Journal of Business Research*, 2018. 88, P. 428–436.

РОЗДІЛ 4

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ

- 4.1. Технологізація суспільних процесів як засіб вдосконалення соціальної реальності
- 4.2. Соціальна реабілітація як форма реабілітаційної діяльності
- 4.3. Соціально-педагогічний підхід в процесах абілітації та реабілітації людини
- 4.4. Взаємозв'язок соціальної адаптації і реабілітації
- 4.5. Реабілітаційна допомога різним групам населення
- 4.6. Соціальна реабілітація дітей з особливими освітніми потребами
- 4.7. Означення та роль технології соціальної терапії у соціальній реабілітації різних категорій клієнтів

Питання для самоконтролю

Тестові завдання

Практичні завдання

Використана та рекомендована література

Тема 4.1. Технологізація суспільних процесів як засіб вдосконалення соціальної реальності

У сучасних умовах стрімких суспільних змін все більше поширюється інноваційний підхід до освоєння соціального простору, який полягає у його технологізації.

Технологізація соціальних процесів – це механізм упорядкування суспільства, подолання його дисбалансів та цілеспрямованого впливу на розвиток соціальних систем через застосування спеціалізованих соціальних технологій.

На відміну від інших технологічних процесів, соціальні технології базуються не на взаємодії «суб'єкт-об'єкт», а переважно на відносинах між суб'єктами. Їх ефективність неможлива без залучення та підтримки тих, на кого спрямовані зміни – окремих осіб, сімей чи соціальних груп.

Особливістю технологічного підходу до соціальної сфери є те, що він охоплює не лише суспільство загалом, а й окремі групи, соціальні відносини, а також світогляд і почуття людей. Враховуючи, що соціальні процеси включають велику кількість особистостей із власними переконаннями та волею, технологізація соціальних процесів стає складним, але необхідним завданням.

Термін «**технологія**» походить від грецьких слів *techne* (мистецтво, майстерність, уміння) і *logos* (вчення) та означає систему знань про методи та засоби обробки й трансформації об'єкта.

Концепція впровадження технологій у соціальну сферу та сам термін «соціальна технологія» розвивалися поступово. Одним із перших ґрунтовних досліджень стала монографія болгарського науковця Н. Стефанова «Суспільні науки і соціальна технологія» (1976). Із другої половини 1970-х рр. і до сьогодні триває активний науковий пошук у сфері соціальних технологій, що сприяє їх подальшому розвитку. У наукових дослідженнях представлено різні підходи до визначення сутності цього поняття, що відображає багатовимірність і складність соціальних процесів. Зокрема, *технологію* трактують як:

– метод управління, регулювання та організації соціальних процесів;

- комплекс прийомів, методик та впливів, спрямованих на досягнення визначених цілей;
- вміння, майстерність і система методів, що забезпечують ефективну трансформацію об'єкта;
- знання про оптимальні способи обробки та якісного перетворення певного явища чи процесу;
- адаптація наукових знань до практичного застосування у вигляді нормативних рішень;
- метод вирішення суспільних проблем через впорядковану систему процедур і дій;
- діяльність, що передбачає раціональне використання інструментарію для досягнення бажаного результату.

Сучасне трактування терміна *«технологія»* включає три ключові аспекти (рис. 4.1.1):

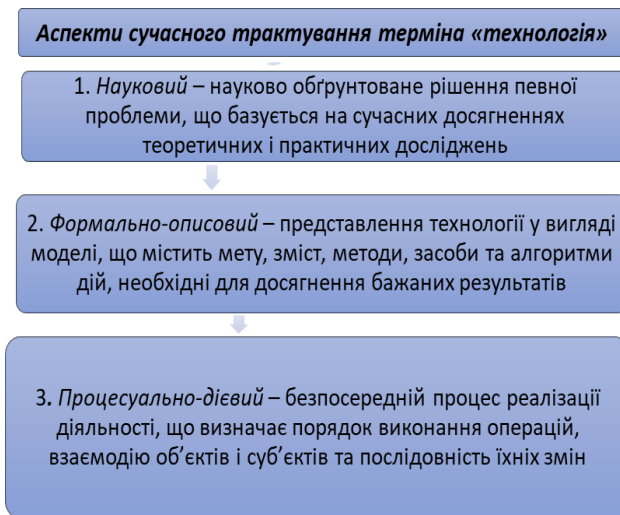

Рис. 4.1.1. Аспекти сучасного трактування терміна «технологія»

До властивостей соціальної технології та ознак технологізації відносимо (рис. 4.1.2–4.1.3):

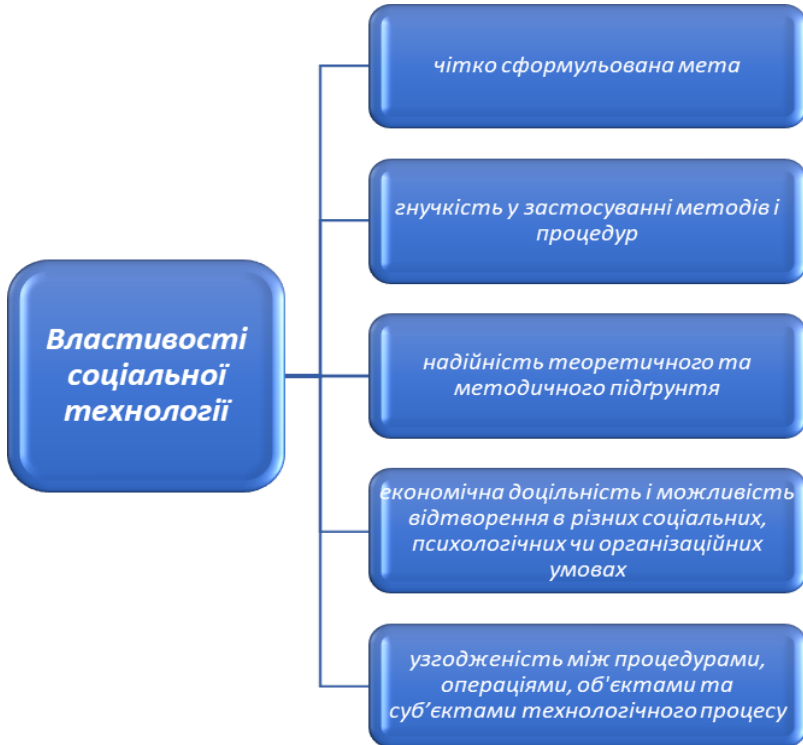

Рис. 4.1.2. Властивості соціальної технології

Головними умовами технологізації соціальної діяльності є:

- наявність складного об'єкта впливу;
- потреба у виокремленні ключових елементів соціальної системи;
- можливість формалізованого представлення процесів у вигляді чітких процедур та операцій;
- здатність відтворювати та повторювати встановлені дії в нових обставинах.

Головною перевагою застосування технологічного підходу до соціальних процесів є науково обґрунтований добір методів, засобів і стратегій, що забезпечують максимальну ефективність діяльності. Впровадження технологій у соціальну сферу має певні особливості:

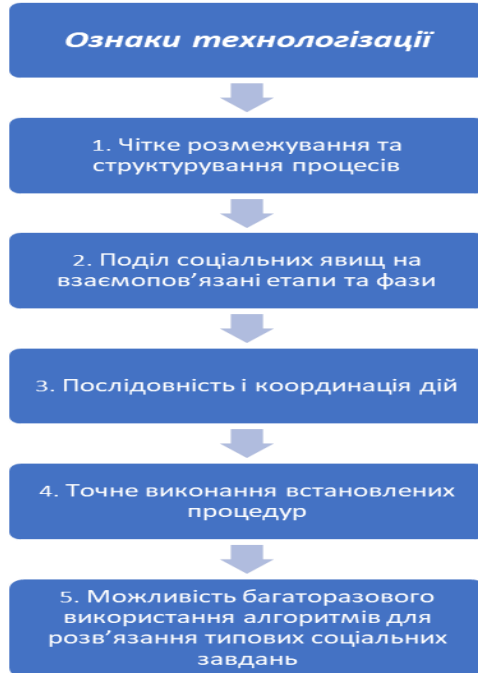

Рис. 4.1.3. Ознаки технологізації

1. Очікуваний результат не завжди можна точно передбачити, оскільки зміна об'єкта впливу, яким є людина, передбачає трансформацію її характеристик, що не піддаються жорсткій регламентації.

2. У соціальних технологіях механізм змін більш гнучкий та менш детермінований.

3. Навіть успішно організований процес не гарантує стовідсоткової ефективності, адже на людину одночасно впливає безліч факторів, спрямованість і сила яких можуть варіюватися або навіть суперечити одне одному, що ускладнює прогнозування результатів.

4. Значну роль відіграє механізм зворотного зв'язку, що дає змогу повторювати або коригувати окремі етапи процесу відповідно до отриманих наслідків.

Особливості технології соціальної роботи

Технологія соціальної роботи є складовою соціальних технологій, яка спрямована на підтримку, допомогу та соціальне обслуговування осіб, що опинилися у складних життєвих ситуаціях.

Відмінними рисами технології соціальної роботи є:

Динамічність – постійна адаптація змісту та методів роботи відповідно до потреб клієнта.

Евристичний підхід – використання творчих рішень у процесі взаємодії.

Безперервність – необхідність підтримки сталого контакту з клієнтом для забезпечення ефективного впливу.

Циклічність – повторюваність основних етапів, стадій та процедур взаємодії.

Дискретність – нерівномірність впливу на клієнта від моменту постановки завдання до його реалізації.

Процес розробки соціальних технологій включає три основні *етапи* (рис. 4.1.4):

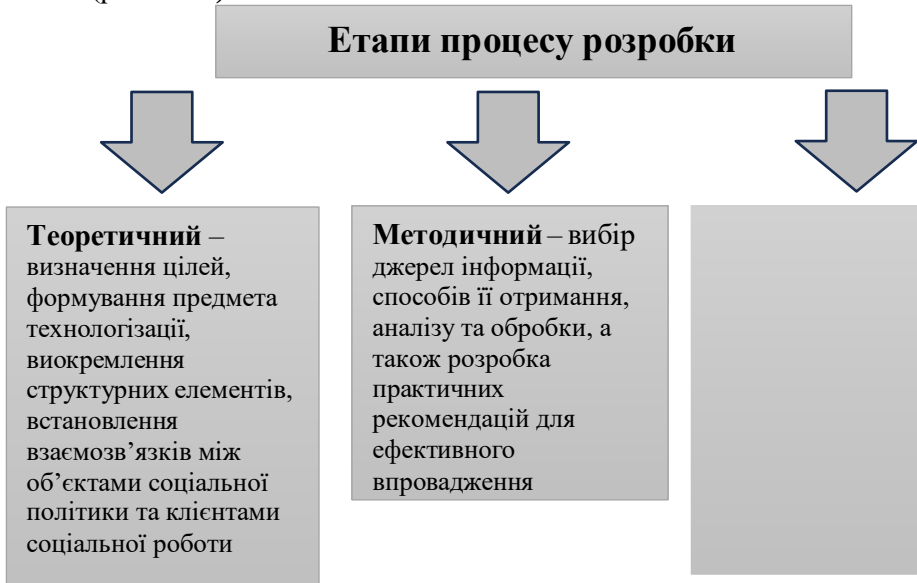

Рис. 4.1.4. Етапи розробки соціальних технологій

Соціальні технології є важливим інструментом управління соціальними процесами, що дозволяє підвищити їхню ефективність за рахунок системного підходу та наукового обґрунтування.

Технологічний процес у сфері соціальної роботи включає кілька основних елементів:

Алгоритм дій – структурована послідовність операцій, спрямована на вирішення конкретних завдань та досягнення визначених цілей.

Операції – основні дії, що сприяють реалізації поставлених цілей. Сукупність операцій, об'єднаних спільною метою, формує процедуру технологічного процесу.

Інструментарій – набір методів та засобів, які забезпечують ефективне вплив на особистість чи соціальну групу.

Основні етапи технологічного процесу зображені на рис. 4.1.5.

Рис. 4.1.5. Основні етапи технологічного процесу

Зміст технологічного процесу соціальної роботи полягає у виявленні соціальних або особистісних проблем і їх своєчасному

вирішенні за допомогою доступних засобів та інструментарію соціальних служб.

Впровадження соціальних технологій – процес, що передбачає перетворення теоретичних концепцій у практичні дії. Воно спрямоване на формування, розвиток та вдосконалення соціальних якостей і явищ у суспільстві.

Фактори, що визначають ефективність впровадження соціальних технологій, зображені на рис. 4.1.6.

Фактори, що визначають ефективність впровадження соціальних технологій

Об'єктивні:

1. Рівень економічної та соціальної самостійності організації.
2. Ступінь наукоємності технологій, що застосовуються.
3. Стабільність виробничого процесу.
4. Як ефективно використовуються ресурси організації (технічні, технологічні, організаційні, економічні, соціальні та духовні).

Суб'єктивні:

1. Інтереси і потреби учасників соціальної діяльності, їх характер і рівень задоволення.
2. Соціальний потенціал особистості та його ефективність у конкретних умовах життя.
3. Мотивація особистості до участі в процесі та зацікавленість у кінцевих результатах.

Рис. 4.1.6. Фактори, що визначають ефективність впровадження соціальних технологій

Різноманітність соціальних технологій обумовлена широким діапазоном соціальної діяльності. Кожен вид соціальної діяльності має свою специфічну технологію. Кожна соціальна технологія спрямована на конкретний об'єкт і супроводжується певними особливостями. Її не

можна розробити чи застосувати без урахування як об'єктів, так і суб'єктів соціальних відносин.

За масштабністю виділяють *глобальні соціальні технології*, метою яких є вирішення загальносвітових проблем. Ці технології включають методи та підходи, які допомагають розкрити як внутрішньодержавні, так і глобальні тенденції розвитку, взаємозв'язок суспільства і природи. Одним із прикладів таких технологій є *глобальне моделювання*, яке передбачає аналіз питань збереження світу, охорони навколишнього середовища, а також забезпечення людства продуктами харчування та енергією. Глобальні соціальні технології вирізняються високим рівнем наукової складності, передбаченням кінцевих результатів і стають ключовими в періоди змін у соціальних системах.

Регіональні технології зосереджуються на вивченні та реалізації закономірностей соціального життя на певних територіях.

Локальні соціальні технології орієнтовані на вирішення конкретних місцевих проблем, які можуть мати і загальні, і унікальні риси. Технології поділяються за новизною на інноваційні та рутинні.

Інноваційні соціальні технології орієнтовані на впровадження нових підходів у суспільство, що призводить до розвитку нових ініціатив та покращення різних аспектів життєдіяльності, забезпечує ефективне використання матеріальних, економічних та соціальних ресурсів.

До найбільш відомих технологій відносяться (рис. 4.1.7.):

- *інформаційні технології* – оптимізація процесу обробки інформації, її передачі та функціонування;

- *історичні технології* – осмислення історичного досвіду з використанням принципів соціальної технологізації, що дозволяє інтегрувати історичні знання для політичного, економічного, духовного та соціального аналізу;

- *демографічні технології* – дослідження і розробка методів, що регулюють механізми відтворення населення, зміну його чисельності, складу та розподілу;

- *політичні соціальні технології* – методи вирішення політичних завдань, розробка та реалізація політики;

- *соціальні технології згоди* – підходи, спрямовані на досягнення згоди серед більшості населення з найважливіших питань суспільного життя, а також методи вирішення конфліктів;

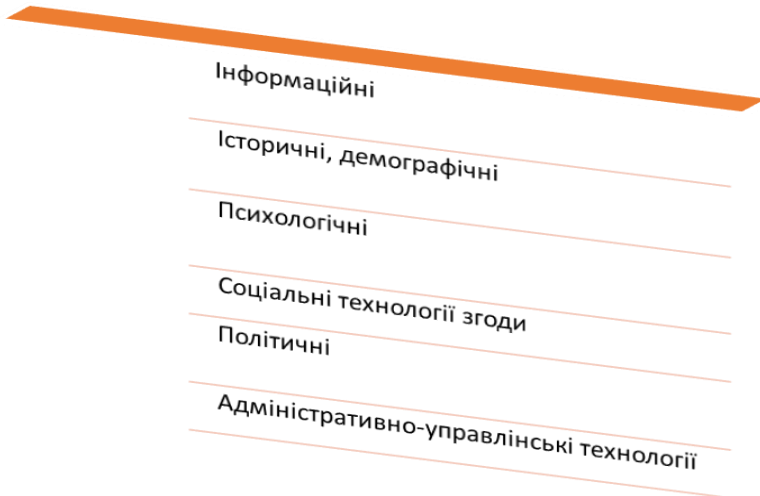

Рис. 4.1.7. Класифікація найбільш відомих технологій

– *адміністративно-управлінські технології* – це методи прямого та швидкого впливу на об’єкти управління;

– *психологічні технології* – це способи впливу на психологічні процеси, індивідуальні особливості, міжособистісні стосунки, характер, на формування волі та емоцій.

Політичні технології спрямовані на підтримку процесів адміністративного та самоврядного управління в суспільному житті. Це:

– технології, що забезпечують законодавче регулювання життєдіяльності суспільства;

– технології забезпечення судового виконання політичних функцій держави;

– технології, що регулюють діяльність виконавчих органів влади;

– технології функціонування органів місцевого самоврядування та громадських політичних організацій і рухів.

До технологій, що забезпечують інформаційне функціонування суспільства, належать переважно технології, пов’язані з друкованими та електронними засобами масової інформації, ІТ-технології, зберігання і розповсюдження інформації, а також рекламні технології.

Технології, які сприяють економічному розвитку суспільства та власності, можна поділити на *макро-* та *мікроекономічні*.

До *макроекономічних* відносяться технології, що гарантують захист власності та виконання зобов'язань у економічних взаємодіях, антимонопольні технології, а також технології фіскальної та кредитно-грошової політики.

Мікроекономічні технології працюють на рівні окремих підприємств і включають технології, що регулюють виробничу, цінову та фінансову політику підприємств.

Технології правового забезпечення функціонування суспільства тісно взаємопов'язані з політичними, економічними та іншими соціальними технологіями. Вони включають методи регулювання норм в різних сферах права, таких як конституційне, адміністративне, фінансове, цивільне, трудове, сімейне та кримінальне право. Важливе значення серед соціальних технологій мають ті, що сприяють духовно-культурному розвитку суспільства.

Серед соціальних технологій виділяють ті, що пов'язані з освітньо-виховною діяльністю, розвитком освіти і науки, літератури та мистецтва, а також технології, що організовують дозвілля.

Технології також можна поділити на дві категорії залежно від їхнього масштабу. У широкому розумінні це технології соціального захисту, спрямовані на створення умов для зменшення кількості осіб, що потребують допомоги. Завдання таких технологій полягає не тільки в лікуванні «соціальних хвороб», але й у їх попередженні.

Залежно від складності можна виділити такі технології:

- прості (доступні навіть для неспеціалістів);
- складні (потребують спеціальних знань і навичок);
- комплексні (необхідна кваліфікація групи фахівців різних сфер).

З урахуванням міждисциплінарного й універсального характеру соціальної роботи можна виділити такі *напрями технологій*:

- соціальні,
- соціально-педагогічні,
- соціально-психологічні,
- соціально-економічні,
- соціально-медичні та інші.

Загальні (функціональні) технології є універсальними і призначені не тільки для роботи окремої конкретної групи осіб, які потребують підтримки, а й для кількох таких категорій.

Функціональні технології включають важливі *форми роботи*, серед яких (рис. 4.1.8):

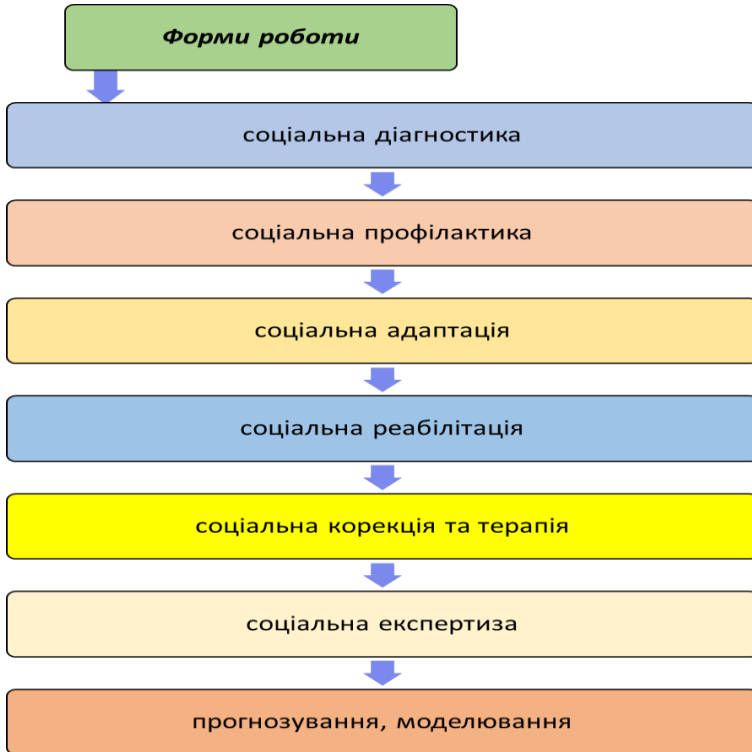

Рис. 4.1.8. *Форми роботи функціональних технологій*

Конкретні технології базуються на спеціальних процедурах, що забезпечують допомогу конкретним категоріям осіб чи соціальним групам, які потребують підтримки. До таких технологій належать:

- соціальна робота в сфері зайнятості та з безробітними;
- робота соціальних працівників з родинами;
- феміністичні методи роботи;

- методи підтримки осіб з інвалідністю та літніх людей;
- робота з молоддю, які потрапили в складні життєві ситуації;
- соціальна робота для вирішення національно-етнічних проблем.

Функції, які виконують соціальні технології, зображені на рис.

4.1.9.

Рис. 4.1.9. Функції соціальних технологій

Ці функції виконуються разом як частина єдиної системи, в кожному конкретному випадку може використовуватись певний набір функцій.

Тема 4.2. Соціальна реабілітація як форма реабілітаційної діяльності

Реабілітація включає сукупність медичних, соціальних, освітніх, психологічних, професійних та правових заходів, спрямованих на відновлення або компенсацію втрачених функцій, дефектів чи соціальних відхилень.

Вона може бути як стихійною, так і організованою. *Стихійна реабілітація* полягає в тому, що людина інтуїтивно налаштовує взаємодію з власним організмом і оточуючим світом на рівні, який є для неї прийнятним. *Організована реабілітація* має за мету прискорити процес відновлення соціальних норм і покращити самостійність особистості шляхом професійної підтримки (рис. 4.2.1).

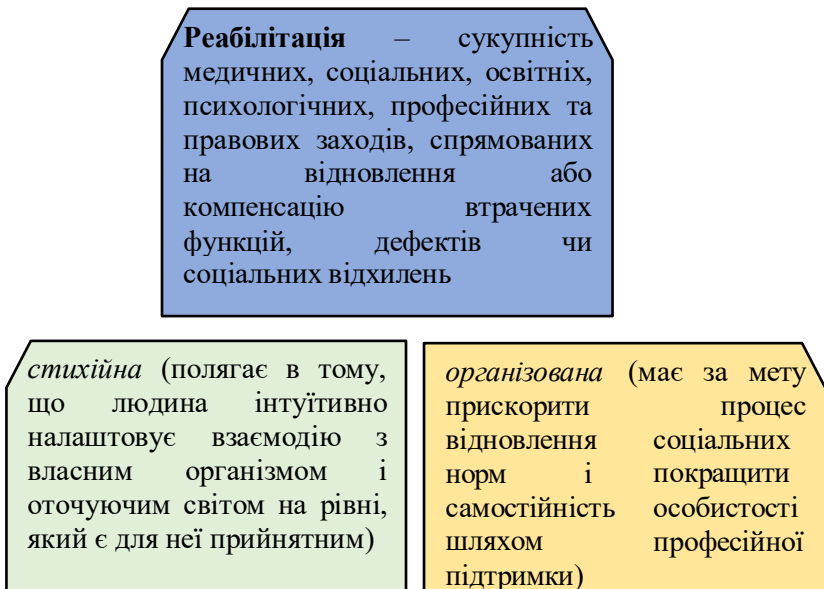

Рис. 4.2.1. Види реабілітації

Соціальна реабілітація – це тривалий процес. Протягом століть люди, які переживали душевні, духовні чи фізичні травми, часто

знаходили відновлення (як духовне, так і психологічне, а іноді й фізичне) у монастирях. Якщо згадати історичні події, які стали основою розвитку реабілітаційної психології, то варто відзначити перший державний досвід опіки над ветеранами – притулок для солдатів, заснований Людовиком XIV. Будівництво цієї установи тривало з 1671 до 1706 року. Паризький «Дім Інвалідів» став цілим містом, де діяли церковні правила і військова дисципліна. У «Домі Інвалідів» проводилися соціальна і духовна реабілітація, трудотерапія (робота в швацьких і гобеленових майстернях, розмальовування гравюр тощо), а також була сформована чітка ієрархія взаємин. Ветерани, яких було близько 4000, об'єднувалися в роти, очолювані офіцерами, і надавали один одному підтримку. Психологічну допомогу їм надавали командири та духовенство.

Термін «*реабілітація*» з'явився лише в середині XX століття. Після Другої світової війни в Англії та США були розроблені основи реабілітаційних принципів, які згодом стали базою для концепцій реабілітації хворих та осіб з інвалідністю в різних країнах світу.

Термін «*реабілітація*» є предметом вивчення багатьох наук, і кожна з них має власне трактування цього поняття. З правової точки зору реабілітація означає відновлення прав особи після скасування звинувачень або покарання через судові рішення.

У *медицині* реабілітація охоплює цілу низку лікувальних, діагностичних та профілактичних заходів, спрямованих на раннє та точне встановлення діагнозу, госпіталізацію, а також відновлення фізіологічних функцій пацієнта, визначення компенсаторних можливостей організму, усунення патологічних процесів, профілактику ускладнень, відновлення або часткове відшкодування втрачених функцій, боротьбу з інвалідністю та підготовку пацієнтів до активного життя, включаючи побутову та трудову діяльність.

У *психології* реабілітація – це сукупність заходів, спрямованих на залучення внутрішніх ресурсів людини для покращення її психоемоційного стану. Вона забезпечує розвиток позитивного ставлення до процесу подовження, подолання відчуття безнадії та інших негативних переживань, а також зміцнення впевненості в ефективності лікування та відновлення.

У *соціології* реабілітація розглядається як процес аналізу впливу соціальних чинників на розвиток хвороб і травм, а також відновлення людини до її звичних соціальних ролей і функцій.

Одним з перших визначень терміну «реабілітація» дав Курт Вінтер, описавши її як цілеспрямовану діяльність, що включає медичні, педагогічні, соціальні та економічні аспекти для збереження та зміцнення здатності людини активно брати участь у суспільному житті.

Реабілітація передбачає використання різноманітних заходів для зменшення впливу факторів, які обмежують здатність людини до нормальної життєдіяльності або призводять до інвалідності, а також створення умов для досягнення оптимальної соціальної інтеграції осіб з обмеженнями життєдіяльності (за визначенням ВООЗ).

Саме в цей період виникає нова галузь науки і практики – фізична та реабілітаційна медицина. Це самостійна медична спеціальність, що спрямована на відновлення фізичних і когнітивних функцій, а також на участь людини в суспільному житті і покращення якості її життя через модифікацію особистісних та навколишніх чинників.

Медичний реабілітолог займається профілактикою, діагностикою, лікуванням і реабілітацією осіб з клінічними захворюваннями та супутніми станами, що обмежують життєдіяльність, незалежно від віку.

Наприкінці ХХ ст. змінилося і визначення терміну «реабілітація». Це комплекс державних, соціальних, медичних, професійних, освітніх, психологічних та інших заходів, спрямованих на запобігання патологічним процесам, які можуть призвести до тимчасового або стійкого втрату працездатності. Він також забезпечує ефективне та швидке повернення хворих і осіб з інвалідністю (як дітей, так і дорослих) до активного життя в суспільстві та професійній діяльності.

Наприкінці ХХ ст. в офіційних документах різних країн, включаючи Україну, з'являються такі терміни:

– *нейрореабілітація* – сукупність медичних заходів, які спрямовані на використання всіх можливих засобів реабілітації для зменшення впливу порушень нервової системи, що обмежують життєдіяльність або призводять до інвалідності, а також на створення умов для оптимальної соціальної інтеграції осіб, що зазнали таких порушень (WFNR);

– *психолого-педагогічна реабілітація* – система психологічних і педагогічних заходів, які сприяють розвитку навичок і вмінь, необхідних

для нормального функціонування особи в соціумі, зокрема формування адекватної самооцінки та засвоєння правил поведінки в суспільстві, через навчально-виховну діяльність;

– *соціальна реабілітація* – це сукупність заходів, спрямованих на відновлення соціального статусу людини, її повернення до повноцінного життя в суспільстві та здатності до самостійного функціонування в родині й повсякденному житті. Вона включає соціальну адаптацію, орієнтацію, надання додаткових послуг та забезпечення спеціальними технічними засобами реабілітації;

– *професійна реабілітація* – це комплекс заходів, спрямованих на підготовку до професійної діяльності у змінених психосоціальних та фізичних станах, що включає відновлення працездатності через адаптацію, реадаптацію, навчання чи перенавчання, з можливістю працевлаштування і соціального супроводження з урахуванням індивідуальних здібностей і потреб особи;

– *медична реабілітація* – включає низку медичних процедур (відновлювальне лікування, санаторно-курортне оздоровлення, профілактика ускладнень, протезування, фітотерапія та інші методи);

– *побутова реабілітація* – охоплює заходи, спрямовані на відновлення навичок повсякденного життя, корекцію навчання і виховання, засвоєння знань, норм та цінностей, необхідних для ефективної соціальної адаптації, функціонування людини в суспільстві;

– *психологічна реабілітація* – це сукупність заходів, спрямованих на відновлення та корекцію психологічних функцій і особистісних якостей. Вона охоплює психологічну діагностику, розробку та застосування різноманітних методів корекції, консультування, а також прогнозування психоемоційного стану.

Заходи з психологічної реабілітації включають такі форми роботи (рис. 4.1.2):

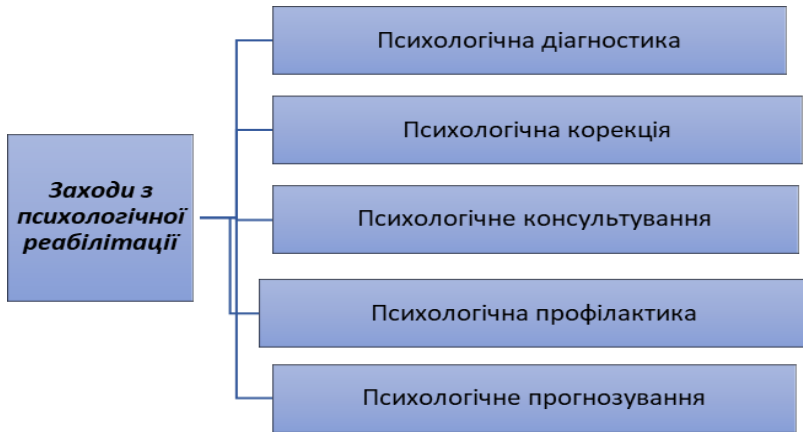

Рис. 4.2.2. Заходи з психологічної реабілітації

Психологічна діагностика – це процес вивчення психологічного стану дитини з інвалідністю, що дозволяє визначити її індивідуальні особливості та можливі відхилення в психофізичному розвитку, а також оцінити перспективи її інтеграції в суспільство.

Психологічна корекція – спеціалізоване втручання, яке орієнтоване на виправлення порушень у різних аспектах психіки (пізнання, мотивація, емоції, комунікація) з метою сприяння розвитку особистості та забезпечення її нормальної життєдіяльності.

Психологічне консультування – процес комунікації між психологом та дитиною, під час якого надається підтримка (в роботі з емоційним станом, переживаннями, проблемами у взаєминах).

Психологічна профілактика – своєчасне втручання для запобігання порушень у сприйнятті, поведінці та міжособистісних стосунках дітей з інвалідністю, сприяння формуванню здорової особистості та попередження конфліктів.

Психологічне прогнозування – аналіз розвитку дитини з інвалідністю на основі всіх попередніх етапів її дослідження, з урахуванням загальних тенденцій розвитку, можливостей.

Соціальна реабілітація – це процес відновлення ключових соціальних функцій особистості, її соціального становища та інтеграції в соціальні зв'язки через спеціально організоване навчання, виховання та створення відповідних умов.

Процес соціальної реабілітації полягає в адаптації соціокультурного оточення для різних категорій молоді, сприянні їхній комунікації та навчальним процесам, а також в організації соціально-психологічної роботи з родичами і близькими. Це також включає допомогу у виборі професії, сприяння працевлаштуванню, організацію дозвілля та взаємодії, виявлення творчих здібностей, захист прав молоді, медичний, педагогічний і психологічний супровід, а також формування позитивного громадського ставлення до складних проблем молоді.

Соціально-реабілітаційна робота має свої особливості. До *основних характеристик* можна віднести (рис. 4.2.3):

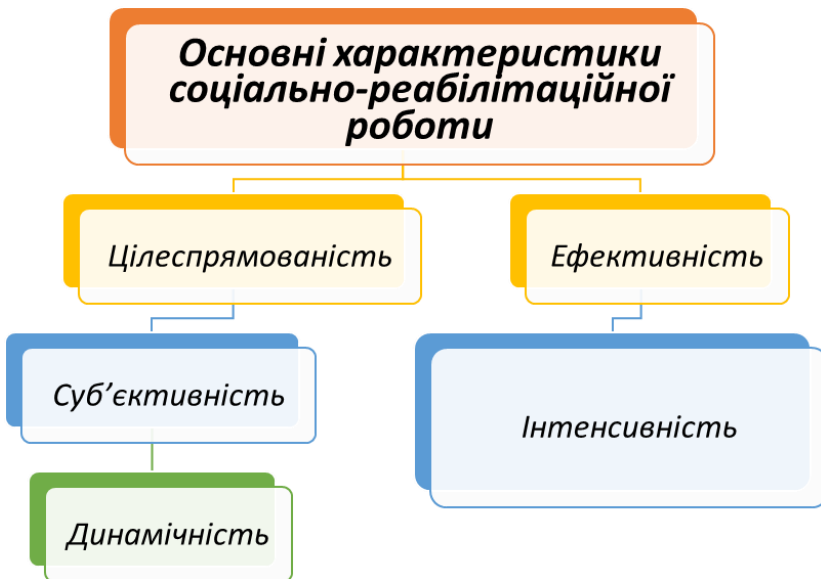

Рис. 4.2.4. Основні характеристики соціально-реабілітаційної роботи

Необхідною умовою для соціальної реабілітації є *процес самоактуалізації особистості*, її активне прагнення до

самовдосконалення та соціальної досконалості. Незалежно від того, наскільки сприятливими є умови реабілітації, її ефективність безпосередньо залежить від участі самої особи в цьому процесі.

Другий аспект полягає в усуненні *стигматизації певних соціальних груп*, яких переслідували, ізолювали або відштовхували на периферію соціальних відносин; визнанні прав і свобод цих людей, їхніх організацій. У такому разі фокус зміщується на суспільство загалом.

Соціальну реабілітацію можна трактувати як у широкому, так і вузькому сенсі. У *широкому сенсі* – створення таких умов у суспільстві, які сприяють відновленню і розвитку здібностей та навичок для самостійного соціального функціонування. У *вузькому* – система методів, форм і засобів, що сприяють відновленню втрачених або не набутих у процесі соціалізації функцій, ролей, відносин, необхідних для діяльності.

Методи соціальної реабілітації дозволяють досягати бажаних результатів. Крім стандартних методів (інформаційно-консультативні бесіди, психологічні тренінги, спостереження) активно використовуються методи соціальної терапії (рольові ігри, танцювальна терапія).

Основні форми соціальної реабілітації зображені на рис. 4.2.5.

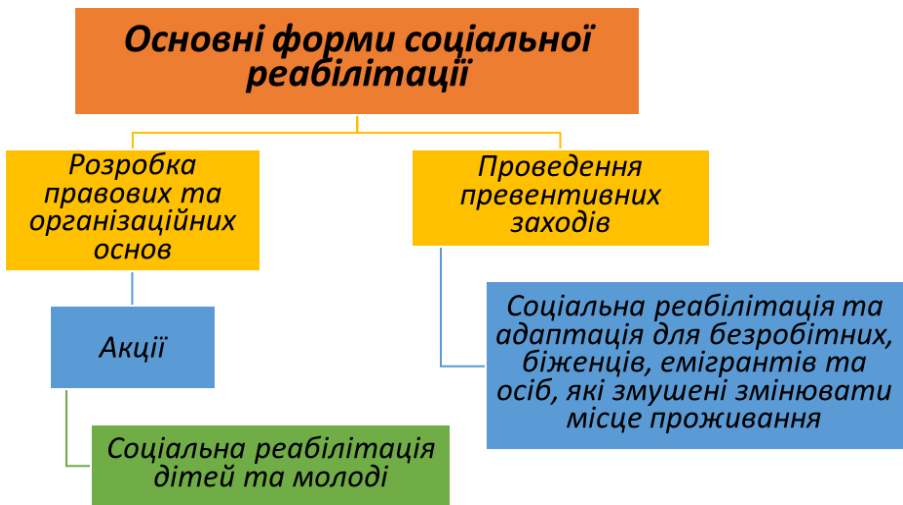

Рис. 4.2.5. Основні форми соціальної реабілітації

Соціальна реабілітація тісно пов'язана з іншими технологіями, такими як *соціальна діагностика, соціальна адаптація, соціалізація, опіка, усиновлення, корекція, профілактика, соціальне обслуговування та соціальна експертиза.*

Існує кілька *видів соціальної реабілітації*, серед яких:

1. *Елементарна реабілітація* – заходи, що сприяють відновленню базових навичок самообслуговування і переміщення. Цей тип часто застосовується для людей з порушеннями зору, допомагаючи їм виконувати основні функції.

2. *Побутова реабілітація* включає відновлення навичок виконання звичних побутових завдань (приготування їжі, підтримка чистоти тощо).

3. *Педагогічна та соціально-педагогічна реабілітація* охоплює корекційне навчання і виховання, спрямовані на засвоєння знань, норм і цінностей, що дозволяють особі стати повноцінним членом суспільства. Сюди входять такі методи, як ізотерапія (лікування через мистецтво), музикотерапія (використання музики для корекції психічного стану), ігрова терапія (для зменшення патологічних психічних станів) та казкотерапія (емоційно-психологічний вплив через казки).

4. *Інотерапія* – це використання лікувальної їзди на конях для реабілітації осіб з різними захворюваннями, включаючи порушення рухової активності, психічні проблеми та інші.

5. *Соціально-педагогічна реабілітація* набуває особливої важливості в умовах порушень здатності до сприйняття і передачі знань через фізичні або психічні проблеми.

6. *Сімейна реабілітація* спрямована на відновлення ролі індивіда в родині та підготовку до самостійного життя, включаючи соціальну, педагогічну та психологічну допомогу.

7. *Рекреаційна реабілітація* сприяє розвитку духовних і творчих інтересів, а також задоволенню фізичних потреб, через соціокультурні заходи та фізкультурно-оздоровчі практики.

8. *Соціально-психологічна реабілітація* охоплює різні аспекти, що допомагають людині відновити свій статус у суспільстві, адаптуватися до соціального середовища і вирішувати психологічні проблеми.

Реабілітаційні установи можна поділити на різні типи в залежності від конкретних заходів: медичної, медико-соціальної, психологічної,

фізичної реабілітації, спеціалізовані заклади для осіб з певними проблемами (нейрореабілітація або кардіо-пульмональна реабілітація).

Психосоціальна реабілітація орієнтована на осіб, які мають різноманітні психічні розлади, тому основну увагу приділяють залученню медичних спеціалістів. Цей напрям почав формуватися у США після завершення Другої світової війни, ставши соціальною альтернативою медичній моделі допомоги хворим із психічними захворюваннями. Спочатку психосоціальну реабілітацію визначали як процес, що полегшує повернення пацієнта до самостійного життя в суспільстві, з акцентом на його особистість, а не на хворобу. Підхід передбачав інтеграцію різних видів реабілітації: професійну, житлову, соціальну, дозвілєву, освітню та особистісну реадaptaцію.

Важливою метою цього процесу є налагодження гармонійних відносин між людиною з обмеженими можливостями та соціальним середовищем, враховуючи її індивідуальні потреби та можливості.

Перше покоління психосоціальних реабілітаційних центрів з'явилося в 80-х рр. XX ст. Ці заклади, засновані самими пацієнтами, допомагали їм справлятися з повсякденними проблемами та розвивати самостійність, навіть за умови інвалідності. Вони фокусувалися на допомозі в подоланні життєвих труднощів і зміцненні здоров'я, а не лише на знятті симптомів психічних захворювань.

Центри психосоціальної реабілітації стали потужним поштовхом для розвитку цієї практики як полідисциплінарної технології, що об'єднує зусилля медиків, соціальних працівників, психологів і педагогів. Сьогодні такі центри функціонують в США, Канаді, Швеції, і їх кількість програм варіюється. У Канаді особливо популярні *дві програми*: активний супровід у громаді (РАСТ) та професійна підтримка.

Програма активного супроводу в громаді є технологічним підходом, що включає догляд, реабілітацію та реадaptaцію пацієнтів із психічними розладами. Особлива увага приділяється розвитку вмінь контролювати свою хворобу, користуватися різноманітними послугами, підвищувати рівень особистої незалежності та покращувати взаємодію в сім'ї та з персоналом реабілітаційного центру.

Обидві програми орієнтовані на комплексну реадaptaцію та включають різноманітні *терапевтичні методи*:

1. Когнітивно-тілесна терапія (КТТ), що застосовується при важких психозах і спрямована на допомогу пацієнту подолати нав'язливі думки.

2. Групові заняття, які мають доведений позитивний ефект при роботі з цією категорією пацієнтів. Теми таких занять можуть включати управління стресом, підвищення самооцінки та контроль над хворобою.

3. Навчання практичним життєвим навичкам (побутовим, професійним, соціальним тощо), що дозволяє досягти автономії.

У 1996 році Всесвітня асоціація психосоціальної реабілітації спільно з ВООЗ окреслили *завдання психосоціальної реабілітації*:

1. Зменшення проявів психічних розладів та мінімізація побічних ефектів медикаментозного лікування.

2. Формування та вдосконалення соціальних навичок.

3. Інформаційно-просвітницька діяльність, спрямована на зміну суспільного сприйняття людей із психічними розладами.

4. Надання допомоги пацієнту у соціальному середовищі.

5. Забезпечення підтримки родини та найближчого оточування.

6. Важливим аспектом реабілітації є *діагностика*, яка охоплює такі компоненти (рис. 4.2.6):

Рис. 4.2.6. Структурні компоненти діагностики

Існує 13 основних *принципів психосоціальної реабілітації*:

1. *Принцип максимальної реалізації потенціалу індивіда.* Кожна людина може покращити якість свого життя, навіть у випадку тяжкої інвалідності. Тому завдання фахівців полягає у підвищенні самооцінки пацієнта, формуванні готовності до позитивних змін.

2. *Принцип розвитку вмінь та навичок.* Успіх реабілітації не залежить лише від усунення симптомів, а від наявності важливих соціальних та практичних навичок, необхідних для адаптації в суспільстві.

3. *Принцип самостійного прийняття рішень.* Індивід має право бути залученим до ухвалення рішень, що стосуються його життя, самостійно приймати рішення та розуміти їх наслідки.

4. *Принцип нормалізації.* Метою є створення для людей з психічними потребами умов, максимально наближених до звичайного життя: житлових, освітніх, трудових та дозвілєвих умов. Це передбачає відмову від ізоляції.

5. *Принцип індивідуалізації потреб та послуг.*

6. *Принцип відданості фахівців.*

7. *Принцип депрофесіоналізації допомоги.* Важливо ставитися до клієнта як до людини, а не як до об'єкта професійного втручання, пріоритет надається гуманному та індивідуальному підходу.

8. *Принцип раннього втручання.* Першочергове значення має швидка реакція професіонала на перші симптоми розладів або рецидивів.

9. *Принцип організації найближчого середовища.* Необхідно налаштувати підтримку з боку сім'ї, соціальних зв'язків та трудового середовища для допомоги клієнту.

10. *Принцип змін віддаленого середовища.* Програма повинна включати заходи для зміни громадської думки та покращення медичних послуг, що сприятимуть соціальній адаптації індивіда.

11. *Принцип відсутності обмежень для втручання.* Потрібно усунути будь-які бар'єри.

12. *Принцип оцінки всіх зусиль фахівців.*

13. *Принцип пріоритету соціального аспекту над медичним.* Цей принцип прагне змінити традиційну медичну модель, яка фокусується на лікуванні хвороби через медикаменти, на модель, орієнтовану на формування соціальних навичок і підтримку соціального оточення клієнта.

Тема 4.3. Соціально-педагогічний підхід у процесах абілітації та реабілітації людини

Абілітація та реабілітація є системою заходів, що розглядаються з різних точок зору, зокрема через соціально-педагогічний підхід. Цей підхід визначає напрями вирішення завдань абілітації та реабілітації за допомогою соціальної педагогіки. Кожна дитина має потенціал для розвитку, включаючи соціальний, і відрізняється від інших рівнем своїх можливостей. Особливо помітні різниці з однолітками у дітей з порушеннями розвитку, що залежать від типу і ступеня цих порушень.

Рис. 4.3.1. Значення поняття «абілітація»

Абілітація має на меті вдосконалення ресурсів для саморозвитку дитини та розвиток здібностей, які допомагають компенсувати недоліки, підвищуючи шанси на адаптацію і самореалізацію. Відсутність розвитку цих можливостей веде до деабілітації – зниження наявних ресурсів розвитку. Абілітація включає лікувально-педагогічні заходи, спрямовані на попередження і лікування патологічних станів у дітей раннього віку, які ще не адаптувались до соціального середовища, що призводять до стійкої втрати можливості працювати, вчитися та бути активним членом суспільства. Про абілітацію варто говорити, коли патологічний стан виникає в ранньому дитинстві, коли дитина ще не сформувала нормальні рухові стереотипи, практичні та мовні функції, не має навичок

самообслуговування та досвіду соціальної взаємодії. Реабілітація ж актуальна, коли хворий вже мав досвід суспільного життя та діяльності.

Абілітація включає корекцію рухових, психічних і мовних функцій у дітей молодшого віку, реабілітація передбачає схожі заходи для старших дітей та дорослих. Патологічні чинники, що призводять до інвалідності, можуть включати різноманітні внутрішньоутробні пошкодження нервової системи або травми голови. У дітей старшого віку до інвалідизуючих факторів належать травми головного і спинного мозку, інфекційно-запальні хвороби (наслідки енцефаліту, менінгітів, поліомієліту) та дегенеративні захворювання нервової системи. У дорослих інвалідизуючі стани часто виникають через порушення мозкового кровообігу та судинні захворювання. У дітей раннього віку основною причиною абілітаційних заходів є пошкодження нервової системи, що ведуть до синдромів дитячого церебрального паралічу.

ВООЗ намагається вдосконалити класифікацію інвалідності, оцінюючи не втрачені, а збережені можливості життєдіяльності та соціальної інтеграції. Цей підхід визначає основні терміни сучасної концепції інвалідності, яка закріплена законодавчими актами України (законами про соціальну захищеність осіб з інвалідністю та реабілітацію). Напрями роботи з дітьми з інвалідністю зображені на рис. 4.3.2.

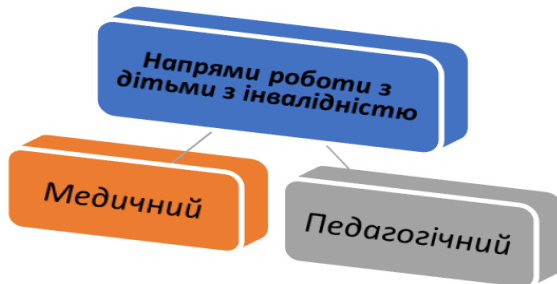

Рис. 4.3.2. Напрями роботи з дітьми з інвалідністю

1. *Медичний напрям* виникає природно, оскільки батьки при виявленні будь-яких порушень часто звертаються насамперед до лікаря, який визначає подальші дії. Проте медичні працівники прийшли до висновку, що боротьба з патологіями, пов'язаними з обмеженими можливостями, не може здійснюватися лише за допомогою медикаментів. Сьогодні дедалі більше уваги приділяється немедичним методам, особливо при стаціонарному або амбулаторному лікуванні.

2. *Педагогічний (соціально-педагогічний) підхід* полягає в свідомому використанні педагогічних та соціально-педагогічних засобів для стимулювання розвитку природних функцій дитини, з урахуванням її вікових і індивідуальних можливостей. Це сприяє її адаптації до природного середовища та максимальній самореалізації.

Такі фахівці зазвичай називаються спеціальними педагогами або реабілітологами. У різних країнах їх називають по-різному: в Угорщині – педагогами-кондукторами, в Канаді – окупаційними терапевтами. Педагогічний підхід не відкидає медичний, а працює в тісній співпраці з медичними методами. В Угорщині це стало основою кондуктивної педагогіки, яку розробив Андраш Петьо. Цей метод спочатку застосовувався в інституті кондуктивної педагогіки в Будапешті, але з часом набув популярності в інших країнах. Він є ефективною методикою фізичної реабілітації для дітей з органічними ураженнями мозку, зокрема при дитячому церебральному паралічі.

Принципи програм раннього втручання зображені на рис. 4.3.3.

1. *Концепція абілітації.*

2. *Сімейно-центрований підхід.* Комплексне раннє втручання – це система медичної, педагогічної, психологічної та соціально-реабілітаційної підтримки, спрямована на стимулювання розвитку дітей з порушеннями в перші роки їхнього життя. Основний акцент робиться на допомогу родині на початкових етапах розвитку дитини.

Сімейно-центрований підхід передбачає допомогу родинам на рівних умовах, з повагою до їх унікальних потреб і шляхів розвитку. Це означає надання підтримки та інформації, а також створення партнерських стосунків між фахівцями та родинами через активний обмін інформацією і співпрацю в управлінні програмами.

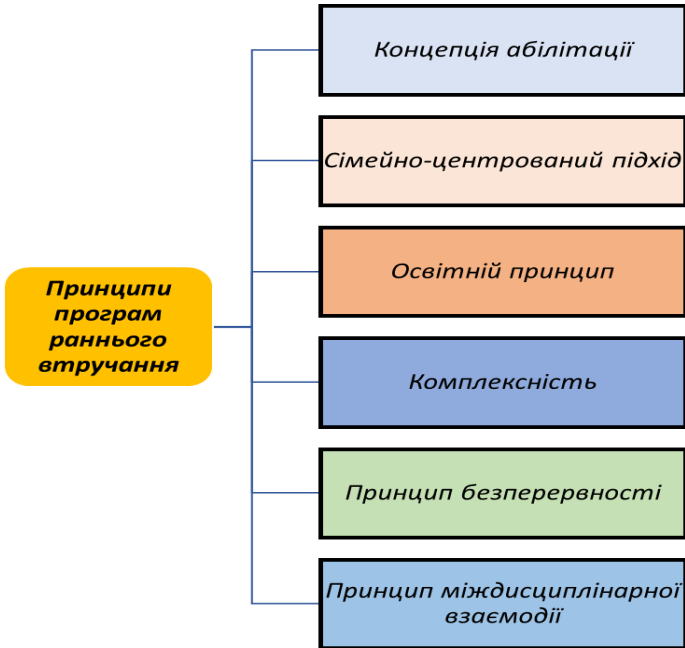

Рис. 4.3.3. Принципи програм раннього втручання

До спектру послуг раннього втручання, що надаються в межах таких програм, входять (рис. 4.3.4):

3. *Освітній принцип реабілітації* пов'язаний з поняттям «дитина з особливими освітніми потребами». Якщо у дитини є порушення розвитку, це може призвести до втрати зв'язків із соціальним середовищем і культурою. Тому важливим завданням є створення освітнього простору, в якому можна реалізувати реабілітацію за допомогою освіти, що відповідатиме індивідуальним потребам дитини.

4. *Комплексність*. Оптимальна модель абілітації та реабілітації, яка є універсальною та може бути застосована для стратегічного планування діяльності будь-якої установи реабілітації, включає в себе комбінацію такихіх основних складових реабілітаційного процесу:

Соціальна абілітація/реабілітація, що допомагає людині з інвалідністю адаптуватися до соціального середовища.

Рис. 4.3.4. Спектр послуг раннього втручання

Педагогічна абілітація/реабілітація, яка підтримує людину в процесі навчання та розвитку.

Психологічна абілітація/реабілітація, яка зосереджена на особистісному розвитку людини.

Медична абілітація/реабілітація, що спрямована на відновлення фізичних функцій та здоров'я.

5. *Принцип безперервності*. Сучасна соціальна реабілітація передбачає безперервний процес, що не має початку й кінця. Важливим є підхід, який відображає концепцію «реабілітації через усе життя».

6. *Принцип міждисциплінарної взаємодії*. У кожному випадку працюють спеціалісти різних профілів, які об'єднуються в міждисциплінарні команди, що дозволяє розглядати ситуацію з кількох точок зору і є важливим для забезпечення повного та ефективного підходу. Протягом абілітаційного процесу проводяться консультації з метою корекції реабілітаційної програми та розробки індивідуальних методів навчання й розвитку дитини.

Основні напрями та завдання служб раннього втручання, через які реалізуються ці принципи, зображені на рис. 4.3.5.

Рис. 4.3.5. Основні напрями та завдання служб раннього втручання

Реабілітація використовується для корекції відхилень, спричинених різними факторами, і включає комплекс медичних, психологічних, педагогічних, професійних та правових заходів, спрямованих на відновлення порушених функцій організму, соціального статусу, освітніх можливостей та працездатності людини.

Для ефективності реабілітації важливо мати відповідну виховну систему, що сприяє розвитку індивідуальних рухових можливостей дитини з раннього віку. Керівництво цією системою здійснюється фахівцем (педагогом, соціальним педагогом) або батьками під наглядом відповідного спеціаліста.

Медичний діагноз дає фахівцю орієнтири для визначення типових патологічних явищ, з якими він може стикнутися під час соціально-педагогічної роботи з дитиною. На основі цього діагнозу реалізуються такі заходи:

- раннє виявлення порушень та організація спеціалізованої соціально-педагогічної підтримки;
- всебічна оцінка рухових можливостей дитини та подальший моніторинг змін у розвитку;
- аналіз схильності до активності, подолання труднощів, хворобливих станів, готовність до спілкування та соціалізації;

– вивчення особливостей сформованості комплексів, які можуть негативно вплинути на соціально-педагогічну діяльність, особливо, коли робота починається не з раннього етапу, і дитина починає усвідомлювати себе іншою.

Індивідуальний підхід до кожної дитини є необхідною складовою соціально-педагогічної роботи, що включає розробку програми розвитку, орієнтованої на рухове виховання, розвиток самостійності, мовні та сенсорні навички.

Програма виховання повинна враховувати *«зону найближчого розвитку»* дитини і сприяти уточненню її можливостей у процесі реалізації. Важливо організувати активність дитини в межах розпорядку дня, оптимізуючи її для максимального розвитку в домашніх умовах або спеціалізованих установах. Кожен елемент цього розпорядку, від вправ до відпочинку та прийому їжі, має бути детально продуманий.

Застосування методу хронотопографії, запропонованого угорським лікарем та педагогом Андрашем Петьо, дозволяє створити тимчасову та предметну карту життєдіяльності дитини, що допомагає визначити найбільш ефективні моменти для розвитку через конкретні заняття та процедури.

Управління абілітаційною системою включає стимулювання самовиявлення як з боку дитини, так і з боку тих, хто з нею працює. Створення ситуації успіху та активна підтримка позитивних досягнень дитини є важливими аспектами роботи, що сприяє розвитку впевненості в її силах. Підтримка самовиявлення, прогнозування труднощів та створення умов для емоційного підйому забезпечує ефективну педагогічну діяльність, особливо на ранніх етапах розвитку.

Включення дитини в групову діяльність має важливе значення для стимулювання її соціалізації та розвитку. Взаємодія з однолітками, прагнення до наслідування та схвалення з боку інших стимулює її активність і сприяє кращому прояву індивідуальних можливостей. На першому плані має бути бажання дитини діяти самостійно, проявляючи ініціативу.

Розрізняють кілька *видів фацилітації* діяльності дитини (рис. 4.3.6).

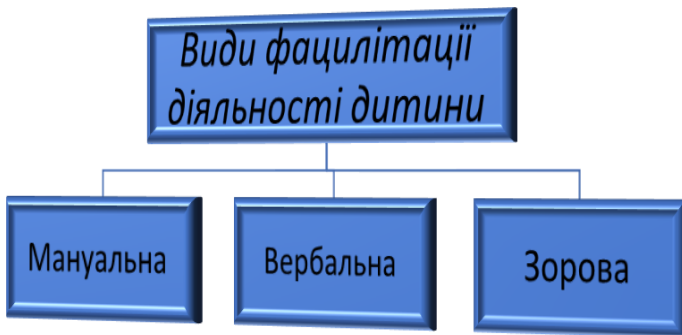

Рис. 4.3.6. Види фацилітації діяльності дитини

1. *Мануальна* – допомога через фізичне втручання, що застосовується на ранніх етапах навчання руховим навичкам пальців, коли інші методи є менш ефективними.

2. *Вербальна* – надання ритмічних коментарів або докладний опис кожного руху, як би розкладаючи його на окремі етапи.

3. *Зорова* – демонстрація рухів фахівцем або іншими дітьми.

Також використовуються спеціальні пристосування, такі як кружки з двома ручками, рейки для захоплення під час підйому або лазіння.

Результат абілітації важливий як для дитини, так і для фахівця, що працює з нею. Дитина бачить, що здатна досягти успіху, як і інші, і це допомагає їй зміцнити впевненість у своїх силах. Впевненість того, хто працює з дитиною (батьки або фахівець), передається їй у процесі виконання різних завдань і абілітаційної роботи.

Процес супроводу включає:

1. Забезпечення того, щоб дитина не залишалася в медичному закладі через виявлену патологію (підтримка дитини й матері).

2. Пояснення матері перспектив у подоланні патології дитини.

3. Переконавання в тому, що досягнення результату залежить від спільної роботи батьків і медичних працівників.

4. Допомога матері освоїти навички догляду та стимулювання абілітації дитини.

5. Попередження можливих недоліків і помилок у соціально-педагогічній діяльності з батьками, сприяння їхньому особистісному зростанню в процесі абілітації.

Кожен елемент системи соціально-педагогічної роботи (абілітації) з дитиною має важливе значення для її розвитку, подолання патології та інтеграції в суспільство.

Одним з ключових аспектів соціально-педагогічного підходу в абілітації є активна участь сім'ї (її членів) у процесі роботи з дитиною, особливо на ранніх етапах, коли батьки здатні надати максимальну увагу та підтримку. Саме на цьому етапі вони можуть найбільш повно задовольнити природні потреби дитини в самостійній діяльності та самовираженні в звичному для неї середовищі.

Серед батьків можна виділити кілька основних *категорій*:

1. Батьки, які ще не усвідомили, що їх дитина має особливості, і вважають це тимчасовим явищем, яке з часом зникне.

2. Батьки, які змирилися з тим, що їх дитина має особливі потреби, і не бачать можливості для її розвитку, самовираження та адаптації. Вони часто втрачають надію на позитивні зміни.

3. Батьки, які сприймають діагноз дитини з великим сумом і безнадією, вважаючи це непоправною ситуацією. У таких випадках вони не бачать сенсу в активній роботі з дитиною.

4. Батьки, які через складне матеріальне становище змушені працювати, залишаючи дитину на весь день без належної уваги, що робить її найбільш уразливою.

5. Батьки, які делегують турботу про дитину на спеціалізовані установи, бабусь, дідусів, найманих осіб, замість того, щоб активно брати участь у процесі її розвитку.

6. Батьки, які активно залучаються у роботу з дитиною, долають труднощі і прагнуть досягти успіху в реабілітації.

Спостереження свідчать, що участь батьків у реабілітаційній діяльності не завжди буває ефективною. Можна виділити кілька *факторів*, які *негативно впливають* на залучення батьків до процесу реабілітації дитини:

1. Неправильні стосунки між батьком та дитиною перешкоджають налагодженню конструктивних взаємин під час абілітації.

2. Надмірна опіка, яка не дала можливості дитині освоїти базові навички самообслуговування та самовираження, і сформувала у неї залежність.

3. Примхливість як спосіб задоволення потреб дитини.

4. Позиція «інвалідизації» дитини, що відображається на її ставленні до себе і здатності самостійно вирішувати проблеми, ставити цілі і досягати їх.

5. Сукупність труднощів, які ускладнюють залучення батьків до реабілітаційного процесу. Відсутність їхньої участі може сприяти розвитку утриманського підходу, коли батьки чекають, що хтось інший повинен вирішувати всі проблеми їхньої дитини.

Існують випадки, коли деякі батьки не тільки пристосовуються до інвалідності своєї дитини, але й починають використовувати її стан у своїх інтересах. Тому може проявлятися страх перед можливістю, що дитина покращить своє становище, позбавить їх пільг, встановлених державою.

На початковому етапі роботи з батьками залучається фахівець, який поставив діагноз дитині. Важливим є проведення *діагностики сім'ї*, що дозволяє:

1. Оцінити середовище, в якому знаходиться дитина, її роль в ньому, а також здатність забезпечити необхідні умови для її розвитку.

2. Визначити можливості сім'ї, її готовність реалізувати ці можливості.

3. Оцінити потребу в допомозі для адаптації сім'ї та оточення до ситуації.

Згідно з результатами діагностики, фахівець визначає свою стратегію взаємодії з батьками дитини, формулює завдання, які необхідно вирішити, та методи їх досягнення.

При постановці завдань важливо враховувати їх поділ на завдання першочергового виконання (потребують негайного вирішення), короткострокові та довгострокові.

Для зменшення психологічного напруження батьків важливий комплекс заходів, який включає:

1. Пояснення причин виникнення патології, що допомагає зняти відчуття провини у батьків за те, що сталося.

2. Демонстрація можливостей розвитку дитини та її адаптації до навколишнього середовища. Водночас важливо зазначити, що хоча чудес не станеться, існують шанси мінімізувати наслідки захворювання.

3. Використання прикладів та наукових даних, надання допомоги в організації цієї системи.

4. Підкреслення важливості збереження та розвитку емоційного зв'язку між батьками та дитиною.

5. Роз'яснення ролі батьків в індивідуальному розвитку дитини та важливості їх активної участі в корекційно-виховному процесі.

6. Ознайомлення батьків дітей з особливими потребами з їхніми правами та обов'язками, що посилює зміцнення їхньої впевненості у тому, що вони не залишаються на одиниці з труднощами та отримують державну підтримку.

Соціально-педагогічний супровід охоплює такі аспекти:

- навчання батьків правильним методам, зокрема, використання різних процедур для зміцнення здоров'я, стимуляції розвитку, зменшення впливу негативних факторів (правильне купання, проведення ванн, компресів, масажів, виконання вправ);

- надання рекомендацій щодо догляду за дитиною, зокрема на початкових етапах, із поясненням того, які дії є корисними, а які слід уникати, а також розгляд типів помилок батьків та їхніх наслідків;

- роз'яснення значення розпорядку дня для дитини з особливими потребами та сприяння правильній організації;

- рекомендації для розвитку навичок самообслуговування та індивідуального розвитку дитини;

- навчання способам сприяння розвитку навичок самообслуговування та їх використання для індивідуального зростання;

- методика підбору та виконання початкових вправ, які сприяють розвитку дитини;

- координація діяльності батьків у соціально-педагогічному контексті, забезпечення співвідношення їхніх потреб з реальними можливостями абілітації, запобігання ілюзорним очікуванням і розчаруванню в процесі виховної роботи з дитиною.

Фахівець у процесі роботи з батьками навчає їх:

- спостерігати за дитиною, її проявами, визначати, на що слід негайно реагувати, що можна проігнорувати, як краще діяти;
- розуміти капризи дитини, її характер, типові прояви, а також як запобігти або подолати їх;
- правильно підбирати іграшки та ігри для дітей з подібними патологіями розвитку, а також методично правильно їх використовувати;
- організовувати дозвілля дитини та правильно використовувати його в процесі виховання;
- інтегрувати дитину в повсякденне життя як основну умову підготовки її до взаємодії з іншими людьми та самореалізації;
- сприяти взаємодії дитини з іншими дітьми, особливо в умовах різних середовищ (домашніх, спеціальних, загальноосвітніх, вуличних) для виховної роботи;
- залучати до виховної роботи членів сім'ї, родичів і сусідів, навчати їх правильним методам взаємодії з дитиною;
- навчатися ефективно використовувати заохочення та примус у абілітаційній роботі з дитиною;
- взаємодіяти з медичними працівниками та іншими фахівцями у процесі розвитку і виховання дитини.

Культура життєвого середовища відображає не лише те, наскільки воно адаптоване до індивідуальних потреб людини, а й те, чи відповідає воно її базовим життєвим вимогам. Культура також охоплює ті аспекти, що дозволяють людям максимально проявляти себе в навколишньому середовищі, створюючи при цьому сприятливі умови для інших, зокрема для дітей з особливими потребами.

Прояви культури життєвого середовища можна спостерігати у таких аспектах:

- відношення до інших;
- природне прийняття людини;
- терпимість до інших людей і їхніх особливостей, незалежно від того, чи сприймаються вони позитивно чи ні;
- рівність у взаєминах між людьми, незалежно від їхніх особистих можливостей;
- взаємодія з людьми з особливими потребами, зокрема з тими, хто має порушення зору або слуху.

Тема 4.4. Взаємозв'язок соціальної адаптації і реабілітації

Соціальна адаптація – це процес, через який індивід адаптується до умов соціального середовища, формуючи адекватні стосунки з соціальними об'єктами, розвиваючи рольову гнучкість у поведінці, інтегруючи себе в соціальні групи, освоюючи сталий соціальний контекст та приймаючи нові норми і цінності.

Цей процес може відбуватись у трьох формах: *акомодатії* (повне підпорядкування вимогам середовища без критичного аналізу), *конформізму* (підпорядкування вимогам середовища через необхідність) та *асиміляції* (свідоме і добровільне прийняття соціальних норм і цінностей, що відповідають особистим переконанням).

Соціальна адаптація є двостороннім процесом, який включає як пристосування індивіда до соціального середовища, так і адаптацію суспільства до потреб особистості через задоволення цих потреб. Відповідність між рівнем соціальних потреб і їх задоволенням визначає ефективність соціальної адаптації. Адаптація тісно пов'язана з прийняттям різних соціальних ролей, адекватним сприйняттям себе і своїх соціальних зв'язків, і є ключовим елементом соціалізації особистості. Порушення процесу адаптації може проявлятися у вигляді асоціальної поведінки, маргіналізації, алкоголізму, наркоманії.

До основних компонентів соціальної адаптації відносяться: соціально-побутова, економічна, комунікативна, регулятивна адаптація та самореалізація (рис. 4.4.1).

Економічна адаптація зазвичай здійснюється в умовах змін соціально-економічного середовища і стосується широких верств населення. З боку держави цей процес регулюється через пільги, субсидії та іншу соціальну підтримку.

В більш вузькому сенсі соціальна адаптація стосується безробіття та включає працевлаштування, перекваліфікацію, підвищення кваліфікації та надання соціальної допомоги, а також психологічної підтримки. Економічна адаптація безпосередньо пов'язана з задоволенням фізіологічних потреб, таких як доступ до їжі, одягу тощо.

Рис. 4.4.1. Основні компоненти соціальної адаптації

Комунікативна адаптація полягає в тому, щоб індивід пристосувався до нових форм взаємодії та розвитку соціальних навичок, покращуючи свою соціальну компетентність. Комунікативна адаптація стає ефективною лише тоді, коли людина включена в здорове соціальне середовище, зберігаючи свою індивідуальність та унікальність.

Регулятивна адаптація пов'язана з життєвими циклами особистості, переходом через різні вікові етапи і переживання життєвих змін. Вона включає формування нових особистісних якостей і адаптацію до вимог суспільства, яке має забезпечити належні умови для життя громадян. Особливо важлива регуляція соціальних і статеворольових взаємовідносин у різних вікових періодах. Регулятивна адаптація також включає потребу у забезпеченні безпеки та повазі.

Самореалізація відображає рівень задоволення духовних потреб особистості, а також реалізацію її творчого потенціалу. Соціальна адаптація до нових життєвих умов чи ситуацій відбувається через активізацію сильних сторін людини, її самореалізацію у трудовій діяльності чи творчості, розширення світогляду та подолання екзистенційних проблем.

Соціально-побутова адаптація включає пристосування до нових умов життя та побуту, що полегшує психоемоційний стан індивіда та забезпечує узгодженість його потреб, інтересів і уподобань. Це особливо важливо для осіб, що проходять реабілітацію в спеціалізованих закладах.

Соціально-побутова адаптація полягає у підготовці особистості до виконання побутових і трудових обов'язків, а також розвитку здатності до самостійного життя при орієнтації в часі й просторі (уміння орієнтуватися на місцевості, знання інфраструктури міста, села чи мегаполісу).

Основною її метою є створення умов для незалежного існування людей з інвалідністю. Важливу роль у цьому відіграє житло, яке є місцем, де людина проводить більшу частину свого часу. Законодавчо для осіб з інвалідністю передбачені норми збільшення житлової площі, а також вимоги до її архітектурного планування та санітарних норм.

При проєктуванні або реконструкції приміщень для людей з інвалідністю особливу увагу слід приділяти не тільки естетичному вигляду й інтер'єру, але й створенню комфортних умов, що допомагають забезпечити психологічний комфорт і зручність. Обов'язково мають дотримуватися стандарти площі та обладнання, які включають технічні засоби реабілітації та пристосування для догляду.

Також важливим є врахування фізичних можливостей людини з інвалідністю при адаптації її житла. Оснащення приміщень спеціальними пристроями для полегшення самообслуговування є важливим етапом, до якого треба підходити з індивідуальним підходом і творчим підходом обслуговуючого персоналу, який розробляє пристосування. Людина з інвалідністю має отримати технічні засоби реабілітації та пристосування, що полегшують пересування, орієнтацію та комунікацію.

Не менш важливим є навчання родичів та осіб, що надають допомогу людині з інвалідністю, з питань, пов'язаних з її захворюванням, обмеженням життєдіяльності, соціально-психологічними та фізіологічними труднощами, а також знання технічних засобів реабілітації і методів їх використання. Родичі повинні бути навчальні у використанні пристосувань, що полегшують догляд.

Соціально-побутова адаптація включає *такі основні компоненти*, як самообслуговування, самостійність у пересуванні, трудова діяльність,

підготовленість до використання побутової техніки та засобів зв'язку (рис. 4.4.2).

Рис. 4.4.2. Основні компоненти соціально-побутової адаптації

Так, *самообслуговування* включає:

- здатність особистості самостійно організовувати збалансоване харчування,
- вміння виконувати повсякденні побутові справи,
- розвинені навички особистої гігієни,
- уміння планувати день,
- уміння балансувати між роботою та відпочинком.

Пересування з автономією означає здатність особистості переміщатися в просторі, знати, як використовувати різні транспортні засоби для досягнення своїх цілей у побутовій, суспільній та професійній діяльності, орієнтуватися на місцевості та розбиратися в ключових засадах побудови інфраструктури будь-якого міста чи селища.

Залучення до *трудової діяльності* передбачає розвиток готовності та внутрішньої мотивації до професійної роботи, спрямованої на самозабезпечення та економічну незалежність. Формування здатності до праці вимагає створення відповідних умов у сім'ї та соціальних установах, що сприяють набуттю соціального досвіду, стимулюють активність особистості в опануванні необхідних умінь і навичок, які

забезпечують подальшу самореалізацію та успіх у майбутній професійній діяльності.

Процес соціально-побутової адаптації клієнта включає декілька основних етапів.

1. *Соціальна діагностика*. Спеціаліст оцінює готовність клієнта до трудової діяльності, самообслуговування та економічної незалежності.

2. *Підтримка клієнта на шляху до автономії в організації побуту* (відновлення та розвиток санітарно-гігієнічні навичок, моторики та координації рухів).

3. *Супровід для досягнення автономії в пересуванні*. Спеціаліст продовжує працювати над зміцненням навичок самообслуговування та особистої гігієни через індивідуальні та групові заняття.

4. *Супровід до автономії в трудовій діяльності*. Враховуючи внутрішню мотивацію клієнта, необхідно створити умови для працевлаштування в установах соціального обслуговування або через співпрацю з підприємствами та організаціями. Трудова діяльність допомагає клієнту самореалізуватися, досягати результату і отримувати задоволення від виконаної роботи. В залежності від виду роботи, можлива оплата праці.

Основними формами соціально-побутової адаптації є практичні заняття (які проводяться в умовах установи соціального обслуговування) та екскурсії. Важливо, щоб під час екскурсій клієнти не лише спостерігали за об'єктами, а й активно брали участь у різних діях, отримуючи можливість побачити на власному досвіді, як це робить фахівець з соціальної роботи або інші люди.

Основною метою соціально-побутової адаптації є пристосування людини до нових побутових умов у статусі «людина з інвалідністю». У цьому процесі важливу роль відіграє не лише фахівець, який допомагає людині з обмеженими фізичними можливостями адаптуватися до звичних умов життя, а й сама особа з інвалідністю, яка повинна активно шукати способи досягнення незалежності у своєму житті.

Плануючи практичні заняття, фахівець орієнтується на поточний рівень розвитку здатності клієнта організовувати своє життя та забезпечувати себе і свою родину, виконувати повсякденні побутові обов'язки, планувати режим дня та здобувати досвід у трудовій діяльності.

Тема 4.5. Реабілітаційна допомога різним групам населення

Процес реабілітації дітей є важливою складовою їх соціального відновлення і включає кілька **етапів** (рис. 4.5.1).

Рис. 4.5.1. Етапи процесу реабілітації

Перший етап – компенсаційний, основною метою якого є створення для дитини відчуття захищеності та безпеки, а також відновлення її соціального статусу. Для дітей, які зазнали насильства, жорстокого ставлення або травм, на цьому етапі важливо провести психологічну реабілітацію й індивідуальну психотерапію. Педагогічна діяльність на цьому етапі полягає в тому, щоб дитина повірила в свою значущість, відчула прийняття і любов до себе, зрозуміла, що навколишнє середовище не загрожує її життю.

Другий етап – діагностично-прогностичний. Вихователь має провести оперативне діагностування дитини за різними напрямками: здоров'я, рівень освіти, самоусвідомлення, досвід взаємодії з однолітками і дорослими (зокрема, негативний), інтереси та здібності, а також можливі відхилення у розвитку і поведінці. За результатами

оцінки важливо скласти план педагогічної підтримки та психокорекції, а також прогнозувати можливі зміни в поведінці дитини під час реабілітаційного процесу.

Третій етап – адаптаційний, є одним із найскладніших для багатьох дітей. Успішність адаптації до умов інтернату значною мірою залежить від індивідуальних характеристик кожної дитини, на основі яких їх можна поділити на *дві категорії*: адаптивні та дезадаптивні особистості (рис. 4.5.2).

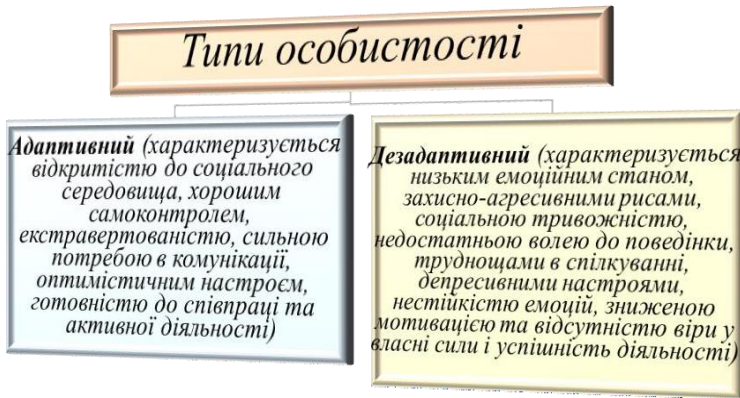

Рис. 4.5.2. Типи особистості

Труднощі адаптації, які можуть виникнути при звиканні до нових умов. Однією з ключових педагогічних умов для полегшення адаптації є вчасне передбачення можливих проблем і надання підтримки дітям для уникнення труднощів, що дозволить забезпечити їхні успіхи, а не чекати, що вони навчаться через власні помилки. Важливо допомогти дітям сформулювати позитивну самооцінку, що буде сприяти їхньому самоствердженню. Створення умов для підвищення рівня успішності в основних видах діяльності є невід’ємною частиною цього процесу.

Про рівень адаптації дитини можна судити за такими аспектами:

– *рівень адаптації до освітнього процесу* визначається успішністю навчальної діяльності та сформованістю необхідних навичок;

– *соціально-психологічний аспект* оцінюється за рівнем інтеграції в різні види діяльності, стосунками в колективі, самооцінкою свого місця в ньому та задоволенням від взаємодії з педагогами і однолітками;

– *психологічний рівень* оцінюється за станом нервової системи та розумовою працездатністю;

– *фізіологічний рівень* визначається станом здоров'я та фізичними можливостями дитини.

Четвертий етап реабілітації – корекційний, включає впливи, спрямовані на виправлення небажаних поведінкових проявів, подолання прогалин у знаннях і навичках.

Важливим завданням цього етапу є корекція соціальних відносин дітей, формування у них навичок конструктивної поведінки, нового досвіду взаємодії і спілкування.

Ефективність корекційної роботи значно зростає, коли завдання вирішуються не лише на індивідуальному рівні, а й у межах малих груп, де діти активно взаємодіють між собою.

Однією з ключових психолого-педагогічних умов успішної реабілітації є гуманізація взаємин, яка має охоплювати кілька важливих напрямів:

1. Гуманізація відносин у педагогічному колективі включає створення більш демократичного стилю управління з боку адміністрації, розвиток гуманістичних форм взаємодії між педагогами, сприяння позитивному громадському сприйняттю та формуванню комфортного психологічного клімату в школі.

2. Гуманізація навчального процесу полягає в адаптації навчальної програми до психолого-фізичних особливостей учнів, врахуванні їхніх інтересів, здоров'я та потреб. Це включає індивідуалізацію та диференціацію навчання, створення умов для співпраці між вчителями та учнями.

3. Гуманізація виховного процесу передбачає сприяння розвитку гуманістичних рис у дітей, визнання їхніх прав та свобод, забезпечення можливості вибору діяльності, спілкування та самовираження. Це також передбачає співпрацю вихователів і вихованців при вирішенні організаційних питань, зменшення авторитарного підходу у вихованні.

4. Гуманізація відносин між учнями полягає в створенні атмосфери поваги до особистості, формуванні взаємин на основі співчуття,

допомоги один одному, толерантності та взаємоповаги. Важливо також забезпечити розвиток культури спілкування серед школярів і розв'язувати конфлікти мирним шляхом.

Методи соціальної реабілітації дуже різноманітні, що дає можливість досягти бажаних результатів у цьому важливому процесі. Окрім *загальних методів*, таких як інформаційно-консультативні бесіди, психологічні тренінги, спостереження, активно використовуються і *методи соціальної терапії* (рольові ігри та танцювальна терапія).

Щодо питання соціальної реабілітації осіб старшого віку, важливо спочатку визначити, які категорії потребують такої допомоги, а потім розглянути методи її реалізації. Умовно їх можна поділити на *дві групи*:

1) літні особи з поведінковими відхиленнями, асоціальними рисами;

2) літні люди, які прагнуть активно функціонувати в соціумі.

До першої групи входять ті, хто потребує реабілітації, зокрема: особи, що повертаються з місць позбавлення волі; ті, хто страждають від насильства в родині; самотні люди; люди з інвалідністю; особи, які зловживають алкоголем.

До другої групи належать: вдови та вдівці, які вийшли на пенсію, але мають бажання працювати в іншій сфері, а також інші категорії.

Основні *проблеми*, які необхідно вирішити для літніх людей, що повертаються з місць позбавлення волі, включають:

- адаптацію до соціального середовища;
- освоєння життя в нових економічних умовах;
- формування етичних навичок поведінки в побуті, у родині, з оточенням.

Ці питання вирішують фахівці соціальної роботи, психологи та соціальні педагоги, які працюють у відповідних установах, де перебувають ці люди.

Методи роботи з такою категорією людей включають:

- індивідуальні та групові: бесіди, рольові ігри, різноманітні види терапії, заняття в групах, консультації;
- реабілітаційні технології в центрах соціального обслуговування: психологічні, соціально-медичні, дозвілєві та побутові методи.

Тема 4.6. Соціальна реабілітація дітей з особливими освітніми потребами

Соціальна реабілітація дітей з особливими потребами – це складний та багатогранний процес, який потребує переосмислення підходів, особливо в напрямі створення методології та методик соціально-педагогічної та психологічної моделей роботи. Специфіка цього підходу передбачає необхідність змін у ставленні до дітей з інвалідністю, які потребують не лише матеріальної, фінансової і гуманітарної підтримки, а й комплексної реабілітації, яка включає *медичну, професійну і соціально-побутову* допомогу.

Педагогічна реабілітація охоплює комплекс заходів, спрямованих на виховання дітей та надання їм навичок і вмінь з самообслуговування та здобуття освіти. У цьому процесі дитина також засвоює основи наукових знань, розвиває практичні навички, вчиться взаємодіяти в суспільстві, освоює особливості культури побутових, професійних і правових відносин.

Суб'єктивність соціально-реабілітаційної діяльності проявляється через індивідуальність як фахівця, так і дитини, яка бере участь у процесі реабілітації. Якість цього процесу залежатиме від активності учасників, їх попереднього досвіду, установок, емоцій, цілей і мотивів, а також особливостей міжособистісних відносин і рівня професійної підготовки фахівця.

Інтенсивність соціально-реабілітаційного процесу залежить від індивідуального стилю діяльності кожного фахівця. Це дозволяє досягати ефективності, враховуючи різні особливості нервової системи, структуру здібностей і характер, застосовуючи різноманітні методи та засоби впливу. Динамічність цієї діяльності проявляється в поступовому виконанні поточних завдань при роботі з дитиною. Для успішної соціальної реабілітації важливо досягати хоча б незначних, але позитивних змін у психічному стані дитини.

Ефективність соціально-реабілітаційної діяльності оцінюється порівнянням отриманих результатів з максимально можливими або заздалегідь визначеними цілями. Її можна визначити тільки за умови чіткого встановлення критеріїв для вимірювання результатів. Особливістю соціально-реабілітаційного процесу є те, що, на відміну від

педагогічного процесу, він передбачає, по-перше, обов'язкове проведення діагностичного обстеження дитини, на основі результатів якого будується реабілітація, і, по-друге, здійснюється в тісній взаємодії з медичними заходами, психологічною і педагогічною реабілітацією та соціальною адаптацією.

Основні завдання соціально-реабілітаційної роботи:

Створення розумів для гармонійного соціального, емоційного, розумового та фізичного розвитку дітей із порушеннями, а також сприяння максимальному розкриттю їхнього потенціалу у процесі навчання.

Недопущення розвитку вторинні порушення у дітей із відхиленнями, що можуть виникати через неефективне лікування, невдалу корекцію первичних розладів або проблеми у взаєминах між дитиною та її батьківщиною, особливо коли очікування батьків не відповідають реальній ситуації.

Організація соціально-реабілітаційних заходів, що допомагають сім'ї краще розуміти дитину та розвивати необхідні навички для її ефективної адаптації, зосереджуючи увагу на запобіганні негативним факторам, які можуть гальмувати розвиток дитини.

Підтримка сімей, які виховують дітей із затримками розвитку, з метою максимально ефективного задоволення їх потреб. Соціальні працівники мають співпрацювати з батьками, аналізувати особливості їхнього способу життя та розробляти індивідуальні програми підтримки, що відповідають конкретним умовам батьківщини.

Система реабілітації охоплює різноманітні послуги, спрямовані не лише на дітей, а й на їхніх батьків, інших людей. Батьки, виховуючи дитину, взаємодіють з іншими дітьми та їх батьками, спеціалістами, педагогами, встановлюючи різноманітні зв'язки, які взаємодіють між собою. Сім'я є також системою взаємин з власними правилами, потребами та інтересами. Для успішного виконання соціально-реабілітаційної роботи важливо забезпечити нормалізацію взаємин. Сукупність методів і підходів, що сприяють прогресивному розвитку дітей з інвалідністю, утворює технології соціальної реабілітації.

Засоби реабілітаційного впливу

До таких засобів відносять різні види діяльності (ігрову, навчальну, трудову тощо), психологічну підтримку (психолого-профілактичні та

просвітницькі заходи, психологічне консультування, психокорекцію, психотерапію), спеціалізовану допомогу (ігротерапія, арттерапія, музикотерапія, бібліотерапія, танцювальна терапія, проєктивні малюнки, казкотерапія, куколотерапія), матеріальні та духовні засоби, такі як технічні пристосування.

Гра є важливою формою діяльності, що розігрується в умовних ситуаціях, у яких відтворюються типові людські взаємодії. Вона має лікувальний ефект, дозволяючи дитині активно долучатися до процесу і отримувати задоволення. Іграшки, предмети та уявні образи в процесі гри допомагають дитині пізнавати світ навколо, розвивати цілеспрямовану діяльність.

Навчання є ще однією формою діяльності, яка здійснюється під свідомим керівництвом мети – здобуття нових знань, навичок і умінь. Під час навчання дитина не лише освоює досвід попередніх поколінь, але й вчиться керувати своїми психічними процесами.

Трудова діяльність є видом діяльності, що орієнтована на створення суспільно корисних продуктів, які задовольняють як матеріальні, так і духовні потреби.

Окрім згаданих форм допомоги, у соціальній реабілітації широко застосовуються спеціалізовані методи, такі як ігротерапія та арттерапія (терапія мистецтвом).

Ігротерапія – це метод корекції, що використовує гру для позитивного емоційного впливу на дітей, встановлюючи конструктивний контакт між дитиною і дорослими.

Арттерапія спрямована на розвиток здатності самовираження та самопізнання, зокрема через мистецтво. Вона сприяє гармонізації внутрішнього світу особистості.

Важливою технікою арттерапії є активна уява, яка допомагає інтегрувати свідоме і несвідоме через емоційну взаємодію.

Основні види арттерапії включають: малюнкову терапію, музикотерапію, бібліотерапію, танцювальну терапію, створення історій, казкотерапію та куколотерапію.

Малювання дає дитині можливість висловити свої почуття та думки, зрозуміти себе, звільнитися від емоційних блоків та розвивати емпатію.

Музикотерапія використовує музику як засіб корекції, допомагаючи при емоційних розладах, страхах, мовних та рухових порушеннях, а також з психологічними і соціальними труднощами.

Бібліотерапія полягає в підборі та читанні літератури, спрямованої на покращення психічного стану дитини.

Танцювальна терапія використовується для розвитку усвідомлення тіла, поліпшення самовідчуття та покращення навичок міжособистісного спілкування.

Творення історій допомагає дитині виразити свої почуття, знаходити образи для вирішення внутрішніх конфліктів і знаходити способи подолання труднощів, що впливають на її поведінку.

Казкотерапія є методом, що використовує казкові наративи для покращення взаємодії з навколишнім світом. Казки викликають у дітей глибокий емоційний відгук, що створює сприятливу атмосферу для ефективного спілкування в складних емоційних ситуаціях.

Куклотерапія ґрунтується на процесах ідентифікації дитини з улюбленими героями казок або мультфільмів, а також з її улюбленими іграшками. Цей метод активно застосовується для поліпшення соціальної адаптації, корекції страхів, заїкання, порушень поведінки, а також для роботи з дітьми, що пережили емоційну травму.

Індивідуальний план реабілітації осіб з інвалідністю складається з комплексу заходів, які є найефективнішими для відновлення їхнього фізичного та психічного стану. Цей план розробляється на основі рішень Державної служби медико-соціальної експертизи і включає як безкоштовні реабілітаційні послуги, надані згідно з федеральною програмою для людей з інвалідністю, так і послуги, вартість яких частково або повністю покривають самі пацієнти або інші сторони.

Реабілітація дітей з інвалідністю повинна починатися на найраніших етапах хвороби і тривати безперервно до досягнення максимально можливого відновлення або компенсації порушених функцій. Індивідуальні програми реабілітації повинні включати не тільки основні напрямки (медичний, психологічний, педагогічний, соціальний, соціально-побутовий), але й чітко визначені заходи, їх обсяг, терміни виконання та контроль.

Психологічна реабілітація полягає в впливі на психічну сферу осіб з інвалідністю, що сприяє розвитку та корекції їх психологічних особливостей.

Програма реабілітації являє собою чіткий план дій, що складається спільно батьками та фахівцями, який сприяє розвитку здібностей дитини, її оздоровленню та соціальній адаптації (включаючи професійну адаптацію). У цій програмі також повинні бути передбачені заходи для підтримки інших членів родини. Наприклад, програма може включати такі елементи:

- медичні заходи (оздоровлення, профілактика);
- спеціалізовані заходи (освітні, психологічні, психотерапевтичні, соціальні), спрямовані на розвиток моторики, мови, інтелектуальних здібностей, комунікації дитини тощо.

Також важливо, щоб інші члени родини розуміли особливості розвитку дитини, вчилися взаємодіяти між собою та з дитиною, щоб не посилювати її дефекти розвитку негативними зовнішніми впливами. Отже, програма реабілітації повинна включати створення сприятливого середовища для дитини (обстановка, спеціальне обладнання, методи взаємодії), а також допомогу батькам у здобутті компетентностей.

Програма реабілітації передбачає:

1. Залучення команди фахівців з різних напрямів, щоб уникнути необхідності для сім'ї з дитиною з інвалідністю звертатися до численних установ і спеціалістів.
2. Активну участь батьків у реабілітаційному процесі, що є одним з найбільш складних завдань.

Не всі сім'ї будуть однаково реагувати емоційно або вирішувати проблеми однаковими методами. Якщо дитина здатна брати участь у обговореннях між фахівцями та батьками, вона може стати важливим партнером у процесі, пропонуючи нові рішення. Тому варто часто консультуватися з батьками так само, як і вони з ним.

Батькам слід підтримувати обмін досвідом, цінувати успіхи дитини, усвідомлювати важливість різних видів діяльності та проявляти активність. Якщо фахівець занадто акцентує свою важливість і обирає односторонній підхід у передачі знань, це може призвести до збільшення залежності батьків від дитини.

Фахівець із соціальної реабілітації, завдяки своєму досвіду та освіті, при налагодженні партнерських відносин з батьками дітей з інвалідністю має:

- уникати стереотипів та заохочувати різноманітність, уважно слухати, спостерігати та знаходити спільну мову;
- запитувати так само часто, як і йому задають питання, проявляти щирість для встановлення довірчих стосунків з батьками;
- надавати необхідні роз'яснення;
- не приймати рішень самостійно.

Існує три основні сфери, в яких відбувається формування особистості: *діяльність, спілкування та самосвідомість*.

Інтеграція дітей з обмеженими можливостями в соціальну діяльність включає в себе такі *етапи*:

- розробка критеріїв для вибору діяльності;
- формування власного ставлення до діяльності та активна участь у ній;
- оволодіння досвідом цієї діяльності.

Найбільші труднощі для таких дітей виникають на першому етапі, оскільки вони обмежені у виборі та можливостях його реалізації.

Соціальне самовизначення дитини залежить від двох основних умов:

Перша з них – це можливість дитини більш повно реалізувати себе через соціальну взаємодію. Важливою складовою цього процесу є спілкування.

Друга умова – це соціальне самопізнання, яке передбачає формування «образу власного Я», що з'являється не одразу, а поступово впродовж усього життя під впливом різноманітних соціальних факторів.

Схема самопізнання складається з трьох основних *компонентів*: пізнавального (знання про себе), емоційного (самооцінка) та поведінкового (відношення до себе). Процес соціальної реабілітації передбачає зміни в усіх цих сферах одночасно.

Методи дефектології та психокорекції спрямовані на усунення мовленнєвих порушень, корекцію когнітивних дисфункцій, подолання емоційних і особистісних труднощів, а також розвиток комунікативних навичок. Окрім того, вони допомагають налагодити ефективну взаємодію між батьками та дітьми.

Профорієнтація охоплює такі *аспекти*:

- заохочення розвитку здібностей, позитивних психологічних нахилів, інтересів і мотивації особистості;
- формування стійких соціально значущих інтересів;
- підтримка процесу самопізнання, самовизначення та встановлення життєвих цілей;
- виховання відповідальності за свої вчинки, думки та дії;
- розвиток навичок самостійного визначення проблем і пошуку шляхів їх вирішення;
- зміцнення мотивації до самореалізації, підвищення самооцінки та почуття гідності, визначення шляхів для духовного розвитку та самоактуалізації;
- розробка індивідуального плану розвитку здібностей і мотивацій, з урахуванням психофізичних можливостей;
- стимулювання розвитку індивідуальних обдарувань.

Проблеми соціально-психологічної реабілітації дітей з обмеженими психофізичними можливостями полягають у вирішенні трьох основних завдань у процесі реабілітації: *адаптація, автоматизація та стимулювання розвитку особистості*. Рішення цих завдань, що одночасно суперечливі і взаємопов'язані, значною мірою залежить від низки зовнішніх та внутрішніх чинників.

Завдання соціальної адаптації та автоматизації регулюються суперечливими мотивами, такими як прагнення «бути як усі» і потреба «залишатися собою». Процес соціальної реабілітації має нерівномірний характер і може бути ускладнений численними труднощами, що потребують спільних зусиль як дорослого, так і дитини. Труднощі соціалізації визначаються як комплекс проблем, з якими дитина стикається при освоєнні соціальних ролей.

Часто ці труднощі виникають через невідповідність вимог до дитини в її взаємодії з соціумом та її готовності до неї. Проблеми освоєння соціальної ролі з'являються тоді, коли вона не має інформації про свою роль або отримує помилкову інформацію, або коли їй бракує можливості спробувати себе в цій ролі.

Труднощі реабілітації також можуть бути спричинені «розмитістю» ролей у соціумі, наприклад, розмиванням кордонів між знанням про впевненість і агресивною поведінкою, між чоловічими і

жіночими стереотипами. Це ставить дитину перед необхідністю самовизначення, як у контексті змісту соціальної ролі, так і способів її реалізації.

Умови життя дітей в інтернатах створюють додаткові труднощі для їх соціальної реабілітації, однак важливими є і внутрішні труднощі, зумовлені особливостями психічного розвитку цих дітей.

Одним з найсерйозніших наслідків інвалідності є втрата «базової довіри до світу», що є необхідною умовою для розвитку таких важливих якостей, як автономія, ініціативність, соціальна компетентність, професійні навички та статевая ідентичність. Цей дефіцит довіри може блокувати, а іноді навіть унеможливити розвиток важливих характеристик (самостійність, ініціативність та відповідальність за власну поведінку). Втрата цієї довіри може стосуватися як конкретних осіб (вихователів, батьків, учителів), так і групи людей (у типових умовах дитячого будинку). Труднощі соціальної реабілітації призводять до надмірної адаптації до соціальних процесів, що проявляється у соціальному конформізмі, гіпертрофованій автономії, повному відкиданні соціальних норм. Причини труднощів у соціалізації дітей з інвалідністю можуть бути різними, але головною є неадекватність сприйняття ними соціальних вимог, що висуває суспільство.

Соціально-психологічна робота з людьми, що мають хвороби та інвалідність. Психологічна підтримка хворих та осіб з інвалідністю є складним завданням, яке вимагає глибоких спеціальних знань і навичок.

Зазвичай виділяють такі сфери дезадаптації (рис. 4.6.1).

Залежно від рівня психологічних наслідків розрізняють непатологічний і патологічний дезадаптивні стани. *Непатологічний дезадаптивний стан* виникає через серйозні життєві труднощі або кризи, при цьому людина усвідомлює причини своїх проблем, і ці переживання не спричиняють значних психічних порушень. *Патологічний дезадаптивний стан* характеризується зниженим розумінням причин свого стану та розвитком хворобливих симптомів, що може призвести до неврозів чи погіршення загального здоров'я.

Соціально-психологічна робота з цією категорією людей часто передбачає тісну взаємодію психолога з іншими фахівцями, зокрема лікарями та психотерапевтами, оскільки важливо враховувати фізичний стан та медичні рекомендації для людей з інвалідністю.

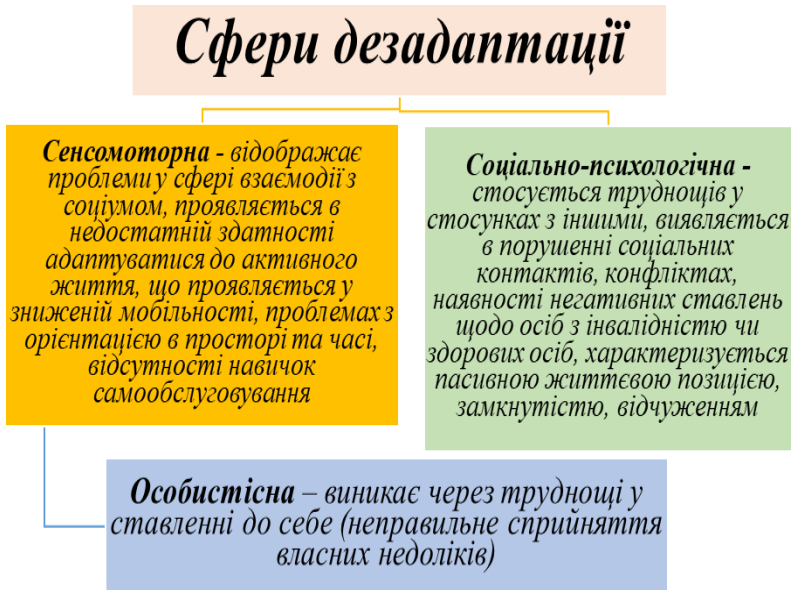

Рис. 4.6.1. Сфери дезадаптації

Основні ініціативи, спрямовані на підтримку осіб з інвалідністю, включають низку різноманітних заходів:

- надання психологічної підтримки особам з інвалідністю та їхнім родинам;
- проведення психокорекційних занять для осіб з інвалідністю та їхніх близьких;
- допомогу у виборі професійного шляху, орієнтації в кар'єрі, а також у подальшому навчанні чи зміні кваліфікації;
- навчання методам психологічної саморегуляції;
- організацію соціально-психологічних тренінгів для розвитку професійно значущих якостей та збільшення можливостей для працевлаштування;
- надання інформації про наявні вакансії. За бажанням та відповідно до медичних показань особи з інвалідністю можуть бути залучені до роботи в спеціально обладнаних лікувально-трудових майстернях або підсобних господарствах.

Соціальний працівник консультує людей з інвалідністю, що дозволяє їм краще адаптуватися в суспільстві, знижує соціальну напругу, створює сприятливі умови в родині і забезпечує взаємодію особистості, сім'ї, суспільства та держави.

Критерії подолання труднощів включають:

1. Готовність до адекватного сприйняття соціальних проблем та їх вирішення згідно з соціальними нормами (соціальна адаптованість), що означає здатність інтегруватися в існуючу систему відносин, оволодіти відповідною соціально-рольовою поведінкою та використовувати доступні ресурси для вирішення проблем.

2. Стійкість до негативних соціальних впливів (автономність), що включає збереження індивідуальних якостей, установок і цінностей.

3. Активну позицію в вирішенні соціальних проблем, готовність до соціальних дій, саморозвитку та самореалізації у складних ситуаціях (соціальна активність), а також здатність до самовизначення і розширення меж життєдіяльності.

Жоден з цих критеріїв не гарантує повної готовності до подолання труднощів соціальної реабілітації. Їх успішність залежить від багатьох факторів, насамперед від готовності близьких, педагогів та інших фахівців надавати підтримку цій категорії осіб і від їхньої професійної підготовленості.

Для цієї групи клієнтів використовується комплексний підхід, який включає надання послуг, спрямованих на відновлення та покращення фізіологічних функцій, виявлення компенсаторних можливостей, запобігання або ліквідації негативних змін у здоров'ї, а також створення умов для психологічної адаптації до змін, викликаних захворюваннями або життєвими ситуаціями.

До основних складових технології відносяться:

- відновлювальне лікування;
- профілактика рецидивів та загострень захворювання, психотерапевтична допомога;
- сприяння у підборі реабілітаційних засобів та протезуванні;
- надання лікарських засобів з відповідним контролем за їх використанням;
- навчання родичів методам догляду та комунікації з хворими, що мають проблеми зі здоров'ям.

Медична реабілітація проводиться поетапно:

1. Встановлення емоційного контакту з пацієнтом.
2. Аналіз отриманої інформації та розробка плану лікувально-профілактичних заходів.
3. Третій етап передбачає безпосереднє здійснення реабілітаційних заходів, з постійним консультуванням медичних спеціалістів щодо стану пацієнта.

Соціальна реабілітація також відбувається на таких *етапах*:

1. Перший етап включає *активні відновлювальні впливи*, зосереджуючи увагу на теоретичному навчанні.
2. Другий етап – *практичне освоєння*, коли пацієнт спочатку тренується в безпечних умовах, а потім застосовує навички в реальних ситуаціях, поступово відновлюючи самостійність та особисту відповідальність, з ускладненням завдань.
3. Третій етап фокусується на *закріпленні та підтримці досягнутого рівня соціального відновлення*, де повторюються та закріплюються всі успіхи.

Мета групових занять полягає в:

- підготовці до професійної діяльності та орієнтація на неї;
- формуванні почуття єдності та взаємопідтримки серед осіб з інвалідністю;
- наданні можливості для задоволення в спілкуванні та розвиток навичок розуміння міжособистісних проблем;
- заохоченні до самореалізації, яке погіршує зростання впевненості в собі учасників.

Індивідуальна програма реабілітації для осіб з інвалідністю охоплюється як безкоштовні реабілітаційні послуги, передбачені основним планом реабілітації, так і ті, що потребують часткового або повного фінансування з боку самого отримувача, інших осіб чи організацій, незалежних від їх форми власності. Координацією інтеграції людей з обмеженими можливостями в суспільство займаються соціальні служби.

Реалізація індивідуальних реабілітаційних програм забезпечує установи міського, районного та муніципального рівнів, які здійснюють медичну, професійну та соціальну реабілітацію. Крім того, на основі цих

програм розвивається соціальна робота в закладах соціального обслуговування.

Завдання соціальної роботи з особами з інвалідністю охоплюють такі *напрями*:

- надання допомоги вдома, зокрема соціально-медичної підтримки;
- забезпечення догляду у спеціалізованих відділеннях для денного чи нічного перебування;
- розміщення та обслуговування в стаціонарних закладах, таких як інтернати, пансіонати та інші установи соціального спрямування;
- надання екстреної соціальної допомоги;
- проведення консультаційної підтримки.

Домашнє соціальне обслуговування спрямоване на збереження звичного способу життя осіб з інвалідністю, підтримку їх соціального статусу, а також захист їхніх прав та інтересів.

Людям з інвалідністю комплексних центрів соціального обслуговування надаються такі соціально-побутові послуги:

- купівля та доставка продуктів, гарячих обідів та товарів першої необхідності;
- оплата рахунків за комунальні послуги.

Соціально-медичний догляд на будинок надається особам з інвалідністю, які через повну або часткову втрату здатності до самообслуговування потребують постійної чи тимчасової (до 6 місяців) підтримки.

Соціальні працівники використовують такі послуги:

- соціально-побутові;
- соціально-правові;
- соціально-економічні.

У відділенні працюють медичні сестри, які забезпечують патронажний нагляд за людьми з інвалідністю вдома, стежать за станом їхнього здоров'я, допомагають ослабленим пацієнтам із харчуванням, забезпечують санітарно-гігієнічні, лікувальні процедури, навчають батьків основним навичкам догляду за такими пацієнтами.

Напівстаціонарні послуги соціального обслуговування надаються у відділеннях денного перебування при комплексних центрах соціальної підтримки населення. Вони охоплюють медичну допомогу, соціально-побутові та культурні послуги для осіб з інвалідністю, забезпечення їх

харчування, організацію дозвілля, а також сприяння залученню до корисної трудової діяльності та активного способу життя.

У відділеннях денного перебування комплексних центрів надається широкий спектр послуг, зокрема соціально-психологічна, соціально-медична, соціально-правова та соціально-педагогічна підтримка.

Оздоровчо-реабілітаційні процедури, включаючи масаж і лікувальну фізкультуру, виконуються відповідно до медичних рекомендацій для забезпечення найкращого догляду за пацієнтами.

Сенсомоторна дезадаптація відображає труднощі в адаптації до фізичного середовища. Вона проявляється в обмеженій мобільності, недостатніх навичках орієнтування в просторі та часі, а також проблемах самообслуговування.

Соціально-психологічна дезадаптація виникає через порушення соціальних взаємодій. Це може проявлятися у конфліктах, обмеженому спілкуванні або негативних установках щодо людей з інвалідністю або здорових осіб. Вона супроводжується пасивною життєвою позицією, замкнутістю та усамітненням.

Особистісна дезадаптація стосується відносин людини до себе. Вона виникає, коли особа не може прийняти свою інвалідність, що веде до емоційного дискомфорту та негативного фону, іноді до афективних реакцій.

Залежно від ступеня вираженості психологічних наслідків розрізняють непатологічну та патологічну дезадаптацію.

Непатологічна дезадаптація виникає внаслідок серйозних життєвих труднощів або кризових ситуацій. Людина, як правило, усвідомлює причини свого стану, і її емоційні переживання є більш вираженими, ніж патологічні симптоми.

Патологічна дезадаптація супроводжується зниженням здатності розуміти причини власного стану, а також переважанням хворобливих симптомів. У таких випадках існує високий ризик розвитку невротичних розладів або збільшення погіршення психічного та фізичного здоров'я.

Виділяють три основні типи психічної дезадаптації: *невротичний, астеничний та афективний*.

Невротичний тип характеризується внутрішнім конфліктом, зниженим настроєм, депресивними проявами, а також можливими

психофізіологічними порушеннями, не пов'язаними з хронічними захворюваннями.

Астенічний тип характеризується стійкими життєвими установками, зниженою самооцінкою, надмірною самокритичністю, труднощами в соціальних взаємодіях і низькою адаптивністю до змін.

Афективний тип проявляється нестабільністю емоцій, низьким самоконтролем, конфліктністю.

Робота з цією категорією клієнтів часто здійснюється спільно з іншими фахівцями, такими як лікарі та психотерапевти.

- надання психологічної підтримки як людям з інвалідністю, так і їх родині;

- проведення корекційної роботи з надання психологічної адаптації;

- допомогу у виборі професії, профорієнтацію, організацію навчання та перекваліфікації;

- розвиток навичок саморегуляції та емоційної стійкості;

- соціально-психологічні тренінги, спрямовані на формування ключових професійних якостей та підвищення конкурентоспроможності на ринку праці;

- надання актуальної інформації про доступні вакансії.

Особи з інвалідністю, зважаючи на медичні показання, можуть відмовитися від роботи в спеціально обладнаних майстернях або у сфері допоміжного господарства.

Фахівець з соціальної роботи консультує людей з інвалідністю, що сприяє їхній адаптації в суспільстві, зменшенню соціальної напруги, створенню сприятливих умов у сім'ї та забезпеченню взаємодії особистості, родини, суспільства і держави.

Реабілітаційні центри застосовують різноманітні методи, серед яких:

- оцінка реабілітаційних можливостей осіб з інвалідністю;

- створення та впровадження персоналізованих програм реабілітації;

- надання медичної допомоги людям з інвалідністю;

- організація професійної реабілітації, що включає орієнтацію на професії, профвідбір, трудове і професійне навчання, а також адаптацію до виробничого процесу;

- проведення заходів із соціальної реабілітації, зокрема адаптації до соціального середовища та побутових умов.
- надання житлових приміщень для осіб, які перебувають у центрі.
- забезпечення соціального захисту, що включає юридичне консультування та надання спеціальних засобів для покращення умов праці та побуту осіб з інвалідністю.

Стационарні установи, такі як будинки-інтернати, виконують реабілітаційні функції вже багато років. Їх діяльність є спеціалізованою і поділяється на різні напрями.

Основна увага в реабілітаційних центрах спрямована на медико-соціальну реабілітацію. В установах інтернатного типу, призначених для людей з інвалідністю та літніх осіб (загального профілю), перебувають особи з важкими хворобами, наслідками травм, ураженими вадами, а також діти з інвалідністю з дитинства.

Процес соціально-побутової адаптації включає основи самообслуговування, обслуговування себе, орієнтації в просторі та пересування. Також передбачено допомогу у виборі та освоєнні технічних засобів реабілітації, а також розробку індивідуальних рішень для облаштування житлового та робочого середовища.

Завдяки спільній роботі команди фахівців вирішуються комплексні проблеми осіб з інвалідністю, покращується їх соціальний статус через застосування індивідуального підходу в реалізації програм.

Тема 4.7. Означення та роль технології соціальної терапії у соціальній реабілітації різних категорій клієнтів

Термін *«терапія»* походить від грецького слова, що означає «турбота, лікування».

Соціальна терапія базується на теоретичних знаннях, має методичну основу, використовує наявні ресурси та взаємодіє з соціокультурним середовищем. Це вплив соціальних суб'єктів на деструктивні відхилення шляхом трансформації соціальних відносин.

Основна мета таких технологій – гармонізація соціальних зв'язків, взаємодій і відносин у різних сферах життя людини.

Соціальна терапія тісно пов'язана з *психотерапією*, яка використовує методи впливу на психічний стан особи. Вона передбачає систематичні та цілеспрямовані заходи, які допомагають окремим індивідам або групам регулювати емоції, поведінкові імпульси, мислення й ставлення, а також зменшувати психологічні симптоми, які спричиняють тривогу чи дискомфорт.

Існує чотири ключові *підходи* до психотерапії (рис. 4.7.1).

Рис. 4.7.1. Підходи до психотерапії

В умовах сучасного життя клінічний підхід іноді виявляється недостатнім, оскільки не завжди враховує широкий соціальний контекст розвитку особистості, соціально-економічні та морально-духовні умови його життя, що робить лікування менш ефективним. Тому термін «терапія» набуває більш широкого соціального значення, і роль медичних психотерапевтів у застосуванні терапевтичних методів є умовною: у випадках, де виникають невирішені соціальні проблеми, важливу роль мають фахівці соціальної роботи.

Рівні соціальної організації визначають цілі, завдання, ресурси та методи, які використовуються в процесі соціально-терапевтичного впливу на певний соціальний об'єкт. Соціальна терапія як сукупність процедур і заходів спрямована на вирішення соціальних проблем на різних *рівнях організації суспільства* (рис. 4.7.2).

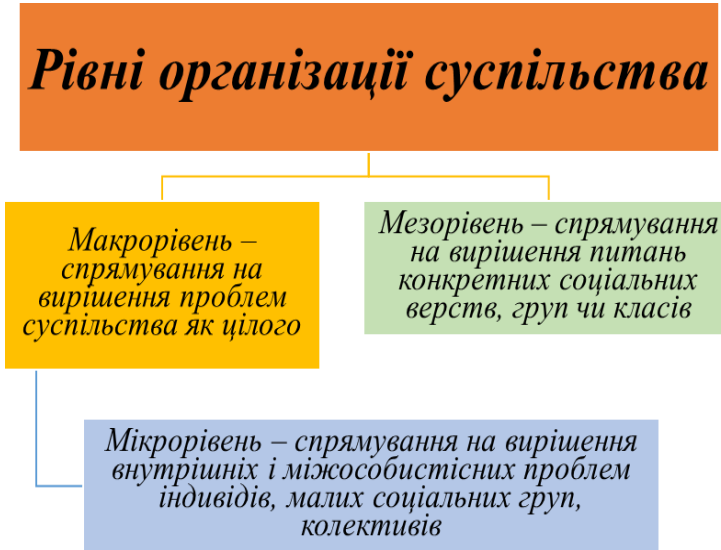

Рис. 4.7.2. Рівні організації суспільства

Соціальна терапія на **макрорівні** реалізуються через концепції, послання президента, урядові рішення, закони. Наприклад, останнім часом особливу увагу приділяють модернізації соціальної сфери. Технології реалізації завдань на макрорівні включають інформаційні технології, формування громадської думки, соціальну рекламу, роботу з соціальними мережами, передвиборчі технології та інші.

Завдання соціальної терапії на **мезорівні** реалізуються через об'єднання різних соціальних груп, таких як літні люди, випускники інтернатів, багатодітні родини чи безпритульні, що мають спільні проблеми. Тут важливу роль відіграють організації некомерційного сектору, релігійні об'єднання, групи само- та взаємодопомоги, а також

громадська робота, що забезпечує соціальну підтримку і надає можливості для участі у вирішенні соціальних проблем.

На **мікрорівні** соціальна терапія спрямована на роботу з окремими випадками, де ключову роль відіграє взаємодія з родиною та найближчим оточенням особистості. Задачі, які вирішуються на цьому рівні, визначаються конкретними проблемами суб'єкта, що потребують втручання та вирішення.

Залежно від об'єкта впливу соціальна терапія поділяється на *індивідуальну* та *групову*.

Індивідуальна терапія спрямована на роботу з окремими людьми, у яких виникають проблеми, що вимагають конфіденційності (наприклад, сексуальне насильство або сімейні труднощі), а також для тих, хто не хоче або не може брати участь у групових сеансах.

Індивідуальна терапія, коли клієнт потребує приватності, наприклад, у випадку травми, насильства або проблеми у сім'ї, і не бажає брати участь у групових сеансах. В окремих випадках повсякденної практики соціальні працівники часто стикаються з фізичними та психологічними проблемами своїх клієнтів. На початковому етапі співпраця між соціальним працівником і клієнтом проходить через терапевтичне консультування, крім надання рекомендацій. Спеціаліст може працювати самостійно або організовувати роботу в межах міждисциплінарного підходу, залучаючи інших фахівців.

Індивідуальна терапія застосовується для тих клієнтів, коли проблема потребує конфіденційності (насильство, сімейні труднощі тощо), або для тих, хто не хоче брати участь у групових заняттях. Вона також підходить для вирішення особистих питань (сексуальне життя або соціальна ізоляція). Після кількох індивідуальних сеансів клієнт зазвичай переходить до групової терапії, яка має вищу ефективність.

У роботі з дітьми, які стали жертвами насильства, основною перевагою індивідуальної роботи є увага психолога до дитини, що дозволяє контролювати процес психокорекції. Такий підхід доцільно використовувати на початкових етапах взаємодії (для встановлення контакту та подолання опору), на етапах підготовки до групових занять або після їх завершення. Групова робота з дітьми, які пережили насильство, є найбільш ефективною, оскільки допомагає зменшити

відчуття ізоляції, сприяє розвитку комунікативних навичок і дає можливість аналізувати внутрішні конфлікти та емоційні переживання.

Групова терапія орієнтована на допомогу людям у вирішенні особистих труднощів чи соціальних проблем через роботу в групах. Вона (в поєднанні з індивідуальною) доповнює терапевтичний вплив, даючи клієнтові можливість оцінити свою поведінку через взаємодію з групою та коригувати її. Психотерапевтичні методи мають важливе значення в процесі активізації групових процесів для вирішення соціальних проблем

Основні етапи впровадження програми:

I етап – створення позитивних психотерапевтичних зв'язків та адаптація дитини до взаємодії в групі. Першочерговим завданням є встановлення довіри, що є ключовим для подолання наслідків травми на початковій стадії. Це досягається через вправи, які сприяють розвитку групової єдності (що є важливою умовою для створення атмосфери довіри), організацію неформальних стосунків між дітьми, розвиток комунікативних навичок (через рольові ігри), усвідомлення необхідності встановлення меж у стосунках із однолітками.

II етап – робота безпосередньо з психологічною травмою дитини.

Метою цього етапу є корекція та компенсація негативного досвіду. На цьому етапі важливо визначити особи та місця, які викликають у дитини почуття небезпеки, а також розглянути типові емоції і потребу приховувати травму.

III етап – орієнтація на майбутнє. Цей етап спрямований на те, щоб допомогти дитині краще розуміти життєві труднощі та зосередитися на повсюдному житті, відволікаючись від важких переживань. Важливою складовою є підвищення самооцінки, розвиток умінь асертивної поведінки (відчуття впевненості в собі), здатність ставити цілі.

Оцінка ефективності програми для дітей, які стали жертвами насильства, проводиться шляхом спостереження за їх поведінкою. Варто враховувати, що процес відновлення самооцінки може бути тривалим і часто продовжується після завершення терапевтичного процесу. Саме терапія закладає основи для цих позитивних змін.

Приклади вправ для психокорекції під час опрацювання травматичного досвіду:

- 1) «Я вважаю, що це сталося через...».
- 2) «Лист до образника».

Приклади вправ для підвищення самооцінки та розвитку асертивності:

- а) «Мені подобається у тебе...»;
- б) рольові ігри на розвиток асертивної поведінки.

Фахівець із психотерапії навчає дітей, як реагувати, коли їхні друзі висловлюють або чинять щось неприємне.

Методика взаємодії із соціальним середовищем людини (дитини, літньої особи) обґрунтовується у роботі з її найближчим ототоченнями і передбачає:

- діагностику соціальних зв'язків;
- аналіз мережі (створення та опрацювання карт соціальних контактів клієнта);
- організацію мережових зустрічей.

У соціальній терапії можуть використовуватися як окремі елементи мережової роботи, так і комплексні підходи.

Процес взаємодії з індивідами включає такі *етапи*:

1. *Підготовчий етап* – розпочинається з моменту відвідування дитини установи. Його тривалість змінюється залежно від особливостей самої дитини. Цей етап часто проходить непомітно для оточуючих і має на меті налагодження контакту та формування довірливих відносин між дитиною та спеціалістом (соціальним педагогом, психологом або працівником соціальної сфери).

2. *Формування карти соціальних зв'язків* – реалізація за участі дитини, за умови її інтересу та готовності до цього процесу. Дитина отримує чітку інструкцію щодо створення карти. Важливо, щоб мова спеціаліста була зрозуміла і відповідала віковим та індивідуальним особливостям дитини. Процес має бути не схожий на «використання» інформації, а на конструктивну співпрацю.

3. *Розгляд соціальної мережі* – створення спільноти з дитиною. У процесі аналізу розвиваються можливості та обмеження щодо розвитку кризової ситуації. Спеціаліст оцінює співвідношення між іншими частинами соціальної карти та виокремлює значущі для особи дитини.

4. *Планування зустрічі в рамках соціального відчуження*. Відповідно до аналізу, фахівець разом із дитиною шукає доцільність організації зустрічі з людьми, які входять до її соціального кола.

5. *Реалізація зустрічі в соціальному колі.* Під час цієї зустрічі спеціалісти центру надають необхідні знання та підтримку тим, хто звернувся по допомогу.

6. Робота після мережевої зустрічі полягає у *впровадженні позитивних та конструктивних рішень*, які були запропоновані під час зустрічі. У цю роботу залучаються не лише фахівці, а й учасники соціальної мережі (родичі, друзі, сусіди).

Групи для терапії можуть формуватися на основі віку (дитячі, дорослі), статі (чоловічі, жіночі, змішані), професії, навчання або спільної діяльності. Учасники таких груп повинні виявляти інтерес у розв'язанні подібних питань та прагнути отримати нові знання чи навички. Групова терапія використовує психотерапевтичні методи.

Група являє собою об'єднання людей, яких пов'язує спільна мета, досягнення якої стає можливим завдяки їхній взаємодії та спільній діяльності. Групова терапія, в поєднанні з індивідуальною, посилює та доповнює терапевтичний вплив, дозволяючи клієнтові побачити себе через призму групи, відкоригувати свою поведінку, а також створити більш ефективну та деталізовану індивідуальну терапевтичну програму.

Функції малих груп: надання допомоги, підтримки, розвиток самосвідомості і самооцінки, зміцнення впевненості в собі, подолання самотності, розвиток почуття належності до групи, організація дозвілля.

Особливості роботи в малих групах включають такі моменти: мала група дозволяє виходити з ролі «пасивного спостерігача», дає можливість пізнати власну точку зору та життєвий досвід, а також оцінити свої можливості. Крім того, в малій групі можливо отримати зворотний зв'язок – зрозуміти, як особиста поведінка та слова впливають на інших. Вона також сприяє накопиченню особистого досвіду та може стати інструментом для перевірки досягнутих результатів.

Основна мета групової роботи – надання допомоги клієнту через передачу досвіду групи, що сприяє розвитку його фізичних та духовних сил і формуванню соціальної поведінки.

Технологія роботи в групі дозволяє вирішувати такі *завдання*: коригування поведінки членів групи, запобігання дисфункціям, якщо є така загроза, забезпечення нормального розвитку учасників групи, особливо в критичні періоди їхнього становлення, зміцнення особистості та виховання почуття громадянської свідомості.

Склад групи може варіюватися як за своїми характеристиками, так і за цілями:

- *навчальні групи*: окрім здобуття знань, дають можливість висловлювати свою думку та обговорювати особисті проблеми;

- *групи спільної діяльності*: використовуються для встановлення надійних контактів, розвитку навичок співпраці, комунікації, вирішення конфліктів та прийняття рішень (наприклад, спортивні заняття, відвідування театру з подальшим обговоренням тощо);

- *батьківські групи*: є підкатегорією навчальних груп, але з більш широкими цілями;

- *чоловічі та жіночі групи*: спрямовані на обговорення ролі жінки в сучасному суспільстві, боротьбу з соціальним тиском, розвиток солідарності, а також на підтримку під час кризових ситуацій, таких як згвалтування, насильство, розлучення або вікові проблеми. Склад групи може коригуватися в залежності від її цілей та виконуваних завдань.

Залежно від завдань групи, роль соціального працівника може змінюватися. Якщо колектив спрямований на досягнення суспільно значущих цілей у правовій чи цивільній сфері (облаштування спортивної площадки в районі), соціальний працівник виступає організатором та координатором зовнішніх контактів. У разі, коли діяльність групи орієнтована на розвиток самосвідомості та особистого досвіду через активне спілкування (тренінги з комунікативних навичок).

Принципи групової взаємодії. Щоб забезпечити ефективну роботу групи, необхідно дотримуватися певних правил: не втручатися без суттєвої потреби, не допускати домінування одного учасника, залучати всіх до дискусії, звертати увагу на тих, хто мовчить, сприяти комунікації між членами групи та контролювати дотримання часових обмежень.

Для успішної роботи необхідно правильно організувати простір для взаємодії. Місце розташування: усі учасники повинні мати можливість бачити керівника, а керівник – всю групу. Ті учасники, хто стикається з труднощами, мають сидіти відповідно до цього. Місце розташування членів групи має відповідати її завданням.

Алгоритм організації групової роботи можна подати таким чином: визначення мети діяльності (планування); адаптація учасників (привітання, знайомство); вступна частина (цілі та завдання зустрічі); підготовчий етап (вправи для зміцнення команди, створення позитивної

атмосфери, зниження бар'єрів, стимулювання мотивації та бажання до комунікації); основна діяльність (реалізація поставлених цілей); завершення (підбиття підсумків, закінчення зустрічі).

Оцінюючи роботу групи, важливо визначити, наскільки успішною була робота групи і кожного її учасника, яких цілей вдалося досягти, а також виявити позитивні моменти.

Процес організації групової дискусії тісно пов'язаний із етапами розвитку групи. Основні етапи групової дискусії включають:

- знайомство учасників;
- обговорення очікувань клієнтів і їх побоювань;
- переживання і обговорення напруження в групі через невідповідність очікувань клієнтів і реальності групи;
- збільшення рівня опору і агресії щодо керівника групи, порівняння цих переживань із попереднім досвідом;
- визначення справжніх емоцій щодо керівника, їх опрацювання, розробка групових норм щодо керівника;
- виявлення проблем, пов'язаних із самостійністю, відповідальністю та активністю;
- формування позитивного ставлення до проблеми, стимулювання мотивації для участі в груповій діяльності, встановлення норм і традицій;
- оцінка розвитку групи з акцентом на індивідуальні проблеми учасників є ключовою фазою групової терапії, під час якої вирішуються основні завдання: корекція взаємодії, емоційних реакцій і поведінки, а також закріплення досягнутих результатів;
- обговорення результатів терапевтичного процесу та підбиття підсумків.

– технологія самопрезентації охоплює навички ефективного та привабливого представлення себе в різноманітних ситуаціях, створення індивідуального стилю спілкування і формування унікального іміджу, який привертає увагу оточуючих. У контексті групової роботи акцент робиться на зовнішніх аспектах самопрезентації: мова тіла, правильне дихання, методи самоконтролю, спокій, іміджеві та поведінкові риси, культура публічних виступів.

Складовими сімейної терапії є сімейна та мережева терапії.

Сімейна терапія є одним із різновидів групової терапії, що орієнтована на роботу з родиною як єдиною системою. Її мета –

допомогти вирішити сімейні проблеми та конфлікти, налагодити гармонійні стосунки серед членів родини, через виявлення внутрішніх ролей і взаємних обов'язків, стимулювання до гнучкішої поведінки.

Мережева терапія – це ефективний метод відновлення зв'язків між індивідом та його соціальним оточенням. Соціальна мережа та контакти людини є важливими ресурсами, які допомагають мобілізувати внутрішні ресурси особистості та забезпечити довгострокову підтримку.

Залежно від домінуючого методу надання соціально-терапевтичної допомоги виокремлюються різноманітні *види терапії*.

Трудова терапія заснована на впливі праці як лікувального засобу, що активізує фізичний і психічний стан людини. Праця використовується як метод корекції поведінкових порушень і досягнення рівня самостійності. Основна мета трудової терапії – це поліпшення фізичного та психічного здоров'я через спеціалізовану трудову діяльність, що дозволяє людині стати більш незалежною у повсякденному житті, у роботі та соціальному середовищі. Трудова терапія має особливе значення в соціальних установах для людей з проблемами психічного здоров'я, фізичної інвалідності, а також для осіб, соціально виключених із суспільства (бездомні або засуджені).

Окупаційна терапія (ОК) – це форма соціальної роботи, що використовує повсякденні заняття як метод терапевтичного впливу. Вона є необхідною допомогою для людей, які мають проблеми з поведінкою або соціальними взаємодіями. Вибір методів терапії залежить від особливостей об'єкта впливу, а також поставлених цілей і завдань.

Терапія самовиховання полягає у самостійному процесі діяльності особи, орієнтованій на самопізнання, аналіз і оцінку. Це активна робота над власною особистістю, що базується на соціально сформованих уявленнях про ідеал власного «Я». Для досягнення найкращих результатів ефективніше проводити через аутогенні тренування.

У цьому процесі фахівець соціальної роботи виконує роль наставника, соціального супроводжувача, асистента, вчителя соціальних навичок, керує змінами і відповідає за ведення справи. Основний суб'єкт терапії – сама особа, завдання спеціаліста полягають у навчанні відповідних технік, контролі процесу самовиховання та забезпеченні закріплення отриманого досвіду, запобігаючи негативним змінам.

У технологічному аспекті метод самовиховання включає такі *прийоми* (рис. 4.7.3):

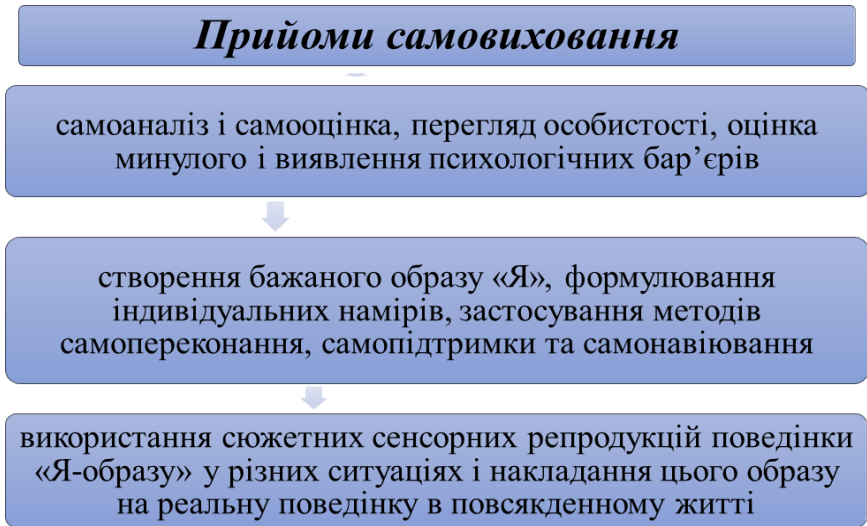

Рис. 4.7.3. Прийоми самовиховання

Гендерна терапія орієнтована на усвідомлення, обробку відмінностей між чоловічою і жіночою психологією, поведінкою. Ідея полярності статей є частиною культурних традицій багатьох цивілізацій. Сучасні психологи ставлять під сумнів доцільність цього поділу, оскільки він є причиною виникнення різних психологічних проблем.

Терапія харчової поведінки стала особливо затребуваною в останній чверті XX століття, коли ожиріння перетворилося на серйозну соціальну проблему в економічно розвинених країнах. Цей підхід використовується в різних медичних установах, як державних, так і приватних, для лікування захворювань із розладами харчової поведінки або ожирінням, викликаним переїданням.

Процес соціальної терапії має на меті виконання кількох важливих *функцій* (рис. 4.7.4):

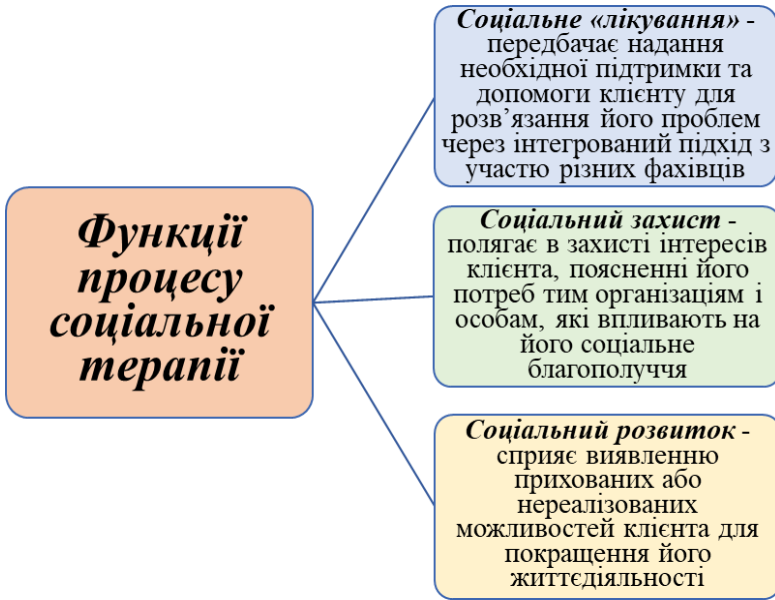

Рис. 4.7.4. Функції процесу соціальної терапії

Ключові критерії вирішення соціальних проблем клієнта:

- зближення цілей, потреб і очікувань клієнта з тими, що властиві іншим людям. Наприклад, якщо сім'я має проблеми з матеріальним становищем, вирішенням буде перегляд її власних критеріїв благополуччя, навчання жити в межах доступних можливостей;
- досягнення особистих цілей та задоволення бажань і потреб, що дозволяє людині отримати бажане (освіта, кар'єра, сім'я тощо);
- зміна системи цінностей, інтересів клієнта, що дозволяє змінити його ставлення до певних аспектів життя в процесі вирішення проблеми.

Методи соціальної терапії орієнтовані на усунення соціальних проблем, що були виявлені в процесі діагностики. Вони базуються на досягненнях психології, психіатрії та психотерапії, що робить цей підхід міждисциплінарним і складним. Кожен терапевтичний метод має два основних компоненти:

- інтелектуальний пов'язаний з інформаційним впливом через слова;

– *емоційний* (включає вирази обличчя, тон голосу, особливості жестів).

До основних методів соціальної терапії належать: адміністративні, економічні та психолого-педагогічні (рис. 4.7.5).

Особливості методів соціальної терапії		
адміністративні - базуються на засадах суспільної ієрархії та підпорядкуванні, передбачаючи виконання встановлених норм і правил, закріплених у законодавстві, інструкціях, інших офіційних документах	економічні - враховують економічні інтереси та стан соціальних суб'єктів (економічні пільги, допомога, пенсії або санкції). Їхня ефективність зростає при комплексному підході до вирішення проблем	психолого-педагогічні - спрямовані на вирішення проблем окремих осіб або малих груп. Характеризуються «відкладеним ефектом», тобто впливають на систему цінностей і орієнтацій людини (методи переконання, виховання, психологічної корекції та інші)

Рис. 4.7.5. Особливості методів соціальної терапії

До навчання навичкам соціальної взаємодії відносяться техніки, що сприяють виконанню різних ролей клієнтом в терапевтичному середовищі, зокрема організація вільного часу для себе та інших, ініціативність в участі в колективних заходах. Серед методів – терапія через зайнятість, розвиток самостійності, співпраці, ініціативи та зацікавленості. Клієнтам пропонуються бесіди про професії, презентації на групових зустрічах, де вони діляться інформацією про свою професію, посаду, прагнення та переваги роботи, навички публічного виступу. Важливими є завдання, що стосуються підпорядкування, наведення порядку, чергування по прибиранню, управлінські функції, відповідальність, здатність керувати іншими в контексті самоврядування. Співпраця в колективі через чергування, звітність про групову діяльність також є частиною цих методів.

Сучасна *віктимологія*, що вивчає жертву (від лат. *victima* – жертва і грец. *logos* – наука), є самостійною соціологічною теорією, яка займається комплексним аналізом феномена жертви і базується на теоретичних моделях і уявленнях, які були розроблені в рамках різних соціальних дисциплін.

У групах обговорюються різні ситуації, в яких людина може стати жертвою, зокрема кримінальні злочини, захоплення заручників, насильство над дітьми, сімейне насильство, сексуальне насильство (зґвалтування), шкільне насильство та мобінг на робочому місці. Розглядаються аспекти віктимології адиктивної поведінки. Для кожного з цих випадків застосовуються індивідуальні консультації та групові методи роботи (тренінги). Дискусійна терапія широко застосовується в соціальній роботі із світовими групами, де обговорюються не тільки нагальні проблеми, а й теми, що стосуються особистої біографії клієнтів.

Соціотерапія – це вплив на соціальне оточення клієнта через державні та громадські організації (її застосовують для корекції поведінки батьків з асоціальними проявами та інших подібних ситуацій).

Музикотерапія – це один із давніх способів впливу на психіку людини, який можна застосовувати не тільки для лікувальних цілей. Індивідуальні та групові заняття, що враховують актуальний стан учасників, включають музичні твори, які викликають емоції, пов'язані з минулим, теперішнім і майбутнім слухачів. Цей метод є особливо дієвим, коли музичний твір виконує сам терапевт. Створення музичної програми вимагає ретельного підходу, знання потреб групи та культурного рівня її учасників. Для деяких клієнтів цей метод може бути складним, зокрема для тих, хто не має музичної освіти чи музичного слуху.

Ритмотерапія тісно пов'язана з музикотерапією, іншими мистецькими засобами, природними ритмами життя людини. Наприклад, ритмічна музика може сприяти емоційному розвитку в процесі роботи чи побутових справ. Загалом ритмотерапія допомагає клієнтам виконувати соціальні ролі, задовольняти емоційні потреби, розвивати естетичні смаки та збагачуватися новими способами емоційного самовираження.

Арт-терапія включає різноманітні підходи: аналіз та інтерпретація існуючих творів мистецтва клієнтами, заохочення до самостійної творчості, поєднання мистецьких творів з індивідуальними творчими

роботами клієнтів, а також використання творчості терапевта (ліплення або малювання) для взаємодії з клієнтом.

Кольоротерапія спирається на особисте сприйняття кольорів кожною людиною, що дозволяє застосовувати кольори як інструмент для діагностики. Важливим аспектом є ставлення клієнтів до певних кольорів, яке можна оцінити за допомогою спостережень або тестів. У деяких випадках «соціальні» кольори можуть мати такий самий вплив, як і слова (колір національного прапора). Ці дані можна використовувати для коригування або стимулювання емоційного стану клієнта.

Психогімнастика є однією з форм психотерапії, що зосереджена на руховій експресії, міміці та пантомімі. Вправи в рамках психогімнастики мають на меті зменшення емоційного напруження та зближення учасників групи.

Натурпсихотерапія або терапія через природу (ландшафтна терапія). Важливість цього методу зростає через урбанізацію, погіршення екологічної ситуації та збільшення відчуженості людини від природи.

Логотерапія (розмовна психотерапія) передбачає комунікацію між спеціалістом і клієнтом, що допомагає вербалізувати емоційний стан людини. Це дозволяє клієнту самостійно впоратися з проблемною ситуацією, проходячи процес особистісних змін, що веде до покращення самопочуття, збільшення самоповаги, сприяє розвитку зрілої особистості.

Бібліотерапія передбачає самостійне читання, під час якого клієнт веде щоденник, що допомагає йому об'єктивно оцінити свій стан. Психотерапевт підбирає список книг, які відповідають конкретній проблемі клієнта.

Імаготерапія базується на використанні образів для терапевтичних цілей. Людина створює динамічний образ самого себе, застосовуючи різні техніки: перекази літературних творів у заданих ситуаціях, драматизація народних казок, театралізація розповідей, відтворення класичних та сучасних драматичних творів, виконання ролей у виставах.

Каніс-терапія (терапія з собакою) є засобом соціальної терапії, що особливо ефективно працює з дітьми з інвалідністю, літніми людьми та тими, хто проводить багато часу в замкнутому просторі. Заняття включають різні ігри та вправи з собаками, з індивідуальним підходом до кожного учасника, враховуючи вік, особливості характеру та потреби. Заняття можуть проводитися як індивідуально, так і в невеликих групах.

Керівник програми спостерігає за розвитком клієнта, веде необхідну документацію, працює з іншими фахівцями (лікарем, психологом, реабілітологом) і затверджує структуру занять. В особливих випадках у терапії з дітьми з девіантною поведінкою використовуються собаки їздових порід, таких як маламути, хаскі, самоїди та інші.

Важливо не ставити на перше місце жоден із методів або технік, вважаючи його універсальним засобом для всіх випадків.

Ефективність впливу на клієнта значно зростає, коли він враховує умови, ситуацію, досвід та чинники, що стимулюють мотивацію до досягнення і закріплення результатів. Організаційна структура соціальних установ та професіоналізм спеціалістів мають значний вплив на якість і тривалість соціально-терапевтичного ефекту.

Виділяють кілька напрямів соціально-терапевтичної роботи, що ґрунтуються на різних функціональних підходах до організації діяльності на мікрорівні.

Перший підхід, який широко застосовується соціальними працівниками в ряді західних країн, орієнтований на лікувальну функцію. Так, у США соціальні працівники часто здійснюють свою діяльність у клініках і центрах психічного здоров'я, де їхня основна роль полягає в наданні індивідуального лікування. Вони співпрацюють з медичними працівниками, допомагаючи клієнтам вирішувати проблеми.

Другий підхід у соціальній роботі фокусується на соціальному розвитку, що передбачає активну участь клієнтів у групових активностях, спрямованих на вирішення соціальних проблем у громадах або на робочому місці. Такі групи функціонують як процес колективного розвитку, позитивно впливаючи на соціальне здоров'я учасників.

Третій підхід зосереджений на захисті інтересів. Основне завдання полягає в тому, щоб донести потреби соціально вразливих осіб до суспільства та організацій, з якими вони взаємодіють.

Терапевтичний вплив у соціальній роботі полягає в процедурі надання підтримки клієнту через оточення, зокрема шляхом усунення негативних наслідків взаємодії.

Далі розглянемо деякі з найбільш значущих загальних і конкретних **терапевтичних технологій**:

Трудова терапія ґрунтується на активізуючому та тонізуючому впливі праці на психофізичний стан людини. Праця сприяє підвищенню

життєвого тону, є важливим методом відновлювального лікування, допомагаючи поступово повернути хворих до нормального ритму життя, підвищуючи їх соціальний статус. Ця проблема особливо актуальна для осіб похилого віку. Зайнятість повинна бути обов'язковим елементом соціально-терапевтичних заходів для літніх людей.

Терапія самовиховання полягає в активному процесі формування особистості людини відповідно до поставлених цілей, базуючись на соціальних уявленнях про ідеал власного «Я». Найефективніше цей метод застосовується в поєднанні з аутогенним тренуванням.

У технологічному аспекті цей підхід включає такі методи:

- оцінка власних можливостей;
- перегляд сприйняття власної особистості;
- самоаналіз і оцінка минулого, виявлення індивідуальних «психологічних перешкод»;
- формування ідеального образу «Я»;
- визначення особистих цілей та намірів;
- використання методів самопереконавання, заохочення та самонавіювання;
- відтворення поведінки, що відповідає бажаному «Я-образу», у різних ситуаціях діяльності та спілкування;
- інтеграція стереотипів «Я-образу» в реальну поведінку у повсякденному житті.

Соціотерапія передбачає вплив на соціальне середовище клієнта через державні та громадські організації.

Арттерапія, або терапія через мистецтво, включає різні методи:

- аналіз і тлумачення вже існуючих творів мистецтва клієнтами;
- заохочення до самостійної творчості;
- використання мистецтва як інструменту терапії, а також активна участь клієнта в творчому процесі;
- створення творчих робіт самим терапевтом (ліплення, малювання), з метою взаємодії з клієнтом.

У арттерапії важливу роль відіграє *театральне мистецтво*, яке має глибокий вплив на різні аспекти психіки людини: інтелект, емоції, моральні якості, риси характеру, звички, установки, орієнтації, а також мотиви поведінки та оцінки.

Епістолярна терапія допомагає відновити міжособистісні стосунки у випадках, коли вербальний контакт порушений або відсутній. Існують різні форми такої роботи: написання листів уявному (або реальному) другу, листів до себе, до улюбленого літературного або історичного персонажа, або листів у майбутнє.

Натурпсихотерапія, або *лікування природою*, стає дедалі важливішою на тлі урбанізації. Це метод, який передбачає використання природного середовища для терапевтичних цілей.

Ігрова терапія має різноманітні форми залежно від теоретичних підходів. Для дітей, які зазнали насильства, застосовують клієнт-центровану ігрову терапію. Вона є динамічною взаємодією між дитиною та терапевтом. У таких випадках діти здатні виразити свої почуття та переживання через гру більш ефективно, ніж через слова, які часто не містять для них того емоційного навантаження, яке вони мають для дорослих. Тому важливим є «прогривання» емоцій чи ситуацій у присутності підтримуючого дорослого.

Казкотерапія є однією з найбільш ефективних психокорекційних технік, зокрема через аналіз знайомих дитячих казок, створення нових казок або вигадкування їхніх частин. Для дітей молодшого віку казкотерапія має особливе значення, адже через казки вони отримують необхідні навички подолання складних ситуацій, орієнтуючись на героїв, які є моделями для наслідування. Існують також «персоналізовані» казки, де герой схожий на дитину, але не є її копією. Це допомагає дитині ідентифікувати себе з персонажем, який вирішує свої труднощі.

Попри різноманітність підходів у профілактиці, адаптації, реабілітації та терапії, багато методів можуть бути використані в усіх цих процесах. Адаптація, зокрема, може служити частиною реабілітаційного процесу, і все це спрямовано на досягнення єдиної мети: надання соціальної допомоги через відновлення, збереження та покращення здатності особистості до соціального функціонування й забезпечення її соціального оздоровлення.

Питання для самоконтролю

1. Соціальна технологізація як процес оптимізації сучасної соціальної дійсності.
2. Сутність соціальних технологій та технології соціальної роботи.
3. Впровадження соціальних технологій, їх класифікація та функції.
4. Зміст понять «реабілітація» та «соціальна реабілітація».
5. Соціальна реабілітація як одна з технологій соціальної роботи.
6. Предмет, завдання та види соціальної реабілітації.
7. Методи та принципи реабілітації.
8. Соціально-педагогічна реабілітація дитини, її сутність і призначення.
9. Підвищення ролі батьків в соціально-педагогічній реабілітації дитини.
10. Соціокультурне середовище реабілітації та реабілітації людини.
11. Взаємозв'язок соціальної адаптації і реабілітації.
12. Методика здійснення соціально-побутової адаптації.
13. Особливості розробки індивідуальної комплексної програми реабілітації.
14. Ідеї філантропізму як фундамент реабілітаційної діяльності зарубіжних виправно-виховних закладів.
15. Реабілітаційна діяльність: основні підходи.
16. Специфіка реабілітаційної діяльності виправно-виховних закладів Західної Європи та США.
17. Генезис ідей соціальної реабілітації у практиці вітчизняних та зарубіжних виправно-виховних закладів.
18. Сучасні наукові дослідження проблем соціальної реабілітації.
19. Процедури і методи соціальної реабілітації.
20. Особливості медико-соціальної, професійно-трудової, соціально-психологічної, соціально-побутової та соціально-рольової реабілітації.
21. Проведення соціально-середовищної орієнтації і соціально-побутової адаптації в установах соціального обслуговування населення.
22. Технологія здійснення групової соціальної реабілітації та психолого-педагогічної терапії. Засоби соціальної реабілітації.

23. Особливості соціальної реабілітації людей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату.

24. Соціальна реабілітація людей з порушеннями слуху.

25. Соціальна реабілітація осіб з порушеннями зору.

26. Соціальна реабілітація молоді з інвалідністю.

27. Технологія соціальної реабілітації сім'ї з дітьми з особливими потребами.

28. Шляхи та засоби соціальної реабілітації дітей та молоді з обмеженими можливостями.

29. Соціальна реабілітація дітей у закладах інтернатного типу.

30. Соціальна реабілітація літніх людей.

31. Законодавче забезпечення соціального захисту дітей з обмеженими психофізичними можливостями в Україні.

32. Реабілітаційна програма як комплекс організаційних форм соціальної роботи з соціальної реабілітації, її види. Структура реабілітаційної програми.

33. Характеристика основних засобів реабілітації.

34. Комплексне використання методів соціальної реабілітації в процесі реалізації програм.

35. Інноваційні програми реабілітації.

36. Центри соціальної реабілітації як заклади соціальної допомоги.

37. Положення про Центр соціально-психологічної реабілітації.

38. Види послуг, що надаються в центрах реабілітації.

39. Аналіз сучасних програм та проектів по реабілітації неповнолітніх, що перебувають в конфлікті з законом.

40. Соціально-педагогічна реабілітація дітей з обмеженими психофізичними можливостями.

41. Методи соціально-психологічної реабілітації дітей з обмеженими психофізичними можливостями. Труднощі соціально-психологічної реабілітації дітей з ООП.

42. Технологія соціально-медичної реабілітації для клієнтів з проблемами здоров'я.

43. Фемінологія як наука про становище жінок у суспільстві. Жіноча зайнятість і жіноче безробіття.

44. Подолання соціальної дискримінації жінок. Екстрена та адресна соціальна допомоги.

45. Соціальний притулок як своєрідний захист від домашньої жорстокості в умовах нестационарного закладу.

46. Допомога в плануванні сім'ї та соціально-трудова реабілітація по відношенню до жінок.

47. Соціально-педагогічна реабілітація підлітків з девіантною поведінкою. Основні компоненти реабілітаційних програм для підлітків з девіантною поведінкою.

48. Характеристика етапів ресоціалізації дезадаптованих осіб. Характеристика етапу корекції асоціальної поведінки. Цикли соціальної реабілітації дезадаптантів.

49. Алкоголізм як форма вияву девіантної поведінки: соціальні аспекти реабілітації.

50. Соціальні аспекти реабілітації наркозалежних.

51. Проституція як форма вияву девіантної поведінки.

52. Соціально-педагогічна реабілітація ВІЛ-інфікованих осіб.

53. Соціальна реабілітація осіб, які повернулися з місць позбавлення волі.

54. Специфіка організації та впровадження реабілітаційних процесів для дітей з порушеннями пізнавальної діяльності.

55. Умови успішності соціальної реабілітації. Педагогічний, психологічний і фізіологічний рівні шкільної дезадаптації.

56. Психолого-педагогічні засади соціальної реабілітації дітей, які мають порушення соматичного здоров'я.

57. Нормативно-правові аспекти соціальної реабілітації різних категорій населення в Україні.

58. Соціальна паспортизація державних закладів соціальної реабілітації громадян, особливості нормативно-правового врегулювання їхньої діяльності.

59. Кількісні та якісні параметри надання послуг комплексної реабілітації/абілітації особам з порушеннями розвитку.

60. Зміст технології соціальної терапії, рівні реалізації та форми роботи. Технологія роботи з мережею соціальних контактів.

61. Види, функції та методи соціальної терапії.

62. Групова соціальна терапія.

63. Методи поведінкової терапії в групі.

64. Установи, що реалізують реабілітаційні програми, їх види, структура, завдання.

65. Хворий як об'єкт медико-соціальної реабілітації: критерії відбору, принципи, періоди реабілітації.

66. Реабілітація людей з інвалідністю в Україні, установи, що її реалізують.

67. Державна система захисту інтересів та прав дітей.

68. Волонтерська діяльність як основа побудови та розвитку громадянського суспільства.

69. Особливості правового статусу волонтера. Закон України «Про волонтерську діяльність».

70. Особливості функціонування волонтерської діяльності в Україні.

71. Принципи відновлювального лікування для учасників ліквідації наслідків аварії.

72. Соціальна реабілітація людей з інвалідністю працездатного віку.

73. Соціальні гарантії учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та громадян, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи.

74. Дослідження бідності та нерівних можливостей дітей. Соціальна реабілітація дітей вразливих категорій.

75. Попередження випадків соціального виключення.

76. Інноваційний підхід до екологічних проблем. Концепції та стратегії «зеленої соціальної роботи».

77. Координація програм допомоги, перша психологічна допомога потерпілим в умовах екологічних катастроф, протидія дискримінації, мобілізація громад на відновлення середовища.

78. Зменшення екологічної несправедливості в громаді, формування готовності протидіяти екологічним викликам, навчання розумному споживанню, впровадження зелених технологій.

79. Підготовка до політичної соціальної роботи (лобіювання інтересів громад і груп, які зазнають екологічної дискримінації, протидія структурній нерівності, вплив на урядові структури).

80. Реабілітаційна діяльність серед осіб, які постраждали внаслідок екологічних та техногенних катастроф і соціальних хвороб.

Тестові завдання

1. Соціальна технологізація – це:

- а) процес відновлення основних соціальних функцій особистості;
- б) процес оптимізації соціуму, переборення його розбалансованості, активний вплив на розвиток соціальних систем шляхом використання соціальних технологій;
- в) заходи, спрямовані переважно на відновлення навичок виконання повсякденних побутових дій;
- г) пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи відносин із соціальними об'єктами;
- д) усі відповіді правильні.

2. Соціальні технології – це:

- а) прийняття форм соціальної взаємодії;
- б) система лікувально-педагогічних заходів, запобігання, що мають на меті, і лікування тих патологічних станів у дітей раннього віку;
- в) відповідність між рівнем соціальних потреб і рівнем їх задоволення;
- г) єдиний тип технологічного процесу, який заснований значною мірою на відносинах «суб'єкт-суб'єкт»;
- д) прийняття норм і цінностей нового соціального середовища.

3. Виберіть технологію, яку доцільно використовувати на базисному етапі реабілітації:

- а) технологія реалізації завдань за допомогою оптимізації практикування;
- б) технологія усунення психологічних розладів;
- в) технологія проектування змісту;
- г) технологія проектування напрямів індивідуального розвитку;
- д) технологія проектування змісту і напрямів індивідуального розвитку.

4. Соціально-психологічні технології реабілітації особистості – це:

- а) сукупність апробацій проектів майбутнього за допомогою життєвих завдань;
- б) сукупність технік, інтервенцій, процедур, що використовуються для підтримання і відновлення психологічного здоров'я особистості;

- в) сукупність хронічних соматичних захворювань;
- г) сукупність невротичних розладів;
- д) рівень стану когнітивних процесів особистості.

5. Соціальна інтеграція включає в себе:

- а) запобігання конфліктних ситуацій;
- б) усунення психологічних, нервових і психологічних розладів;
- в) регулювання соціальних процесів у різних областях з допомогою специфічних засобів;
- г) лікування мистецтвом;
- д) залучення людей з інвалідністю в суспільство як повноправних його членів, що беруть активну участь у всіх сферах життєдіяльності.

6. Реабілітація – це:

- а) заходи, спрямовані на відновлення найбільш простих, елементарних навичок самообслуговування і пересування;
- б) комплекс медичних, соціально-економічних, педагогічних, професійних і юридичних заходів, спрямованих на відновлення (чи компенсацію) порушених функцій, дефекту, соціального відхилення;
- в) освоєння стабільних соціальних умов;
- г) прийняття норм і цінностей нового соціального середовища; д) своєчасне попередження відхилень у становленні особистості.

7. Серед зазначених виберіть принцип психологічної реабілітації:

- а) успішність;
- б) партнерство;
- в) знання;
- г) посередництво;
- д) правильної відповіді немає

8. Психологічне прогнозування – це:

- а) корекція окремих властивостей пізнавальних процесів особистості й характеру з метою засвоєння оптимальних способів різних видів діяльності;
- б) комплекс проведення індивідуальних і групових занять,
- в) розробка, апробація і застосування моделей поведінки особистості у різних умовах, проектування змісту і напрямів індивідуального розвитку, складання на цій основі життєвих планів та визначення тенденції до соціальної адаптації;

г) комплекс процедур, призначених допомогти людині розв'язувати проблеми та приймати рішення щодо професійної кар'єри, сім'ї; для вдосконалення самої особистості та міжособистісних стосунків;

д) своєчасне попередження відхилень у сприйманні та поведінці дітей з інвалідністю, у становленні особистості, міжособистісних стосунках

9. Комунікативна адаптація передбачає:

а) пристосування індивіда до нових взаємозв'язків і взаємостосунків, розвиток соціальних навичок і умінь, соціальної компетенції;

б) прийняття норм і цінностей нового соціального середовища, форм соціальної взаємодії;

в) відновлення втрачених функцій в результаті травми або захворювання;

г) розвиток несформованих функцій і навичок;

д) відповідність між рівнем соціальних потреб і рівнем їх задоволення.

10. Абілітація – це:

а) комплекс заходів (послуг), спрямованих на формування нових і посилення наявних ресурсів соціального, психічного і фізичного розвитку дитини, розвиток несформованих функцій і навичок;

б) зміна ставлення до соціального оточення і власної особистості; в) апробація і застосування моделей поведінки особистості у різних умовах;

г) комплекс проведення індивідуальних і групових занять;

д) комплекс проведення групових занять.

11. Хронотопозграфія – це:

а) інтуїтивне налагодження відносин з власним організмом і оточуючим середовищем на більш чи менш прийнятному для себе рівні;

б) запобігання і ліквідація негативних змін у здоров'ї, сприяння у створенні умов для психологічної адаптації;

в) облік розвиваючих можливостей розпорядку дня (своєрідна тимчасова і предметна карта життєдіяльності дитини);

г) відновлення навичок виконання повсякденних побутових дій;

д) відновлення соціальної норми, підвищення якості самостійної роботи особистості за рахунок професійної допомоги.

12. Раннє втручання – це:

а) заходи корекційного навчання і виховання, спрямовані на засвоєння особою певної системи знань, норм і цінностей, що дозволяють їй успішно функціонувати в якості повноцінного члена суспільства;

б) система комплексної міждисциплінарної сімейно-центрованої допомоги дітям від народження до 3 років із порушеннями здоров'я та розвитку, спрямована на розвиток дитини, нормалізацію життя родини, профілактику інвалідизації та попередження інституалізації дітей;

в) прийняття норм і цінностей нового соціального середовища, форм соціальної взаємодії;

г) відновлення соціальної норми, підвищення якості самостійної роботи особистості за рахунок професійної допомоги;

д) пристосування індивіда до нових умов життя, побуту, що передбачає поліпшення його становища.

13. Соціотерапія передбачає:

а) лікування мистецтвом;

б) лікування природою;

в) вплив на соціальне оточення клієнта за допомогою державних і громадських організацій;

г) реставрацію міжособистісних стосунків у випадку, коли мовний контакт порушено чи він взагалі не існує;

д) максимально можливе відновлення соціального статусу.

14. Реабілітаційний потенціал особистості включає:

а) інтелектуальний, емоційно-вольовий та мотиваційний компоненти;

б) інтелектуальний та емоційний компоненти;

в) інтелектуальний та вольовий компоненти;

г) вольовий та соматичний компоненти;

д) вольовий та діагностичний компоненти

15. Швидкість і якість пристосування особистості до життя в ситуаціях загрози своєму життю, втрати близької людини, обмеження фізичного функціонування умовах залежать від:

а) втрати можливості працювати, вчитися і бути корисним;

- б) своєчасного попередження відхилень;
- в) адаптаційного потенціалу, психологічного ресурсу, життєстійкості;
- г) своєчасного попередження конфліктних ситуацій;
- д) порушення психічної діяльності.

16. Реабілітаційний потенціал – це:

- а) порушення психічної діяльності особистості;
- б) комплекс біологічних, психофізіологічних і соціально-психологічних характеристик людини, факторів соціального середовища, що дозволяють реалізувати її потенційні можливості до реабілітації;
- в) втрата можливості працювати;
- г) долання стрес-факторів певної тривалості й інтенсивності;
- д) обмеження фізичного функціонування.

17. Поняття «хронотопографія» ввів:

- а) А. Маслоу;
- б) Б. Бобат;
- в) В. Війт;
- г) Е. Еріксон;
- д) А. Петьо.

18. Психологічна діагностика передбачає:

- а) психологічне обстеження особистості, моніторинг змісту й умов індивідуального розвитку та можливості її інтеграції в суспільство;
- б) корекцію окремих властивостей пізнавальних процесів особистості й характеру;
- в) усунення психологічних, нервових і психологічних розладів;
- г) корекцію характеру особистості;
- д) розробку, апробацію і застосування моделей поведінки особистості у різних умовах, проектування змісту і напрямів індивідуального розвитку.

19. Термін «посттравматичне зростання» використовують для:

- а) характеристики змін, які відбуваються з людиною в результаті проведення індивідуальних занять;
- б) характеристики змін, які відбуваються з людиною в результаті проведення групових занять;

в) характеристики змін, які відбуваються з людиною в результаті рівні встановлення психологічного діагнозу;

г) характеристики змін, які відбуваються з людиною в результаті переживання радості;

д) характеристики позитивних змін, які відбуваються з людиною в результаті переживання травматичної події.

20. Посттравматичний стресовий розлад є:

а) наслідком перебування людини в небезпечних умовах;

б) наслідком емоційних станів;

в) наслідком вольових процесів;

г) наслідком емоційних станів і вольових процесів;

д) наслідком когнітивних процесів.

21. Виділіть одну із форм адаптації:

а) акомодация;

б) соціалізація;

в) проекція;

г) заміщення;

д) витіснення.

22. Кондуктивна педагогіка – це:

а) методика реабілітації пацієнтів з інтелектуальними порушеннями;

б) методика фізичної реабілітації пацієнтів з захворюваннями внутрішніх органів і систем;

в) методика реабілітації пацієнтів з порушенням слуху;

г) методика фізичної реабілітації пацієнтів при захворюваннях опорно-рухового апарату;

д) методика фізичної реабілітації пацієнтів з органічними ураженнями мозку (дитячим церебральним паралічем).

23. Соціальна реабілітація – це:

а) процес відновлення основних соціальних функцій особистості, її соціального статусу та включення її в систему громадських відносин завдяки організованому навчанню, вихованню та створенню для цього відповідних умов;

б) процес, який дає можливість людям з ослабленим здоров'ям унаслідок психічних розладів досягнути оптимального рівня незалежного функціонування в суспільстві;

в) заходи, спрямовані переважно на відновлення навичок виконання повсякденних побутових дій;

г) вимушене підпорядкування вимогам середовища;

д) свідоме й добровільне прийняття норм та цінностей середовища на основі особистісної солідарності з ними.

24. Сенсомоторна дезадаптація характеризується:

а) переходом від одного віку до іншого, перебігом різних життєвих подій і змін, що потребують формування нових якостей характеру, рис;

б) недостатньою пристосованістю до активного існування в навколишньому світі, що проявляється в зниженні мобільності, недостатності навичок орієнтування в просторі і часі, недостатності навичок самообслуговування;

в) зниженням розуміння причин свого стану і переважанням хворобливої симптоматики;

г) внутрішньої конфліктності, зниженням настрою, емоційним проявом депресій;

д) нестійкою самооцінкою, неадекватною життєвої установкою.

25. Асиміляція – це:

а) вимушене підпорядкування вимогам середовища;

б) свідоме й добровільне прийняття норм та цінностей середовища на основі особистісної солідарності з ними;

в) повне підпорядкування вимогам середовища без їх критичного аналізу;

г) комплекс медичних заходів, спрямованих на відновлення чи компенсацію порушених, втрачених функцій організму;

д) стимулювання позитивного ставлення до особистості.

Практичні завдання

1. Підберіть 1–2 види арттерапії. Запропонуйте та обґрунтуйте можливості їх використання у соціальній реабілітації людей з інвалідністю.

2. Порядок забезпечення людей з інвалідністю технічними засобами реабілітації.

3. Фізкультура і спорт як технологія реабілітації людей з інвалідністю.

4. Особливості соціальної реабілітації осіб без певного місця проживання.

5. Охарактеризуйте особливості методу казкотерапії.

6. Охарактеризуйте безбар'єрне середовище для людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення: поняття, зміст, формування.

7. Складіть алгоритм організації соціальної реабілітації військовослужбовців, які звільняються в запас.

8. Складіть алгоритм організації соціальної реабілітації осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

9. Складіть таблиці, зробивши порівняльний аналіз теорій та практичних підходів для вирішення соціальних проблем з метою відпрацювання вмінь застосовувати теоретичні методи аналізу, синтезу, класифікації, порівняння, узагальнення для підготовки теоретичного обґрунтування методів соціальної терапії.

10. Складіть алгоритм організації соціальної реабілітації осіб, які потерпіли в результаті надзвичайних ситуацій.

11. Форми взаємодії професійних соціальних працівників з фахівцями інших профілів в процесі соціальної реабілітації людей з інвалідністю.

12. Роль громадських організацій в організації соціальної реабілітації людей з інвалідністю.

13. Специфіка застосування і впровадження соціальних технологій у практичній соціальній діяльності.

14. Специфіка застосування і впровадження соціальних технологій у практичній соціально-педагогічній діяльності з соціальної реабілітації вихованців закладів інтернатного типу.

15. Специфіка застосування і впровадження соціальних технологій у практичній соціальній діяльності з соціальної реабілітації літніх та похилих людей.

16. Специфіка застосування і впровадження інноваційних соціальних технологій у практичній соціально-педагогічній діяльності з соціальної реабілітації людей з інвалідністю і дітей з обмеженими можливостями.

17. Характеристика технології арт-терапії в рамках професійної діяльності фахівця з інклюзивної освіти.

18. Застосування методів арт-терапії у роботі соціального працівника з різними групами клієнтів.

19. Санаторно-курортні установи та їх роль у здійсненні медичної реабілітації людей з інвалідністю.

20. Організація соціальної і медичної реабілітації постраждалих в АТО.

21. Сутність індивідуальної програми цілей рухового виховання дитини.

22. Складіть алгоритм психолого-педагогічного супроводу сім'ї, де виховують дитину з інтелектуальними порушеннями.

23. Складіть схему «Методи реабілітації, засновані на спілкуванні з мистецтвом».

24. Опрацюйте навчально-методичну літературу на тему «Рольова гра як метод соціальної реабілітації».

25. Підготуйте цикл тренінгових занять для соціальної реабілітації.

26. Розробіть рекомендації педагогам щодо соціальної реабілітації дітей з інтелектуальними порушеннями.

27. Занотуйте у зошитах шляхи уникнення та подолання стресових ситуацій у професійній діяльності.

28. Підготуйте реферат на тему «Психоаналітичні реабілітаційні стратегії і тактики».

29. Опишіть форми та методи соціальної профілактики девіантної поведінки підлітків.

30. Опишіть особливості використання естетотерапії у процесі соціальної реабілітації дітей з інвалідністю в умовах реабілітаційного центру.

Використана та рекомендована література

1. Бойко Г.М. Реабілітаційна психологія : посібник для студ. вищ. навч. закл. Полтава : АСМІ, 2010. 240 с.
2. Вакуленко Л.О., Клапчук В.В., Вакуленко Д.В. Основи реабілітації, фізичної терапії, ерготерапії : підручник. Тернопіль : Укрмедкн. : ТДМУ, 2018. 372 с.
3. Вступ до абілітації та реабілітації дітей з обмеженнями життєдіяльності : навчально-методичний посібник. К. : ГЕРБ, 2007. 288 с.
4. Дегтяренко Т.М. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами: навчальний посібник. Суми : Університетська книга. 2013. 301 с.
5. Єжова Т.Є. Соціальна реабілітація дітей з інвалідністю : навч. посіб. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. 284 с.
6. Замашкіна О.Д. Основи соціальної реабілітації : навчально-методичні рекомендації. ІДГУ Ізмаїл, 2019. 193 с.
7. Збірник державних стандартів соціальних послуг з реабілітації /реабілітації інвалідів, дітей-інвалідів та осіб з розумовою відсталістю / [Р. Кравченко, Д. Бондар, Т. Сабініна та ін.] 50 с.
8. Інвалідність та суспільство : навчальний посібник / заг. ред. : Л. Байда, О. Красюкова. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. 188 с.
9. Інноваційні технології в діяльності інклюзивно-ресурсного центру : метод. посіб. / авт. кол. за ред. А.Г. Обухівської, Т.Д. Ілляшенко. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 228 с.
10. Капська А., Пеша І. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей. К. 2020. 232 с
11. Консультативно-діагностичний супровід дітей з особливими освітніми потребами в діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій : посібник / за ред. А.Г. Обухівської. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи. 2016. 247 с.
12. Купенко О.В. Соціальна робота : від теорії до практики : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2020. 192 с.

13. Майкова Т.В., Самошкіна А.В. Основні положення та тенденції розвитку реабілітології : навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. Дніпропетровськ, 2014. 95 с.

14. Маруніч В.В., Шевчук В.І., Яворовенко О.Б. Методичний посібник з питань реабілітації інвалідів. Вінниця : О. Власюк, 2006. 212 с.

15. Медична і соціальна реабілітація: підручник / В.Б. Самойленко, Н.П. Яковенко, І.О. Петряшев та ін. Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Медицина». 2023. 359 с.

16. Павлюк М.М., Шепельова М.В. Сучасні психологічні технології надання психологічної допомоги сім'ям постраждалих у подоланні складних життєвих обставин : практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2020. 124 с.

17. Полякова О. Важковиховуваність. Сутність, причини, реабілітація : навчальний посібник. К. : Університетська книга. 2019. 346 с.

18. Потапук Л.М. Організація корекційно-розвивальної роботи в інклюзивному середовищі. *Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 17 листопада 2020 р. Полтава : РВВ ПДАА, 2020. С. 118–120.

19. Потапук Л.М., Гордовський Б.С. Сутність проблеми соціальної реабілітації дітей з інвалідністю. *Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 17 листопада 2020 р. Полтава : РВВ ПДАА, 2020. С. 120

20. Потапук Л.М. Психологічна безпека в умовах інклюзивного освітнього середовища. Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність та перспективи розвитку : колективна монографія : у 2 ч. Ч. 1. Чернівці, 2021. С. 59.

21. Потапук Л.М. Інклюзивний підхід як забезпечення соціальної адаптації особистості в суспільстві. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму* : матеріали V міжнародної науково-практичної конференції (27–28 травня, м. Кам'янець-Подільський). 2021. С. 248.

22. Потапюк Л.М. Особливості формування стресостійкості студентів в умовах російсько-української війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. № 2 2023. С. 34–38.

23. Потапюк Л.М. Термінологічний словник-довідник із соціальної реабілітації. Луцьк : відділ іміджу та промоції ЛНТУ, 2024. 107 с.

24. Потапюк Л.М. Адаптація особистості в умовах війни. *Інноваційні практики наукової освіти* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 15–19 грудня 2022 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. С. 791–798.

25. Потапюк Л.М. Організація психолого-педагогічного супроводу осіб з особливими освітніми потребами. XXXI International scientific and practical conference «Scientific Research in the Conditions of Rapid Development of Information Technologies» (July 17-19, 2024) Helsinki, Finland. International Scientific Unity, 2024. P. 163–168.

26. Потапюк Л.М., Коляда В.Р. Психологічна безпека учасників освітнього процесу в умовах війни. Проблеми гарантування безпеки людини в умовах сучасних викликів : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 23-24 березня 2023 року. Луцьк : ІВВ ЛНТУ, 2023. С. 149–151.

27. Потапюк Л.М., Коляда В.Р. Особистісні ресурси особистості як необхідна умова збереження психічного здоров'я в умовах війни / Соціально-гуманітарні студії: інновації, виклики та перспективи: матеріали I Міжнародної наукової конференції, м. Житомир, 27-28 квітня 2023 р. /Ред. кол. : О.А. Черниш, В.М. Слюсар, Л. М. Червона [та ін.]. Житомир : Житомирська політехніка, 2023. С. 267–271.

28. Потапюк Л.М., Ковальчук В.В. Особливості формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів як складової професійної компетентності. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : збірник наукових праць /Гол. редактор Г.П. Шевченко. Вип. 2 (106). Київ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. С. 127–136.

29. Потапюк Л.М., Косенюк М.М. Вплив взаємодії батьків і педагогів на формування особистості дитини з особливими освітніми потребами: *Вчені записки Університету «КРОК»* : зб. наук. праць. Київ : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2023. Вип. № 3 (71). С. 208–215.

30. Потапюк Л.М., Дендак А.С., Косенюк М.М. Доступність та універсальний дизайн освітнього простору. *Актуальні проблеми освітнього процесу в контексті європейського вибору України* : матеріали VI Міжнародної конференції (16 листопада 2023 року). Київ : ЦП «Компринт», 2024. С. 328–332.

31. Потапюк Л.М., Цвях І.Д., Троцюк Т.В. Щодо проблеми адаптації студентів-першокурсників. *«Актуальні проблеми освітнього процесу в контексті європейського вибору України»* : матеріали VI Міжнародної конференції (16 листопада 2023 року). Київ : ЦП «Компринт», 2024. С. 333–337.

32. Потапюк Л.М., Троцюк Т.В. Основні підходи до вивчення толерантності студентської молоді. *Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки* : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 23 листопада 2023 р. Полтава : ПДАУ, 2023. С. 229–231.

33. Потапюк Л., Зарубич Т. Безбар'єрне освітнє середовище як основа соціальної інклюзії. *Соціально-психологічна допомога і соціальна робота: виклики сучасності* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 18–19 квітня 2024 р.). Луцьк: відділ іміджу та промоції ЛНТУ, 2024. С. 344–348.

34. Потапюк Л.М., Лінник Б.В. Вплив воєнного конфлікту на розвиток зв'язного мовлення дітей з особливими освітніми потребами: виклики та стратегії підтримки. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : збірник наукових праць / Гол. редактор Г.П. Шевченко. Вип. 1 (108). Київ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2024. С. 151–160.

35. Потапюк Л.М., Лук'янчук А.О. Розвиток креативного потенціалу дітей з особливими освітніми потребами. *Електронний науковий фаховий журнал «Імідж сучасного педагога»*. № 2 (215), 2024. Полтавська академія неперервної освіти ім. М.В. Остроградського, Україна С. 144–149.

36. Романовська Л.І., Джигун Л.М., Синюк Н.В. Теорія та практика реабілітаційної роботи : навч. посібник. Хмельницький : ХНУ, 2009. 222 с.

37. Самійленко В.Б., Яковенко Н.П., Петряшев І.О. Медична і соціальна реабілітація : підручник (ВНЗ I–III р.а.). 2-е вид., переробл. і

доповн. Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Медицина». К., 2018. 464 с.

38. Сапункова Л.О., Піц Л.О., Гутніцька А.Ф. Медична та соціальна реабілітація : навчально-методичний посібник. Київ, Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Медицина», 2018. 280 с.

39. Семигіна Т.В. Інформування населення про соціальні та реабілітаційні послуги : методичний посібник. Київ. 2013. 104 с.

40. Сергієні О.В. Організація та управління системою медичної реабілітації людей з інвалідністю : методичні рекомендації. Дніпропетровськ, 2017. 23 с.

41. Харламов М.І. Соціальна робота : курс лекцій. Х. : НУЦЗУ, 2013. 96 с.

42. Чайковський М.Є. Основи реабілітології. К. : Вид-во. Університет «Україна». 2015. 172 с.

43. Шевцов А.Г. Освітні основи реабілітології : монографія. К. : МП Леся, 2009. 483 с.

44. Hudym I., Abilova O., Potapiuk L., Nikolenko L., Poliakova A. Strategies and best practices for promoting inclusive education to meet diverse learning needs. *Conhecimento & Diversidade*, Niterói, v. 16, n. 42. Abr./Jun. 2024. 270–286.

45. Potapiuk I., Potapiuk L., Mazilenko S. Безпечне освітнє середовище як основна умова збереження психічного здоров'я особистості. Safe educational environment as the basic condition for preserving individual's mental health. Security management of the XXI century: national and geopolitical aspects. Issue 3 : collective monograph / in edition I. Markina. Prague : Nemoros s.r.o., 2021. P. 349-356.

46. Rozina I., Malaniuk N., Kalyniuk A., Potapiuk L., Tsumarieva N. Tolerance to uncertainty as a factor in the development of higher education students' professional identity. *Sapienza: International Journal of Interdisciplinary Studies*. V. 5. N. 4. 2024, Sapienza Grupo Editorial. e24080.

47. Spitsyn V., Antonenko I., Synkovska O., Dzevytska L., Potapiuk L. European Values in the Ukrainian Higher Education System: Adaptation and Implementation. *Journal of Curriculum and Teaching*. 2024. Vol. 13, N. 3, Special Issue. P. 102–114.

48. Zhylin M., Malysh V., Mendelo V., Potapiuk L., Halahan V. The impact of emotional intelligence on coping strategies for psychological trauma. *Environment and Social Psychology*. Volume 9. Issue 7. 2024. 1–12.

49. Shostak O, Nikolenko I, Sereda I, Pushkarova T., Potapiuk L. Formation of an inclusive approach in the education of children with special educational needs (ukrainian experience). *Conhecimento & Diversidade, Niterói*, v. 15, n. 38 Jul./Set. 2023. 280–305.

Електронні ресурси

50. Державний стандарт соціальної реабілітації осіб з інтелектуальними та психічними розладами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0066-19>.

51. Електронний освітній портал ЛНТУ. Система Moodle. Курс «Соціальна реабілітація» URL: <https://mdl.lntu.edu.ua/course/view.php?id=2091>

52. Єжова Т.Є. Соціальна реабілітація дітей з інвалідністю : навч. посіб. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. 284 с.

53. Загальні питання реабілітації. URL: urgent.com.ua/ua-issue-article-206.

54. Інститут демографії та соціальних досліджень Національної академії наук України. URL: <http://www.idss.org.ua/>.

55. Міністерство соціальної політики України. офіційний сайт. URL: msp.gov.ua.

56. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>.

57. Основи реабілітаційної психології : подолання наслідків кризи : навчальний посібник. Том 1. Київ, 2018. 208 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/430805.pdf>.

58. Поняття «реабілітація». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

59. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>.

60. Психодіагностичний інструментарій для фахівців психологічної служби, який рекомендований українським НМЦ практичної психології та соціальної роботи URL: http://ps-nemyshev-osvita.kh.sch.in.ua/psihodiagnostichniy_instrumentarij/.

61. Чуйко О.В. Соціальна реабілітація: підходи до змістових характеристик процесу. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/229859118.pdf>.
62. Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи URL: <http://www.psyua.com.ua/>.
63. Journal of Personality and Social Psychology. Journal of American Psychological Association. URL: <https://www.apa.org/pubs/journals/psp/>.

Наукове видання

***Освітні науки:
магістерський курс***

Навчальний посібник

Рекомендовано

Луцьким національним технічним університетом

Формат 60х84 1/16. Обсяг 18,13 ум. друк. арк., 18,01 обл.-вид. арк.

Наклад 300 пр. Зам. 52. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. + 38 066 936 25 49).

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.

ВЕЖА-ДРУК

ISBN 978-966-940-659-0

9 789669 406590 >